

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Ústav historických věd

**Péče o hradní zříceniny ve východních Čechách
v letech 1945–2018 v kulturně-historickém kontextu
(na příkladech vybraných objektů)**

Bc. Rudolf Khol

Diplomová práce

Pardubice 2019

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Rudolf Khol**
Osobní číslo: **H16381**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Péče o kulturní dědictví**
Název tématu: **Péče o hradní zříceniny ve východních Čechách v letech 1945-2018 v kulturně-historickém kontextu (na příkladech vybraných objektů)**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Diplomová práce se bude zabývat problematikou památkové péče na vybraných hradních zříceninách ve východních Čechách v období let 1945-2018. Jejím cílem je analyzovat a zhodnotit přístup státu, památkové péče a veřejnosti k těmto objektům. Výzkum dané problematiky bude vycházet z poznání památek na místě, z průzkumu archívních pramenů, ale také z materiálů občanských sdružení a spolků působících v oblasti péče o hradní zříceniny a z orální historie. Těžiště práce bude spočívat v rozboru vybraných zřícenin hradů, na nichž bude možné dokumentovat situaci jednotlivých památek, ale také metodiku památkové péče při záchraně těchto objektů.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

VINTER, Vlastimil, Úvod do dějin a teorie památkové péče I., II. Praha 1982
SAMKOVÁ, Hana - SOMMER, Sommer, Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana. Zprávy památkové péče, roč. 58. Příloha. Praha 1998
DURDÍK, Tomáš - SOKOL, Jan - ŠTULC, Josef. Ochrana, údržba a stavební úpravy zřícenin hradů. Příloha časopisu Zprávy památkové péče, roč. 58. Praha 1998. DURDÍK, Tomáš, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Praha 1999.
BOLINA, Pavel - DURDÍK, Tomáš. Středověké hrady v Čechách a na Moravě, Praha 2001.

Vedoucí diplomové práce: **doc. PhDr. Vladimír Hrubý**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2018**

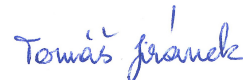
Termín odevzdání diplomové práce: **30. srpna 2019**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2018

Prohlášení

Čestně prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval sám, s výhradním použitím pramenů a sekundární literatury, řádně citovaných v závěrečném seznamu pramenů a literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb. (autorský zákon), zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Káranicích 12. června 2019

Bc. Rudolf Khol

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu své diplomové práce doc. PhDr. Vladimíru Hrubému za cenné rady a konzultace, které mi při jejím psaní poskytl. Děkuji mu také za jeho ochotu a trpělivost, s jakou se mi při našich setkáních věnoval.

Dále děkuji celé řadě pracovníků a konzultantů, bez jejichž pomoci a spolupráce by tato diplomová práce nikdy nemohla vzniknout. Mé poděkování patří Mgr. Evě Mackové z Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Josefově. Pracovníkům Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Pardubicích Šárce Mrázové a Milanu Křištofovi. Dále chci poděkovat Mgr. Romanu Reilovi, Mgr. Janu Kafkovi, Ph.D. a Bc. Martině Volšanské (všichni ze Státního okresního archivu Trutnov), Mgr. Davidu Richterovi a PhDr. Janu Musilovi z Regionálního muzea v Chrudimi. Svůj čas a cenné poznatky mi věnovali Mgr. Radim Dušek (jednatel Sboru pro záchranu hradu Lanšperka), Bc. Zdeněk Skalický (předseda Spolku pro záchranu hradu Brandýs nad Orlicí), MUDr. Miroslav Gregor, Ph.D. a Vít Novák (spolumajitelé hradu Rabštejnec), dále Bc. Luděk Jirásek, Josef Štěňha a Mgr. Jaroslav Balcar. Za kontrolu a korektury textu děkuji PaedDr. Lubošovi Hodnému, Ph.D.

Rád bych také poděkoval svému otci za trpělivost, kterou se mnou měl. Svým přátelům a kamarádům vděčím za jejich podporu a pochopení. Byla jich celá řada a za všechny bych rád jmenoval alespoň Bc. Jana Stoklasu, Mgr. Janu Jelínkovou, Vlastimila Bínu, Jiřího Kvapila, Bc. Věru Příbylovou a MUDr. Martina Štěpána, Ph.D.

Poděkování patří také celému kolektivu Porodnické a gynekologické kliniky Fakultní nemocnice Hradec Králové. Bez jeho vstřícnosti a porozumění by mé studium na Univerzitě Pardubice vůbec nebylo možné.

ANOTACE

Předkládaná diplomová práce se zabývá problematikou péče o hradní zříceniny na příkladech vybraných objektů ve východních Čechách v období let 1945–2018. Další zjištění se týkají přístupu státu, památkové péče a veřejnosti k těmto objektům v kulturně-historickém kontextu. Práce také analyzuje vývoj kastelologického bádání a metodických principů péče o torzální architekturu na našem území. Výzkum je založen na analýze pramenné základny, na studiu relevantní literatury k danému tématu a průzkumu jednotlivých vybraných objektů in situ.

KLÍČOVÁ SLOVA

památková péče, hradní zříceniny, východní Čechy, 20.–21. století

TITLE

Preservation of castle ruins in Eastern Bohemia between the years 1945 and 2018 in cultural and historical context.

ANNOTATION

Present master's thesis deals with castle ruins preservation in Eastern Bohemia between the years 1945 and 2018. It provides view of the relation of state, preservation authorities and the public to such objects in cultural and historical context. A part of the work is devoted to the analysis of development of castles exploration and methodical principles the preservation for historical ruins on our territory. The research work is based on thorough analysis of literature survey concerning selected topic and individual onsite observation of studied objects.

KEYWORDS

conservation, castle ruins, eastern Bohemia, 20th–21th century

OBSAH

1. Úvod	1
2. Pramenná základna a literatura	4
2.1 Rozbor použitých pramenů	4
2.2 Literatura	8
3. Copuli lapidum (hromady kamení) – od romantismu k památkové péči	10
3.1 Hrady a hradní zříceniny jako specifický fenomén	10
3.2 Počátky zájmu o hradní architekturu a kastelologického výzkumu v českých zemích	16
3.3 První systematické snahy o zachování hradní architektury – činnost Klubu československých turistů	25
3.4 Zájmové skupiny a organizace pečující o hradní zříceniny	26
3.4.1 Činnost sdružení a spolků v péči o hradní zříceniny	26
3.4.2 Trampové a jejich pomoc při opravách hradních zřícenin	29
3.4.3 Akce Hnutí Brontosaurus na pomoc památkám	31
3.4.4 Iniciativa Zachraňme hrady	33
3.4.5 Český národní komitét ICOMOS – Pracovní skupina pro hrady a zámky, tvrze a zříceniny České republiky	35
3.5 Vývoj metodiky a způsobu péče o hradní zříceniny	38
3.6 Vývoj kastelologického bádání a výzkumu, edukační činnosti v oblasti péče o torzální architekturu po roce 1945	45
4. Péče o hradní zříceniny ve východních Čechách v letech 1945–2018 v kulturně-historickém kontextu (na příkladech vybraných objektů)	52
4.1 Hrad Brandýs nad Orlicí	52
4.1.1 Stručná historie, stavební vývoj a typologie objektu	52
4.1.2 Péče o hradní zříceninu v letech 1945–2018 v kulturně-historickém kontextu	53
4.1.3 Anketní otázky ke hradu Brandýs nad Orlicí	67
4.2 Hrad Břečtejn	69
4.2.1 Stručná historie, stavební vývoj a typologie objektu	69
4.2.2 Péče o hradní zříceninu v letech 1945–2018 v kulturně-historickém kontextu	71

4.2.3 Anketní otázky ke hradu Břečtejň	88
4.3 Hrad Lanšperk	89
4.3.1 Stručná historie, stavební vývoj a typologie objektu	89
4.3.2 Péče o hradní zříceninu v letech 1945–2018 v kulturně-historickém kontextu	90
4.3.3 Anketní otázky ke hradu Lanšperk	112
4.4 Hrad Rabštejn	113
4.4.1 Stručná historie, stavební vývoj a typologie objektu	113
4.4.2 Péče o hradní zříceninu v letech 1945–2018 v kulturně-historickém kontextu	115
4.4.3 Anketní otázky ke hradu Rabštejn	132
5. Závěr	134
6. Přílohy	143
6.1 Seznam příloh	143
7. Resumé	161
8. Seznam pramenů a literatury	163
8.1 Prameny	163
8.2 Literatura	165
8.3 Internetové zdroje	170

SEZNAM ZKRATEK A ZNAČEK

AÚ – Archeologický ústav

CZO – Celozávodní organizace

ČNK – Český národní komitét

ČR – Česká republika

ČSAV – Československá akademie věd

ČSL – Československé státní lesy

ČSR – Československá republika

ČSTV – Československý svaz tělesné výchovy

DSO – Dělnická sportovní organizace

FS – Federální shromáždění

ICOMOS – International Council on Monuments and Sites

KAS – Klub Augusta Sedláčka

KČST – Klub československých turistů

KČT – Klub českých turistů

KNV – Krajský národní výbor

KOPP – Klub ochrany památek a přírody

KSČ – Komunistická strana Československa

KSSPPOP – Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody

LZ – Lesní závod

MěNV – Městský národní výbor

MěÚ – Městský úřad

MK – Ministerstvo kultury

MNV – Místní národní výbor

NPÚ – Národní památkový ústav

OkÚ – Okresní úřad

ONV – Okresní národní výbor

OÚ – Obecní úřad

SOkA – Státní okresní archiv

SPLPZHB – Spolek pro záchranu hradu Brandýs nad Orlicí

SPÚ – Státní památkový úřad

SPZHB – Sdružení pro záchranu hradu Brandýs nad Orlicí

SPZHL – Sbor pro záchranu hradu Lanšperka

SSM – Socialistický svaz mládeže

StB – Státní bezpečnost

STOP – Společnost pro technologie ochrany památek

SÚPP – Státní ústav památkové péče

SÚPPOP – Státní ústav památkové péče a ochrany přírody

SÚRPMO – Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů

TJ – Tělovýchovná jednota

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

ÚOP – územní odborné pracoviště

ÚV – Ústřední výbor

Vč – Východočeský

ZO – základní organizace

1. Úvod

„Přeji našim hradním zříceninám důstojnou ochranu i oživení.“ (Radim Vrla)¹

Naše kulturní dědictví je velmi bohatým souborem mnoha různých hmotných i nehmotných částí. Do nehmotného můžeme počítat např. zvyky a tradice, písně, pověsti nebo pohádky. Do hmotného v první řadě patří architektonické památky a movité věci (malířská a sochařská díla, umělecké předměty, staré tisky a archiválie aj.).

Architektonické památky tvoří velice obsáhlou a různorodou část našeho kulturního dědictví. Jednak zde máme nemovité kulturní památky chráněné legislativou (valná většina hradů, zámků, klášterů, kostelů) a vedle toho nepřehledné množství nejrozličnějších „nepamátkových“ staveb a objektů. V této skupině památkově nechráněné části našeho kulturního dědictví má své zastoupení industriální architektura, technické stavby (mlýny, sila, sušárny, vodojemy, mosty) nebo sakrální stavby a objekty (fary, kapličky, boží muka, křížky), i když se ale i mezi nimi se najdou kulturní památky. Hrady a hradní zříceniny patří do obou kategorií. Většina z nich má status nemovité kulturní památky, ale najdou se i takové objekty, které ho nemají.

Hrady na našem území vznikaly od 12. do 16. století. Zakládal je jednak panovník, dále šlechta, církve, ale i města. Z hlediska funkcí se mohlo jednat o hrady obytné, strážní, obranné nebo lovecké. Zažívaly doby největší slávy, úpadku i oživení. Ty, u nichž docházelo k postupnému úpadku, se postupem času měnily ve zříceniny. Některé z nich se ve své torzální podobě dochovaly dodnes, ale řada z nich zcela zanikala nebo stále postupně zaniká. Hradní zříceniny tvoří specifickou část památkového fondu. Především svojí podobou a nedochovaností původního stavu. To ve veřejnosti vyvolává různé pocity a nálady. Z jejich podstaty vycházejí rovněž specifické požadavky na péči o ně.

Cílem mé práce je podhalit způsoby, jakým tyto objekty lidé v minulosti vnímali a jak je vnímají dnes. Její ambicí (snad ne přehnanou) je v obecné rovině odpovědět na otázky, kde se zrodil počátek zájmu o torzální architekturu, o její zachování a jak se vyvíjela péče o hrady a hradní zříceniny od prvních snah až do 21. století. Mezi úkoly tak patřilo studium materiálů vztahujících se k vývoji památkové péče na našem území a analyzování jejího přístupu k objektům torzální architektury. Práce se snaží nalézt odpovědi na otázky, jestli orgány státní správy a samosprávy měly ve sledovaném období let 1945–2018 vypracovánu metodiku péče

¹ VRLA, Radim. Chránit, či oživit? Několik poznámek k praktické ochraně hradních zřícenin. In: *Veřejná archeologie II. Příspěvky ke konferenci Archeologie a veřejnost*. Ústí nad Labem, 2005, s. 115.

o hradní zříceniny, popř. jak se vyvíjela. a jakým způsobem se případně vyvíjela.

Za tímto účelem byl jak hlavní úkol práce stanoven výzkum čtyř vybraných hradních zřícenin ve východních Čechách. Kritéria výběru byla zvolena a definována způsobem, který z výzkumu vyloučil větší hradní areály s regulovaným návštěvnickým režimem a s otvírací dobou. Do výzkumu tak byly vybrány volně přístupné a rozsahem menší lokality. Zároveň nebylo možné vzhledem k rozsahu problematiky postihnout celou oblast východních Čech, v podstatě tedy nynější Královéhradecký, Pardubický a část Libereckého kraje. To by bylo s ohledem na počet všech objektů a časovou náročnost nad možnosti daného výzkumu. Z výše uvedených důvodů do něj byly vybrány čtyři hradní zříceniny: Brandýs nad Orlicí (Pardubický kraj), Břečtejn (Královéhradecký kraj), Lanšperk (Pardubický kraj) a Rabštejn (Pardubický kraj). Úkolem prováděného výzkumu nebylo v žádném případě zpracovat stavebně historické průzkumy těchto vybraných objektů nebo podat vyčerpávající informace o jejich historii. Jeho cílem byla analýza péče o tyto čtyři hradní zříceniny ve stanoveném období let 1945–2018 v kulturně-historickém kontextu. Zásadním elementem, bez kterého by nedefinovaný výzkum nebyl možný, je účast člověka. Proto byly v jeho rámci sledovány také motivace, úsilí, cíle, pocity a vnímání lidí v tomto procesu.

K volbě tohoto tématu mě vedl zájem o torzální architekturu a návaznost na předchozí výzkum zaměřený na snahy o záchranu hradu Frymburk u Nového Hrádku v letech 1945–2015. Velkou roli hrál jistě také fakt, že jsem se osobně zúčastnil celé řady pracovních brigád na několika hradních zříceninách. Neméně důležitým faktorem byla skutečnost, že toto téma, tedy analýza péče o hradní zříceniny v kulturně-historickém kontextu v obecné rovině a u vybraných objektů ve východních Čechách, nebylo dosud zpracováno. Výzkum byl tedy také veden snahou o zpracování jedné z kapitol dějin památkové péče ve východních Čechách.

V úvodu práce bylo vymezeno téma výzkumu, jeho úkoly a cíle, stanovena použitá metodologie. Následuje rozbor použitých pramenů a literatury. Po těchto částech následuje třetí kapitola, která pojednává o hradech a hradních zříceninách jako specifickém fenoménu, o počátcích zájmu o hradní architekturu a kastelologickém výzkumu v českých zemích. Dále jsou popsány první systematické snahy o zachování torzální architektury a činnost zájmových skupin a organizací pečujících o hradní zříceniny. Kapitulu uzavírá shrnutí výzkumu hradní architektury na našem území, metodiky a péče o hradní zříceniny.

Hlavní částí práce je čtvrtá kapitola obsahující čtyři případové studie, které se zabývají

vybranými hradními zříceninami zařazenými do výzkumu. Jedná se hrady Brandýs nad Orlicí, Břečtejn, Lanšperk a Rabštejnec. U každého objektu je uvedena pro základní orientaci jeho stručná historie, stavební vývoj a typologie. Následuje výzkum péče o tyto hradní zříceniny v letech 1945–2018 v kulturně-historickém kontextu. Na závěr jsou zařazeny odpovědi na anketní otázky respondentů, kteří byli nebo jsou zainteresováni v procesu záchrany a péče o tyto jednotlivé objekty.

Pátou kapitolou práce je závěr, ve kterém jsou shrnuty výsledky výzkumu kapitoly. Odpovědi na otázky přinesl rozbor a kritické zhodnocení pramenů a literatury prostřednictvím analytické metody a komparací zjištěných výsledků výzkumu jednotlivých vybraných hradních zřícenin.

Po závěru následují obrazové přílohy, dále resumé v anglickém jazyce a za něj je zařazen seznam použitých pramenů a literatury.

2. Pramenná základna a literatura

2.1 Rozbor použitých pramenů

Tato diplomová se v první řadě opírá o analýzu a kritické zhodnocení široké pramenné základny. Jednalo se zejména o prameny písemné povahy (spisový materiál, osobní korespondence, zákony a vyhlášky), nepsané prameny (samotné objekty, archeologické nálezy, fotografie, ikonografické materiály, audiovizuální záznamy) a výsledky orální historie (osobní svědectví). Pouze studiem a zhodnocením všech těchto pramenů bylo možné dojít k získání odpovědí a k dosažení cílů výzkumu.

Mezi hlavní prameny k tématu jednoznačně patří materiály uložené v odborných spisovnách Národního památkového ústavu (NPÚ) jednotlivých územních odborných pracovišť (ÚOP). V případě tohoto konkrétního výzkumu se jednalo o NPÚ, ÚOP v Josefově a NPÚ, ÚOP v Pardubicích. Jedná se o spisovou a plánovou dokumentaci, do které patří vedle jednotlivých písemností vzniklých z činnosti státní správy a samosprávy také stavebně historické průzkumy, projektová dokumentace a fotografický materiál. V případě dochované spisové dokumentace se jedná především o korespondenci mezi orgány státní památkové péče a tehdejšími okresními či krajskými národními (v období po roce 1989 okresními či krajskými úřady) vztahující se ke stavebnímu zajištění konkrétního objektu. Dále se zde vyskytují jednotlivosti v podobě korespondence občanů s těmito institucemi, která se týká stavu objektů, případně nabízené pomoci ve smyslu záchrany daného objektu.

Neméně důležitou součástí fondu pramenů k tématu je fotografický materiál jednotlivých územních odborných pracovišť NPÚ. V jejich odborných spisovnách nebo fotoarchivech je uložena jednak starší fotografická dokumentace vypovídající o stavu jednotlivých hradních objektů v minulosti, jednak soudobá, dokumentující jejich současný stav. Vypovídající hodnota těchto fotografií je velice důležitá, jelikož dokládá možné změny ve stavební podobě hradních zřícenin, případně podobu a zánik některých částí či konstrukcí.

Další skupinou pramenů byly materiály uložené ve Státních okresních archivech (SOKA) Trutnov a Ústí nad Orlicí. Opět se zde jedná o spisovou dokumentaci mezi orgány státní správy a samosprávy, uloženou většinou ve fondech bývalých okresních národních výborů (ONV), městských národních výborů (MěNV) nebo místních národních výborů (MNV).

Všechny tyto uvedené prameny jsou hodnověrné. Jen je třeba si při jejich studiu (u pramenů z období let 1948–1989) odmyslet dobové výrazy a rétoriku spočívající ve pojmech a slovních spojeních jako např. „soudruh“, „soudružka“, „míru zdar“, „revoluční“

apod. Dále se v těchto pramenech objevují také odkazy na dnes již neexistující organizace, instituce a akce v podobě zkratk a názvů jako např. Akce Z, DSO, Lidové milice, pětilетка, RaJ, SSM, StB, Svazarm aj. Všechny zmiňované výrazy a spojení bylo nutné v textu opatřit poznámkou pod čarou obsahující vysvětlení.

Tím, že je časové vymezení této diplomové práce ohraničeno lety 1945–2018, narážel výzkum pochopitelně na problematiku „mladosti“ pramenů a samozřejmě také na otázku ochrany osobních údajů. V konečném důsledku to pro badatele znamená, že materiály mladší třiceti let bývají často nedostupné nebo jsou dostupné pouze s předchozím souhlasem zainteresovaných subjektů, v tomto případě majitelů jednotlivých hradních objektů. To se ale bohužel týká především důležitých materiálů, které se vztahují právě k péči o tyto objekty, tedy k provádění konzervačních a údržbových prací. V této práci jsem se snažil najít cestu, jak se vyrovnat i s tímto problémem.

Velice důležitými prameny písemné povahy, které byly v tomto výzkumu využity, patří osobní materiály a korespondence. Mezi prvními je potřeba jmenovat nezpracovaný fond Jirásek Luděk, Trutnov uložený v SOkA v Trutnově. Bez možnosti jeho studia by byl výzkum hradu Břečtejn velmi nedostatečný. V případech, jako byl i tento, se může jednat o zcela zásadní materiály vztahující se k tématu. Proto bylo potřeba pátrat po všech možných zdrojích pramenů a jak se říká „rozhazovat sítě“ na všechny strany. Studium nezpracovaných fondů a osobních materiálů by nebylo možné bez ochoty a souhlasu dané instituce, v tomto případě SOkA v Trutnově, a původce fondu.

Mezi osobní materiály počítám také spisovou dokumentaci a korespondenci MUDr. Miroslava Gregora, Ph.D., kterou mi pro účely tohoto výzkumu laskavě zapůjčil. Opět se jedná o zcela zásadní materiály vztahující se v tomto případě ke hradu Rabštejn, bez kterých by bylo zcela nemožné dovést výzkum až do roku 2018.

Při analýze tohoto druhu pramenů je zejména potřeba jejich objektivní a kritické zhodnocení. Subjektivní zainteresovanost, osobní a citové vztahy k danému objektu hrají u těchto pramenů svoji roli a je potřeba na ně brát zřetel. To byl také jeden z důvodů, proč jsem do výzkumu zařadil anketní otázky k jednotlivým objektům, které jsem pokládal právě těm, kteří byli do problematiky záchrany konkrétního hradního objektu zapojeni. Jejich názory mohou přinést odpovědi týkající se jejich motivace, pocitů a zkušeností při záchraně vybraných hradních zřícenin.

Do kategorie písemných pramenů spadají také vydané zákony, vyhlášky a nařízení

vztahující se k tématu práce. Ve většině případů je lze dohledat on-line na internetu nebo vycházejí v tištěné podobě ve Sbírce zákonů, popř. jako samostatně vydané vyhlášky. Jedná se zejména zákony č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách, a č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.² Patří sem také vyhlášky bývalého ministerstva školství a kultury č. 98 Ú. 1. z 15. 5. 1959, o okresních konzervátorech a zpravodajích státní památkové péče, vyhláška č. 99 Ú. 1. z 15. 5. 1959, která blíže určovala činnost a organizaci krajských, okresních a místních komisí státní památkové péče, a vyhláška č. 56 Sb. ze 14. 5. 1960, o úhradě nákladů na udržování a obnovu kulturních památek, nebo vyhláška č. 66/1988, kterou se provádí zákon České národní rady č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. Platné právní předpisy z oblasti památkové péče jsou dostupné na webových stránkách Ministerstva kultury České republiky. Mezi písemné prameny je možné také zařadit dobové metodické příručky vydávané orgány státní památkové péče. Jedná se např. o brožuru Památková péče v činnosti národních výborů z roku 1968.

Dalším zdrojem informací pro tuto práci byly nepsané prameny. V první řadě se samozřejmě jedná o studium jednotlivých vybraných objektů in situ. Terénní průzkum těchto lokalit sloužil k jejich základnímu poznání. Komparační metodou pak bylo možné aktuální stavební podobu srovnat se současnou odbornou literaturou a se starší historiografií. Provedeným terénním průzkumem bylo také možné získat informace o současném stavu sledovaných hradních zřícenin, a to jak z hlediska konkrétních prováděných konzervačních prací, tak z hlediska údržby a úklidu areálů nebo stavu informačního systému. Bylo možné si také rámcově učinit představu o návštěvnosti těchto vybraných hradních zřícenin.

Typickým zdrojem informací a důležitým pramenem vypovídajícím o historii hradu, o jeho stavebním vývoji a o způsobu života na něm, je získaný archeologický materiál a nálezové situace. Většina archeologických nálezů a architektonických článků je nyní uležena ve sbírkách a depozitářích příslušných regionálních či krajských muzeí. Archeologické nálezy z hradu Brandýs nad Orlicí jsou uloženy v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě, z lokality hradu Břečtejna v Muzeu Podkrkonoší v Trutnově, v případě hradu Lanšperk v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě a nálezy z hradu Rabštejnec v Regionálním muzeu v Chrudimi. Některé další předměty mají ve svých sbírkách také v Muzeu východních Čech v Hradci Králové a Východočeské muzeum v Pardubicích. Architektonické články se nacházejí buď v jednotlivých areálech hradních zřícenin (uložené v provizorních lapidáriích nebo zazděné),

² Viz kapitola 3.5 této práce, s. 42–43.

nebo jsou případně dočasně uloženy na jiném místě (v případě hradu Rabštejnek). Drobnější nálezy získané povrchovým sběrem mohou pak být v rukách soukromých badatelů.

V rámci provedeného výzkumu byl z nepsaných obrazových pramenů zkoumán rovněž fotografický materiál vztahující se k jednotlivým objektům. Jednalo se o výše uvedené fotografie uloženy v odborných spisovnách NPÚ. Řada zajímavých a důležitých fotografií je však uložena také v regionálních muzeích. Na tyto instituce nelze při výzkumu zapomínat. V mém případě se jednalo o fotografie uloženy v Regionálním muzeu v Chrudimi. Získané digitální kopie analogových snímků dokládají jednak stavební podobu zříceniny hradu Rabštejnek v 50. letech 20. století, jednak jsou také zdrojem informací o kulturním a společenském životě ve sledovaném období. Pro realizaci konzervačních prací bylo zcela zásadní provedení fotogrammetrické dokumentace částí zkoumaných objektů. O této metodě bude pojednáno v další části této práce. Doslova učiněné poklady v podobě historických fotografií se pak mohou nacházet v soukromých sbírkách a albech. Je ale věcí úsilí, náhody a štěstí, zda se podaří takové snímky získat. Opět se mohou stát zdrojem cenných informací.

Historické pohlednice jsou pro studium dějin staveb a jejich stavebního vývoje nepostradatelné pro každého badatele. V mnoha případech se jedná o snímky hradních objektů z přelomu 19. a 20. století nebo z počátku 20. století. Stejně jako v případě staršího fotografického materiálu se může jednat u historických pohlednic o záběry zobrazující dnes již neexistující části hradních objektů nebo detaily některých konstrukcí. V případě prováděného výzkumu byly k dispozici historické pohlednice všech objektů do něj zařazených.

Do nepsaných pramenů patří bezesporu u zkoumaných objektů také obrazové prameny – kresby a nákresy. Jejich soubor je velmi obsáhlý. V jeho rámci bylo samozřejmě nutné odlišit prameny dokumentační povahy od pramenů, které patří do oblasti umělecké, kulturní či etnografické. Do první skupiny lze zařadit nákresy a půdorysy hradních zřícenin, které byly pořizovány v rozmezí 19. až 21. století. Zde je potřeba si uvědomit, že se při pořizování těchto půdorysů a plánků v uvedeném období zcela zásadně změnily možnosti, postupy, měřicí techniky a provádění výpočtů. Od krokování se vývoj ubíral přes měření pásmem až k naprosto přesnému měření za pomoci nejmodernější techniky a metod. Tento fakt je potřeba brát na zřetel při využití výsledků měření. Nákresy a plány hradů Brandýs nad Orlicí, Břečtejnský, Lanšperk a Rabštejnek se pochopitelně objevovaly v dílech Alexandra Hebera a Augusta Sedláčka v 19. století, ve století následujícím pak zejména v dílech Dobroslavy

Menclové a Tomáše Durdíka. Nákresy a půdorysy těchto objektů objevíme i v různých článcích a studiích. V 70. a 80. letech 20. století byla v rámci stavebně historických průzkumů (SHP) zpracována Státním ústavem pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO) podrobná a přesná zaměření; a ta se objevují i v nejnovějších studiích a projektech z 21. století.

Zkoumané audiovizuální prameny přispěly k sestavení celkového obrazu a u některých objektů sloužily k pochopení vzájemných souvislostí. Jednalo se především o dokumenty Fenomén Hrádeček aneb Duchové pod Břečtejmem a RETRO 1989 – VYSTOUPENÍ SHŠ CTIRAD TRUTNOV, dále o dokumentární seriály Štíty království českého a Krajinou příběhů českých hradů známých i neznámých.

Poslední skupinou pramenů, využitých pro tuto práci byly prameny orální historie. V tomto případě se jednalo o rozhovory s osobami spjatými s tématem výzkumu. Po pečlivém uvážení nebyly získané informace v práci přímo použity a citovány. Sloužily spíše pro pochopení souvislostí, získání celkového přehledu, dalších kontaktů a zdrojů informací. Přesto jsem považoval za důležité, zařadit do výzkumu informace o individuálních zkušenostech, pocitech a názorech zainteresovaných osob. Ty se podařilo do práce začlenit v podobě odpovědí na anketní otázky, na něž zainteresované osoby odpovídaly. Jedná se o přepisy textů z e-mailové korespondence ponechané bez jakýchkoliv úprav.

2.2 Literatura

Spektrum dostupné relevantní literatury k dané problematice je velmi obsáhlé. V první řadě se jedná o starší historiografii. Pro základní orientaci v historii jednotlivých vybraných objektů bylo použito dílo Augusta Sedláčka *Hrady, zámky a tvrze Království českého*.³ V otázkách stavebního vývoje, typologie a obecných otázek kastelologie sloužily syntetické práce Tomáše Durdíka *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*⁴ a Dobroslavy Menclové *České hrady*.⁵ K obecné problematice středověkých hradů pak dílo Pavla Boliny a Tomáše Durdíka *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*.⁶

³ SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. D. 1, Chrudimsko*. 3. nezm. vyd., v Argo 1. vyd. Praha: Argo, 1993, 9, s. 143–147. ISBN 80-85794-05-5. SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. D. 2, Hradecko*. 3., nezměn. vyd., v Argo 1. vyd. Praha: Argo, 1994, s. 99–105 a 135–144, příl. ISBN 80-85794-12-8. SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. D. 5, Podkrkonoší*. 3. nezměn. vyd., v Argo 1. vyd. Praha: Argo, 1995, s. 145–149, příl. ISBN 80-85794-50-0.

⁴ DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. 3., opr. vyd. Praha: Libri, 2009, s. 7–45. ISBN 978-80-7277-402-9.

⁵ MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady*. Praha: Odeon, 1972, 2 sv. (435, 551 s.). České dějiny.

⁶ DURDÍK, Tomáš a Pavel BOLINA. *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha: Argo, 2001, 295 s.,

U výzkumu jednotlivých vybraných hradních zřícenin byly použity jednak jejich monografie, dále odborné studie a články. V menší míře byly pro doplnění, upřesnění nebo pro pochopení kontextu použity také internetové zdroje s patřičným odkazem.

Pro část práce pojednávající obecně o specifickém fenoménu hradních zřícenin, prvních snahách o jejich stavební zajištění, zájmových skupinách a organizacích pečujících o hradní zříceniny a pro zpracování kapitoly o vývoji výzkumu hradní architektury, metodiky a péče o tento typ památek byla použita relevantní dostupná literatura, vydané metodické publikace, články ze sborníků a jiných periodik. V některých případech pak také obhájené bakalářské, diplomové nebo disertační práce.

Okruh otázek vývoje a kontextu památkové péče se zpracovávaným tématem byl zpracován na základě literatury věnované tomuto tématu. Jednalo se především o díla Maxe Dvořáka *Katechismus památkové péče*, Ivo Hlobila *Na základech konzervativní teorie české památkové péče*⁷, Josefa Hobzeka *Vývoj památkové péče v českých zemích: stručný nástin*⁸, Aloise Riegla *Moderní památková péče*⁹, Marina Horáčka *Úvod do památkové péče*¹⁰ nebo Vlastimila Vintera *Úvod do dějin a teorie památkové péče I. a II.*¹¹

xxiv s. obr. příl. ISBN 80-7203-349-2.

⁷ HLOBIL, Ivo a Marek PERŮTKA. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče: výběr z textů*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště ve spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity palackého v Olomouci, 2008, 254 s. ISBN 978-80-87104-32-3.

⁸ HOBZEK, Josef. *Vývoj památkové péče v českých zemích: stručný nástin*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, 1987, 39 s.

⁹ RIEGL, Alois, Ivan KRUIS a Ivo HLOBIL. *Alois Riegl (1858–1905): moderní památková péče*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2003, 172 s. ISBN 80-86234-34-7.

¹⁰ HORÁČEK, Martin. *Úvod do památkové péče*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, 111 s. Monografie. ISBN 978-80-244-4621-9.

¹¹ VINTER, Vlastimil. *Úvod do dějin a teorie památkové péče I: nástin vývoje a základní ideové otázky památkové péče*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, 175 s. VINTER, Vlastimil. *Úvod do dějin a teorie památkové péče II: teoretické otázky hodnot a hodnocení, zachování a kulturně výchovného uplatnění památek: teoretické otázky zásad a koncepce památkové péče*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, 187 s.

3. Copuli lapidum (hromady kamení) – od romantismu k památkové péči

3.1 Hrady a hradní zříceniny jako specifický fenomén

Copuli lapidum. Hromady kamení. Hradní zřícenina. Co si představit pod tímto spojením a jak jej definovat?¹² Jak lidé vnímali v minulosti hradní zříceniny a jaké pocity v nich evokují dnes? Je v současné době, která dává přednost mnohdy jiným hodnotám, než jsou hodnoty kulturní, dostatečný prostor pro zájem a péči o tyto objekty? A máme usilovat o zachování pozůstatků a dokladů hradní architektury nebo je přirozeným vývojem jejich zánik?

Vývoj hradů byl velice dlouhý a zajímavý. Od doby své výstavby plnily tyto objekty celou řadu nejrůznějších funkcí – rezidenční, správní, reprezentační, obrannou, provozní.¹³ Záleželo na mnoha okolnostech, zda a v jaké míře se dochovaly až do dnešní doby. Hrady buď přirozeně chátraly z důvodu opuštění, nebo byly cíleně bořeny, aby nepadly do rukou nepřátel, tak se stávaly zříceninami nebo zanikly beze stop. Řada z nich však byla v průběhu času přestavována a upravována. Zaslouhou toho je můžeme obdivovat i v současnosti.

Opuštěné hrady a jejich zříceniny vnímali lidé v různých dobách odlišným způsobem. V dávných časech je lidé považovali za místa plná strašidel, tajemných událostí a nebezpečí. V literatuře se objevovala celá řada pověstí, románů a povídek zasazená do prostředí hradů a hradních zřícenin. Odehrávaly se zde rytířské příběhy, na hradech sídlili loupežníci a nadpřirozené bytosti. Hrady dávno neplní své původní funkce, ale mají svou kulturně-krajinotvornou úlohu, jsou svědky historie a působí na naše city. Snad každý z nás vnímá jejich estetiku; vždyť dokreslují celkový obraz krajiny. Siluety hradů, viditelné z dálky, působí na naše smysly a na naši fantazii. Jak asi žili předkové na hradech? Jak vypadala krajina v době, kdy byl hrad postaven? Co se zde odehrávalo? Takové otázky si zřejmě pokládá téměř každý, kdo v dálce spatří hradní zříceninu nebo jí navštíví.

Stejně jako se v průběhu staletí mění vnímání okolního světa, dochází také k posunu vnímání hradů a jejich zřícenin. V dnešní době na nás působí daleko více podnětů, vjemů a prožitků, než tomu bylo dříve. Pro velkou skupinu lidí, ať už to jsou jednotliví návštěvníci,

¹² K různým definicím pojmu zřícenina blíže viz ŠUDOVÁ, Markéta. *Analýza rozsáhlosti zřícenin v ČR* [online]. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce Ing. Tomáš Bayer, Ph.D., s. 14–16. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130189463>. Příkladním se k definici Jana Sokola, která zřejmě nejvíce vystihuje podstatu tohoto pojmu. Dle jeho názoru je zřícenina budovou, která vznikla z původní stavby katastrofou, násilným činem či postupným chátráním, z důvodu opuštění budovy a ztráty její původní funkce. Takový objekt prochází několika fázemi chátrání. Postup vzniku zříceniny je znázorněn na kresbě Jana Vinaře viz *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana*. Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, 2. strana obálky. ISBN 80-86234-02-9.

¹³ K vývoji a funkci hradů podrobněji viz DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. 3., opr. vyd. Praha: Libri, 2009, s. 14–44. ISBN 978-80-7277-402-9.

rodiny s dětmi, turisté¹⁴, trampové¹⁵, vodáci¹⁶, „keškaři“¹⁷, fotografové¹⁸ aj., jsou dnes zříceniny místem odpočinku, útekem před civilizací, místem, kde alespoň na chvíli zapomenou na starosti a problémy běžného života. Hrady a hradní zříceniny se také často stávají dějištěm nejrůznějších kulturních¹⁹, sportovních²⁰ nebo společenských akcí.²¹ Odehrávají se na nich slavnosti, jarmarky, trhy, festivaly jídla, divadelní představení, hudební akce²², vystoupení skupin historického šermu, promítají se zde filmy.

Vhodnost takových způsobů využití hradních zřícenin a jejich vliv na tyto areály jsou

-
- ¹⁴ Jedná se o samostatné neorganizované jednotlivce nebo skupinky turistů, ale také o organizované návštěvy např. členů Klubu českých turistů.
- ¹⁵ Základem trampingu je pobyt či táboření v přírodě. Výraz „tramp“ shrnuje v anglicky mluvících zemích synonyma našich podstatných jmen a sloves v souvislosti s pěší chůzí, například toulání, toulat se, pochod, pochodování, šlapání, šlapat, vandr, vandrování atd. V USA znamená také pojmenování pro deklasované živly, jako např. tuláky, vandráky, pobudy či vagabundy, nebo pro nezaměstnaného, který si hledá příležitostnou práci. V průběhu doby se výklad pojmu tramp a tramping několikrát měnil, v závislosti na politické a společenské atmosféře dané doby.
- ¹⁶ Vodáci jsou lidé provozující vodní turistiku, tedy splouvání řek a potoků pro zábavu. Používají k tomu kánoe, kajaky, pramice, rafty, vory či další plavidla. V Česku je tento sport velmi populární a mezi oblíbené cíle vodáků patří i návštěvy hradů a hradních zřícenin.
- ¹⁷ Jako „keškaři“, „geokačeři“ nebo „kačeři“ jsou označováni lidé zabývající se geocachingem. Jedná se o hru na pomezí sportu a turistiky, která vznikla v roce 2000 v USA. Hra spočívá v použití navigačního systému GPS při hledání skryté schránky nazývané cache (v češtině psáno i keš). O této schránce jsou známy její zeměpisné souřadnice. Po jejím objevení, zapsání se do logbooku a případné výměně jejího obsahu ji nalezce opět uschová a zamaskuje. Keše mají být umístovány na zajímavých místech, která však nejsou turisticky navštěvovaná. V popisu keše (listing) jsou pak uvedeny informace o místě uložení, a to i s jeho zvláštnostmi a zajímavostmi. Keše se však umísťují i do míst velmi frekventovaných. Této aktivitě jsou věnovány webové stránky www.geocaching.com. Co se týká oblasti zaměření této diplomové práce, tak lze konstatovat, že jsou „kešky“ umístěny na všech zkoumaných lokalitách, tedy na zříceninách hradů Brandýs nad Orlicí, Břečtejn, Lanšperk a Rabštejn. U každé z lokalit jsou uvedeny komentáře jednotlivých „keškařů“ a většinou jsou připojeny i nějaké fotografie. Z komentářů je patrné, jak je tato hra oblíbená a rozšířená.
- ¹⁸ Fotografování patří mezi čím dál více oblíbenou zájmovou činnost mnoha nadšenců. Snad každý z nás si při návštěvě nějakého hradu nebo hradní zříceniny pořídil jeho fotografie. Někteří fotografují jen pro svou potřebu a pro své potěšení, jiní se organizují do fotoklubů, kroužků a spolků. Další fotografují z profesionálních důvodů, např. jedná-li se o publikační, nakladatelskou nebo novinářskou činnost. Velmi důležitou oblastí je fotografování pro dokumentační účely. Patří sem jak klasické fotografické snímky, tak metoda fotogrammetrie zabývající se rekonstrukcí tvarů, měřením rozměrů a určováním polohy předmětů, které jsou zobrazeny na fotografických snímcích. Tato metoda je využívána při konzervaci zdí hradních objektů. S rozvojem techniky souvisí letecké snímkování nebo fotografování pomocí dronů. Zásluhou těchto metod lze získat záběry, které mohou pomoci získat komplexní představu o podobě a rozsahu jednotlivých hradních areálů.
- ¹⁹ Ve východních Čechách se pravidelně pořádají např. akce Kumburské svítání nebo Vízmburské slavnosti.
- ²⁰ Hrady a hradní zříceniny se stávají např. cílem orientačních běhů. Orientační běh je sport, jehož podstatou je spojení vlastního pohybu s orientací v neznámém terénu. Závodníci při něm za pomoci mapy a buzoly absolvují závodní trať určenou startem, kontrolami a cílem. Závodník se během svého výkonu pohybuje vlastními silami libovolně terénem, omezen může být příkázanými povinnými úseky a zakázanými prostory. Cílem sportovního výkonu závodníka je absolvovat určenou závodní trať v co nejkratším čase.
- ²¹ Mezi takové společenské akce můžeme počítat např. svatby. Nejrůznější památky se stávají místy, kde se pořádají svatební obřady a hostiny. Mezi takové objekty patří samozřejmě kostely a kláštery, zámky, továrny a také hrady a hradní zříceniny. Jedna svatba se konala dokonce na vrcholu továrního komínu.
- ²² Např. hudební festival Hrady CZ, který se koná od roku 2005. Jedná se o letní kulturní festival, jehož cílem je i rozvoj turistického ruchu a zviditelnění historických památek v regionech. Festival se postupně rozrůstal a v roce 2018 se konal na osmi českých a moravských hradech (Bezděz, Bouzov, Hradec nad Moravicí, Kunětická hora, Rožmberk nad Vltavou, Švihov, Točnick a Veveří).

diskutabilní.²³ Na tuto problematiku existují různé názory a každý se na to dívá různým úhlem pohledu. Záleží na tom, z jakého hlediska je hradní zřícenina předmětem zájmu. Jinak se na tuto záležitost logicky dívá pracovník památkové péče, jinak majitel nebo provozovatel zříceniny, ať už jím je město, obec nebo nějaký spolek pečující o hrad. Ekonomický přínos pořádaných kulturních akcí nebo zatraktivnění areálu pro návštěvníky, v jejichž rámci jsou do areálu doplňovány různé novodobé konstrukce nebo dostavby²⁴, nemohou být v žádném případě nadřazovány nejdůležitějšímu aspektu. Hradní zříceniny jsou součástí našeho kulturního dědictví a ve většině případů chráněny jako kulturní památky.²⁵ Je potřeba k nim také takto přistupovat. Ovšem právní ochrana a status kulturní památky bohužel samy o sobě nezaručují zajištění potřebné péče. V mnoha případech hradní zříceniny bez jakékoliv údržby dlouhodobě chátrají, dochází ke ztrátě hmoty, k zániku důležitých stavebních konstrukcí a detailů, často také k devastaci areálů ze strany „smyslů zbavených“ návštěvníků; nakonec tak může dojít k jejich postupnému zániku.

Samotný výklad pojmu zřícenina hradu, jeho ukotvení v právním a evidenčním systému jsou problematické. Zřícenina obecně není chápána jako samostatná stavba a nemusí být ani evidována v katastru nemovitostí.²⁶

Sanační práce zahrnují nejen samotné ošetřování zdí, ale jsou spojeny také s dalšími zemními pracemi – s archeologií, případně s restaurováním. V tomto směru je důležité mít před jakýmkoliv zásahem vždy na zřeteli cíle výzkumu a finální stav. Tomu je třeba přizpůsobit metody a rozsah vědeckého průzkumu objektu, který samozřejmě nesmí vést k porušení, popření nebo dokonce ke ztrátě památkových hodnot objektu. Lokalitu může poškodit např. neuvážené odstraňování sutí při archeologickém výzkumu nebo případně odkryté sondy, které po jeho ukončení zůstanou nezaházené.

²³ K této problematice srovnej VRLA, Radim. Chránit, či oživit? Několik poznámek k praktické ochraně hradních zřícenin. In: *Veřejná archeologie II. Příspěvky ke konferenci Archeologie a veřejnost*. Ústí nad Labem, 2005, s. 107–116.

²⁴ Radim Vrla k tomu uvádí, že je zřícenina hradu často vnímána jako pouhá kulisa a tento pohled není bohužel cizí ani profesionálním pracovníkům památkové péče. Tak se stává, že v hradních areálech, dokonce i ve významných objektech přesahujících republikový význam, mohou vznikat romantizující stavby, které zcela mění (někdy nevratným způsobem) a znehodnocují stavební konstrukce a zažité siluety památek. Ke hradu Helfštýn např. uvádí: „Hrad se tak stává ubohou, znásilňovanou kulisou pro pořádání známých kulturních akcí.“ Viz VRLA, Radim. Chránit, či oživit? Několik poznámek k praktické ochraně hradních zřícenin. In: *Veřejná archeologie II. Příspěvky ke konferenci Archeologie a veřejnost*. Ústí nad Labem, 2005, s. 110.

²⁵ Většina z nich je památkově chráněna od 3. 5. 1958.

²⁶ V roce 2008 byla řešena kauza zříceniny hradu Stará Dubá. Majitel pozemku nechtěl o tento objekt pečovat, jelikož nabyl přesvědčení, že je zřícenina samostatnou stavbou a nikoli součástí pozemků, na kterých se nachází. Proto namítal, že o zříceninu má pečovat stát. Nejvyšší správní soud v této věci rozhodl, že zřícenina hradu Stará Dubá v současnosti není stavbou, jelikož není patrné dispoziční řešení 1. nadzemního podlaží stavby, ale že je součástí pozemků. Podrobněji k této kauze viz VARHANÍK, Jiří. Zřícenina jako součást pozemku. In: *Archaeologia historica*. Masarykova univerzita, Brno, 2011, 36(1), s. 27–35.

Neprávem opomíjené zůstávají lokality, u kterých se dochovalo méně nadzemních konstrukcí nebo konstrukcí, které jsou ukryté pod zemí. O tyto objekty většinou státní památková péče nejeví zájem. Často jsou skryty v lesích, vzdáleny od civilizace a budí dojem, že mohou ve své neměnné podobě setrávat i nadále. Bohužel příklady z praxe ukazují, že se tyto památky stávají cílem nájezdů vandalů, nelegálních kopáčů, hledačů pokladů a „detektorářů“. Dochází tak nejen ke zničení archeologických situací a k odhalení stavebních konstrukcí, které pak rychle podléhají zkáze, ale i ke krádežím skromných fragmentů architektonických článků.²⁷ Proti takovým ničivým aktivitám je bohužel jak státní památková péče, tak ve většině případů také Policie České republiky (ČR) bezbranná.²⁸

Každá z hradních zřícenin má svá specifika a vyžaduje svůj vlastní režim památky. Ten kromě zřejmých nezbytných činností, mezi které patří pravidelná údržba, dohled na lokalitě, odstraňování náletových dřevin, nežádoucích ohnišť a samozřejmě odpadků, zahrnuje také regulaci pohybu návštěvníků v areálu. Tím je myšleno, aby se lidé pohybovali po prohlídkových trasách, nejvhodnějších cestách a pěšinách v areálu²⁹ a po komunikačních konstrukcích.³⁰ Jinak hrozí poškozování zdiva nebo zdánlivě nedůležitých částí a konstrukcí vandaly. Ne každý si je vědom, že se při návštěvě hradní zříceniny pohybuje v prostoru kulturní památky. Pro mnoho lidí je taková lokalita romantickým místem nebo prostorem,

²⁷ Radim Vrla uvádí např. hrady Šaumburk nebo Křídlo. Tyto případy se nevyhýbají ani východním Čechám viz např. lokalita hradu Vízmburk.

²⁸ Při provádění neoprávněných výkopů na území s archeologickými nálezy sice hrozí fyzické osobě pokuta až do výše výše 2 000 000 Kč. Ale prokázání takového přestupku, což v podstatě znamená chycení viníka na místě nelegálního výkopu, je ve většině případů téměř nemožné. Tou největší škodou je jednak narušení nálezových situací a také krádeže cenných nálezů. K tomu jeden archeolog např. uvedl, že „*kvůli hledačům každoročně mizí několik 'katedrál sv. Víta', o kterých nemáme ani tušení.*“

²⁹ Jako nejvhodnější přírodní překážku k zabezpečení úseků proti neukázněným návštěvníkům používalo jedno sdružení působící na hradní zřícenině keře šípku.

³⁰ I zde je ale potřeba vhodná volba řešení a citlivé provedení takových konstrukcí. Ať už se jedná o mosty, lávky, schodiště nebo plošiny. Uvedme zde jeden rozporuplný případ z nedávné doby. V roce 2017 byl dokončen projekt *Zpřístupnění skalního hradu Falkenštejn*. Jedná se o skalní hrad ze 14. století, ze kterého se dochovaly pouze relikty prostor vytesaných do skály – síň, kaple, cisterna, a stopy ve skále, dokládající existenci bývalých dřevěných budov. Správa Národního parku České Švýcarsko financovala realizaci výše uvedeného projektu. Veškeré terénní úpravy byly prováděny pod dozorem NPÚ, ÚOP v Ústí nad Labem a archeologů. Jejich podstatou byly instalace nových konstrukcí z pozinkovaného materiálu – schodišť, plošin a pochozích roštů opatřených zábradlím. K porušení skály nikde nedošlo. Všechny části ocelové konstrukce jsou o ni totiž pouze zapřené. Mezi konstrukcí a skálou jsou navíc silné gumové podložky, které brání jejímu poškození. Pozinkovaný materiál má časem ztmavnout. Konstrukce má chránit samotný hrad i skálu před erozí. Realizace projektu však vzbudila velké emoce a přinesla řadu negativních reakcí. A jaké jsou konkrétní výtky? Rozsah kovových prvků zakrývající většinu povrchu skály s hradem, celková podoba plošin a dalších prvků popírajících jedno z klíčových specifik skalních hradů – půdorys korespondující s tvarem skály, znemožnění výhledu z okna hradu nebo umístění jedné ze stopen přímo ve vnitřním prostoru cisterny hradu. Souhlasím s tvrzením jednoho z kritiků realizace tohoto projektu, který za chybu považoval fakt, že na tuto akci nebyla vypsaná otevřená architektonická soutěž. Ta mohla přinést nějaké zajímavé a citlivější řešení. Jediným nebo nejdůležitějším kritériem v takovém případě, ale i v dalších případech týkajících se péče o kulturní dědictví, jistě nemá být nejnižší cena.

který může sloužit jako cíl nejrůznějších dobrodružství³¹, sportu³² a bohužel také podivných nelegálních aktivit.³³

Pro zatraktivnění a oživení lokality, ke zvýšení její návštěvnosti se někdy v jejich prostorách budují zcela nové vyhlídky³⁴ a rozhledny³⁵ nebo se nově zastřešují do té doby nekryté objekty.³⁶ Názory na tyto realizace jsou různé a jejich uplatnění je přinejmenším rozporuplné. Památkářská a kulturně-historická hlediska často ustupují do pozadí. Je bezpochyby velmi těžké všechny tyto pohledy a aktivity sladit s požadavky památkové péče a s ochranou hradních areálů, s jejich specifickým postavením. Hradní zříceniny mají svůj režim a potřeby, které by měly být v zájmu jejich zachování co nejvíce respektovány. Dochází tak ke střetávání mnoha zájmů, názorů a různých přístupů k této skupině památek.

Torzální architektura vždy také byla vděčným námětem umělců – malířů³⁷, autodidaktů,

³¹ Někteří lidé zkrátka neodolají, lezou po zdech, vloupávají se do zabezpečených místností a sklepních prostorů hradních zřícenin nebo případně uloupnou kameny z koruny zdiva a hází ho dolů. Nejenže při takových aktivitách hrozí nebezpečí úrazu, ale také tím samozřejmě objekt poškozují a ničí kulturní památku. Existuje také neznámý vandal, který se baví tím, že na zříceninách hradů zanechává na zdi svůj podpis v podobě namalovaných písmen. Objevila se modrá písmena h v bílém poli nebo také r. Takto se „zvěčnil“ např. na hradech Rabštejnec nebo Žumberk.

³² Provozování sportu je sice prospěšné pro zdraví, ale ne každé také památce. Na zřícenině Hrádek u Žeranovic např. vznikla terénní cyklotrasa. Její „nejzajímavější“ části byly neznámými příznivci cyklistiky bohužel vybudovány jen za cenu rozsáhlých terénních úprav. Uvedené zásahy jsou samozřejmě nelegální a především poškozují reliéf terénu i archeologické situace. Tato a podobné situace bezesporu souvisejí s nedostatkem kulturního povědomí a osvěty. Je potřeba, aby i takové lokality byly řádně označeny informačními tabulemi a zaneseny v mapách.

³³ Při jedné z brigád na hradě Rabštejnec navštívili lokalitu dva mladí lidé. Jeden z nich byl tzv. youtuber, který si říkal „Demolition man“. Youtuber je člověk, který na internetovém serveru YouTube aktivně nahrává videa. Pro významné youtubery s mnoha fanoušky je tato platforma díky příjmům z reklamy i živností. Tento dotyčný youtuber, který navštívil Rabštejnec, natáčí videa, ve kterých bourá nějaké stavby nebo něco ničí. Nevycházeli jsme z úžasu, když se nás zeptal, jestli nevíme o nějaké stavbě v okolí, která by šla bourat? Potom našem ujištění, že o žádném takovém objektu nevíme, odešli tito lidé pryč. I takový jsou bohužel mezi námi.

³⁴ Uvádím zde dva příklady z východních Čech, u kterých jsou takové zásahy z mého pohledu přinejmenším rozporuplné. V roce 2007 byla na hradě Lanšperk vybudována nová železná vyhlídková věž v těsné blízkosti hradní zdi. Dle mého názoru tím narušuje estetický dojem a pohled na hradní zříceninu. O deset let později vznikla rozhledna z ocelové konstrukce také na hradě Lichnici, která je zasazená do pozůstatku severní věže.

³⁵ K problematice rozhleden na hradních zříceninách podrobněji viz SOKOL, Petr. Rozhledny na hradních zříceninách – využití nebo zneužití torzální architektury? Příklady z Plzeňského kraje. In: *Zprávy památkové péče = Journal of Historical Heritage Preservation: časopis státní památkové péče*. Praha: Oswald, 2002, 72(5), s. 374–380.

³⁶ V roce 2008 byla např. nově zastřešena kaple sv. Jana Nepomuckého na hradě Potštejn a došlo tak k zásadní změně siluety hradního areálu.

³⁷ Hrady se stávaly oblíbeným námětem romantických malířů. V malbě se toto téma v 18. a 19. století objevuje velice často, a to zejména v krajinářské tvorbě. V dílech se setkáváme s reálnými i fiktivními stavbami. Pro člověka té doby nebyly pouze výtvarnými objekty, součástí obrazu, ale také symbolem uctívání minulosti pod vlivem tehdejší společnosti.

romanopisců³⁸, básníků³⁹, autorů pověstí⁴⁰, divadelních her⁴¹ a písní. Velmi často jsou hrady také dějištěm filmových příběhů a pohádek.

Pro další skupinu lidí jsou tyto objekty předmětem vědeckého zájmu, bádání a výzkumu i laického zájmu⁴², a to na poli kastelologie⁴³, historie, dějin staveb, archeologie⁴⁴, památkové péče, architektury, vojenské historie, přírodovědy⁴⁵ a dalších oblastí.⁴⁶

Specifikou skupinu jistě představují lidé, kteří se dobrovolně a ve svém volném čase věnují

³⁸ Jmenujme např. dílo Aloise Jiráska. Román *Poklad* z roku 1881 je příběhem o hraběti Janu Antonínovi Harbuvalovi Chamaré, který pátrá po tajemném pokladu na hradě Potštejn. Dějištěm jeho dalšího románu *V cizích službách* z roku 1883 je hrad Košumberk.

³⁹ Na prvním místě je samozřejmě třeba jmenovat Karla Hynka Máchu. Putování po krajině, přírodní scenérie, návštěvy hradů, zážitky na cestách, to vše se stalo inspirací jeho díla. Za pozornost také stojí básnická sbírka Jaroslava Vančí z roku 1994. Viz VANČA, Jaroslav. *Hrady spatřené*. 1.vyd. Praha: Volvox Globator, 1994. 103 s. ISBN 80-85769-34-4.

⁴⁰ Snad ke každému hradu se váže nějaká pověst. U objektů daného výzkumu to je např. pověst *Hrobka pánů ze Žerotína* ke hradu Brandýs nad Orlicí, *O Stromouchovi* ke hradu Lanšperk nebo pověst o potrestaném pytlákovi ke hradu Rabštejnek.

⁴¹ Jmenujme např. divadelní hru *Valdek* od Václava Klimenta Klicperry.

⁴² Existují webové databáze zabývající se evidencí, průzkumem, fotografováním a popularizací hradů a hradních zřícenin. Zájemci zde naleznou základní údaje o historii a stavebním vývoji jednotlivých objektů, fotografie, plány nebo také údaje o přístupu do méně známých a těžko dostupných lokalit. Portál www.hrady.cz je v tomto směru nejobsáhlejší. Eviduje i lokality, u kterých se dochovaly pouze terénní stopy nebo valy. Úroveň zpracování jednotlivých hesel je rozdílná a k údajům (zejména u historie objektů) je potřeba přistupovat kriticky. To nic nemění na faktu, že se jedná o nejkompaktnější databázi hradů, hradních zřícenin, jejich terénních pozůstatků a archeologických stop.

⁴³ Kastelologie je věda zkoumající středověké hrady, hradní zříceniny a další šlechtická sídla jako jsou tvrze, pevnosti, hradíště nebo komendy. Tato komplexní nauka v sobě kombinuje několik dalších disciplín, jako je archeologie, architektura či historie. Mezi kastelology mohou patřit i archiváři nebo památkáři. Z poznatků jednotlivých oborů se pak sestavuje ucelený obrázek o původu, vzhledu, využití a celé historii daného feudálního sídla. Jako každá věda má své metody mezi které patří archeologické, dendrochronologické nebo metoda letecké archeologie.

⁴⁴ Výzkumem hradních lokalit se jednak zabývají profesionální archeologové, ale také „amatérští“ badatelé s detektory. Při vzájemné spolupráci s předem nastavenými pravidly a při dodržování platné legislativy mohou tito badatelé přinést cenné poznatky. Jedná se o pozitivní a smysluplnou spolupráci těchto lidí s archeology a s muzei, a to např. při povrchovém sběru nálezů nebo při nálezech mimo území chráněné kulturní památky, kdy jsou tyto nálezy odevzdány příslušnému archeologickému pracovišti.

⁴⁵ Přírodovědné výzkumy hradních zřícenin byly opomíjenou oblastí. Jak se zdá, tak se situace v posledních letech mění. Uvádím zde alespoň dva příklady. Výzkumu hradů a hradních zřícenin se v oblasti přírodovědy věnovala Lucie Juříčková z Katedry zoologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy. Ve své práci se zabývala problematikou výskytu měkkýšů ve specifickém prostředí hradních lokalit. Podařilo se jí prokázat existenci „hradních druhů“ měkkýšů tzn. takových, které mají na hradech častější výskyt (než na svých přirozených lokalitách) nebo se na hradech (na rozdíl od svých přirozených lokalit) přemnožují. Zhodnocením pak dospěla k závěru, že hradní zříceniny lze nazývat hradním ekofenomémem. Viz JUŘIČKOVÁ, Lucie. Měkkýši (Mollusca) hradů jako ekologického fenoménu. In: *Malacologica Bohemoslovaca 3 (Sborník k 80. narozeninám RNDr. Vojena Ložka DrSc.)*. Praha: Univerzita Karlova, 2005, s. 100–148. ISBN: 80-86561-16-X. Výše uvedené výzkumy byly prováděny mj. v lokalitách hradů Brandýs nad Orlicí (J. Brabenec), Břečtejn (J. Brabenec; L. Juříčková, 1998), Rabštejnek (J. Brabenec; A. Culek; V. Ložek, J. Vašátko; L. Juříčková, 1996). Vegetaci hradních zřícenin, její složení a rozmanitost zkoumal Tomáš Javorský. Svým výzkumem prokázal, že hradní zříceniny jsou osídlovány jinými druhy rostlin, než jejich okolí a zvyšují tak diverzitu krajiny. Viz JAVORSKÝ, Tomáš. *Vliv hradních zřícenin na diverzitu vegetace v krajině* [online]. Praha, 2013, 85 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce doc. RNDr. Zuzana Münzbergová, Ph.D. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z:

záchraně a opravám hradních zřícenin.⁴⁷ Od konce 19. století začala vznikat (a stále vzniká) celá řada spolků, sdružení, organizací a klubů pečujících o hrady a jejich zříceniny.⁴⁸

3.2 Počátky zájmu o hradní architekturu a kastelologického výzkumu v českých zemích

Zájem o hrady a hradní zříceniny lze obecně datovat do 2. poloviny 18. století a souvisí s romantismem. Romantismus byl myšlenkovým proudem ovlivňujícím všechny oblasti lidského života. Projevoval se ale nejen v myšlení, vědě, v umění (literatura, hudba, výtvarné umění a architektura), ale také v životním stylu a chování (oblékání, vystupování, mluvený projev, korespondence).⁴⁹

V českých zemích byl romantismus ovlivněn probíhajícím národním obrozením. Byly to především hrady a hradní zříceniny, které začaly lákat k návštěvám. Pro mnoho lidí to byly

https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/51780/DPTX_2010_1_11310_0_329746_0_98308.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

⁴⁶ Výzkumem hradů a hradních zřícenin se zabývají např. také studenti oborů geodézie a kartografie, informatiky, managementu, geologie, stavebních fakult aj. Viz např. DEBNÁRIKOVÁ, Helga. *Vyhotovení geodetické dokumentace zříceniny hradu Šomoška* [online]. Ostrava, 2011. Bakalářská práce. Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava, Hornicko-geologická fakulta. Vedoucí práce Hana Staňková [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/hpknme/>; KAVKOVÁ, Zuzana. *Ohrožené kulturně historické památky Říčan - případ zříceniny hradu v Říčanech* [online]. Hradec Králové, 2010. Univerzita Hradec Králové, UHK, Fakulta informatiky a managementu. Vedoucí práce Michal Trousil. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/o1c224/>; ONDRÁČKOVÁ, Jana. *Zříceniny hradů v Krušných horách* [online]. Ostrava, 2015. Bakalářská práce. Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava, Hornicko-geologická fakulta. Vedoucí práce Alena Straková. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/11621d/>; PYREŇOVÁ, Eliška. *Zříceniny a možnosti jejich zachování* [online]. Brno, 2014. Bakalářská práce. Vysoké učení technické v Brně, Fakulta stavební. Vedoucí práce prof. RNDr. Pavla Rovnaníkové, CSc. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://core.ac.uk/download/pdf/30289284.pdf>; ŠTRUBLÍKOVÁ, Veronika. *Petroarcheologický výzkum zříceniny hradu Komňa v Bílých Karpatech* [online]. Olomouc, 2015. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce RNDr. Mgr. Kamil Kropáč, Ph.D. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/4tdenp/>; ŠUDOVA, Markéta. *Analýza rozsáhlosti zřícenin v ČR* [online]. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce Ing. Tomáš Bayer, Ph.D. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130189463>.

⁴⁷ Také jsem zúčastnil mnoha brigád při opravách hradních zřícenin (Frymburk, Jenčov, Rabštejnec). Co mě k tomu vedlo? Důvodů je hned několik. Na prvním místě vždy byla snaha pomoci při záchraně této torzální architektury. Velkou roli hrál jistě fakt trávit takové chvíle se svými přáteli a kamarády. Zdaleka ne každý asi pochopí specifickou atmosféru, kdy stejní „blázní“ tráví svůj volný čas a bez nároku na odměnu dobrovolnou práci na hradní zřícenině. Jeden ze členů sdružení pečujícího o zříceninu hradu uvedl, že nějakou dobu uvažoval o zapojení se do veřejných občanských aktivit a politiky. Nechtěl být jen „fejsbůvkovým remcalem“. Záchranu zříceniny hodnotil jako skvělou příležitost přiložit ruku k dílu jak od stolu, tak „zamakat“ přímo na zřícenině. Zanechat tím za sebou hodnoty a zvyšovat turistický potenciál rodného regionu.

⁴⁸ Ve východních Čechách působí (více či méně aktivně) celá řada občanských spolků věnujících se záchraně hradních zřícenin. Jmenujme např. Sdružení pro záchranu hradu Kumburku, Sdružení pro Vízburk, Spolek pro záchranu hradu Brandýs nad Orlicí, O. P. S. Břečtejn, Nový kruh přátel hradu Frymburku nebo Sbor pro záchranu hradu Lanšperka.

⁴⁹ K romantismu blíže např. FISCHER, Ernst. *Původ a podstata romantismu*. Praha: NPL, 1966, s. 115; HANZAL, Josef. *Od baroka k romantismu: ke zrození novodobé české kultury*. Praha: Academia, 1987, s. 82.; HRBATA, Zdeněk a Martin PROCHÁZKA. *Romantismus a romantismy: pojmy, proudy, kontexty*. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2005, s. 11–12. ISBN 80-246-1060-4.

památníky české historie a státnosti, tím vzbuzovaly ve vlastencích pocity národní identity a historického vědomí. V českých zemích se začal romantismus projevovat na počátku 19. století. Vlivem probíhajícího procesu českého národního obrození se nevyvinul do formy, jakou získal tento myšlenkový směr v západoevropských zemích. Český romantismus byl specifický spojením se snahami českých vlastenců o zrovnoprávnění českého jazyka a české historie a kultury.

Romantismus byl novým životním stylem, myšlením, chováním a cítěním a byl jedním ze znaků vytváření identity moderního národa. Člověk, který pěšky cestuje po naší zemi, poznává památná místa našich dějin, vnímá své okolí a přírodu, byl v té době častým jevem. Ostatně jak nejlépe člověk může poznat a vnímat krajinu se všemi jejími krásami a památkami, než při pěší chůzi? Ve 30. a 40. letech 19. století se staly velice oblíbenými dlouhé, někdy i vícedenní výlety, a to především mezi studenty. Ti tak projevovali svůj vztah k vlasti, k přítomným hodnotám a k její historii. Převážně se jednalo o mladé lidi bez závazků, kteří raději věnovali svůj volný čas zábavě, tedy putování místo výdělku.⁵⁰ Mnozí z těchto lidí se později stali středoškolskými nebo vysokoškolskými profesory, historiky, teology, spisovateli nebo malíři. Z některých putujících romantiků se také stali profesionálně nově vznikajících oborů – archeologie, památkové péče nebo kastelologie. Objekty svého zájmu si vybírali podle dostupné literatury nebo dali na radu místních lidí. Při návštěvách panských sídel je občas prováděli vrchnostenská zaměstnanci, což je možné považovat za počátky průvodcovských služeb, které byly později, ve 20. století, zprofesionalizovány. Už v této době také byly organizovány skupinové výpravy návštěvníků památek.

Při svých putováních lidé kladli důraz na návštěvy hradů a jejich zřícenin.⁵¹ Romanticky smýšlející jedinci si zde mohli představovat různé historické děje a události. V jejich fantazii se hradní zříceniny stávaly dějištěm působení různých lapků či hrdinských činů rytířů a v jejich prostorách viděli trpět odsouzené lidi. Hradní ruiny evokovaly staré časy, vybízely

⁵⁰ Jak se dnes tato představa jeví nereálná: student s kladným vztahem k vlasti, k její historii a památkám, který putuje pěšky několik dní po krajině. Existují ještě takoví lidé? Pokud ano, pak jejich putování zřejmě není motivováno vlastenectvím, ale spíše romantikou, dobrodružstvím a pobytem v přírodě. Mají tito lidé kladný vztah k historii?

⁵¹ Fenoménem turismu v 1. pol. 19. století, putováním v krajině, rozborem cestovních deníků a otázkou, proč vlastně lidé začali cestovat po hradech, se ve svých výzkumech zabývá Marcela Týřová (rozená Kalašová) viz KRAMERIUS, Karel a Marcela KALAŠOVÁ. *Putování po českých hradech (1814-1818)*. Přeložil Jindřich SCHWIPPEL, přeložil Michaela VÁŇOVÁ. Praha: Scriptorium, 2010, 627 s. Manu propria. ISBN 978-80-87271-20-9. Dále KALAŠOVÁ, Marcela. Cesty lidového písmáka Jana Evangelisty Konopase po hradních zříceninách. In: *Hláška: zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, roč. 21, č. 1 (2010), s. 4–8; TÝŘOVÁ, Marcela. Hrady a zámky jako cíle romanticko-vlasteneckého putování v 19. století. In: *Hláška: zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, roč. 27, č. 2 (2016), s. 17–21.

k představivosti a snění. Pravdou ovšem je, že zvýšená návštěvnost volně přístupných a pustých sídel, které tehdy nebyly pod žádnou ochranou, často uspíšila jejich destrukci a někdy také způsobila úplný zánik objektu. K tomu se přidávaly neodborné vykopávky v areálech hradů motivované snahou nalézt hmotné doklady historie a naplnit předměty nově vznikající muzea.

Mnoho z těchto putujících romantiků si na svých cestách psalo deníky a nejrůznější záznamy⁵², pořizovalo kresby navštívených objektů a okolních krajin. Abychom alespoň částečně pochopili jejich motivaci, myšlení a způsob vnímání hradní architektury, je třeba alespoň několik těchto osobností zmínit. Už jen proto, že v podstatě stáli u zrodu kastelologického výzkumu, byť si to sami ve své době zřejmě neuvědomovali. Jejich písemné záznamy, kresby a plánky pomohly v budoucnosti při poznávání stavebního vývoje jednotlivých objektů. Informují také o destrukci jednotlivých objektů nebo o jejich zániku. Řada odborníků a badatelů v různých oblastech výzkumu tyto prameny dnes využívá a porovnává je s jinými.

Cestovní deníky lidí putujících po hradech a hradních zříceninách tak patří k velmi zajímavým pramenům kastelologie.⁵³ Jejich výzkumu nebyla až na výjimky dosud věnována systematická pozornost a bylo zpracováno jen několik z nich. Mezi příklady patří velmi kvalitní analýza a zpracování cestovních deníků Karla Krameria z let 1814–1818.⁵⁴ Marcela Týřová ve svém výzkumu dokázala, jak cenným pramenem mohou cestovní deníky být a jaké údaje je možné z nich získat, a to nejen pro studium hradní architektury, ale také pro dějiny každodennosti, mikrohistorii nebo historickou antropologii.⁵⁵ Zaměříme se nyní stručně na obsah deníků po stránce kastelologické.

O čem tedy cestovní deníky K. Krameria vypovídají? Jaké nám podávají informace? A co

⁵² Deníky a zápisky si na svých cestách vedli např. Karel Kramerius (1797–1874), Karel Hynek Mácha (1810–1836), František Alexandr Heber (1815–1849), Václav Krolmus (1790–1861) nebo Jan Evangelista Konopas (1833–1909).

⁵³ K fenoménu cestovních deníků jako zapomenutých pramenů k výzkumu hradní architektury Marcela Kalašová uvádí: „Na absenci editovaných a vůbec veřejnosti známých cestovních deníků poutníků po hradech v první polovině 19. století mě upozornil na přednáškách o hradní architektuře Prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc. Tento přední český kastelolog se domnívá, že takovýchto cestovních deníků se v našich archivech a muzeích nachází mnoho, jen je třeba je „objevit“.“ Viz KRAMERIUS, Karel a Marcela TÝŘOVÁ. *Putování po českých hradech (1814-1818)*. Přeložil Jindřich SCHWIPPEL, přeložil Michaela VÁŇOVÁ. Praha: Scriptorium, 2010, s. 12. Manu propria. ISBN 978-80-87271-20-9.

⁵⁴ KRAMERIUS, Karel a Marcela KALAŠOVÁ. *Putování po českých hradech (1814-1818)*. Přeložil Jindřich SCHWIPPEL, přeložil Michaela VÁŇOVÁ. Praha: Scriptorium, 2010, 627 s. Manu propria. ISBN 978-80-87271-20-9.

⁵⁵ Editované deníky Karla Krameria přinášejí údaje o motivech putování, o výběru tras a jeho cílech, o způsobech cestování, o možnostech přenocování, stravování. Najdeme v nich také popisy jednání lidí a jejich každodenního života. Zápisy se také věnují popisům přírody a počasí. V neposlední řadě jsou dokladem projevů národního obrození a romantismu.

všechno obsahují? Předně si položme otázku, jaká byla jeho motivace putování? Odpověď zní takto: „*Touha poznávat památky po předcích, hlavně staré a polorozbořené hrady, vysvítá z mnoha vět všech tří deníků. Však často stačilo, aby se silueta zříceniny hradu vynořila ze zeleně lesa nebo jim o některém z hradů či jiných zajímavých místech vyprávěl místní člověk, a již k ní či k němu měli namířeno.*“⁵⁶ Hlavním zájmem K. Krameria na jeho cestách, ať už cestoval s kýmkoliv ze svých přátel, byly především zříceniny hradů. Každý z objektů vždy důkladně prošli a prozkoumali a K. Kramerius je pak velmi podrobně popsal a nakreslil. Záznamy prováděl pravděpodobně již během cesty, poté je načisto přepisoval⁵⁷ a doplnil dějinami objektů, pověstmi a výpisy památek ve městech.⁵⁸ Během svých cest navštívil mnoho hradů, hradních zřícenin, zámků a měst a v roce 1815 zavítal také do východních Čech.⁵⁹ Jeho deníky jsou doplněny kresbami perem, tužkou a rytinami objektů.

Další romantickou osobností, která se zajímala o hradní architekturu, byl např. Václav Krolmus (1790–1861).⁶⁰ Své archeologické průzkumy podnikal od konce 20. let 19. století, zajímal se především o „pohanské“ památky, ale jeho pozornosti neunikaly pochopitelně ani zříceniny hrádků a tvrzí. V. Krolmus vycházel z romantické představy, že nepatrné zříceniny hrádků a tvrzí, u kterých chybí historické prameny o jejich původu a stáří, pocházejí už z pohanských, tj. raněstředověkých časů. Vedl si cestovní deníky (zápisníky) a psal zprávy pro Národní muzeum. Někdy se v nich objevují záznamy o návštěvě lokalit se stručnými popisy, jednoduchými plánky nebo zprávami o nálezech.⁶¹

Mezi osobnosti, které se mezi prvními systematicky zajímaly o hradní architekturu naší země, byl Karel Hynek Mácha (1810–1836). Tento duší romantický člověk byl vášnivým

⁵⁶ KRAMERIUS, Karel a Marcela KALAŠOVÁ. *Putování po českých hradech (1814-1818)*. Přeložil Jindřich SCHWIPPEL, přeložil Michaela VÁŇOVÁ. Praha: Scriptorium, 2010, s. 73. Manu propria. ISBN 978-80-87271-20-9.

⁵⁷ Dle výzkumu Marcely Týřové o tom svědčí mj. úhledný rukopis Karla Krameria. Také kresby perem přímo v textu pak později zřejmě překresloval z cestovního originálu a kresby tužkou na samostatných listech papíru, které byly pořízené cestou, pak vkládal do deníku přepsaného načisto.

⁵⁸ V některých popisech Karel Kramerius zaznamenal objekty, které dnes již neexistují. Jednalo se např. o zámky Nový Ronov nebo Debrník. U některých dalších objektů zaznamenal jejich tehdejší stav před přestavbou. V roce 1818 např. navštívil zříceninu hradu Klenová, kterou nechal později její nový majitel opravit a přistavět nové zámecké prostory.

⁵⁹ Jednalo se o cestu, kterou podnikl se svým přítelem Karlem Michelem v září roku 1815. Navštívili např. hrady Valečov, Valdštejn a Trosky. Viz KRAMERIUS, Karel a Marcela TÝFOVÁ. *Putování po českých hradech (1814-1818)*. Přeložil Jindřich SCHWIPPEL, přeložil Michaela VÁŇOVÁ. Praha: Scriptorium, 2010, s. 69–72. Manu propria. ISBN 978-80-87271-20-9.

⁶⁰ Na tuto zapomenutou osobnost stojící u zrodu české kastelologie upozornil a informace o ní přinesl Karel Sklenář. K jeho životu a dílu viz SKLENÁŘ, Karel. *Václav Krolmus: život a dílo archeologa – romantika*. Roudnice nad Labem, 2012, 301 s. ISBN 978-80-86924-16-8.

⁶¹ Podrobnosti o těchto záznamech viz SKLENÁŘ, Karel. Hrady a tvrze v zápiscích Václava Krolmuse (1852–1861). In: *Castellologica bohémica* / Praha: Archeologický ústav AV ČR 8, (2002.), s. 483–494.

cestovatelem, nejraději chodil pěšky, vyhledával romantická místa spojená s historií a krásy přírody. Na svých cestách si pořizoval poznámky. To vše utvářelo jeho osobnost a ovlivňovalo budoucí tvorbu.⁶²

Mácha měl rád pověsti (to patřilo mezi typické projevy romantismu), skutečné osudy hradů ho příliš nevzrušovaly. Na svých cestách a poutích navštívil okolo devadesáti hradů a hradních zřícenin. U většiny těchto objektů skutečnou historii zřejmě neznal. Tyto objekty nejenže navštívil, ale i popsal, zakreslil a u některých pořídil dokonce i nákres půdorysů.⁶³ Celkem se dochovalo 115 kreseb a akvarelů různých objektů.⁶⁴ Způsob, jakým Mácha při kresbách hradů a jejich zřícenin postupoval a jak se pohyboval v krajině, je natolik specifický, že je potřeba rozebrat ho poněkud podrobněji. Této problematice se věnoval máchovský badatel Miroslav Koloc, který přišel s velmi zajímavými závěry.⁶⁵ Tak předně srovnáním Máchových kreseb s reálnými objekty zjistil, že vznikla jistá disproporce. Hradní zřícenina je obvykle větší, než by ve skutečnosti měla být. Lze to vysvětlit tím, že Mácha používal při kreslení objektů dalekohled s přibližně dvojnásobným zvětšením. Pozici, ze které objekty kreslil, si vždy pečlivě vybíral. Jednalo se o vyvýšená místa s velmi dobrým a zajímavým výhledem do okolní krajiny.

Hrady a hradní zříceniny často kreslil z různých úhlů, z více míst, objekty postupně obcházel a obrazy pak spojoval do sebe. Vznikala tak jakási koláž složená z více pohledů. Výsledný obraz tak podával více informací a nezachycoval realitu. Na kresbách tak byly zachyceny části staveb, které z jednoho daného místa nemohly být vidět. Jeho kresby také

⁶² K tomu Miroslav Koloc uvádí: „Pro Karla Hynka Máchu – stejně jako pro romantické vnímání světa – je charakteristické, že život a tvorba jedno jsou. Básníkův pohyb v krajině je zaznamenán v heslovitých poznámkách a kresbách jeho zápisníků. Podle tvůrčích projektů, ke kterým se chystá, si vybírá krajiny, jimiž prochází, do kterých se vrací. Chceme-li porozumět smyslu jeho záznamů i jeho pohybu krajinou, musíme obě polohy, básníka v krajině i krajinu v básníkovi, vnímat v jejich jednotě.“ Viz KOLOC, Miroslav. *Rozčilené cesty Karla Hynka Máchy po hradech spatřených*. Praha: Kovalam, 1998, s. 33. ISBN 80-901825-9-3.

⁶³ K tomu Petr Čornej uvádí zajímavou poznámku: „Tak narážíme na další paradox. Mácha sice neznal skutečnou historii převážné většiny „hradů spatřených“, ale jeho věrné kresby těchto objektů dnes slouží historikům umění a archeologům jako pramen!“ Viz MÁCHA, Karel Hynek a Pavel VAŠÁK. *Prostor Máchova díla: soubor máchovských prací*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 135 a 152. V připojené poznámce pak Petr Čornej uvádí, že Máchovy kresby využili ve své práci např. Dobroslava Menclová (České hrady I-II) nebo Tomáš Durdík (Archeologické rozhledy od roku 1974). Sám pak důležitost Máchových kreseb posoudil v roce 1973, kdy se jako brigádník zúčastnil archeologického výzkumu hradu Týřova.

⁶⁴ O jeho zápisnicích, poznámkách a kresbách hradů podrobněji viz MRÁZ, Bohumír. *Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené*. Praha: Panorama, 1988, 246 s. Naše vlast.

⁶⁵ V létě roku 1983 zrekonstruovali Miroslav Koloc, Miloslav Bařina a Jindřich Mařan v terénu Máchovu cestu z Prahy do Krkonoš z roku 1833 na základě jeho poznámek a kreseb, které cestou pořídil. Výsledky bádání viz KOLOC, Miroslav. *Rozčilené cesty Karla Hynka Máchy po hradech spatřených*. Praha: Kovalam, 1998, s. 39–45. ISBN 80-901825-9-3.

často zachycují i určité nálady a obsahují skryté významy a sdělení.⁶⁶ Těmito způsoby, zvětšením a přiblížením objektu za pomoci dalekohledu, vynášením architektonických detailů interiérů staveb na vnější stěny kreslených objektů, zachycením hradu v jediné kresbě z několika stran, Mácha do svých kreseb vnášel pohyb a umocňoval pocity pozorovatele.

Tím podle M. Koloce vkládal do kreseb další rozměr – čas. Mezi Máchovými kresbami se nachází na volných lístcích 24 akvarelů shodných rozměrů 54 mm x 69 mm. Sedm akvarelů této řady má rozměr o milimetr větší nebo menší na šířku nebo na výšku. Historikové umění na ně nemají jednotný názor a některé z nich označují zkrátka za nepovedené. Proč jsou však tyto kresby umístěny na volných lístcích, zatímco ostatní Mácha kreslil do zápisníků? A z jakého důvodu použil tento atypický miniaturní rozměr, který nebyl v té době u vedut používán? Čtyři z těchto akvarelů mají své „repliky“, které jsou někdy provedené až v překvapivých podrobnostech, na většině z nich je zvýrazněné popředí.⁶⁷ Odpovědi na tyto otázky přináší M. Koloc. Tento soubor akvarelů splňuje základní podmínky k vytvoření prostorových obrázků za pomoci stereoskopické metody.⁶⁸ Koloc podrobil výše uvedené akvarely analýze a zjistil, že u kreseb skutečně dochází ke stereoskopickému efektu.⁶⁹

Mácha bezpochyby inspiroval svými výpravami a putováním za hrady a jejich zříceninami další romanticky založené jedince. Jedním z těch současných je např. Zdeněk Susa⁷⁰, který se vypravil v Máchových stopách jeho pouti do Krkonoš.⁷¹ Co ho k tomu vedlo? O své motivaci k této cestě Z. Susa uvádí: „*Mácha mi imponoval od mládí, vzpomínám, jak jsem se ve svých dvanácti třinácti letech opájel Májem – v radosti a hrůze. Pak jsem se dozvěděl, že Mácha*

⁶⁶ Např. v kresbě hradu Mladá Boleslav z cesty do Krkonoš v létě roku 1833 Mácha zachytil část systému vodovodních kanálů, který poháněl mlýn pod boleslavským hradem. Skrytou informaci lze také nalézt v kresbě hradu Kumburku, kdy Mácha zobrazil okna hlavní věže s obloukem. Okna jsou však ve skutečnosti čtvercová. Mácha tak vynesl vnitřní tvar oken na vnější stranu věže. Dalším příkladem jsou básníkovy kresby hradu Zvířetnice. Na všech je zachyceno stavební řešení interiéru věže, které nemůže divák při pohledu zvenčí nikdy vidět. Viz KOLOC, Miroslav. *Rozčilené cesty Karla Hynka Máchy po hradech spatřených*. Praha: Kovalam, 1998, s. 47–67. ISBN 80-901825-9-3.

⁶⁷ Jedná se dvojice kreseb hradů Bezděz, Valečov, Házmburk a Kost.

⁶⁸ Stereoskopie je technologie, která umožňuje prostorový zrakový vjem vyvolaný dvourozměrnou předlohou, např. pomocí stereoskopických brýlí. Pro správné vnímání prostoru lidskýma očima je potřeba pro každé oko dodat mírně odlišný obraz. Pokud se vytvoří na sítnicích pomocí stereoskopického přístroje dva obrázky s přiměřeně různou perspektivou, pak je vidíme prostorově. Kreslené prostorové obrázky jsou známé od vynálezu zrcadlového stereoskopu v roce 1838. Největší rozvoj stereoskopie nastal po roce 1851, kdy došlo k všeobecnému rozšíření fotografie.

⁶⁹ Viz KOLOC, Miroslav. *Rozčilené cesty Karla Hynka Máchy po hradech spatřených*. Praha: Kovalam, 1998, s. 69–76. ISBN 80-901825-9-3.

⁷⁰ Doc. MUDr. Zdeněk Susa, CSc., je lékař, evangelický kazatel, nakladatel a poutník. V letech 1991–1996 putoval po etapách z Prahy do Santiaga de Compostela a v letech 2005–2009 do Assisi a Říma. O těchto cestách vydal ve svém nakladatelství publikace.

⁷¹ Zdeněk Susa prošel cestu Karla Hynka Máchy do Krkonoš a zpátky po etapách v rámci výletů a výprav konaných v letech 1995–2003. Některými úseky šel v opačném směru, některá místa navštívil i vícekrát. Svoje zážitky z cest si zaznamenával a navštívená místa fotografoval.

sbíral navštívené hrady a kolik při tom vykonal pěších poutí. Jeho cesty prozrazovaly romantické citění, ale i mimořádnou tělesnou kondici a vytrvalost. Máchovy sportovní výkony jaksi nejsou v souladu s jeho literární rozervaností. Vždycky jsem si proto myslel, že děláme chybu, když se Máchovi snažíme porozumět jen z jeho literárního díla. Básník Máje není celý, když ho chápeme odděleně od toho Máchy, který dokázal za noc doběhnout z Litoměřic do Prahy. Kdybychom alespoň něco z jeho cest prožili na vlastní kůži, snad bychom mu lépe rozuměli.“⁷² Z. Susa začal po vzoru Máchy navštěvovat hrady a hradní zříceniny v době, kdy mu ještě nebylo ani patnáct let, a za svůj život jich poznal několik set.⁷³ Některé objekty navštívil od svého mládí opakovaně a mohl tak porovnat jejich postupnou proměnu.⁷⁴ Ve své knize *Krkonošská pout'*⁷⁵ se zabývá mimo jiné otázkou Máchova seznamu „hradů spatřených“.⁷⁶ Vyvrátil domněnku některých badatelů o Máchově přepsání seznamu ze starších zápisků a o tom, že dokumentuje jednotlivé Máchovy cesty. Podařilo se mu to porovnáním seznamu s mapou, kdy jednoduše zjistil, že by Mácha nemohl takto v terénu jít a navštívit hrady v pořadí uvedeném v seznamu. Jak je vidět, v některých případech jsou zkrátka vysvětlení zcela jednoduchá a stačí pouze používat logické uvažování.

Číslice za jmény hradů v seznamu byly dle Z. Susy jakousi Máchovou evidencí svých kreseb. Označují počet kreseb jednotlivých objektů a podtržení číslic pak kolorované kresby. Seznam je tedy nutné brát pouze jako pracovní poznámky z Máchových cest. Byl součástí jeho zápisníku, do kterého si zapisoval všechno – literární nápady, popisy krajín, citáty. Mácha jistě počítal s tím, že se k těmto údajům jednou vrátí, doplní je, opraví a přepíše načisto.

⁷² SUSA, Zdeněk. *Krkonošská pout': po stopách Karla Hynka Máchy*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010, s. 7–8. ISBN 978-80-86057-65-1.

⁷³ Zdeněk Susa navštívil všechny Máchovy „hrady spatřené“ až na jedinou výjimku. Tou je zřícenina hradu Jivno ležící v uzavřené Lánské oboře. Zřícenina je veřejnosti nepřístupná, jelikož leží v oblasti nádrže klíčavské Přehrady mládeže, z níž je čerpána pitná voda pro Kladno.

⁷⁴ Při návštěvě hradu Okoř např. vzpomíná: „V seznamu mých „hradů spatřených“ má číslo tři; byl jsem tu poprvé už ve svých čtyřech letech a od té doby nesčetněkrát. Pamatuji neudržovanou a volně přístupnou zříceninu, po jejíchž zdech lezli venkovští kluci, pamatují, jak padaly některé zdi a klenby. Pak byl hrad dlouhá léta uzavřen, když se ho ujalo Středočeské muzeum a provádělo tu zajišťovací práce. A teď je otevřen znovu se vstupným a s průvodcem. Všechny zdi jsou teď o patro vyšší, než byly dříve. Není to tím, že by mu při opravách přibylo patro nahoru, hrad vyrostl dolů. Když se totiž vyklidily všechny spadlé kameny, objevilo se přízemí, dříve zasypané – před tím jsme chodili v úrovni prvního patra.“ Viz SUSA, Zdeněk. *Krkonošská pout': po stopách Karla Hynka Máchy*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010, s. 23. ISBN 978-80-86057-65-1.

⁷⁵ SUSA, Zdeněk. *Krkonošská pout': po stopách Karla Hynka Máchy*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010, 365 s. ISBN 978-80-86057-65-1.

⁷⁶ Zdeněk Susa poukazuje na to, že se otázkou tohoto seznamu zabývala celá řada autorů a na jeho obsah a význam existují různé názory. Upozorňuje také na to, že je v různých publikacích seznam různě opravován, přepisován nebo je měněno pořadí hradů. Podle Susy Mácha seznam napsal najednou koncem roku 1834 nebo začátkem roku 1835 a pak už se k němu nevracel. Sice potom ještě navštívil mnoho hradů, ale do seznamu je už nepřepisoval.

Na krkonošskou pouť se Mácha systematicky připravoval. Vypsal si seznam míst, která chtěl navštívit, nadepsal úvodní stránku zápisníku a pak střídavě vynechával místo na pracovní poznámky a narýsoval rámečky na kresby tužkou. Stávalo se, že se mu objekt do rámečku při kreslení nevešel.⁷⁷

Zjevnou inspiraci Máchovým dílem, jeho putováním a pohybem v krajině uvádí např. také Jaroslav Vanča⁷⁸: „*Od časů svého vlastního mládí (a u vědomí toho, že nejsem prvním a jistě ne posledním) jsem tyto máchovské poutě po hradech soukromě rekonstruoval, přespával osaměle na tajuplných zříceninách, vciťoval se do básnickových pocitů a vpíjel se očima do jeho motivů. Tak trochu jsem tehdy také doufal, že tu či onde natrefím na opravdové strašidlo, a tím se jaksí vymknu uspořádanosti a předvídatelnosti k uzoufání pragmatického světa. Tyto své napodobivé pouti jsem před lety završil vydáním dvou básnických sbírek – jak jinak než v romantické notě –, abych poté téměř rezignoval na vlastní poezii, nikoli však na smysl poezie vůbec a romantických vjemů zvláště.*“⁷⁹

Jednou ze sbírek, o nichž se Jaroslav Vanča zmiňuje, je sborník s příznačným názvem *Hrady spatřené*.⁸⁰ „*Ouhledná knížka mlhavých vzpomínek, teskných i bujarých nálad, kytice květů nespoutané romantiky zahalené v opar nápojů alkoholických, které pozvedávali náladu i ducha věčně žíznivého autora, únavou zchváceného z dlouhých cest po hradech a zříceninách*“, jak uvádí J. Vanča na její obálce, obsahuje básně, napsané v průběhu let 1975–1994, inspirované čtyřiceti šesti hradními lokalitami.

Původně romanticky motivovaný zájem o poznávání hradů a hradních zřícenin se postupně měnil. Posunul se způsob vnímání panských sídel i poznávání jejich historie. Začaly být založeny na kritičnosti a objevují se také myšlenky o ochraně památek. Zhruba od 40. let 19. století tak dochází k postupné „profesionalizaci“ cestovatelů. Hrady a hradní zříceniny se stávají předmětem odborného výzkumu, objekty se zaměřují a popisují.

Jednou z osobností, u které jeho vědecké vnímání hradů již převažovalo nad romantickým, byl Jan Evangelista Konopas (1833–1909). Konopas navštěvoval tyto památky zpravidla při

⁷⁷ Např. u kresby hradů Houska nebo Zvířetnice. Bylo to způsobeno zřejmě tím, že Mácha začínal kresbu dole u úpatí kopce, pak kreslil stráně a lesy, hradní skálu a pak zjistil, že se mu hrad do připraveného rámečku už nevejde. Musel ho tak nakreslit o trochu nižší, než byl ve skutečnosti. V případě kresby hradu Zvířetnice nakreslil vrcholek věže vedle. Viz SUSÁ, Zdeněk. *Krkonošská pouť: po stopách Karla Hynka Máchy*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010, s. 65–66 a 102. ISBN 978-80-86057-65-1.

⁷⁸ Básník, textař, výtvarný kritik, publicista, dramaturg a scénárista. Vyučuje na katedře scénáristiky a dramaturgie FAMU.

⁷⁹ VANČA, Jaroslav. *Hrady spatřené. Týdeník Rozhlas: programový týdeník*. Praha: Radioservis, 1991-. ISSN 1213-2098. č. 30, 2012, s. 5.

⁸⁰ VANČA, Jaroslav. *Hrady spatřené*. 1. vyd. Praha: Volvox Globator, 1994. 103 s. ISBN 80-85769-34-4.

některé z poutí nebo při pracovních cestách na trhy. Vedl si cestovní deníky, do skicáře pořizoval záznamy a kresby a publikoval články.⁸¹ Rád cestoval ve společnosti dalších podobných nadšenců. Snažil se rovněž u veřejnosti vzbuzovat zájem o památky. Jeho kresby a popisy hradů jsou realistické, a tím i cenné po odborné stránce.

Další významnou osobností spojenou s výzkumem a dokumentací hradní architektury byl František Alexandr Heber (1815–1849).⁸² Tento pražský kupec a amatérský historik od útlého věku rád cestoval, navštěvoval české hrady, zapisoval si poznámky a hrady kreslil. Ve svém díle *Böhmens Burgen, Vesten und Bergschlösser*⁸³ zachycuje celkem 586 objektů. K nim připojil 358 kvalitních kreseb. Do šesti map vyznačil jednotlivé objekty rozdělené do kategorií hrady, tvrže, částečné zříceniny, úplné zříceniny a téměř neznatelná místa panských sídel. Všechny položky zpracoval do jednotného formátu. Každému většímu hradu s vyobrazením byla věnována kapitola začínající básní. Po tomto úvodu následoval barvitý popis okolní přírody a polohy sídla. Pak se Heber zamýšlel nad původem názvu sídla. Pokračoval popisem vlastního objektu, historie majitelů a končil zachycením pověstí spojených s hradem a okolím. Přidal také datum návštěvy místa.

Mezi nejvýznamnější osobnosti české kastelologie přelomu 19. a 20. století patří bezesporu August Sedláček (1843–1926). Od mládí ho lákala historická topografie a kastelologie, což se projevilo vydáním monumentálního díla *Hrady, zámky a tvrže království Českého*.⁸⁴ Jeho přípravě věnoval přes dvacet let práce, prošel obrovské množství archivních pramenů a shromáždil neuvěřitelné množství materiálů.⁸⁵ Toto dílo zůstalo až do

⁸¹ Podrobněji viz KALAŠOVÁ, Marcela. Cesty lidového písmáka Jana Evangelisty Konopase po hradních zříceninách. In: *Hláska: zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, roč. 21, č. 1 (2010), s. 4–8.

⁸² Život a dílo prvního systematického badatele v oblasti české kastelologie připomněla řada vzpomínkových akcí a výstav. Zabývá se jím také mnoho badatelů. Můžeme jmenovat např. BUKAČOVÁ, Irena – MILER, Josef. František Alexandr Heber. In: *Ročenka Klubu Augusta Sedláčka 1985*. Plzeň: Dům kultury ROH při k.p. Škoda, 1985, s. 5–24. Dále BURŇ, Miloš. *Inventář pozůstalosti F. A. Hebera*. Hradec Králové, 2004. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce František Musil. Nejnověji pak SLAVÍK, Jiří. První badatel českých hradů František Alexander Heber. In: *Hláska: zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, roč. 26, č. 2 (2015), s. 17–20.

⁸³ Dílo vyšlo v sedmi svazcích v letech 1843–1849. První tři svazky tohoto díla F. A. Heber připravil prakticky bez kritické analýzy pramenů, ale úroveň dalších dílů se postupně zvyšovala. Český překlad vydalo nakladatelství Argo v letech 2002–2018, a to ve čtyřech svazcích – Západní Čechy, Severní Čechy, Jižní Čechy, Střední Čechy. Vydání pátého dílu věnovanému východním Čechám je naplánováno na 30. 9. 2019.

⁸⁴ Celkem v letech 1882–1927 vyšlo patnáct svazků tohoto díla uspořádaných podle krajů a panství. Ve 30. letech 20. století bylo vydáno znovu a naposledy vyšlo v nezměněném reprintu nakladatelství Argo v letech 1993–1999.

⁸⁵ August Sedláček při svých výzkumech mj. vytvořil asi 450 000 kartotéčních lístků s genealogickými a topografickými záznamy z Čech a Moravy. Jsou seřazeny podle rodových jmen šlechty a názvů lokalit. V roce 2012 vznikl projekt pro jejich zpřístupnění (www.augustsedlacek.cz). Na jeho počátku byl prostý zájem o záchranu této unikátní kartotéky, uložené v depozitáři Historického ústavu AV ČR, a o jeho zpřístupnění širší badatelské veřejnosti. Fond patří k nejvyhledávanějším a nejnavštěvovanějším svého typu,

dnešních dob po odborné stránce a svým rozsahem nepřekonané. Zachycuje celkem 2955 lokalit z celého území Čech s výjimkou Chebska. Sedláček u jednotlivých položek uvádí topografii místa, historii hradu a přehled majitelů. Cenné jsou jeho popisy hradů doplněné plány, kvalitními kresbami a rytinami.⁸⁶

3.3 První systematické snahy o zachování hradní architektury – činnost Klubu československých turistů

Jak již bylo řečeno první snahy o záchranu architektonických památek na našem území souvisely s romantismem. Lidé si také postupně uvědomovali své národní dějiny a její hmotné doklady. Co se týká hradních zřícenin, tak se první snahy o zachování konkrétních objektů objevovaly již na konci 19. století, jak je popsáno v následující kapitole. Ale počet takových akcí se systematickým přístupem vzrostl po roce 1919, kdy vstoupila v platnost pozemková reforma. Dosavadní vlastníci velkostatků ztráceli zájem o hradní zříceniny ve svém majetku a o jejich údržbu. Důvod byl prostý: finanční náročnost oprav a udržovacích prací. Státní správa neměla možnosti k jejich převzetí a tak hlavní praktickou roli v péči o tento typ památek začaly sehrávat nejrůznější regionální kulturní a památkářské spolky.

Vedle nich již od konce 19. století začala působit v tomto směru další organizace. Byl to zejména Klub českých turistů (KČT), od roku 1918 přejmenovaný na Klub československých turistů (KČST). Ten vlastnil již od roku 1894 hrad Frýdštejn a jeho technická komise pečovala o jeho údržbu. Technická komise KČST se od začátku 20. let 20. století zaměřila na metodiku a přímé řízení akcí na záchranu hradních zřícenin na našem území.⁸⁷ Řada objektů postupně přešla do majetku nebo do dlouhodobého nájmu KČST⁸⁸ a konzervační práce řídilo jeho ústředí: „*Zásadní rozhodování zůstávalo vyhrazeno ústřednímu výboru KČT, jeho technické komisi, která zpracovávala konzervační programy, zadávala práce stavebním firmám, jednala se Státním památkovým úřadem, kolaudovala dokončené práce a prováděla odborný památkový dohled.*“⁸⁹ Byly stanovovány jednotlivé etapy prací podle naléhavosti a jejich

existuje jen v originále a neexistují analogové ani digitální záložní kopie.

⁸⁶ Na ilustracích a rytinách se podíleli Adolf Liebscher, Karel Liebscher, Vojtěch Brechler, Baltazar Kašpar Kutina, Vojtěch Král z Dobré Vody, Jan Prousek.

⁸⁷ Působení KČST při opravách hradních zřícenin se dlouhodobě věnoval Michal Flegl, který k tomuto tématu publikoval řadu statí. Viz např. FLEGL, Michal. Hradní zříceniny v péči Klubu českých turistů. (Poznámky k stavebním a zabezpečovacím pracím před rokem 1945). In: *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana* / Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, s. 78–85. ISBN 80-86234-02-9.

⁸⁸ V roce 1924 spravoval KČST osmnáct hradů a hradních zřícenin.

⁸⁹ FLEGL, Michal. Hradní zříceniny v péči Klubu českých turistů. (Poznámky k stavebním a zabezpečovacím pracím před rokem 1945). In: *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana* / Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, s. 79. ISBN 80-86234-02-9.

provádění bylo podmíněné finančními možnostmi KČST. V této organizaci dobrovolně působili někteří vynikající odborníci památkové péče (např. doc. dr. Karel Guth, doc. dr. Václav Mencl, konzervátor Václav Vladimír Jeníček) a akce byly proto realizovány v těsné součinnosti s Státního památkového úřadu. V souvislosti s prováděním těchto akcí vznikala bohatá dokumentace a korespondence, jejíž součástí byly mj. odborná vyjádření, plánky, situační nákresy nebo fotografie.

KČST zajišťoval péči např. o hrady Bezděz, Frýdštejn, Helfenburk, Krakovec, Lichnice nebo Potštejn. Počet záchranných akcí vzrůstal a konzervační práce nakonec probíhaly na téměř třiceti objektech, které byly buď přímo v majetku KČST nebo v dlouhodobém nájmu, a to od 20. let 20. století až do začátku 40. let 20. století. Způsob provádění těchto prací, jejich technické zajištění a metodika péče KČST o hradní zříceniny řeší kapitola 3.5 této práce.

3.4 Zájmové skupiny pečující o hradní zříceniny a usilující o jejich ochranu

3.4.1 Činnost sdružení a spolků v péči o hradní zříceniny

Konkrétní snahy o zachování hradních zřícenin se začaly objevovat zhruba v poslední třetině 19. století. V roce 1892 se stal majetkem Spolku pro okrašlování města a okolí Turnova hrad Frýdštejn. Byl to první český hrad, který se stal majetkem spolku, který programově usiloval o zachování jeho zbytků. Konzervační práce ale byly nad síly tohoto spolku, a proto byl o dva roky později Frýdštejn prodán KČST.

Dalším takovým příkladem bylo Družstvo pro záchranu hradu Košumberka založené roku 1922. Jednalo se o dobrovolný spolek měst, obcí, okresů, různých korporací a sdružení. Jeho působení bylo spojené s osobností konzervátora Václav V. Jeníčka. Během doby své činnosti se Družstvo věnovalo především opravám zříceniny hradu Košumberka a jeho zpřístupnění veřejnosti, průzkumu hradu a vybudování hradního muzea.⁹⁰

Hrad Lichnice se stal také objektem zájmu a snah o jeho záchranu již na počátku 20. století. Nejprve byla opravena v letech 1907–1910 vstupní brána, které hrozilo zřícení a v roce 1933 vznikl Sbor pro záchranu hradu Lichnice, který na tomto objektu zahájil konzervační práce pod vedením Ing. Jana Friče. Zřícenina byla v té době v majetku KČST, který jej získal v rámci první pozemkové reformy. V následujících letech byly na hradě prováděny konzervační práce, plošné odkryvy sutí a výzkumy archeologických situací. Stavební práce

⁹⁰ K tomu blíže viz GRIMMLOVÁ, Jana. *Družstvo na záchranu hradu Košumberka a osobnost Václava V. Jeníčka v tomto spolku*. Hradec Králové, 2010. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Petr Grulich.

zpomalila až 2. světová válka.

Doba po roce 1948 díky komunistickému režimu obdobným občanským aktivitám a vzniku sdružení či spolků nepřála. Taková činnost byla v podstatě zakázána. Situace se změnila až po listopadovém převratu v roce 1989, kdy začala vznikat zájmová sdružení a různé občanské iniciativy zabývající se mj. i cíleně záchranou konkrétních hradních zřícenin. Vždy se jednalo o skupinu nadšenců, kteří se nechtěli smířit se stavem, kdy o tyto objekty nejevil nikdo zájem a bez odpovídající péče stále více podléhaly zkáze. Ohrožovaly je nejen povětrnostní vlivy a vegetace, ale také vandalismus neukázněných návštěvníků. Bez konzervačních zásahů by se tyto objekty časem proměnily doslova v hromadu sutin. Na řadě zřícenin se uskutečnily archeologické výzkumy, došlo tak k odkrytí dochovaných částí, ale zdivo nebylo následně konzervováno nebo opět zasypano. Tento stav mohl být jednou z příčin vzniku občanské iniciativy pečující o danou lokalitu (např. Vízmburk, Věžka, Helfenburk). Základním cílem sdružení, spolku nebo nadace pečující o hradní zříceninu je zastavení jejího dalšího rozpadu, konzervace zdiva a zbavení areálu náletových dřevin. Památka takto prezentovaná široké veřejnosti, s informačním systémem je pak většinou součástí turistické trasy, naučné nebo cyklistické stezky. Celá řada takových občanských iniciativ ve spolupráci s odbornou památkovou péčí a se státní správou a samosprávou vykonala obrovské množství práce ve prospěch záchrany hradních zřícenin. *„Občanské sdružení je schopné vykonat kus užitečné práce, pokud je jeho činnost směřována požadovaným směrem. Zpravidla sdružuje pel-mel lidí různých profesí, zkušeností, možností a kontaktů. Tento fakt může významně přispět k finančnímu zajištění obnovy té či oné hradní ruiny, respektive zlevnit práce související s její obnovou. Pro památkovou péči by tedy občanská sdružení měla být partnerem, nikoliv trpěným vetřelcem,*⁹¹ uvedl k této věci Milan Jančo z NPÚ.

Ovšem v dobré víře a s čistými úmysly některá sdružení působila na zříceninách škody pramenící buď z neznalosti problematiky péče o torzální architekturu, nebo z přehnané aktivity či z nezájmu o odbornou konzultaci.⁹² Aby se takovým škodám předcházelo, je nutná spolupráce spolupráce spolku pečujícího o hradní zříceninu, pracovníků odborné památkové

⁹¹ Viz JANČO, Milan. *Zájmová sdružení při ochraně hradních zřícenin* [online]. V Praze, 4. 4. 2006. Na základě příspěvku, který zazněl na konferenci v Rosicích, dne 19. ledna 2006. Národní informační a poradenské středisko pro kulturu [cit. 2019-05-11]. Dostupné z [www: http://www.mistnikultura.cz/zajmova-sdruzeni-pri-ochrane-hradnich-zricenin](http://www.mistnikultura.cz/zajmova-sdruzeni-pri-ochrane-hradnich-zricenin).

⁹² K této problematice podrobněji viz DURDÍK, Tomáš. Torzální architektura jako historický pramen a problematika její vypovídající schopnosti. In: *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana* / Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, s. 27–32. ISBN 80-86234-02-9. Dále VARHANÍK, Jiří. K památkové ochraně zřícenin. In: *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana* / Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, s. 37–43. ISBN 80-86234-02-9.

péče, archeologa a samosprávy pověřené výkonem památkové péče. Názory na způsob konzervace hradních zřícenin a na konečný výsledek takových prací se přitom mohou u zainteresovaných stran lišit: „Pro mnohá občanská sdružení je zásadní, aby jejich hrad stál v hezkém a stabilizovaném stavu a neměl z jejich hlediska nepatřičné - zbytečné otvory, nepatřičné zbytečné zásypy destrukce, ošklivé rozpadávající se omítky (v mylné víře, že středověké stavby se neomítaly), aby vypadal tak, jak asi vypadal, i když ikonografické podklady k tomu chybí a aby vypadal dostatečně romanticky, jako zřícenina. Tady vidím možné jádro sporů památkářů s občanskými sdruženími. Pro občanské sdružení není problém akčně zajistit cokoli. Postoje památkářů se jim často zdají (zbytečně) konzervativní a postupy krkolomné.“⁹³ Důležitý je v tomto směru samozřejmě (ostatně jako ve všech oborech lidské činnosti) dialog, vzájemné vysvětlení názorů a stanovisek, dále pochopení a osvěta. Není pro hradní zříceninu nic horšího, než nekomunikace jedné nebo druhé strany při procesu jejich záchraně: „Čeho je nutné se ve vztahu s občanskými sdruženími vyvarovat je „vrchnostensky“ povýšený postoj, v jehož rámci se zdůrazňují mimořádné vědecké kvality badatele archeologa, kastellologa, který není ochoten mrhat svůj čas na dozdělávání laiků, případně zdůvodňovat svá rozhodnutí. Tenhle postoj badatele/archeologa totiž vede k jedinému: občanské sdružení se uzavře samo do sebe a koná jak myslí, následně i za cenu nezvratných zásahů do křehkého organismu hradní zříceniny. Nikdo s nikým nemluví a pak už přijde jen... kdo? Blaničtí rytíři těžko, takže zbývají pracovníci památkové péče, v horším případě Památkové inspekce Ministerstva kultury České republiky.“⁹⁴ Udržovací práce musí být prováděny v souladu s platnou legislativou a s obecně platnými zásadami a postupy péče o torzální architekturu. Významnou roli v tomto procesu hraje také motivace činnosti spolků a občanských iniciativ tzn. plánování a realizace postupné obnovy tím způsobem, aby členové takového spolku viděli hmatatelný výsledek své práce.

Činnost zájmových spolků je při ochraně a záchraně hradních zřícenin doslova nepostradatelná a mimořádně významná. Množství památek již bohužel zaniklo právě v důsledku nezájmu a nedostatečné dlouhodobé péče. Nejdůležitější a základní částí v procesu záchraně torzální architektury je dlouhodobá průběžná údržba objektu vykonávaná ve

⁹³ Viz JANČO, Milan. *Zájmová sdružení při ochraně hradních zřícenin* [online]. V Praze, 4. 4. 2006. Na základě příspěvku, který zazněl na konferenci v Rosicích, dne 19. ledna 2006. Národní informační a poradenské středisko pro kulturu [cit. 2019-05-11]. Dostupné z [www: http://www.mistnikultura.cz/zajmova-sdruzeni-pri-ochrane-hradnich-zricenin](http://www.mistnikultura.cz/zajmova-sdruzeni-pri-ochrane-hradnich-zricenin). Bylo by jistě zajímavé provést k této problematice výzkum zaměřený na názory, chování a zkušenosti členů spolků či jiných iniciativ pečujících o hradní zříceniny, odborných pracovníků památkové péče, archeologů a úředníků vykonávajících výkon památkové péče. Budiž to vhozenou rukavicí pro kolegy sociology nebo kulturní antropology.

⁹⁴ Tamtéž.

spolupráci s pracovníky památkové péče.⁹⁵

Pokud se občanská iniciativa rozhodne pro provádění konzervačních prací, je třeba důkladně promyslet reálnou koncepci záchranu hradu v návaznosti na projektovou dokumentaci, na vydání závazného stanoviska výkonného orgánu státní památkové péče a stavebního povolení. A to bez účasti týmu odborníků – památkářů, architektů, statiků, archeologů případně dalších – není možné. Jen takovým postupem lze dosáhnout pozitivního výsledku – zachování dané hradní zříceniny pro budoucí generace, a to tím nejvhodnějším způsobem.

3.4.2 Trampové a jejich pomoc při opravách hradních zřícenin

Trampové ve většině případů táboří v přírodě. Ale zajímavým místem cest se stávají také hradní zříceniny. Tyto objekty se nacházejí převážně v málo obydlených lokalitách, v lesích a na kopcích. Jsou lidem méně přístupnější a to samo o sobě vede k tomu, že tato místa navštěvují lidé, kteří opravdu chtějí. Samotný hrad pak tvoří uzavřený prostor, jenž vyhovuje záměrnému vyloučení skupiny, která si vytvoří vlastní zákony, ze společnosti. Tato pravidla napomáhají udržení soudržnosti skupiny i posílení osvojených rituálů, které umožňují předávání společných hodnot dalším členům. Lokalita hradní zříceniny tedy může být v tomto směru vyhledávaným místem. Jeden ze známých trampů PhDr. Kamil Podroužek Ph.D., zvaný Bocman, např. mnoho let vedl dětský turistický oddíl a dobře vycítil, jak velký výchovný potenciál se pro děti skrývá v opuštěném hradu. Dokázal tak předat dětem formou výchovy zážitkem řadu cenných zkušeností.

Trampové a trampské osady se mnohokrát zapojili do pomoci na záchranu nějaké historické památky a svou prací přispěli k jejich opravě.⁹⁶ V řadě případů se jednalo o zříceninu nějakého hradu. Můžeme jmenovat např. Krakovec na Rakovnicku, Týřov na Berounsku, Opárno u Litoměřic, Krašov na Plzeňsku, Cimburk u Koryčan nebo Ronov u České Lípy.

Už více než čtvrt století se schází skupina lidí na hradě Volfštejn. Původně se jednalo

⁹⁵ V čem spočívá pomoc spolku v procesu ochrany a záchranu torzální architektury definuje např. Milan Jančo z NPÚ: v nedestruktivní dokumentaci hradní zříceniny, zdiva, kamenných článků, zbytků stavebních dřev a dalších; v průběžné údržbě zříceniny, sečení trávy, odstraňování náletových porostů; ve sledování stavu dochování torzální architektury a upozorňování na změny; ve shromažďování informací o hradě, o jeho historii, o historii jeho okolí; v údržbě drnů pokrývajících koruny zdiva a jejich udržování a nahrazování v případě odumření; v realizaci a údržbě informačních tabulí přibližujících historii hradu a jeho okolí; v průběžném sledování zříceniny a její ochraně před zloději s detektory kovů.

⁹⁶ Toto téma by si jistě zasloužilo samostatný a podrobnější výzkum. Ve své práci jsem chtěl pouze na několika uvedených příkladech demonstrovat, že také trampové patří do skupiny lidí, jejichž oblastí zájmu jsou mj. hrady a hradní zříceniny. Nejsou pouze cílem jejich „vandru“, ale chtějí také pomoci při zachování těchto objektů do budoucna.

o partu trampů, kteří zde trávili se svými kamarády volné chvíle u ohně s kytarou. Postupně se z nich stal Spolek pro záchranu hradu Volfštejna.⁹⁷ Jeho členové opravují zdivo, každé léto zde průměrně odvedou asi sto hodin dobrovolnické práce. Dle slov předsedy spolku je pro jeho členy práce na hradě koníčkem, zábavou a dělají ji rádi. Město Černošín jejich práci chválí a váží si jí.

Dalším takovým příkladem je hrad Rotštejn. Od 80. let 20. století se jeho záchranou začalo zabývat místní tramské sdružení. To se později transformovalo ve spolek Ochrana Klokočských skal, který se do dnešních dnů stará nejen o hrad Rotštejn, ale i o jeho okolí ve spolupráci s památkovou péčí, archeology a okolními obcemi.

Také hrad Házmburk vděčí za mnohé pomoci mladých lidí a trampů. Od roku 1985 zde pracovalo osm studentů pod vedením dospělých. Tato skupina brigádníků, která si začala říkat „hradní družina“, se rozrostla a přivlastnila si pomocné práce na hradě. Prováděly se výkopy, celková údržba, strážní a průvodcovská služba. Dobrovolníci také pomáhali při archeologických průzkumech a podíleli se také na výzkumech botanických a zoologických. V roce 1987 se k nim přidala skupina nadšenců z tramské osady Bílý zajíc. Dohromady tak na hradě pracovalo okolo sedmdesáti dobrovolníků. Společně s archeology prováděli první čištění studní, rozšířili a zpevnili přístupovou cestu na hrad nebo čistili zalesněné stráně od spadáných větví a odpadků.

Příkladů by se našlo jistě mnohem více. Ale nejednalo se vždy jen o objekty hradních zřícenin, kde trampové pomáhali. Zajímali se také o jiné lokality. Jendou z nich byl např. zámeček Kopec u Prostiboře. Od konce 60. let 20. století o jeho záchranu usiloval tramský klub Tulák z Plzně. V té době byl objekt v dezolátním stavu. Po jednáních se státní památkovou péčí měli trampové zajistit práci a stát peníze na materiál. Došlo k odstranění náletové zeleně. Mezitím probíhala jednání o způsobu provádění oprav: *„Přestože Karel Růžička - Lišák, který byl civilním povoláním zásobovač, navrhoval poměrně optimální a cenově dostupná řešení, památkáři stále trvali na „původních materiálech“ a uvedení do původního stavu a odmítali rozumné argumenty, že nikdo není v podmínkách „reálného“ socialismu schopen např. nařezat trámy takových délek a průřezů, jaké požadují a že jen materiál nutný na šindelovou střechu stojí víc, než na kolik mají památkáři peníze. Nakonec jednání ustrnula na mrtvém bodě a práce se zastavily. Nicméně klub Tulák používal Prostiboř*

⁹⁷ V roce 2018 měl spolek asi dvě desítky členů. Jeho předseda Václav Menšík uvedl, že aktivních je asi jejich polovina. Tito členové spolku pak na hradě tráví od jara do podzimu volné víkendy, a to vždy alespoň jednou za měsíc.

i nadále jako základnu a mimo jiné tam uspořádal v roce '68 i potlach. (...) S nástupem normalizace "přituhlo", severočeské trampy vyhodili z Helfenburku, a tak se i Klub Tulák přestal angažovat ohledně Prostiboře, i když tam jeho členové jezdili na vandry i nadále.“⁹⁸

Na uvedených příkladech se tedy dá názorně demonstrovat, že skupiny trampů a tramské osady se jak v minulosti, tak i dnes, podílely a stále podílejí na záchraně a uchování našeho kulturního dědictví. A do něj patří také hradní zříceniny.

3.4.3 Akce Hnutí Brontosaurus na pomoc památkám

V roce 1974 se konala konference OSN ve Stockholmu a na ní byl vyhlášen Rok životního prostředí. V tehdejší ČSSR se zrodil nápad pomáhat přírodě a jeho realizací se stala kampaň akce Brontosaurus. Logo této akce ztvárnil výtvarník Vladimír Jiránek a doplňovalo ho motto „*Brontosaurus to nepřežil, protože přerostl své možnosti.*“ V roce 1974 se začaly konat víkendové i prázdninové akce zaměřené na poznávání přírody a její ochranu. Úspěch akce předčil všechna očekávání. Zájem mladých lidí způsobil, že původně plánovaná jednoroční akce pokračovala dále a od roku 1978 se začaly organizovat první „Prázdniny s Brontosaurom“ zaměřené na pobyt v přírodě. Vše se tehdy konalo pod hlavičkou Socialistického svazu mládeže⁹⁹ (SSM). Hnutí Brontosaurus získalo obrovskou popularitu.

V 80. letech 20. století zaznamenalo velký rozmach. V tomto období proběhly stovky akcí, do nichž se zapojili tisíce mladých lidí ze všech částí republiky. Hlavním lákadlem se pro mládež stala nejen smysluplná pomoc a ochrana přírody či různých památek, ale také relativní svoboda atmosféry hnutí. Svobodomyšlný náhled účastníků akcí Brontosaurus se velmi podobal filozofii trampingu. Většina akcí byla také spojena s přespáváním v přírodě v „polních“ podmínkách, ne nepodobných tramskému kempování.

Akce „Prázdniny s Brontosaurom“ však pokaždé za minulého režimu neprobíhaly

⁹⁸ Viz NÁHLÍK, Petr – Vokoun. *Prostiboř a trampové*. Úryvek z nekrologu za Karla Růžičku – Lišáka [online]. Plzeň, 24. 6. 2007. Server Hrady.cz [cit. 2019-04-21]. Dostupné z [www: https://www.hrady.cz/index.php?OID=253&PARAM=5](https://www.hrady.cz/index.php?OID=253&PARAM=5).

⁹⁹ Socialistický svaz mládeže (SSM) byla organizace v Československé socialistické republice sdružující mladé lidi ve věku 15–35 let, fungující mezi lety 1970 až 1989. Hlavním úkolem SSM od roku 1970 podle pokynů vedení Komunistické strany Československa (KSČ), bylo ovládnout vysoké a střední školy, znormalizovat stav na středních a vysokých školách, cenzurovat názory mladých studujících lidí, potlačovat včas svobodu názorů a posilovat v mladých lidech vědomí mocenského, neměnného postavení KSČ. SSM se stal předstupněm KSČ, cílem byla výchova mládeže v duchu marxismu-leninismu. Organizace byla řízena a spravována KSČ. Se souhlasem okresního výboru SSM vznikaly základní organizace SSM na závodech, školách všeho typu, ve vesnicích i městech. Ve větších závodech a školách pak vznikly celozávodní, celoškolské, celoučilištní výbory SSM, ve městech městské výbory SSM. Tyto pak svolávaly své konference. Členové SSM byli označováni jako svazáci. Pro způsob vedení a řízení organizace byl SSM lidově nazýván „Svaz souložící mládeže“.

v poklidu a s jeho souhlasem. Lze to demonstrovat na příkladu hradu Lukov u Zlína. V letech 1981–1982 zde díky organizaci Svazarm¹⁰⁰ a trampům proběhly dílčí záchranné práce. Na ně navázaly právě akce „Prázdniny s Brontosauřem“ v roce 1983. O rok později byly v jejich rámci za dozoru kvalifikovaného archeologa prováděny archeologické sondy na hlavním nádvoří hradu. Poslední turnus těchto prací byl před svým koncem rozehán velitelem místního okrsku Veřejné bezpečnosti. Adresáře účastníků pracovních brigád a fotky zabavila Státní bezpečnost¹⁰¹ (StB). Práce na hradě a akce „Prázdniny s Brontosauřem“ pak sice dále pokračovaly, ale archeolog dr. Jiří Kohoutek měl poté ještě několik let zákaz vstupu na hrad.

Po roce 1990 vznikla nová samostatná organizace, která se později rozdělila na dvě – Hnutí Brontosaurus a Asociace brontosaura. Hnutí Brontosaurus organizuje pět hlavních akcí: Příroda, Prázdniny s Brontosauřem, Ekofór, Ekostav a Akce památky. První čtyři jmenované akce jsou zaměřené na pobyt v přírodě a problematiku životního prostředí. Akce památky se věnuje pomoci památkám, kulturnímu dědictví a péči o historicky významné objekty. Pořádají se celoročně, jsou určeny pro širokou veřejnost a spojují užitečnou práci se zážitkovým programem.

Akce památky je jedním z hlavních programů Hnutí Brontosaurus. Je určen především mladým lidem, kteří mají zájem o památky a kulturní dědictví naší vlasti. Tento program Hnutí Brontosaurus se opírá o tři body, a to dobrovolnickou pomoc památkám, zážitkový program a vzdělávání v oblasti památek a historie. „Brontosauři“ jezdí na své akce na různá místa ČR a jejich snahou je navázat s nimi dobré vztahy a dlouhodobě o danou lokalitu pečovat. Těmito lokalitami jsou zámky, hrady¹⁰² nebo jiná historická místa naší republiky.¹⁰³

¹⁰⁰ Svazarm neboli Svaz pro spolupráci s armádou byla československá branná organizace ustavená 4. listopadu 1951. Svazarm poskytoval mimo výcviku branců, branných záloh nebo školení civilní obrany široké veřejnosti také školení traktoristů, spravoval autoškoly, později jeho práce obsahovala i kulturní část v Klubu přátel divadla či HI-FI klub. Zpočátku sdružoval zestrátněné organizace spadající pod Národní frontu (např. Čs. svaz střelecký, Autoklub ČSR, Aeroklub ČSR, aj.). Nejnižší složku tvořily Základní organizace Svazarmu, které sdružovaly kluby (např. letecké, střelecké), kroužky (např. modelářské, výsadkářské) a sportovní družstva. Členem Svazarmu se mohl stát každý československý občan starší čtrnácti let. Základní povinnosti člena Svazarmu byly: účast na práci v základní organizaci a na pořádaných schůzích, propagace Svazarmu, získávání nových členů a zdokonalování se ve vybraném vojenském oboru. K tomu patřila povinná účast na předních společenských komunistických akcích (spartakiádách, prvomájových průvodech, oslavách „Vítězného února“, oslavných výročích k osvobození Československa Rudou armádou, Velké říjnové socialistické revoluci nebo na dnech Československé lidové armády).

¹⁰¹ Státní bezpečnost byla československá politická policie, která byla ihned od svého vzniku v roce 1945 pod kontrolou KSČ a sloužila k ovládnutí mocenských pozic a likvidaci protivníků komunistického režimu. Vznikla 30. června 1945 jako jedna z neuniformovaných složek Sboru národní bezpečnosti (SNB). Po roce 1948 byla jedním z hlavních nástrojů komunistického teroru. Zanikla rozkazem ministra vnitra Richarda Sachera 15. února 1990.

¹⁰² „Brontosauři“ jezdili pracovat např. na hrady Boskovice, Veverčí, Lukov u Zlína, Litice nad Orlicí, Dobronice u Bechyně, Hauenštejn – horní hrad nebo Točnick.

¹⁰³ Ve dnech 17.–19. 5. 2019 se Akce památky s názvem Osudová měla zaměřit na pomoc klášteru Porta Coeli

Jaké podmínky musí daná lokalita pro „brontosauři“ splňovat? Zajištění užitečné práce na pomoc památkám, místa pro ubytování a zázemí pro uskutečnění víkendových akcí a pořádání prohlídky objektu nebo jiné vzdělávací akce vztahující se k historii daného místa.

Co se týká hradů, tak je nabídka jednotlivých správ velmi různorodá a široká. Někde se pracuje celoročně, jinde zase většinou v jarních a letních měsících. „Brontosauři“ mohou provádět odstraňování náletů, nosit kámen a jiný stavební materiál, kopat archeologické sondy, vyvážet suť a zeminu, pomáhat při zdění, provádět úklidy, zazimování objektů a řadu dalších činností. Vše samozřejmě pod odborným dohledem a po předchozím proškolení.¹⁰⁴ Není pochyb o jednoznačném pozitivním přínosu pro obě strany – pro architektonické památky i pro účastníky takových akcí. Ti druzí odvedou kus smysluplné práce, seznámí se s regionální historií a památkou a prožijí část svého volného času v přírodě a kulturní krajině s dalšími lidmi.

3.4.4 Iniciativa Zachraňme hrady

Od 11. listopadu 2016 se na hradě Pořešíně v jižních Čechách začali postupně sjíždět lidé z celé republiky. Zdánlivě běžná a ničím neobvyklá skupina lidí však měla jedno velké společné téma, jeden společný zájem, který je všechny spojoval. Hrady a hradní zříceniny, jejich ochrana a zachování. Jednalo se totiž o první setkání skupiny zástupců „hradních spolků“ z České republiky pečujících o objekty torzální architektury. Na tuto akci byly pozvány téměř čtyři desítky spolků, majitelů či zachránců hradů a tvrzí. Na setkání dorazilo celkem čtrnáct subjektů. Organizace se zhostil spolek Hrady na Malši, z.s.¹⁰⁵, ubytování bylo zajištěno v hradním muzeu poblíž zříceniny hradu Pořešín. Druhý den, tedy 12. listopadu 2016, si během dopoledne zájemci tuto zříceninu prohlédli. Odpoledne pak následovaly prezentace jednotlivých spolků a jednání s odborníkem k problematice elektronické evidence tržeb a jejím negativním dopadům nejen na hradní spolky. Po poslední prezentaci

v Předklášteří u Tišnova. Účastníci měli pomáhat s přípravou muzejní noci, vysekávat náletové dřeviny a provádět vyklízení nepoužívaných prostor kláštera.

¹⁰⁴ Podrobněji k aktivitě Hnutí Brontosaurus na památkách viz ŠULÁK, Ladislav. *Rekonstrukce torzální hradní architektury na Moravě v letech 1960 - 2010 a hledisko památkové péče* [online]. Brno, 2013. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Faculty of Arts. Vedoucí práce doc. Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D., s. 35–38 [cit. 2019-05-07]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/v3c5r/DPSulakL_verze_k_tisku_24.4.2013-posledni_2.pdf.

¹⁰⁵ Původní občanské sdružení Hrady na Malši (nynější spolek) bylo založeno v roce 2004. Jeho členy bylo deset nadšenců různých profesí a pět obcí – Benešov nad Černou, Bujanov, Kaplice, Svatý Jan nad Malší a Velešín. Hrady na řece Malši (Louzek, Pořešín, Sokolčí, Velešín) byly v té době zapomenuté a opuštěné zarostlé zříceniny zasuté zeminou, na které jen občas zabloudili místní obyvatelé a trampové všeho druhu. Důvodem k založení spolku byla snaha o jejich opravu a oživení. Od roku 2008 pečují Hrady na Malši, z.s. ještě o tvrz Tichá, která je ve společném vlastnictví tohoto spolku a obce Dolní Dvořiště.

zúčastněného spolku se rozběhla volná diskuse, která se protáhla až do pozdních nočních hodin.

Následujícího roku se 10.–12. listopadu konalo v kulturním domě v Havlovicích druhé setkání správců hradních zřícenin. Organizace akce se tentokrát ujalo Sdružení pro Vízmburk, z.s.¹⁰⁶ Setkání se zúčastnilo třicet zástupců patnácti spolků z celé republiky. Jednání 11. listopadu dopoledne navštívil náměstek ministra kultury Ing. Vlastislav Ouroda, Ph.D., který přednesl referát o přípravě zákona o památkové péči a vyjádřil podporu nově vznikajícímu spolku správců památkových objektů. Ustavující schůze schválila stanovy nově vniklého spolku s názvem Svatomartinská aliance – Asociace správců památkových objektů.¹⁰⁷ Cílem iniciativy zástupců hradních spolků je prosazování a medializování zájmů spolků, obcí i soukromých vlastníků hradních zřícenin a menších památkových objektů, které dnes stojí na okraji zájmu ministerstva kultury i vlády ČR. Dále na tomto setkání projednávány problémy spolků v oblasti památkové péče, účetnictví i financování. Poslední den tohoto setkání si účastníci prohlédli hrad Vízmburk, kde byli seznámeni s probíhající etapou jeho záchran.

K dalšímu setkání zástupců iniciativy zástupců hradních spolků došlo zanedlouho, a to 12.–13. února 2018 na tvrzi v Kestřanech. Byl připraven plán práce budoucího spolku a program její valné hromady. Ustavující valná hromada se pak konala 10. dubna téhož roku v Praze v prostorách objektu Ministerstva kultury ČR. Hlasováním byl zvolen název spolku Zachraňme hrady, z.s. s podtitulem Asociace majitelů a správců památkových objektů a byly schváleny jeho stanovy.¹⁰⁸ Jako hlavní cíl si nově vzniklý spolek klade přispět k ochraně a uchování architektonického kulturního dědictví v ČR.¹⁰⁹ Spolek byl zaregistrován 2. října

¹⁰⁶ Sdružení pro Vízmburk vzniklo v roce 2002. Iniciátory jeho vzniku byli především studenti archeologie a historie brněnské Masarykovy university. Sdružení si vytklo za cíl usilovat o záchranu tohoto hradu pro budoucí generace, šířit všeobecné povědomí o této památce a postupně zabezpečit a zpracovávat nálezoový fond z hradu. Jeho činnost se v počáteční fázi soustředila na ošetření a zaevidování archeologických nálezů z hradu, které byly dlouhá léta uloženy v nevyhovujících podmínkách ve sklepení zámku Litomyšl. Od roku 2013 členové sdružení zahájili záchranné práce a o rok později byl hrad oficiálně zpřístupněn pro veřejnost. Hradní zřícenina má od 1. 3. 2017 placeného správce, který zajišťuje jeho údržbu a provoz, návštěvnickou sezónu a drobné stavební práce. Hrad Vízmburk a dalších osmáct objektů bylo zahrnuto do vybudování stezky *Po stopách středověké historie* vedoucí z našeho území až do slezského města Zabkowice Slaskie. V rámci tohoto projektu by měl být celý hradní areál Vízmburku nově zastřešen. Dojde také k opravě tří sklepů a k jejich zpřístupnění pro veřejnost. Ve všech místnostech vzniknou expozice. Na tuto akci získalo Sdružení pro Vízmburk, z.s. finanční částku ve výši 15,3 mil. Kč a 1,7 mil. Kč musí získat z vlastních zdrojů.

¹⁰⁷ Na ustavující schůzi Svatomartinské aliance byly sice schváleny stanovy tohoto spolku, ale ten však nebyl následně registrován a tudíž ani oficiálně nevznikl. Za tuto informaci děkuji Mgr. Jaroslavu Balcarovi ze Sdružení pro Vízmburk, z.s.

¹⁰⁸ Celkem byli přítomni zástupci z osmnácti subjektů.

¹⁰⁹ Naplňování tohoto cíle má být dosaženo pomocí těchto hlavních okruhů: zajišťování společného postupu při jednání s orgány státní správy a samosprávy všech stupňů, jakož i při jednáních v tuzemsku i v zahraničí, výměny zkušeností členů; aktivní spolupráce s organizacemi působícími zejména v oblasti kultury, turistického ruchu, architektury, památkové péče a stavitelství; aktivní spolupráce s obdobnými zahraničními

2018 se sídlem v Pořešíně.

Ve dnech 3. a 4. listopadu 2018 se uskutečnilo setkání spolku Zachraňme hrady, z.s. na hradě Zlenice a poté na hradě Pirkenštejn v Ratajích nad Sázavou. Sešlo se zde okolo třiceti účastníků, kteří zastupovali celkem jedenáct subjektů.¹¹⁰ Valná hromada projednávala otázky tvorby společných webových stránek a rozkládací turistické mapy. Navrhla také uspořádání odborné konference¹¹¹ spolku Zachraňme hrady, z.s. a zvolila složení delegace pro konferenci spolku Zachraňme hrady na Slovensku, která se konala 23.–25. listopadu 2018.

3.4.5 Český národní komitét ICOMOS¹¹² – Pracovní skupina pro hrady a zámky, tvrze a zříceniny České republiky

ICOMOS je mezinárodní nevládní organizací se sídlem v Paříži. Zabývá se ochranou kulturního dědictví na celosvětové úrovni. Byla založena v roce 1965 ve Varšavě. Její vznik vycházel ze závěrů mezinárodní konference památkových architektů, urbanistů, archeologů, historiků umění a restaurátorů, která se konala o rok dříve. Z této konference vzešla tzv. Benátská charta o konzervaci památek. Jedná se o mezinárodní dokument o zachování a restaurování památek a sídel takovým způsobem, aby zůstaly zachovány jejich kulturní hodnoty.

V roce 1972 byla uzavřena Mezinárodní úmluva o ochraně světového kulturního dědictví a UNESCO¹¹³ ustavilo ICOMOS svým hlavním poradcem v otázkách kulturního dědictví. V této funkci ICOMOS zajišťuje pro UNESCO především zpracování komplexních odborných posudků statků navrhovaných členskými státy k zápisu na Seznam světového dědictví jak z hlediska jejich mimořádné univerzální kulturní hodnoty, tak co do jejich připravenosti k zápisu (stav dochování, zakotvení v územních plánech, zpracování manažerského plánu, organizace turistické návštěvnosti, systém památkové péče a její

a mezinárodními organizacemi; prezentační a publikační činnost se zaměřením na prezentaci kulturních památek a historicky hodnotných objektů a jejich historií.

¹¹⁰ Do spolku Zachraňme hrady, z.s. byly přijaty další tři subjekty a celkem jich tak k tomuto datu sdružoval dvacet jedna.

¹¹¹ Konference by se měla konat 2. 11. 2019 v Kurovicích a organizačně ji připravují Spolek přátel hradu Lukova a Polypeje – spolek pro obnovu a využití historických památek. Na konferenci budou prezentována témata stavebně historického průzkumu a metodika záchrany torzální architektury, záchranného archeologického výzkumu, použití malt při obnově torzální architektury nebo památkové obnovy hradů a jejich zřícenin. Bude také představena činnost dvou spolků působících při obnovách hradních zřícenin a zkušenosti z této oblasti na Slovensku. Za konzultaci týkající se této konference a celé kapitoly o iniciativě Zachraňme hrady, z.s. děkuji Mgr. Jaroslavu Balcarovi ze Sdružení pro Vízbmurk, z.s.

¹¹² Jedná se o zkratku International Council on Monuments and Sites. Český překlad zní Mezinárodní rada památek a sídel.

¹¹³ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) je instituce Organizace spojených národů pro vzdělání, vědu a kulturu založená 16. 11. 1945.

odborná úroveň atd.). Dále prostřednictvím odborných misí na místě zjišťuje a ověřuje skutečný stav v případě upozornění na ohrožení památek a míst zapsaných na Seznamu světového dědictví. Poskytuje pro UNESCO informace o nejnovějších trendech ve vědeckém výzkumu a ve vývoji konzervační filozofie a plní další požadavky v rámci odborného poradenství.

ICOMOS má v současnosti již více než 120 národních komitétů sdružujících cca 10 tisíc renomovaných odborníků ze všech částí světa. Pro potřeby specializovaného bádání a kvality svého poradenství si vytvořil 24 odborně zaměřených mezinárodních vědeckých komitétů. Na národní a mezinárodní úrovni provádí ICOMOS výzkum památek, sídel a krajiny a vydává k jejich ochraně a péči odborné posudky. Přednáškovou a pedagogickou činností svých členů šíří a popularizuje péči o kulturní dědictví a v případě nutnosti organizuje veřejné kampaně na záchranu ohrožených památek nebo se na nich podílí. ICOMOS pečlivě sleduje proces vědeckého poznání i praxe péče o kulturní dědictví. Své poznatky promítá do postupně vydávaných mezinárodních chart, doporučení, memorand a dalších dokumentů, tvořících základ vědecky podložené konzervační filozofie, metodiky a etiky.

Český národní komitét (ČNK) ICOMOS vznikl již v roce 1965. V prvních letech v něm aktivně působil především doc. Jakub Pavel, historik umění a památkové péče, spoluautor Benátské charty a tehdejší ředitel Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody (SÚPPOP) Vladimír Novotný, zvolený i do mezinárodního exekutivního komitétu ICOMOS. V 70.–80. letech 20. století byl prezidentem ČNK ICOMOS známý urbanista prof. Emanuel Hruška a jeho členy hlavní tvůrci komplexní Koncepce ochrany historických měst v ČR Aleš Vošahlík a Karel Kibic.

V rozhodujícím období, po revoluci v roce 1989, stál v čele ČNK ICOMOS doc. Dobroslav Líbal, který položil základy jeho nezávislého postavení a vnesl do jeho činnosti vysoké nároky na odbornost a občanskou statečnost. Český národní komitét se v nezávislé odborné pozici podílí na všech výše charakterizovaných činnostech mezinárodního ICOMOS.

V roce 2017 byla založena Pracovní skupina ČNK ICOMOS pro hrady a zámky, tvrze a zříceniny České republiky.¹¹⁴ Pracovní skupina chce svojí působností obsáhnout celou škálu této typologické skupiny s veškerými druhy vlastnictví těchto objektů či areálů (státní, soukromé, spolkové, obecní, církevní). Chce napomáhat rozšiřování aktuálních koncepčně-metodických zásad péče o tyto významné památky, opřené i o výzkum historických pramenů.

¹¹⁴ Došlo k tomu 15. 8. 2017 a vedoucím této pracovní skupiny se stal prof. Ing. akad. arch. Václav Girsá.

Tato pracovní skupina chce zaměřit svůj kritický pohled do současné praxe, ale zároveň považuje za velmi důležité seznamovat veřejnost především s pozitivními příklady péče a s poskytováním praktických návodů odborné péče o tyto skupiny významných památek s důrazem na tradiční technologie a řemeslné postupy. Co nejvíce profesionální péče o tyto památky i úsilí o uchování celistvosti souboru a důstojnosti jeho historického prostředí. To je dle vyjádření této pracovní skupiny mimořádně významný úkol. Podmínkou úspěšnosti takové péče je však společenský zájem o uchování hodnot a vysoká odbornost lidí, kteří mají výsadu o takové hodnoty pečovat. Aby bylo toto bohatství uchováno ve stejném rozsahu pro budoucnost, je důležitá systémovost péče i přesgenerační kontinuita co nejhleduplnějšího přístupu k památkovým hodnotám.

K založení Pracovní skupiny ČNK ICOMOS pro hrady a zámky, tvrze a zříceniny ČR vedly mj. dosavadní zkušenosti, ale i obavy o další směřování péče o tuto část kulturního dědictví a o způsob její realizace: „*Péče o soubor hradů, zámků, tvrzí i jejich zřícenin je v současné době vystavena mnoha rizikům: účastí nedostatečně odborně připravených aktérů či absencí zkušených partnerů v dotčených profesích (investorská, památková, projektová, realizační), z hlediska památkového nejednotnými metodickými přístupy a neujasněnými prioritami v rámci celého území České republiky, úpadkem tradičních řemesel s ohledem k bouřlivému rozvoji moderních technologií ve stavebnictví i vzhledem k útlumu výuky těchto profesí v systému školství. V případech urgentní záchrany pak nedostatkem finančních prostředků a naopak přebytkem finančních prostředků u jednorázových a časově limitovaných monstrózních rekonstrukcí. Rozsah financí na jednotlivé, odborně správně stanovené úseky prací musí být přiměřený, aby korespondoval s reálnými možnostmi a podmínkami pro kvalitní práci i úzkostlivou ochranou památky. Zcela nevyhovující a absurdní je systém výběrových řízení, který jednostranným důrazem na nejnižší cenu nabídky diskriminuje odbornost, nepreferuje kvalitu péče a trvanlivost výsledku obnovy, a nezřídka je skutečně vážným rizikem pro památkové hodnoty i těch nejceněnějších památek.*“¹¹⁵

Krátce po svém vzniku se tato pracovní skupina ČNK ICOMOS zabývala odborným posouzením konzervačních prací donjonu hradu Týřova.¹¹⁶ Členové pracovní skupiny provedli

¹¹⁵ Úvodní informace k založení Pracovní skupiny ČNK ICOMOS pro hrady a zámky, tvrze a zříceniny České republiky [online]. 15. 8. 2017. Český národní komitét ICOMOS [cit. 2019-05-05]. Dostupné z [www: http://www.icomos.cz/images/skupiny/hrady-zamky/skupina-hrady-zamky.pdf](http://www.icomos.cz/images/skupiny/hrady-zamky/skupina-hrady-zamky.pdf).

¹¹⁶ Dne 17. 7. 2015 došlo k samovolnému zřícení části zdiva donjonu a tím k zániku nenahraditelné součásti hradní stavby ze 13. století. Předmětem oprav bylo havarijní zajištění a konzervace donjonu. Zřícenina se nachází v obtížně přístupném terénu, proto bylo nutné vyřešit otázky dopravy stavebního materiálu, dovoz vody a zdroj elektřiny. Lokalita je navíc součástí Chráněné krajinné oblasti Křivoklátsko, I. zóny ochrany, a také významné soustavy Natura 2000. Bylo proto třeba po celou dobu stavebních prací zajistit průběžný úklid

prohlídku na místě a prostudovali relevantní historickou dokumentaci. Provedené práce podle jejich názoru nerespektují metodické zásady a nesplňují odborné parametry citlivého památkového zajištění této významné torzální architektury: „Realizované úpravy týřovského donjonu značně eliminovaly výpovědní hodnotu této mimořádně významné památky, která tak v mnohém pozbyla charakter autentického historického pramene. Došlo k výrazné proměně vzhledu zříceniny, což je patrné i z velmi vzdálených pohledů. Úpravy popřely vysoké estetické kvality a *genia loci* lokality, uplatňující se s neopakovatelnou malebností v nedotčeném přírodním rámci. Při úpravách nebyl zohledněn jeden z klíčových požadavků na nenápadnost provedení opravy s ohledem k celkové atmosféře, dochovanému stavu zříceniny a její hodnotě jako vzácného dokumentu. (...) Řada provedených úprav je pro nás obtížně akceptovatelná, protože problematicky reaguje na nálezové situace, postrádá odpovídající řemeslnou úroveň a profesionální pečlivost při provedení, jak dokládají četné znaky odbyté práce.“¹¹⁷

Následně navštívil vedoucí Pracovní skupiny pro hrady, zámky, tvrze a zříceniny ČNK ICOMOS prof. Václav Girsu ředitele NPÚ, ÚOP středních Čech Ing. Jana Žižku, aby vyjádřil znepokojení nad nízkou úrovní realizovaných prací a požádal v tomto směru o nápravu zejména pro jejich případné další pokračování. Odborníci z pracovní skupiny ČNK ICOMOS jsou si vědomi, jak jsou skutečné podmínky pro podobné realizace v současnosti složité, a jsou připraveni poskytnout i pro obdobné případy jakoukoliv odbornou pomoc.

3.5 Vývoj metodiky a způsobu péče o hradní zříceniny

Ve svém spisu *Moderní památková péče* se Alois Riegl zabýval činností Boda Ebhardta.¹¹⁸ Ten napsal v roce 1905 spis *Ueber Verfall, Erhaltung und Wiederherstellung von Baudenkmalen* (český překlad O rozkladu, uchování a restaurování architektonických památek), jehož hlavní část věnoval vyjmenování a výkladu pravidel pro zachování hradních ruin. Zásady, které zde popsal, jsou převážně diktovány tendencí zachovávat historický charakter, ale objevují se zde i takové, které prozrazují plné porozumění pro hlavní prostředky náladového působení památek. Ebhardt např. požadoval, aby bylo spárování zdiva odsazeno

místa. Práce byly realizovány v letech 2015–2016 a náklady činily cca 4 000 000 Kč.

¹¹⁷ Stanovisko ČNK ICOMOS k zajištění zříceniny hradu Týřova [online]. Praha, 26. 8. 2017. Český národní komitét ICOMOS [cit. 2019-05-05]. Dostupné z [www: http://www.icomos.cz/images/stanoviska/2017/stanovisko-icomos-tyrov.pdf](http://www.icomos.cz/images/stanoviska/2017/stanovisko-icomos-tyrov.pdf).

¹¹⁸ Bodo Ebhardt (1865–1945) byl německý architekt a restaurátor. Byl zakladatelem a dlouholetým prezidentem Spolku pro zachování německých hradů (německy *Vereinigung zur Erhaltung deutscher Burgen*).

o 3–4 cm hlouběji než líc kamenného zdiva s cílem zachovat ve spárách stíny, které jsou pro náladové působení cenné a nenahraditelné. Takové provedení působilo spíše proti historické hodnotě, jelikož původně byly spáry čistě vyplněny, což sám Ebhardt zdůrazňoval. Požadavek historické věrnosti a pravosti přivedl Ebhardta k puritánské přísnosti. Požadoval mimo jiné, aby provádění prací na hradech pro soukromé účely hradila vláda. Soukromým osobám chtěl zcela zakázat vykopávky v hradním areálu, jelikož od nich bylo možno zpravidla očekávat nejdůležitější podklady pro rekonstrukci hradu. Doplněné části zdí měly být podle něj vždy výslovně signovány nějakým znamením. Všechny rekonstrukční práce na hradě měl vést invenční architekt, který nepotřeboval pomoc historika při obstarávání „podkladů“ pro rekonstrukci.

Alois Riegl k těmto zásadám uvedl: „Dnes ještě ovšem nejsme tak daleko a pan Ebhardt asi zachová nejen ještě mnohé hradí ruiny podle svých výtečných zásad a také zrekonstruuje četné hrady pomocí své „umělecké schopnosti architekta“. Zevrubný souhrn našich historických vědomostí již pokročil tak daleko, že jsme se dávno naučili chápat, jak nedokonalé je uspokojování našeho puzení po názorném, kulturněhistorickém poznání, jež nám jsou s to zprostředkovat slátaniny v podobě restaurovaných hradů a kostelů, předmětů muzejních sbírek a podobných předmětů, přesto má potěšení z takových „živých obrazů“ z dějin stále ještě své počtené příznavce.“¹¹⁹

Za jednu z prvních metodik péče o hradní zříceniny lze označit tu, kterou ve svém spisu prezentoval Max Dvořák. Jednalo se o dílo *Katechismus památkové péče*.¹²⁰ V něm definoval opatření proti rychlému rozpadu hradních zřícenin: „Trhliny ve zdivu je nutno vytmelit, nakloněné stěny je třeba podepřít, stropy hrozící zřícenin nutno vyztužit, uvolněné části je potřeba upevnit. Ale opěry musíme zavádět tak, aby nerušily celkový pohled na zříceninu, při vyplňování trhlin a spár nesmíme pocákat stěny vápnem, vykotlané horní hrany zdí nevyrovnáváme, ale ponecháváme je v jejich nepravidelné podobě. Vegetaci je nutno odstranit tam, kde rozrušuje zdivo, jinak je možno ji ponechat. Nutné vestavby a přístavby provádíme jako jednoduché, celkovému vzhledu podřízené účelové stavby bez historizujících forem. V blízkosti zřícenin nezřizujeme žádné technické provozy, které vyvolávají otřesy země nebo které zasypávají terén.“¹²¹

¹¹⁹ RIEGL, Alois, Ivan KRUIS a Ivo HLOBIL. *Alois Riegl (1858-1905): Moderní památková péče*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2003, s. 99. ISBN 80-86234-34-7.

¹²⁰ DVOŘÁK, Max a Jaroslav PETRŮ. *Katechismus památkové péče*. 2. vyd. Praha: Národní památkový ústav, 2004, 195 s. ISBN 80-86234-55-X.

¹²¹ Tamtéž, s. 39.

V období mezi světovými válkami zajišťoval konzervační práce na řadě hradních zřícenin KČST: „*Sledování konzervačních prací zejména v průběhu dvacátých a třicátých let i na začátku čtyřicátých let je pozoruhodnou kapitolkou z dějin památkové péče, zvláště pokud jde o vývoj chápání a funkce hradních zřícenin ve vztahu k jejich zabezpečení. Současné představuje i zajímavý pohled na dobový historismus, na vztah širších vrstev k hmotným památkám našich národních dějin. Nelze pominout ani skutečnost, že zveřejnění a rozbor výsledků záchranných prací z poměrně nedávné minulosti znamená přínos pro současný výzkum hradů i pro dnešní snahy o jejich památkové hodnocení.*“¹²² Záchranné práce na hradech v té době realizovaly nespécializované stavební firmy, a to za dohledu památkářů a funkcionářů ústředí KČST. Tato kontrola však nemohla být ani systematická, ani soustavná. Stavitelé byli seznamováni s moderními konzervačními zásadami a zedníci provádějící opravy byli poučováni o správných pracovních postupech.

Opravy hradních zřícenin vycházely z metody analytické konzervace prosazované v té době. Z těchto zásad vycházel přístup k siluetám hradních zřícenin, které byly chápány jako součást krajiny: „*Cílem konzervace proto bylo zachovat současný stav konstrukcí odpovídajícími technickými prostředky, soustředěnými především na zajištění zdiva, s vyloučením zásahů do hmoty objektu.*“¹²³ Opravy se soustřeďovaly na zabezpečování zdiva, jejich dozdnění, zpevnění vyspárováním nastavovanou maltou a pokrytí korun zdí travním drnem.¹²⁴ Zdivo bylo napouštěno fluátem (magnesium-krystalfluat), holé zdivo bylo znovu omítáno slabší vrstvou zatřené malty (říční písek, vyzrálé vápno, příměs cementu), architektonické pískovcové články a plastické části nebyly omítány. Cihlové zdivo se vyspravovalo původními cihlami ze zasyků, vyspárovalo a konzervovalo napuštěním křemičitanů. Dozdívky se na všech hradech spravovaných KČST zásadně prováděly tak, že nové zdivo bylo pro optické odlišení od původního zdiva odsazeno asi 3 cm za líc starého zdiva a k tomu se přidával i jiný způsob spárování. Původní kladení kamenů a cihel zůstávalo zachováno.

Mezi negativní vlivy působící na hradní zříceniny a urychlující jejich degradaci patřil vysoký lesní porost. Proto byly vzrostlé stromy z hradních areálů odstraněny, v úvahu byla brána také obnova charakteristické siluety památky i rekonstrukce hradního půdorysu

¹²² FLEGL, Michal. Hradní zříceniny v péči Klubu českých turistů. (Poznámky k stavebním a zabezpečovacím pracím před rokem 1945). In: *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana* / Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, s. 78. ISBN 80-86234-02-9.

¹²³ Tamtéž, s. 79.

¹²⁴ Např. ve zprávě o opravě hradu Pecky v roce 1940 Václav Wagner konstatoval, že technika úprav byla všude výlučně konzervační.

s odkrytím některých jeho detailů. A samozřejmě tím docházelo také k obnovování původních průhledů do krajiny. Hradním areálům také škodili lidé z okolí, kteří používali hradní zdivo jako stavební materiál při výstavbě, nebo hledači pokladů.

Postup a metodika konzervačních prací KČST na hradech aktuálně reagovala na dobové diskuse. To se týkalo především nadměrného používání betonu. Ten byl chápán jako cizorodý stavební materiál a jeho použití představovalo zbytečný zásah do hmoty památky.

Společným problémem všech hradů ve správě KČST pak byly architektonické články nalezené v hradním areálu nebo ve stavbách v jeho okolí. Byla důsledně aplikována zásada, při které byly tyto články navraceny na jejich původní místa. Pokud se nepodařilo zjistit, kam články patřily, byly ukládány v hradních lapidáriích. Vytvoření hradních lapidárií pro uložení architektonických článků v některé z hradních místností ostatně doporučovala i směrnice SPÚ. Do plánu hradu pak měla být zanesena místa jejich nálezu. Místo toho však bývaly články neodborně vsazovány do zdiva na neodpovídajících místech a obezděny cihlami. V případě budov ohrožených destrukcí byly aplikovány dvě možnosti jejich zastřešení. Buď byla položena nová střecha, nebo došlo k zastřešení izolační betonovou deskou.

Snahou KČST také bylo budování rozhleden v nejvyšších částech hradních zřícenin. S tím souvisely otázky zachování nebo porušení siluety hradu, použití vhodných materiálů, vyřešení přístupu. Situace byly řešeny různým způsobem. Některé realizace byly přijímány negativně, jako např. u hradu Helfenburk. Instalací dřevěného schodiště došlo ke zvýšení věže ve východní části hradu o celých 5 m. V jiných případech nedošlo k porušení hmoty objektu ani k narušení siluety hradu (např. budování rozhledny na hradě Lipnici). V případě opravy hlavní věže hradu Zvířetnice a jejího využití na rozhlednu byla tato část památky zachráněna a do budoucna zabezpečena.

Při realizaci konzervačních prací docházelo někdy také k atypickým nálezům, které byly velmi cenné. Na hradě Frýdštejn byly odkryty nástěnné malby ze 16. století, které byly napodobeninou sgrafita. Část z nich byla sejmuta a uložena v muzeu v Turnově. Na Lipnici pak byly nalezeny gotické malby a velké množství středověkých kachlů a dlaždic. Tyto situace stavěly před památkovou péčí složité úkoly, jak se s takovými nálezy vhodným způsobem vypořádat. Docházelo také k problémům technického rázu. Konzervační práce na hradních zříceninách s sebou přinášely překážky, se kterými si muselo stavebnictví poradit. Poškozené hradní zdivo se nacházelo na těžce přístupných místech a doprava stavebního materiálu byla mnohdy velmi obtížná.

Po roce 1948 došlo díky změně politického režimu k majetkovým přesunům. Hrady a hradní zříceniny se staly majetkem státu. Celá řada objektů se nacházela v lesích, a tudíž připadla do majetku Československých státních lesů (ČSL). Rokem 1958 náš stát získal první samostatný zákon na ochranu památek – zákon č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách. Státní památková péče byla řízena po linii vláda – Ministerstvo kultury a informací – Krajské národní výbory (KNV) – Okresní národní výbory (ONV). KNV byl řídicím orgánem státní památkové péče v kraji (školská a kulturní komise). Při školské a kulturní komisi KNV byla zřízena odborná komise státní památkové péče jako poradní sbor. Činnost a organizaci krajských, okresních a místních komisí státní památkové péče blíže určovala vyhláška bývalého Ministerstva školství a kultury č. 99 Ú. 1. z 15. 5. 1959.

Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody (KSSPPOP) mělo na starost odborné zajišťování státní ochrany kulturních památek v kraji. Bylo odborným zařízením KNV, který byl řídicím orgánem státní památkové péče v kraji. Zákon č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, ze dne 17. dubna 1958, část čtvrtá § 20 uvádí: „(1) *Státní památkovou péči na území kraje vykonává výkonný orgán krajského národního výboru. (2) Při radě krajského národního výboru se zřizuje krajská komise státní památkové péče. Předsedu komise a ostatní členy jmenuje rada krajského národního výboru z vědeckých a odborných pracovníků činných v oborech souvisejících s péčí o památky (historikové umění, architekti apod.), z vlastivědných pracovníků, jakož i jiných zájemců o ochranu památek, působících v kraji. Funkce předsedy a ostatních členů komise je čestná.*“¹²⁵

Povinnost pečovat o kulturní památku zákon č. 22/58 Sb., o kulturních památkách, ze dne 17. dubna 1958, ve své druhé části v oddílu 2 § 8 definoval takto: „*Vlastník nebo správce památky je povinen vlastním nákladem pečovat o její zachování a udržovat ji v dobrém stavu podle zásad památkové péče. (...) Neplní-li vlastník nebo správce památky povinnosti uvedené v odstavcích 1 až 3, může výkonný orgán krajského národního výboru rozhodnout, že se na náklad vlastníka památky provedou opatření nezbytná k zachování památky.*“¹²⁶

Okresní konzervátor byl odborným orgánem odboru školství a kultury ONV ve věcech ochrany kulturních památek. Tomuto odboru byl přímo podřízen. Jednalo se o dobrovolného pracovníka. Jeho úkoly byly uvedeny ve vyhlášce bývalého Ministerstva školství a kultury č. 98 Ú. 1. z 15. 5. 1959, o okresních konzervátorech a zpravodajích státní památkové péče.

¹²⁵ ČESKO. Zákon č. 22 ze dne 17. dubna 1958 o kulturních památkách. In: *Sbírka zákonů Republiky československé*. 1958, částka 8, s. 67–68. Dostupný také z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=22&t=1958>.

¹²⁶ Tamtéž, s. 64–65.

Jeho práva byla zajištěna zákonem č. 22/58 Sb., o kulturních památkách, § 24 odst. 3.

Rok 1987 přinesl dosud poslední právní úpravu v oblasti památkové péče. Tím se stal zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči.¹²⁷ Prohlašování kulturních památek upravoval v jeho základní části § 2: „(1) Za kulturní památky podle tohoto zákona prohlašuje ministerstvo kultury České republiky (dále jen "ministerstvo kultury") nemovitě a movité věci, popřípadě jejich soubory, a) které jsou významnými doklady historického vývoje, životního způsobu a prostředí společnosti od nejstarších dob do současnosti, jako projevy tvůrčích schopností a práce člověka z nejrůznějších oborů lidské činnosti, pro jejich hodnoty revoluční, historické, umělecké, vědecké a technické, b) které mají přímý vztah k významným osobnostem a historickým událostem. (2) Za podmínek podle odstavce 1 písm. a) nebo b) lze za kulturní památku samostatně prohlásit stavbu, která není samostatnou věcí, nebo soubor staveb; i taková kulturní památka se považuje za nemovitou kulturní památku. (3) Za kulturní památku lze prohlásit soubor věcí nebo staveb, i když některé z nich nevykazují znaky kulturní památky podle odstavce 1.“¹²⁸ V dalších částech zákon definoval památkovou péči v památkových rezervacích a památkových zónách, upravoval evidenci kulturních památek, péči o kulturní památky (povinnosti vlastníka kulturní památky, orgánů státní správy, organizací a občanů) a obsahoval také ustanovení o archeologických výzkumech a nálezích. Zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči je dodnes platnou právní normou v oblasti péče o kulturní dědictví.¹²⁹

První metodické pokyny týkající se péče o torzální architekturu zpracoval prof. Jan Sokol v roce 1962.¹³⁰ Ty byly následně upraveny a publikovány také v jeho stati pro odbornou veřejnost.¹³¹ J. Sokol v obou textech konstatoval, že památková péče o hradní zříceniny patří k nejsložitějším a zároveň nejvíce obtížným úkolům ochrany památek. K náročnému stavebnímu a technologickému řešení se připojují i zájmy odborné a vědecké a současně kulturně-společenské. Každá jednotlivá zřícenina dle jeho názoru vyžadovala osobitý přístup

¹²⁷ ČESKO. Zákon České národní rady ze dne 30. března 1987 o státní památkové péči. In: *Sbirka zákonů Československá socialistická republika*. 1987, částka 6, s. 213–227. Dostupný také z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=20&r=1987>.

¹²⁸ Tamtéž, s. 214.

¹²⁹ Zákon se dočkal řady novelizací a byl doplněn vyhláškami. V letech 2011 až 2017 Ministerstvo kultury ČR připravovalo nový zákon o ochraně památkového fondu. Jeho návrh schválila vláda 20. 11. 2015. Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR ho však 12. 7. 2017 zamítla ve svém třetím čtení. Ke schválení chyběly dva hlasy nad stanovené minimální kvorum.

¹³⁰ *Metodické pokyny o ochraně zřícenin hradů, jejich údržbě a stavebních úpravách*. Metodické pokyny č. 4, SÚPPOP, Praha 1962.

¹³¹ SOKOL, Jan. Zříceniny historických budov, jejich ochrana a úprava. In: *Památková péče*, 22, 1962, č. 4, s. 104–110.

s porozuměním pro místní situaci, dostatečnou znalost historie, správný odhad technických možností a potřebnou dávku estetického a uměleckého citu. Pozornost J. Sokol věnoval také společenské funkci a využití zříceniny. Záměr opravit zříceninu býval však dle jeho názoru někdy také veden úmyslem dát takovému objektu nějaké poslání a využití, což mohlo často znamenat i nebezpečné ohrožení památky. Jako nevhodné označil každé využití zříceniny vyžadující větší stavební zásahy, přístavky nebo dokonce bourání. Dále takové, které ohrožuje stabilitu konstrukcí a nevhodně ruší historický a přírodní rámeček. Varoval také před nebezpečím spočívajícím ve velkém nárazovém provozu. Ten mohl vyžadovat vybudování nových přístupových cest, schodišť, provizorních a sanitárních zařízení.

Za hlavní zásady památkové koncepce opravy hradních zřícenin považoval 1. konzervaci, 2. rekonstrukci. Konzervace obecně spočívá v odborném ošetření podstaty památky, ve stabilizaci jejího dochovaného autentického stavu, kterému má být dodána odolnost proti škodlivým vlivům prostředí a počasí. Prof. J. Sokol do konzervace navíc zahrnoval další prvky: „*V metodických pokynech z roku 1962 se pod pojmem konzervace navíc zařazuje odstranění trosk a vyklizení půdorysů, zajištění stability zdí vyzdáním a vyspravením vydrolených lícových obezdívek, podezdění převislých a podebraných zdí, hrozících zřícením, a zajištění stability velkých hmot zdiva nebo celých budov ohrožených sesedáním půdy.*“¹³² Památková ochrana torzální architektury měla dle názoru J. Sokola vycházet také ze „slohu zříceniny“, který bylo potřeba správně určit a zařadit do něj nutné stavební zásahy. Tímto „slohem zříceniny“ neměl na mysli slohové zařazení jejího výrazu, ale formulaci celkového dojmu, který celek vydával. V obou svých textech se J. Sokol věnoval také způsobu zastřešení hradních zřícenin a obnově stropů, dále pojmu rekonstrukce, způsobům jejího použití a provádění. V závěru pak uvedl stručné poznámky k vlastnímu provádění oprav hradních zřícenin.¹³³

V roce 1998 vydal Státní ústav památkové péče publikaci *Ochrana, údržba a stavební úpravy zřícenin hradů*.¹³⁴ Uvedená dvacetistránková brožura shrnuje základní teze a principy této problematiky a je dodnes používanou metodickou příručkou. Vychází z tezí metodiky z roku 1962 prof. Jana Sokola. Pouze některé nepodstatné části byly vypuštěny a text byl

¹³² KAŠIČKA, František. Přínos profesora Jana Sokola k záchraně hradních zřícenin. František Kašička. In: *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana* / Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, s. 91. ISBN 80-86234-02-9

¹³³ K práci a myšlenkám prof. Jana Sokola podrobněji viz KAŠIČKA, František. Přínos profesora Jana Sokola k záchraně hradních zřícenin. In: *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana* / Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, s. 89–94. ISBN 80-86234-02-9

¹³⁴ SOKOL, Jan, Tomáš DURDÍK a Josef ŠTULC. *Ochrana, údržba a stavební úpravy zřícenin hradů*. Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, 23 s. ISBN 80-86234-01-0.

doplňen o řadu nových odstavců, které refletovaly tehdejší aktuální poznatky kastelologie, středověké archeologie, stavební historie, dějin umění a dalších vědních oborů.¹³⁵

V roce 1998 vyšla také jako příloha časopisu Zprávy památkové péče publikace *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana*.¹³⁶ Otištěné články reprezentovaly tehdejší úroveň metodiky péče o torzální architekturu, naznačovaly složité filozofické otázky a historický vývoj ochrany hradních zřícenin v minulosti. Otvíraly také diskusi o hledání vhodného poměru mezi snahou o zachování hradních zřícenin a úsilím o maximální prodloužení jejich životnosti. Ve sborníku se tak objevily studie věnující se restaurátorské etice a konzervaci zřícenin, zachování autentičnosti torzálních staveb nebo principům konzervace zřícenin. Další články byly zaměřeny na zastřešování torzální architektury, torzální architekturu jako historický pramen a problematiku její vypovídací schopnosti nebo památkovou ochranu hradních zřícenin. Prostor byl věnován také opravám konkrétních objektů např. hradům Házmburk, Lanšperk nebo Žampach.

3.6 Vývoj kastelologického bádání a výzkumu, edukační činnosti v oblasti péče o torzální architekturu po roce 1945

Poválečný vývoj českého kastelologického bádání je spojený s osobností Dobroslavy Menclové. Tato historička a architektka se především zabývala hradní architekturou v kontextu dějin umění, snažila se nalézt její výtvarnou podstatu a vysvětlit ji. Jako první se také zabývala typologií hradů. Její dílo *České hrady*¹³⁷ se stalo první skutečnou syntézou věnující se vývoji české hradní architektury. Dodnes patří mezi základní literaturu zabývající se touto problematikou.

Důležitým krokem též pro výzkum a dokumentaci torzální architektury se stalo založení SÚRPMO. Ten prováděl od roku 1954 stavebně-historické průzkumy českých a moravských hradů. Metodiku pro průzkumné oddělení vypracoval Dobroslav Líbal. Na jeho činnost později navázali Jan Muk a František Kašička. Česká škola stavebně-historického průzkumu se dostala na jedno z předních míst v Evropě.

Na počátku 70. let 20. století vypracoval metodiku současné české kastelologie Tomáš Durdík. Ta se vyznačuje komplexností a interdisciplinárností. Hrad je podle tohoto přístupu

¹³⁵ Kritickou analýzu původního textu prof. Jana Sokola z roku 1962 provedl Tomáš Durdík, který jej doplnil a připojil k němu své komentáře.

¹³⁶ *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana* / Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, 104 s. ISBN 80-86234-02-9.

¹³⁷ Dobroslava Menclová dokončila své dílo *České hrady* v 50. letech 20. století. Vydáno však bylo až v roce 1972.

složitým dynamickým komplexem s celou řadou vzájemně se prolínajících, podmiňujících a ovlivňujících vlivů a funkcí. S tím souvisí studium otázek z oblasti historie, archeologie, stavební a vojenské historie, ekonomie, historické geografie a dalších. Tomáš Durdík se stal bezpochyby nejdůležitější osobností české kastelologie 20. století. Jeho výzkumy hradů vedly mimo jiné k definici hradní typologie, která je používána dodnes. Jeho zásluhou vznikl sborník *Castellologica Bohemica*, napsal nepřeberné množství odborných publikací, studií, článků. Věnoval se osvětové činnosti a propagaci hradní architektury.

Osobností, které se zasloužily o další rozvoj české kastelologie, je celá řada. Jmenujme alespoň některé. Jiří Úlovec (*1957) se zabýval zaniklými hrady, zámky a tvrzemi Čech a věnoval pozornost také těm ohroženým. Napsal také regionálně zaměřené publikace o hradech, zámcích a tvrzích na Ústecku a Klatovsku. Zdeněk Měřínský (1948–2016) se věnoval archeologickým výzkumům hradu Rokštejn u Jihlavy. Hradům českého Slezska nebo hradům v oblasti vodního díla Dalešice a na řece Oslavě se věnoval Pavel Kouřil (*1950). Oblasti Moravy se v oblasti kastelologie věnoval ve své práci Miroslav Plaček (*1943). Z mladší generace můžeme jmenovat Radima Vrlu (*1961), který zkoumal hrady Starý Světlov nebo Brumov. Dále litoměřického kastelologa Marka Rubeše (*1966) věnujícímu se hradům Českého středohoří nebo archeologa, odborníka na hradní architekturu a specialistu na 3D vizualizace Milana Sýkoru (*1975). Výčet není úplný a mohl by jistě pokračovat dále.

Jelikož je oblast výzkumu zaměřena primárně na oblast východních Čech, je určitě potřeba zmínit osobnost Františka Musila (*1939). Tento významný historik je velkým odborníkem na hrady, zámky a tvrze na českomoravském pomezí a znalcem díla Augusta Sedláčka. Je autorem celé řady odborných publikací a článků. V daném regionu se zaměřil na památky okresu Ústí nad Orlicí a Rychnov nad Kněžnou.¹³⁸ Napsal také vysokoškolská skripta zaměřená na kastelologii.¹³⁹ Mezi významné osobnosti kastelologického výzkumu ve východních Čechách patří také Jiří Slavík. Ve svých studiích se mj. věnuje opevněným sídlům a fortifikacím. Zabýval se např. hrady Brandýs nad Orlicí, Frymburk, Rychmburk, Vízmburk nebo osobností Františka Alexandra Hebera.

Pro rozvoj české kastelologie se stal důležitý rok 1984, kdy byl založen Klub Augusta Sedláčka (KAS).¹⁴⁰ Jeho účelem je vědecké poznání hradů, zámků, tvrzí, panských sídel

¹³⁸ Viz MUSIL, František. *Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí*. Ústí n. Orlicí: Grantis, 1995, 111 s. MUSIL, František a Ladislav SVOBODA. *Hrady, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou*. Ústí nad Orlicí: Grantis, 1998, 224 s., xx obr. příl. ISBN 80-902400-3-8.

¹³⁹ MUSIL, František. *Úvod do kastelologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, 617 s. ISBN 80-7041-296-8.

¹⁴⁰ Ustavující schůze se konala dne 11. 1. 1984 v Technickém kabinetu Závodního klubu Revolučního odborového hnutí Škoda (Měšťanská beseda) po přednášce PhDr. Tomáše Durdíka „Současný stav a potřeby

a opevněných objektů vůbec, jejich ochrana, pomoc při péči o tyto objekty a jejich údržbě a popularizace výsledků činnosti. Klub pořádá přednášky, odborné semináře, akce pro veřejnost, exkurze zaměřené na poznání památek, vyhledává ohrožené a poškozené památky a upozorňuje instituce i veřejnost na jejich stav, pořádá doprovodné akce směřující k údržbě památek. Šlo např. o odstranění náletů v lokalitách hradů Frumštejn a Komberk. I když nenásledovala žádná pravidelná údržba těchto lokalit, provedené práce umožnily zaměření jejich dříve neviditelných detailů a získání dalších poznatků. V případě hradu Komberk zásluhou provedeného archeologického výzkumu, u hradu Frumštejn bylo provedeno geodetické zaměření areálu. Členové KAS pracovali i na dalších lokalitách (Javor, Levnov, Litice, Lopata, Lukov, Nový hrad u Hanušovic, Rotemberk, Levnov).

Od roku 1990 KAS zakládal své pobočky.¹⁴¹ Jedna z poboček byla ustavena také v Humpolci. Její základ v podstatě tvořili místní nadšenci, kteří od roku 1988 pracovali na zřícenině hradu Orlík nad Humpolcem. Od roku 1996 byl hrad v užívání humpolecké pobočky KAS, která rok poté založila společnost *Castrum, o. p. s.*, která se stala oficiální organizací zajišťující správu hradu, který byl v majetku města Humpolec.

V našem prostředí vychází celá řada nejrůznějších periodik věnovaných hradům a hradním zříceninám. Jmenujme alespoň ta nejvýznamnější. Na prvním místě je třeba zmínit o sborník *Castellologica Bohemica*. Jedná se o základní periodikum české kastelologie vydávané od roku 1989 se zaměřením na široké spektrum problematiky opevněných sídel, a to zejména středověkých a raněnovověkých, dále opevněných kostelů a městských fortifikací.¹⁴²

Další významnou, i když možná méně známou platformou pro torzální architekturu a kastelologické výzkumy jsou periodika a publikace vydávané KAS. Jedná se především o zpravodaj *Hláška*, vydávaný od roku 1991, který se stal uznávaným periodikem. KAS také vydal čtyři svazky *Ročenky KAS (1984–1987)*. Ty lze považovat za velice zdařilý průkopnický počín. Předznamenaly vydávání sborníku *Castellologica Bohemica*, v jehož počátcích byl KAS jedním z partnerů. V roce 1995 byla založena edice *Zapomenuté hrady, tvrze a místa*.¹⁴³ Okruh autorů těchto kvalitně zpracovaných vlastivědných publikací vycházel z řad členů KAS. Od roku 2000 vycházejí také sborníky příspěvků z konferencí *Dějiny*

výzkumu hradů v Čechách”. Přednášky se zúčastnilo 83 osob, z nich se 47 stalo členy Klubu Augusta Sedláčka.

¹⁴¹ Jako první byla ustavena v roce 1990 východočeská pobočka v Hradci Králové.

¹⁴² U jeho zrodu stál dnes již bohužel zesnulý prof. PhDr. Tomáš Durdík, DrSc., který jej také až do č. 13 redakčně vedl. Na počátku byl jeho vydavatelem Archeologický ústav Akademie věd ČR a od č. 14 je pak hlavním vydavatelem katedra archeologie Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni.

¹⁴³ Bylo vydáno celkem 47 titulů a na rok 2019 je naplánováno vydání dalších dvou.

staveb.¹⁴⁴ Na jejich vydávání se od počátku KAS podílí.

Česká kastelologie má samozřejmě také své problémy, ostatně jako každý vědní obor. V roce 2002 upozornili na některé z nich Pavel Kouřil a Martin Wihoda. Jedním z nich je skutečnost, že se badatelé a odborníci zaměřují především na záležitosti dispozice hradů (např. počet a rozmístění věží, poloha paláce nebo průběh hradeb) a opomíjejí se tak jejich společenské, politické nebo ekonomicko-správní funkce ve vzájemných souvislostech. *„Bylo by však chybou, kdyby se architektura stala pilířem klíčovým, ne-li pak dokonce pilířem jediným. Pohříchu právě to je pro nemalou část naší kastelologie typické. (...) Není přece možné a vlastně ani únosné, aby česká kastelologie ještě ve třetím tisíciletí bez výhrad přijímala popisné komentáře, výčty jakýchsi dat nebo samoučelné spekulace a netázala se třeba po místu opevněných sídel ve světě a v představách středověkého člověka, nesledovala vztah mezi hradem a jeho zázemím, nezkoumala společenskou úlohu středověkých fortifikací. Také proto a právě proto by budoucnost české kastelologie neměla být spatřována ve zjevných pravdách, ve vševědoucích konstrukcích nebo v jízlivých polemikách, ale v živé diskusi, ve výměně informací mezi archeology, historiky, historiky umění a dalšími specialisty.“*¹⁴⁵

S čím se dle P. Kouřila a M. Wihody česká kastelologie potýkala? S tím, že příliš lpí na „jednou daných“, a proto neměnných skutečnostech, které soustavným opakováním přerůstají v dogmata, a to jak v obecné rovině (např. sestavování různých typologických skupin, vývojových schémat a postupů), tak v dílčích otázkách, zejména v autoritativním posuzování lokalit. Podle jejich názoru chybí reflexe znalosti místního osídlení, přihlédnutí k sociálnímu a ekonomickému zázemí studovaných objektů, důkladná znalost písemných pramenů, vyhodnocení archeologického materiálu a pramenů hmotné povahy. *„Přesto se v nezanedbatelném počtu objevují práce, které více než moderní kastelologickou literaturu v pravém slova smyslu připomínají spíše jakési stavebně-historické příručky nebo kasovní obrazové publikace, jejichž textový doprovod zpravidla „vyniká“ minimální vypovídací hodnotou. S tím souvisí i automatické a často nekritické přejímání starších údajů, třebaže*

¹⁴⁴ Konference se koná pravidelně od roku 2000 a je věnována stavebněhistorickému průzkumu. Každoročně se jí účastní přes sto odborníků z NPÚ, univerzit, výzkumných ústavů, zástupců státní správy a podnikatelů zabývajících se tímto oborem. Konference je otevřena i pro studenty a soukromé badatele.

¹⁴⁵ Viz KOUŘIL, Pavel a Martin WIHODA. Česká kastelologie na rozcestí? Kouřil, Pavel - Wihoda, Martin. In: *Archaeologia historica: sborník příspěvků přednesených na 33. konferenci archeologů středověku České republiky a Slovenské republiky s hlavním zaměřením na hrady a jejich úlohu ve středověkém vojenství a osídlení. Brtnice a Panská Lhota 17.-21. září 2001* / Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 27, (2002,) s. 21.

některé z nich již dnes nelze ověřit,¹⁴⁶ uvádějí autoři článku dále. Středověký hrad nelze dle jejich názoru vnímat jako izolovanou a ze struktury osídlení vytrženou jednotku, ale je potřeba ho studovat jako přirozenou součást vývojového procesu. Jednou z cest je návrat k regionu, sledování veškerých objektů v rámci odůvodněných a přesně definovaných vazeb v rámci jasně vymezených teritoriálních útvarů, maximální využití výpovědi písemných a hmotných pramenů s nezbytným přihlédnutím k politickému, sociálnímu, ekonomickému a kulturnímu vývoji dané oblasti.

Kastelologie se postupně začala také konstituovat jako předmět, který je možno studovat v rámci studijních oborů na některých univerzitách.¹⁴⁷ Vznikly také další zajímavé studie věnující se tomuto fenoménu. Jednou z nich je např. disertační práce Aleše Pospíšila zabývající se tímto vědním oborem ve smyslu inspiračního zdroje v oblasti výtvarné edukace.¹⁴⁸ Hrad se jako téma a námět objevuje v malbách a kresbách¹⁴⁹, ale také v sochařství¹⁵⁰ nebo fotografii apod. Tyto stavby se také objevovaly a objevují také ve filatelii nebo na bankovkách. To zajišťuje kastelologii dobrou využitelnost v oblasti výuky výtvarné výchovy.

Za posledních třicet let se konala celá řada odborných seminářů a konferencí věnujících se problematice torzální architektury, hradů a hradních zřícenin. V roce 1997 se v Ústí nad Orlicí konal seminář *Hrady a tvrze (Stavby zastřešené i torzální). Památková ochrana, opravy, statické zajištění, konzervace, nové využití*.¹⁵¹

V roce 1994 došlo ke vzniku Společnosti pro technologie ochrany památek (STOP). Cílem

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 22.

¹⁴⁷ Na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové prof. PhDr. František Musil, CSc. vyučoval (a možná ještě stále vyučuje) předmět Základy kastelologie. Na Filozofické fakultě Ostravské univerzity pak mohou studenti navštěvovat předmět Hrady, zámky, tvrze – základy kastelologie. Studenti mají k dispozici skripta Františka Musila (viz pozn. 139) a dále např. profesorské přednášky Tomáše Durdíka. Viz DURDÍK, Tomáš. *Současná česká kastelologie = Contemporary Czech castellology*. V Praze: České vysoké učení technické, 2007, 27 s. Profesorské přednášky. ISBN 978-80-01-03769-0.

¹⁴⁸ POSPÍŠIL, Aleš. *Kastelologie jako historicko-kulturní inspirační zdroj v oblasti výtvarné edukace* [online]. Praha, 2011. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce doc. PaedDr. Pavel Šamšula, CSc. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/47383/RPTX_2010_2_0_337569_0_111510.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

¹⁴⁹ Aleš Pospíšil ve své práci uvádí např. krajináře Antonína Mánese, Hugo Ullika, Karla Libschera. V tvorbě pro děti a mládež se hradní zřícenina se objevovala např. v tvorbě Josefa Lady, kdy mu byl inspirací hrad Zlenice.

¹⁵⁰ Např. pomník mistra Jana Husa v Táboře od autora Františka Bílka, kde je vyobrazen Kozí hrádek. Kastelologii se inspiroval také sochař Jasan Zoubek. Konkrétně břitovou věží hradu Zvíkov.

¹⁵¹ Seminář se konal 21.–23. 10. 1997 a uspořádal ho Státní ústav památkové péče, Okresní úřad Ústí nad Orlicí – referát kultury, mládeže a tělovýchovy a Okresní muzeum Vysoké Mýto. Ze semináře vyšel nepublikovaný sborník příspěvků, jednalo se pouze o rozmnožené texty. Na tomto semináři byly předneseny modifikované příspěvky ze sborníku *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana* / Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, 104 s. ISBN 80-86234-02-9.

tohoto nezávislého sdružení fyzických a právnických osob bylo hledání společných umělecko-historických a technologických řešení problémů péče o památky. Dva roky po svém vzniku začala STOP organizovat osvětové a vzdělávací akce – semináře a odborná pracovní setkání, workshopy, exkurze a odborné kurzy. Věnuje se také publikační činnosti, vydává sborníky, odborné monografie, ročenky a Zpravodaj STOP. Od roku 1997 věnuje STOP značnou pozornost torzální architektuře. Proběhly experimenty a semináře týkající se výběru vhodných malt pro konzervaci zdiva, zpevnění zdicích materiálů, úprav a ochrany korun zdiva. V roce 2006 se pak uskutečnil první souhrnný seminář věnovaný problematice konzervace torzálních památek.¹⁵² Tomuto tématu STOP věnovala pozornost na svých dalších seminářích a dvě čísla Zpravodaje STOP se zabývala revitalizací hradních zřícenin vybraných českých a moravských hradů.¹⁵³ V listopadu 2017 pak STOP uspořádala ve spolupráci s NPÚ seminář *Torzální architektura*. Na něm zazněly příspěvky týkající se památkových hledisek, různých postupů a metod konzervace zdiva; byly doplněny ukázkami využití monitoringu vybraných objektů pomocí dronu. V téměř stejném termínu se rok poté konalo pokračování tohoto semináře – *Torzální architektura II*. Důraz byl kladen na statické hledisko dané problematiky. Z obou těchto seminářů vyšel sborník příspěvků.¹⁵⁴

Velkou akcí s evropským přesahem věnovanou problematice péče o hradní zříceniny byl projekt *Poznejme a zachraňme evropské hrady*.¹⁵⁵ V jeho rámci se v lednu 2006 na zámku v Rosicích u Brna konala konference *Památková péče v občanské společnosti*, uspořádaná pod záštitou občanského sdružení Polypeje. Tématem bylo vymezení role památkové péče v moderní občanské společnosti, podíl zapojení veřejnosti do péče o kulturní dědictví a role

¹⁵² Jednalo se o seminář *Problematika konzervace torzálních památek*, který se konal v Praze 26. 10. 2006. Ze semináře vyšel sborník přednášek.

¹⁵³ Jedná se o titul *Revitalizace zřícenin českých hradů. Zpravodaj STOP: časopis Společnosti pro technologie ochrany památek*, sv. 11, č. 3, Slaný, 2009, 48 s. ISSN 1212-4168. Druhým titulem je *Revitalizace zřícenin moravských hradů. Zpravodaj STOP: časopis Společnosti pro technologie ochrany památek*, sv. 11, č. 4, Slaný, 2009, 64 s. ISSN 1212-4168.

¹⁵⁴ Viz *Torzální architektura. Technologie konzervování, památková ochrana*. Společnost pro technologie ochrany památek, Praha 2017, 62 s. *Torzální architektura II. Konzervování, statika, organizace obnovy*. Společnost pro technologie ochrany památek, Praha 2018, 62 s.

¹⁵⁵ Projekt *Poznejme a zachraňme evropské hrady* (1. 7. 2005 – 30. 6. 2006) byl věnován výměně zkušeností a pomoci neziskovým organizacím v péči o hradní zříceniny. Byl podpořený prostředky z fondu Evropského společenství Culture 2000. V rámci projektu proběhlo v roce 2005 šest tvůrčích dílen ve čtyřech evropských zemích, na kterých jak profesionální archeologové, konzervátoři nebo řemeslníci, tak i historici umění a statické seznámili veřejnost s konkrétními problémy či technologickými postupy konzervačních prací na památkách. Protože se většina těchto setkání konala přímo v prostorách hradů a hradních zřícenin, bylo možné si nové znalosti a dovednosti ihned vyzkoušet v praxi pod odborným vedením. Završením projektu se pak stala konference na zámku v Rosicích u Brna. Výhodnocení poté uvádí přínos projektu (v bodech): peníze pro záchranu památek, noví dobrovolníci pro památky, spolupráce mezi úřady a občanskými sdruženími, spolupráce s památkáři, podpora rozvoje cestovního ruchu, zvýšení návštěvnosti památek, výměna odborných zkušeností.

státu při ochraně památek a její plnění. Přímo v pozvánce se objevilo několik řečnických otázek, na které měli najít účastníci konference nalézt odpovědi, např. zda se stát dokáže postarat o všechny významné památky, jaká je role občanských iniciativ v oblasti památkové péči, zda je v péči o památky místo pro tradiční technologie i moderní materiály apod.

Na konferenci byl věnován prostor také problematice záchrany hradních zřícenin, které jsou v péči občanských sdružení. Prezentovány byly aktivity na hradech Rotštejn, Vízmburk, Křídlo a také iniciativa Zachráňme hrady ze Slovenska. Tato konference představovala první možnost dialogu mezi představiteli státní památkové péče a dobrovolnými aktivisty, jejichž společným cílem je záchrana kulturního dědictví. Konference prokázala, že existuje možnost spolupráce státu a neziskových organizací optimálním způsobem, bude-li aktivně realizována praktická ochrana ohrožených památek. Na prezentovaných příkladech bylo doloženo, že vzájemná otevřenost vede v konkrétních případech k velmi kvalitní obnově památek torzální architektury, jejichž záchrana by jiným způsobem byla téměř nemožná.

4. Péče o hradní zříceniny ve východních Čechách v letech 1945–2018 v kulturně-historickém kontextu (na příkladech vybraných objektů)

4.1 Hrad Brandýs nad Orlicí

Kraj: Pardubický

Okres: Ústí nad Orlicí

Obec: Brandýs nad Orlicí

Katastrální území: Brandýs nad Orlicí

GPS: 50.0007278N, 16.2908611E

Památkově chráněno od: 3. 5. 1958

Evidenční list nemovité kulturní památky:

poř. č. 4546, únor 1981, zpracoval PhDr. Václav Paukert

Památkový katalog: Hrad, zřícenina

<https://www.pamatkovykatalog.cz/hrad-zricenina-15739640>

4.1.1 Stručná historie, stavební vývoj, typologie objektu

Hrad byl založen na konci 13. století. Následně ho drželi páni z Boskovic, ze Šternberka a Kostkové z Postupic. V 16. století hrad zpustl, byl pobořen a poté opraven. V letech 1588–1636 byl v majetku Žerotínů. K roku 1632 se již uváděl jako pustý.¹⁵⁶

V závěru 19. století se zřícenina hradu stala oblíbeným výletním místem. Tato skutečnost se byla prvním podnětem, který vyvolal pozdější snahy o zachování hradu. V roce 1884 byl založen okrašlovací spolek. Ten se zasloužil o umístění laviček v areálu hradu, zajištění přístupové cesty na hrad a opatření jeho jádra zábradlím. Nad sklepními prostory vznikla improvizovaná vyhlídka. V roce 1911 byl při zasedání spolku vznesen požadavek na záchranu areálu. Kvůli odmítavému postoji tehdejšího majitele Oskara Parishe nebyly žádné konkrétní kroky v této věci podniknuty. Od roku 1931 byla zřícenina hradu v majetku města Brandýs nad Orlicí. V roce 1944 byl založen místní odbor KČT, který si stanovil záchranu hradu jako svůj cíl. Hradní areál byl pronajat na dobu padesáti let. Došlo k opravě tzv. renesančního okna a části zdiva pod ním. Další práce byly plánovány na rok 1945, ale k jejich realizaci již nedošlo.¹⁵⁷

Dispozice hradu, stojícího na ostrohu nad řekou Tichá Orlice, je trojdílná. V areálu prvního

¹⁵⁶ K nejstarším dějinám hradu podrobněji SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. D. 2, Hradecko*. 3., nezměn. vyd., v Argo 1. vyd. Praha: Argo, 1994, s. 135–144, příl. ISBN 80-85794-12-8.

¹⁵⁷ K těmto aktivitám podrobněji KLIMEŠ, René. Snahy o záchranu hradu Brandýsa nad Orlicí v minulosti. In: *Vlastivědný sborník Ústí nad Orlicí 11* (2000), s. 24–34.

předhradí stála obdélná budova. Čelu druhého předhradí za parkánovou hradbou dominovala mohutná štítová zeď s obloukovitě provedenými kraji. Za ní zřejmě stávala také obdélná budova. V jádru hradu se zřejmě nacházel bergfrit a v jihovýchodním nároží pak čtverhranný objekt, který byl součástí paláce.¹⁵⁸ K nejzajímavějším stavebním prvkům brandýského hradu patří bezesporu dochovaný pozůstatek teplovzdušného vytápění.¹⁵⁹ Průduchy tohoto systému se nacházejí v křížové klenbě v jedné zavalené palácové místnosti. Jedná se o vzácně zastoupený způsob vytápění na českých středověkých hradech.

4.1.2 Péče o hradní zříceninu v letech 1945–2018 v kulturně-historickém kontextu

V poválečných letech hrad navštívil a prohlédl Ing. Jan Frič.¹⁶⁰ Účelem prohlídky byla otázka opravy hradu. V roce 1953 ale J. Frič konstatuje, že k opravě nedošlo a hrad je zarostlý stromy bránícími pohodlnému vstupu.¹⁶¹ Zmiňuje také atraktivitu lokality: „*Hradiště by se upravilo pro návštěvníky tak, aby bylo k odpočinku a poučení, zájem pro historii hradů je nyní velký. Je třeba i některé okolní stromy odstranit, aby výhled z hradu byl volný a hrad byl opět ozdobou krajiny, jako býval, dokud kopec nebyl ještě zalesněn, viz Hrady a zámky II str 132. Dnes hrad není vůbec viditelný a ani rekreatanti o něm nevědí!*“¹⁶² Doporučil na zajištění zříceniny věnovat částku 6 000 Kčs, ale s tím, že by nebylo vhodné poskytnout ji národním výborům, jelikož nemají potřebné odborníky pro tuto práci. Tak se stávalo, že spíše došlo k vyčerpání přidělených částek, než k provedení dané práce. K dopisu je přiložena zpráva okresního konzervátora Jindřicha Nygrína, který také doporučil péči o hrad a zajištění zříceniny hradu. Stejně jako J. Frič vyzdvihl lokalitu lázeňského města Brandýs nad Orlicí, které je rekreačním místem trvale vyhledávaným návštěvníky z celé země.

V březnu roku 1957 žádala rada MNV v Brandýse nad Orlicí o vyslání komise na zříceninu hradu. Důvodem byla obava ze sesutí částí zdí hradu, což by mohlo způsobit velké škody na domech pod ním. Další otázkou bylo prozkoumání možnosti údržby hradu

¹⁵⁸ Ke stavebnímu vývoji srovnej DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. 3., opr. vyd. Praha: Libri, 2009, s. 82–83. ISBN 978-80-7277-402-9. Dále MUSIL, František. *Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí*. Ústí n.Orlicí: Grantis, 1995, s. 14–16.

¹⁵⁹ CEJPOVÁ, Miroslava. Pozůstatky teplovzdušného vytápěcího systému na hradě Brandýs, okr. Ústí nad Orlicí. In: *Archaeologia historica 30*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2005, s. 191–198.

¹⁶⁰ Jan Frič (1873–1956) vystudoval stavitelské inženýrství na Vysoké škole technické v Praze. Poté pracoval při budování železnice. Do Čáslavi se dostal jako přednosta pro údržbu dráhy. V roce 1933 byl penzionován a o pět let později byl jmenován konzervátorem Státního památkového úřadu pro okresy Čáslav, Kutná Hora, Ledec nad Sázavou, Chotěboř a Havlíčkův Brod.

¹⁶¹ V té době již nebyla v platnosti nájemní smlouva s KČT z roku 1944 a hrad byl ve vlastnictví města.

¹⁶² NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace Brandýs nad Orlicí, č. šanonu 11, dopis Ing. Jana Friče z dne 12. prosince 1953.

a zabezpečení celkové situace takovým způsobem, aby nemohlo dojít k úrazům a nehodám. Na konci měsíce téhož roku skutečně došlo k prohlídce hradu s konstatováním, že domům pod svahem žádné nebezpečí nehrozí. Vzhledem k vyčerpání finančních prostředků odbor školství a kultury KNV v Pardubicích doporučil, aby záchrana hradu byla provedena svépomocí, případně se prováděla v akci Z.¹⁶³ Prvním krokem mělo být odstranění stromů a křovin z těsné blízkosti zdí, neboť jim škodí svými kořeny, větvemi i případnou vlhkostí. Pro vlastní záchranu zdí měl být použit vypadaný kámen, kterého bylo v okolí hradu dost. K metodice provádění zdění KNV v Pardubicích uvedl: „*Jinak, jako v případě brandýského hradu, je třeba, aby zříceniny i po záchranných zásazích působily dojem, že přirozený rozkladný proces se pouze zastavil. Povrch zdí se normálně chrání proti zatékání vody tak, že vrchní vrstva kamene se položí do nepropustné cementové malty, přičemž povrch zůstane nerovný a pokryje se buď drnem, nebo se nechá porůstat suchomilným rostlinstvem, jako jsou hadinec, lomikámen, netřesk, mechy aj. Vegetace chrání zdivo před větry, mrazem a při dešti před přímým stékáním vody a vymíláním stružek.*“¹⁶⁴ Zdění mělo být prováděno vápennou maltou, spáry se v líci neměly vymazávat a měly se ponechat hlubší, aby působily dojem, že došlo k opadnutí omítky. Odbor kultury také konstatoval, že zřícenina leží na místě poskytujícím dobrý výhled. Celé hradní návrší by se mohlo po správné úpravě stát přitažlivým místem „*rozhojňujícím půvab města a obohacujícím je s hlediska památkového.*“¹⁶⁵

V dubnu 1960 se na radu MNV v Brandýse nad Orlicí obrátil zpravodaj památkové péče Ing. Vladimír Porš¹⁶⁶ s návrhem na vybudování betonové terasy na západní straně zříceniny hradu. Ta měla přikrýt chátrající sklepení hradu. Tím mělo být podle slov V. Porše jednak rychle dosaženo konzervace posledního zbytku hradu, jednak mohla terasa sloužit jako velmi atraktivní vyhlídka. Okresní konzervátor J. Nygrín měl údajně s tímto návrhem souhlasit.

¹⁶³ Akce Z nebo též akce „Z“ byla v dobách komunistického režimu v Československu neplacená pracovní činnost obyvatel. Jednalo se o výpomoc v oblastech, kde státní či obecní správa tyto úkoly nezvládla (ať již z finančních důvodů nebo v důsledku špatného plánování). Oficiálně se jednalo o dobrovolnou, bezplatnou práci. Podle § 27 odst. 1 vládního nařízení 14/1959 znamenalo „Z“ zvelebování. K typickým činnostem v rámci akcí Z v padesátých a šedesátých letech 20. století patřil např. úklid sídlišť. Později však akce Z začaly mimo původně zamýšlené občanské svépomoci zahrnovat i obsáhlejší akce. Jednalo se například o výstavbu a modernizaci bytů, stavbu kanalizace. Časem se činnost v rámci akcí Z rozrostla a byla pevně naplánována. Existovaly i patřičné řídicí orgány, směrnice, metodické pokyny, rozpisy plánu, investice do akcí a podobně. Jednalo se vlastně o pevně definovanou část centrálních plánů. Zdánlivě se jednalo o dobrovolnou akci, ve skutečnosti však byl na každého občana vykonáván jistý nátlak. Účast na akcích byla dokumentována a s občany, kteří se odmítli zúčastnit, byly vedeny pohovory.

¹⁶⁴ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace Brandýs nad Orlicí, č. šanonu 11. Stanovisko odboru kultury KNV v Pardubicích ze dne 27. března 1957, kult/980-57.

¹⁶⁵ Tamtéž.

¹⁶⁶ V té době byl Ing. Vladimír Porš kronikářem města Brandýs nad Orlicí a archivářem.

K této věci uvedl, že doporučuje postarat se o zabezpečení sklepa, ze kterého je krásný pohled na město a dále k západu. Podle jeho názoru si brandýský hrad opravu sklepa zasloužil, což by zároveň posloužilo i cizineckému ruchu.¹⁶⁷ Rada MNV v Brandýse nad Orlicí následně požádala Krajský vlastivědný ústav v Pardubicích o přidělení finančních prostředků na opravu hradní zříceniny – zřízení betonové desky, která by sloužila jako vyhlídka. Plán památkových úprav pro toto období byl však již vypracován a finanční prostředky rozděleny. Oslovený ústav žádal o předložení předběžného rozpočtu a návrhu úprav.

V únoru 1961 početná komise složená ze zástupců ONV, MěNV, ČSL, Československého svazu tělesné výchovy¹⁶⁸ (ČSTV) a památkové péče navštívila a prohlédla zříceniny hradu. Konzervaci hradu označila za nutnou a nezbytnou, a to jak z hlediska památkové péče, tak z hlediska bezpečnosti návštěvníků hradu. To se dalo očekávat. Jaký byl závěr této komise? Majitel hradní zříceniny, kterým byly ČSL, měl prozatím v jejím areálu umístit tabulky s nápisem „VSTUP ZAKÁZÁN“ a na nebezpečí vstupu na hrad pak upozornit v místním rozhlase tajemník MNV. Za bezpodmínečně nutné bylo označeno vybudování železobetonové desky nad porušenou klenbou hradního sklepení. Deska měla mít rozměry 6 m x 12 m tj. asi plochu 72–80 m². Náklady na provedení stavebních prací byly vyčísleny na cca 20 000 Kčs. ČSL měly buď tuto částku uhradit, nebo zmíněnou úpravu provést ve vlastní režii. Touto úpravou hradní zříceniny mělo být získáno cenné vyhlídkové místo, místo, které má již dlouhou tradici a které je velmi navštěvované, což v konečném důsledku přinese užitek i cestovnímu ruchu. Další setkání komise se uskutečnilo v listopadu téhož roku, ovšem bez účasti KSSPPOP v Pardubicích, které obdrželo pozvání až v den jednání komise. V letech 1962–1963 byly následně provedeny dílčí práce, a to místním turistickým oddílem TJ Jiskra. Rok poté vyrostla v areálu jádra hradu dřevěná rozhledna, která ale musela být z důvodu nevyhovující statiky po několika letech stržena.

O několik let později (v roce 1970) upozornil na špatný stav hradu prof. dr. Jiří Král z Prahy.¹⁶⁹ Překvapil ho dezolátní stav zříceniny, která se rozpadá, protože není udržována.

¹⁶⁷ Není zcela jasné, zda J. Nygrín opravdu souhlasil s výstavbou betonové terasy na hradě, a také není zřejmé, jaký cizinecký ruch měl na mysli. Pravděpodobně tím myslel turistický ruch.

¹⁶⁸ Přijetím zákona Národního shromáždění č. 71/1952 vznikl Státní výbor pro tělesnou výchovu a sport. Tento zákon znamenal zavedení důsledného státního řízení a kontroly tělovýchovné a sportovní činnosti, což vedlo mimo jiné k likvidaci organizace Sokol. Komunistická strana Československa (KSC) v roce 1956 rozhodla o vytvoření jednotné dobrovolné tělovýchovné organizace s tím, že na ni budou přeneseny úkoly Státního výboru pro tělesnou výchovu a sport. Národní shromáždění přijalo 20. prosince 1956 nový zákon o organizaci tělesné výchovy. Všechny samostatné sportovní výbory se zrušily. V roce 1957 se konal ustavující sjezd Československého svazu tělesné výchovy.

¹⁶⁹ Mohlo by se zřejmě jednat o profesora Jiřího Krále (1893–1971) působícího na Univerzitě Komenského v Bratislavě a později na Karlově univerzitě v Praze. Přednášel zeměpis člověka a zeměpis slovanských zemí.

Vzpomínal také na svou první návštěvu hradu před šedesáti lety (tedy zhruba okolo roku 1910), kdy byly přístupné i hradní místnosti v paláci a kdy místo poskytovalo krásné rozhledy. J. Král se obrátil na SÚPPOP v Praze s žádostí o záchranu hradu, než se pravém slova smyslu rozsype. Ve svém stanovisku KSSPPOP v Pardubicích konstatovalo: „*Zříceniny hradu v majetku státních lesů jsou ve stavu, který nelze definovat ani jako dezolátní. Je porušena i struktura kamene zbytků hradních stěn, je nebezpečí, že i poslední z toho, co momentálně stojí, za nějaký čas přestane existovat.*“¹⁷⁰ Hrad byl označen jako objekt, který má důležitý památkový a historický význam. Bylo oceňováno jeho stáří, strategická pozice (největší opevnění v údolí řeky Tiché Orlice), dominantní umístění v krajině a slohová čistota. Bylo konstatováno, že jde o zajímavý doklad středověkého hradního stavitelství. A stejně jako v předchozích letech se k těmto argumentům přidávala i jeho poloha v překrásné a turisticky velmi atraktivní krajině.

KSSPPOP v Pardubicích šlo ve svém stanovisku, jež se týká možné opravy hradu a jeho využití, ještě dále: „*V zachovalých sklepních místnostech lze zařídit občerstvení nebo dokonce restauraci, která se může rozložit po vykopání zasypaných stěn různých místností v letním období v hradním labyrintu a tím vytvořit jedinečnou podívanou a příjemné chvíle každého návštěvníka. Lze opatřit místo propagačními materiály a tabulemi, využít kulturně bohatou historii města a hradu včetně pobyt Komenského atd.*“¹⁷¹ Na základě toho se také odvíjela doporučení týkající se navrhovaných prací. Jednalo se o vybudování přístupových cest ke zřícenině, vyčištění prostor areálu a blízkého okolí (vykácení stromů a vegetace kvůli výhledu), částečné dostavby zbytků stěn, injekční vyztužení sklepních místností a o vybudování bufetu nebo restaurace, příp. vyhlídkového místa podle možností. Kvůli provedení prací bylo navrženo zhotovení zaměření zříceniny a jejího blízkého okolí a vypracování projektové dokumentace. Taková revitalizace by si vyžádala velké náklady, a proto bylo doporučeno, aby se v této věci jednalo s místní Jednotou¹⁷² nebo s RaJ¹⁷³, které by

Po komunistickém převratu byl z univerzity odstraněn a živil se jako průvodce cizinců po Praze a po středních Čechách.

¹⁷⁰ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace Brandýs nad Orlicí, č. šanonu 11, stanovisko KSSPPOP v Pardubicích, Brandýs n. Orlicí – záchrana zříceniny hradu ze dne 28. 9. 1970, č. j. /70 – Dv/Flc, s. 1.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 2.

¹⁷² V roce 1954 vznikl Ústřední svaz spotřebních družstev v Praze, který plánoval a organizoval činnost svého odvětví. Družstva po tomto roce 1954 přijala jednotné označení „Okresní lidové spotřební družstvo Jednota“. Úkolem družstev bylo zásobování venkova potravinami a průmyslovým zbožím. Družstva také provozovala venkovské hostince a vykupovala zemědělské výrobky. Od roku 1960 mizela z názvu družstva slovo „okresní“ a po roce 1978 i „lidové“. Od roku 1964 mohla Jednota zřizovat maloobchodní provozovny i ve městech.

¹⁷³ RaJ je zkratka Restaurace a jídelny. Jednalo se o národní podnik v bývalém Československu, který fungoval

mohly na akci investičně přispět.

Při následujících jednáních o několik let později byla jako jedna z příčin zanedbávání péče o hradní zříceninu označena i skutečnost, že hrad nebyl zapsán do seznamu chráněných památek. Tato informace se však nezakládala na pravdě, jelikož byl hrad zanesen do státního seznamu nemovitých kulturních památek již 3. 5. 1958 pod rejstříkovým číslem 4546.

V roce 1977 bylo navrženo vykácení porostu za valy v areálu hradu a provedení průseku v porostu, aby objekt více vynikl při pohledu od města. O pět let později byla provedena další prohlídka hradu. Nejnaléhavějším problémem v té době bylo zabezpečení nově vzniklého otvoru v klenbě sklepení. Realizaci této práce měl zajistit oddíl turistiky Tělovýchovná jednota Spartak (zřejmě místní) ve spolupráci s MěNV Brandýs nad Orlicí, který měl dodat potřebný materiál. Finanční zabezpečení akce měl převzít odbor kultury ONV.

Na konci 80. let 20. století byl o hradě publikován článek Jana Čížka a Jiřího Slavíka. Autoři se v něm zabývali stavebním vývojem a dějinami hradu, provedli zaměření půdorysu celého areálu a suterénních prostor pod západní částí hradu pomocí krokování a měření pásmem.¹⁷⁴

Záhy po změně politického režimu jednání o sanaci hradní zříceniny pokračovala. Zřejmě na podzim roku 1991 došlo k její prohlídce¹⁷⁵ za účasti zástupců památkové péče a Okresní úřad (OkÚ) Ústí nad Orlicí. Na jejím základě a vzneseného požadavku o vyjádření k zamýšleným konzervačním pracím se na jaře následujícího roku k této otázce vyjádřil Památkový ústav v Pardubicích. Doporučil odstranění porostu, doplnění malty ve spárách a dozdní klenby sklepů na dvou místech.¹⁷⁶ V další etapě pak navrhl částečné doplnění líců na jižní, jihozápadní a západní straně vnitřního jádra tak, aby nad otvory vznikl souvislý pás zdiva, který by umožnil odvádění dešťové vody. Malta měla být použita vápenná a barevně přizpůsobená původní (toho lze dosáhnout volbou písku nebo eventuálně přísadami). Případné dozdvíky bylo možno odůvodnit pouze statickým posílením stávající konstrukce nebo úpravou koruny zdiva takovým způsobem, aby dešťová voda odtékala co nejrychleji mimo

od 50. let 20. století do roku 1989. Organizace fungovala na územním principu. Jednotlivé podniky zřizovaly místně příslušné národní výbory. Provozovaly většinu tehdejších československých stravovacích zařízení, které komunistický režim znárodnil, zkonfiskoval nebo nově postavil. Řadily se sem hostince, restaurace, bistra, bufety a jídelní automaty. V menších sídlech pohostinství provozovalo spotřební družstvo Jednota.

¹⁷⁴ Viz ČÍZEK, Jan a Jiří SLAVÍK. Brandýs nad Orlicí, o. Ústí nad Orlicí. In: *Ročenka Klubu Augusta Sedláčka 1987*. Plzeň 1988, s. 88–90.

¹⁷⁵ Společně se zříceninou hradu Brandýs nad Orlicí byly prohlédnuty také hrady Lanšperk a Žampach.

¹⁷⁶ Navržené dozdvíky a doplnění klenb sklepů jsou zakresleny na plánu ve dvou etapách. Viz NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace Brandýs nad Orlicí, č. šanonu 11. Sklepy vnitřního hradu, příloha k posouzení konzervace zřícenin hradů na Ústeckoorlicku II. Památkový ústav v Pardubicích 1992, zpracoval: Ing. arch. L. Svoboda s použitím plánu Čížka – Slavíka, RKAS 1987, 92.

a nevsakovala se dovnitř zdíva. Při dozdvíčkách nebylo na základě doporučení třeba důsledně vytvářet nový, falešný líc zdíva tam, kde původně nebyl. Pokud nebylo zdění prováděno až na původní líc, mělo být zdívo ponecháno neurovnané a nemuselo být očištěno od přebytků malty.

Zajímavé bylo vyjádření ústavu k problematice památkové ochrany hradních zřícenin jako takové a ke způsobu provádění sanace a péče o tyto objekty: „*V posledních desetiletích došlo k obnovám (tzv. statickému zajištění) několika vybraných zřícenin vložím mnoha miliónů korun, ovšem spíše ke škodě památek samých. Návštěvník tu může vnímat betonem prolité a potřísněné masivy zdíva, dorovnané do přímých korun v nahodile zvolené výši a je zcela na pochybách, co je vlastně původní a co novodobé. Někde došlo dokonce na základě starších vyobrazení k rozsáhlému dozdvívání a dokonce rekonstrukci ochozů a střech (Lipnice). Všechny tyto realizace byly diktovány ze zcela jiných důvodů, než jsou zájmy památkové péče, jejíž v posledních letech opomíjená teorie se přiklání spíše ke zpomalení zániku zřícenin a u těch, které jsou již natolik rozpadlé, že již připomínají spíše amorfnní útvary, vrostlé do rámce přírodního prostředí, radí rezignovat na stavební práce vůbec. Velmi prospěšné by zároveň bylo upustit do představy, že lze provést rozsáhlé zabezpečení a pak půl století nevěnovat objektu pozornost, a smířit se s tím, že je nutné – a pro památku jednoznačně nejprospěšnější – jí věnovat stálou pozornost.*“¹⁷⁷ Ing. arch. Ladislav Svoboda tímto vyjádřil negativní zkušenosti památkové péče se způsobem sanace hradních zřícenin za použití betonu a kritizoval také provádění prací doplňováním nových konstrukcí. Co se týká údržby areálů zřícenin, pak za ideální označil stav, kdy jsou zcela zbaveny stromů a keřů. Toto řešení by mělo být prováděno po etapách¹⁷⁸ až po několika letech, kdy se prokáže trvalý zájem obecního úřadu nebo jiného správce památky, aby zřícenina nebyla zachváčena mladým a naprosto neprostupným nízkým porostem.

V roce 1998 vzniká na základě žádosti tehdejšího starosty města Brandýs nad Orlicí Miloše Kopeckého projekt návrhu ochrany a konzervace hradní zříceniny.¹⁷⁹ Ten počítal se

¹⁷⁷ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace Brandýs nad Orlicí, č. šanonu 11. Stanovisko Památkového úřadu v Pardubicích ze dne 6. března 1992, Brandýs nad Orlicí, Lanšperk, Žampach – zříceniny hradů – konzervace – posouzení, naše značka ED/1166/92/SVO/V, s. 1.

¹⁷⁸ Doporučený rozsah odstraňování zeleně a jeho jednotlivé etapy u zříceniny hradu Brandýs nad Orlicí byly zakresleny na plánu. Viz: NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace Brandýs nad Orlicí, č. šanonu 11. Příloha k posouzení konzervace zřícenin hradů na Ústeckoorlicku I, Památkový ústav v Pardubicích 1992, zpracoval: ing. arch. L. Svoboda s použitím plánu Čížka – Slavíka, Ročenka Klubu A. Sedláčka 1987, 91.

¹⁷⁹ *Brandýs nad Orlicí – zřícenina hradu. Návrh ochrany a konzervace zříceniny – 1. etapa.* Praha: MURUS – monumenta renovamus, spol. s.r.o. Praha, prosinec 1998, zak. č. 82/63/98, vedoucí projektant Ing. Jan Vinař. Za poskytnutí tohoto materiálu pro účely zpracování této diplomové práce děkuji Bc. Zdeňkovi Skalickému

zastřešením západní části jádra hradu, kde se zachovaly zaklenuté sklepy paláce. Tato varianta měla mít trojí účel: ochránit zbytky zdiva před vlivem povětrnostních podmínek a vegetace, umožnit případný archeologický výzkum, který by se tak prováděl pod střechou a využití nových prostor pod střechou jako dočasných skladů a také jako vyhlídkového altánu pro návštěvníky hradu. Druhá etapa měla navázat konzervací a opravou zdiva, kleneb sklepů a nadzemních částí zdiva. Uvedená koncepce byla konzultována s referátem kultury OkÚ v Ústí nad Orlicí, Památkovou inspekcí MK ČR a Archeologickým ústavem (AÚ) Akademie věd ČR.

V listopadu roku 1999 město Brandýs nad Orlicí jako vlastník objektu podalo žádost o vydání závazného stanoviska ve věci odstranění náletových dřevin a o úpravu přístupových cest a pěšin na hradní zřícenině. Zahájené správní řízení v této věci však bylo přerušeno, jelikož nebylo specifikováno, o jaké konkrétní cesty se jedná a jakým způsobem mají být zajištěny. Následně byla žádost doplněna o potřebné náležitosti a 12. ledna 2000 se na hradě uskutečnilo místní šetření k této věci. Památkový ústav označil realizaci prací za přípustnou; práce měly být provedeny v souladu s příslušnou metodickou publikací SÚPP Praha¹⁸⁰, která byla pro výkonný orgán památkové péče (referát kultury OkÚ Ústí nad Orlicí) závazná. Úpravy měly umožnit snadnější přístup ke hradní zřícenině. Navrhované úpravy byly povoleny za podmínek, že obnova zaniklých a stávajících cest v areálu hradu bude provedena v rozsahu a trasování dle zákresu do kopie katastrální mapy a cesty nebudou nijak rozšiřovány. Vrstevnicové cesty měly být tvořeny kotvenými kameny s přihrnutou zeminou, aby se podoba přilehlého terénu změnila minimálně. Na cestách směřujících do svahu měly být vybudovány schody pomocí dřevěných fošen nebo kamenů kotvených do svahu. Odstranění náletů mělo být provedeno v době vegetačního klidu a takovým způsobem, aby nebyly narušovány zbytky hradního zdiva. Tyto úpravy měly koncentrovat turistický provoz na zřícenině na zpevněné cesty. V daných možnostech se takovým opatřením zamezí volnému pohybu návštěvníků po svažitém terénu, protože ten vede k jeho narušování a erozi. Při úpravách měly být použity pouze přírodní materiály, které nebudou v areálu působit nepřirozeně a rušivě. Odstranění náletů mělo umožnit dobrou přístupnost cest, ovšem jeho provedení nemělo ohrozit dochované zbytky zdiva. Město Brandýs nad Orlicí však mělo ke koncepci záchrany hradu zdrženlivý postoj, jelikož podle programu regenerace památkové

ze SPZHB.

¹⁸⁰ Jednalo se publikaci SOKOL, Jan, Tomáš DURDÍK a Josef ŠTULC. *Ochrana, údržba a stavební úpravy zřícenin hradů*. Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, 23 s. ISBN 80-86234-01-0.

zóny města z roku 1994 byla částka na konzervaci hradního areálu vyčíslena na 100 mil. Kč. To se zdálo představitelům města nereálné.

V měsíčníku Městského úřadu (MěÚ) Brandýs nad Orlicí a pak následně na jaře roku 2004 v regionálním tisku byla zveřejněna výzva Michala Sláničky k záchraně brandýského hradu.¹⁸¹ Na počátku roku 2005 bylo založeno Sdružení pro záchranu hradu Brandýs nad Orlicí, o. s. (SPZHB).¹⁸² Jako základní poslání si vytyčilo aktivní provádění opravy a údržby hradu za účelem jeho zachování jako kulturní památky ve spolupráci s vlastníkem objektu, kterým je město Brandýs nad Orlicí, a s dalšími orgány státní správy a samosprávy, a to v souladu se zákony na ochranu kulturních památek. Zpočátku své činnosti prováděli členové SPZHB drobné práce, úklid areálu a odstraňování náletů. Důležitým krokem bylo uzavření dohody o spolupráci při opravách a údržbě zříceniny hradu s vlastníkem objektu.¹⁸³ Město Brandýs nad Orlicí tím svěřilo SPZHB areál hradní zříceniny do péče.

V letech 2007–2008 byla vybudována nová přístupová cesta na hrad (úsek od asfaltové cesty na Kaliště až před druhý šijový příkop). Její realizace byla sponzorským darem od firmy RM Stav – Miroslav Rohun z Brandýsa nad Orlicí. Na jedné z brigád pomáhali dobrovolníci z organizace Základní člunek Hnutí brontosaurus Klub přátel hradu Lukova. V květnu 2008 se uskutečnila kulturně-společenská akce *Hradní slavnosti*. Pracovní brigády pokračovaly a veřejnosti byly rovněž ve stanovených termínech nabídnuty prohlídky hradu s průvodcem.¹⁸⁴

Pro zpracování koncepce záchranu hradu byla vybrána firma GIRSA AT, spol. s r.o.. Odhad nákladů na konzervační práce se v té době pohyboval ve výši cca 16 mil. Kč. K pracovní verzi koncepce mělo SPZHB možnost se vyjádřit a připojit případné připomínky, návrhy a dotazy. Členové sdružení si sice přáli ambicióznější koncepci, jelikož se chtěli o hradu dozvědět mnohem více, než tato pracovní verze nabízela. Na mapě byla např. část hradu, se kterou podle jejich názoru koncepce nepočítala; způsob přístupu k sanaci jádra hradu také nepočítal

¹⁸¹ Na tuto výzvu reagoval mj. Zdeněk Skalický. 4. listopadu 2004 se ve věci možné záchranu hradu uskutečnila informativní schůzka a 28. listopadu se konala ustavující schůze Sdružení pro záchranu hradu Brandýs nad Orlicí. Za informace týkající se vzniku tohoto občanského sdružení a jeho činnosti v prvních letech existence děkuji Bc. Zdeňkovi Skalickému.

¹⁸² Sdružení získalo registraci u Ministerstva vnitra ČR 15. 1. 2005

¹⁸³ Dohoda byla uzavřena 1. 8. 2006 na dobu určitou v délce trvání dvaceti let. Je v ní stanoveno, že pokud do jednoho měsíce po uplynutí této lhůty neprojeví některý z účastníků vůli vztah založený dohodou ukončit, prodlužuje se její účinnost o dalších pět let. Zároveň mohou obě smluvní strany ukončit dohodu kdykoliv, a to i bez udání důvodu s tříměsíční výpovědní lhůtou.

¹⁸⁴ Cílem těchto prohlídek bylo samozřejmě seznámení návštěvníků s historií hradu, torzální architekturou a s jeho architektonickými prvky. Pořadatelé chtěli zároveň přilákat pozornost veřejnosti i sponzorů a ucházet se o jejich podporu. Prohlídkový okruh byl sestaven tak, aby návštěvníkům nehrozilo žádné nebezpečí a zároveň se nepoškozovala památka. Zájem o tyto průvodcovské služby předčil očekávání členů SPZHB. Proto se rozhodli s touto službou pokračovat i v následujícím roce.

s přemostěním druhého hradního příkopu. Podstatný ale byl fakt, že koncepce zcela jasně a definitivně prokázala, že záchrana zříceniny hradu Brandýs nad Orlicí je reálná a vhodná. Někteří oponenti však snahu na záchranu hradu bagatelizovali, ba dokonce zesměšňovali. Studie řešila rovněž návrh využití objektu. Hradní sklepení mohlo v budoucnu sloužit jako lapidárium, v areálu se mohly konat menší kulturní a jiné akce. Tím hlavním motivem pro údržbu opravu hradu byl rozvoj pěší turistiky.

SPZHB dostalo v této době zajímavý sponzorský dar – geodetické zaměření hradní zříceniny od Ing. Petra Očenáše. To bylo důležité jak z hlediska zpracování koncepce záchranných prací a archeologických průzkumů, tak pro odborné a vědecké účely. Tímto darem (v komerční hodnotě cca 120 000 Kč) chtěl dárcce podpořit kulturní dědictví regionu a pomoci urychlit záchranu hradu v maximální možné míře. Chtěl také motivovat další podnikatelské subjekty k příspěvkům na záchranu hradu; taková podpora vytváří dlouhodobé celospolečenské hodnoty, které mají pro region ekonomický dopad.

V dubnu 2011 se na hradě uskutečnila další brigáda, tentokrát ve spolupráci se třemi desítkami hráčů geocachingu. Jednalo se o tzv. CITO event.¹⁸⁵ „Geocacheři“ pomohli na hradě se sběrem odpadků, s odstraňováním náletů, pálením větví a se stavbou zábran na místech, která byla pro návštěvníky nebezpečná.

V průběhu záchranných prací byl také zahájen archeologický průzkum areálu hradu PhDr. Davidem Víchem z Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě. Hlavním impulzem pro tento výzkum se stalo rabování lokality ze strany hledačů pokladů.¹⁸⁶ To nejcennější se naštěstí podařilo zachránit. Došlo k nálezům souboru železných artefaktů z období vrcholného středověku (hroty šípů, zámky, klíčky, projektil do palné zbraně atd.)¹⁸⁷ a asi dvanácti mincí z téže doby.

Vedení města Brandýs nad Orlicí snahy sdružení podporovalo, i když se objevily hlasy, že hrad není pro město prioritou. Členové SPZHB zcela logicky namítali, že starat se o kulturní památku je povinností, nikoliv pouze právem vlastníka. Město Brandýs nad Orlicí vyčlenilo v rozpočtu položku ve výši 50 000 Kč určenou na aktivity směřující k záchraně hradu

¹⁸⁵ CITO (Cache In Trash Out) event je setkání, na kterém se geocacheři snaží vyčistit vymezené území od odpadků a nepořádku, který v přírodě zanechali lhostejní lidé. Je to event spojený s ekologickým chováním geocacherů vůči přírodě. Tato myšlenka se objevila na podzim roku 2000 jako způsob, jakým mohou geocacheři pomoci místním parkům a přírodě.

¹⁸⁶ Provedené nelegální výkopy za pomoci použití detektorů kovů byly na několika místech na druhém předhradí areálu zříceniny zjištěny na konci roku 2009. Další se pak objevily na přelomu let 2013–2014 na stejném místě a na hradních svazích.

¹⁸⁷ K těmto nálezům podrobněji viz VÍCH, David. Kovové nálezy z hradu v Brandýse nad Orlicí. David Vích. In: *Castellologica bohemica* / Praha : Archeologický ústav AV ČR Sv. 14, (2014), s. 142–155.

a darovalo pro tyto účely dřevo z vlastních lesů.

V červenci 2011 převzalo SPZHB hotovou koncepci na záchranu hradu. Členové sdružení byli připraveni výrazně se podílet na realizaci jednotlivých etap. Rozhodující však byly potřebné administrativní úkony, zejména stanovisko tehdejší politické reprezentace města. Proto také členové SPZHB důrazně odmítli názory některých zastupitelů Brandýsa nad Orlicí, že nejlepší variantou pro hrad je jeho přirozený zánik. Znova připomněli povinnost vlastníka zachránit hrad jako kulturní památku. Ostatně ne všichni zastupitelé si tento závazek a s ním související povinnost starat se o hradní zříceninu, plně uvědomovali. Nedochovalo jim, že městu může hrozit i opakovaná pokuta při neplnění povinností, což mohlo významně zatížit jeho rozpočet. Zástupci sdružení se zúčastnili dvou zasedání zastupitelstva města a odnášeli si z nich rozporuplné pocity. Připadali si „*téměř jako na lavici obžalovaných či viníků*“, a to i přesto, že se snažili řešit problémy, které by městu mohly v podobě pokut hrozit. Slyšeli též argumenty, že existují jiné priority. Dokonce zazněl názor jednoho ze zastupitelů, jenž navrhl, aby se z rozpočtu města na sanaci hradu nepřispělo ani korunou a byl navíc podán návrh na vyškrtnutí zříceniny hradu ze seznamu nemovitých kulturních památek.

Zastupitelé nechtěli koncepci záchranu hradu přijmout především z důvodu její závaznosti, ovšem také kvůli nedostatku informací. Proto jim bylo umožněno, aby se setkali s autorem koncepce Ing. Miroslavem Hanzlem: Bylo však vzneseno jen minimum dotazů. O možnostech získání finančních zdrojů informovala zastupitelka Mgr. Zuzana Vařeková z NPÚ, která rovněž zdůraznila nutnost záchranu kulturního dědictví. To může mít význam pro ekonomiku regionu, jež se opírá o cestovní ruch. Třetím konzultantem byl Ing. Dalibor Urban, kastelán hradu Litice nad Orlicí. Ten zastupitelům předvedl za pomoci promítnutých snímků praktické ukázky způsobů, jimiž lze postupovat při konzervaci. Zároveň označil postup dobrovolníků ze SPZHB za nezvykle profesionální, který se neliší od postupů profesionálně vedených organizací. I přes přístup některých odpovědných osob byli členové sdružení odhodláni pokračovat ve své činnosti.

Zásluhou iniciativy SPZHB byl proveden geologický průzkum hradu a jeho podloží. Vzhledem k plánovaným záchranným zásahům bylo potřeba zjistit, zda je skalní masiv pod hradní zříceninou stabilní. Průzkum byl proveden v únoru 2012, tedy v zimním měsíci, kdy tenká vrstva sněhu může poodhalit celou škálu puklin s potenciálním nebezpečím. Výsledky průzkumu ukázaly, že je skalní masiv stabilní, i když jeví známky eroze; těm však nelze v některých případech zabránit. Mezi navržená doporučení patřilo statické zajištění,

odstranění náletů narušujících zdivo i skalní masiv a odlehčení sklepních kleneb odtěžením cca 1 m zeminy a sutě nad nimi.

Sdružení uspořádalo v roce 2012 již 3. ročník kulturně-vzdělávací akce s názvem *Hradní slavnosti Brandýs nad Orlicí*. Pro návštěvníky byl připraven kulturní a hudební program.¹⁸⁸

Zřícenina hradu byla zařazena na seznam nejvíce ohrožených nemovitých kulturních památek. Tento stav jako kdyby umocnilo zřícení repliky klenby tzv. renesančního okna. Zřejmě to bylo jakési memento, neboť se na konci roku 2012 začalo blýskat na lepší časy. Zastupitelstvo města schválilo koncepci na záchranu hradu, a konkrétní faktické kroky k záchraně hradu tak mohly být zahájeny.

Jako první provedla vybraná firma výdřevu sklepení hradního paláce a podpěru kleneb hrozící zřícením. Provedení těchto prací si vyžádalo náklady ve výši 180 000 Kč. Právě hradní sklepení se ale bohužel stalo terčem útoku vandalů. Objevily se zde nevkusné nápisy poškozující zdivo. Sdružení bylo rozhodnuto proti takovým nepatřičným zásahům bojovat, a to především osvětou. Vyzvalo veřejnost k pomoci při zamezení jakéhokoliv dalšího projevu vandalizmu. Některé části hradu se pro návštěvníky hradu staly nebezpečnými. Z těchto důvodů byly pozastaveny dřívější průvodcovské aktivity členů sdružení.

Střep zdiva hradní věže, dokládající původní výšku hradu, byl v původním projektu označen jako nezachránitelný. Při archeologickém průzkumu hradu však byla objevena spojovací zídka, která by v případě dozvění vytvořila klín, čímž mohl být tento střep zdiva zachráněn. To se také zásluhou dotace získané z MK ČR podařilo v roce 2013 realizovat. Samotným stavebním pracím předcházelo provedení vícesnímkového fotogrammetrického zaměření¹⁸⁹ jižní zdi paláce.¹⁹⁰ Před jeho realizací bylo nezbytné očištění zdiva zaměřovaného úseku. Jakékoliv nánosy a náletové dřeviny mohou jeho výsledky zkreslit. Při sanaci střepu

¹⁸⁸ Jeho součástí byl ceremoniál předání hradu fiktivnímu hradnímu pánu Vrogovi, přednáška PhDr. Davida Vícha o novém bádání na hradech Brandýs nad Orlicí a Orlicí, výstava fotografií, archeologických nálezů a dalších materiálů vztahujících se ke hradu a také komentované prohlídky areálu.

¹⁸⁹ Fotogrammetrie se zabývá rekonstrukcí tvarů, měřením rozměrů a určováním polohy předmětů, které jsou zobrazeny na fotografických snímcích. Obecněji lze fotogrammetrii definovat jako vědní obor zabývající se zpracováním informací na fotografických snímcích. Vícesnímková fotogrammetrie využívá nejméně dva snímky, které se navzájem překrývají. Uplatnění se nachází především u 3D zpracování. Předmět je zachycen na dvou snímcích vyhotovených z různých míst, z bodů jejichž polohu známe a můžeme tak dopočítat prostorovou polohu zobrazovaného předmětu.

¹⁹⁰ Provedením tohoto zaměření bylo zachyceno torzo hradní věže do nejmenších detailů. Jedním z výstupů byl také 3D model, který se stal zcela nenahraditelným podkladem pro návrh obnovy této části hradu. Jedinou možnou variantou řešení zabezpečení torza se ukázalo jeho navrácení do stavu z počátku 20. století. V té době se jednalo o stabilní a poměrně masivní konstrukci. Studium dobové ikonografie a za značné pomoci archeologů (PhDr. David Vích z Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě) se tak podařilo rekonstruovat jeho podobu zhruba před sto lety. Virtuální 3D model byl pak doplňován o již zmizelé části, a to tím způsobem, aby torzo zdiva bylo stabilní a zároveň neztratilo charakter pozvolného rozpadu. Byla vytvořena jeho optimální virtuální silueta a následně byl 3D model převeden do stavebních plánů.

byl použit vizuálně shodný kámen a zdící malta se složením napodobujícím dřívější materiály s příměsí dřevěného uhlí a drcených cihel. Na obou lících zdiva došlo na základě studia dobové ikonografie k provedení imitace zbytků hrubých omítek chránících samotné zdivo.¹⁹¹ Tím bylo torzo zdiva hradní věže staticky zajištěno, a to citlivě, bez narušení celkového estetického působení této hradní zříceniny. Záchrana jihovýchodního torza zříceniny hradu Brandýs nad Orlicí byla nominována NPÚ ÚOP v Pardubicích v kategorii Záchrana a obnova památky do celostátní soutěže NPÚ Patrimonium pro futuro za rok 2013.¹⁹² Tuto sezónu na hradě zakončili členové sdružení přípravnými pracemi na další rok. Jednalo se o odstranění náletů západní a severní strany kolem hradního paláce, vyčištění zdiva západního paláce a štítové zdi na druhém předhradí.

Realizace záchranných prací by nebyla možná bez změny postoje vlastníka objektu. Město Brandýs nad Orlicí se k problematice záchrany hradu postavilo čelem. Zasludou těchto okolností se podařilo pro záchranu hradu sestavit velmi kvalitní tým složený ze zástupců SPZHB, pracovníků památkové péče, projektantů, archeologů, historiků, úředníků státní správy a představitelů místní samosprávy. Záchrana hradu se tak přesunula z kategorie nemožného do reality.

Po deseti letech své činnosti sdružení zveřejnilo výzvu k získání nových členů a pomocníků prostřednictvím tisku. Jak sebekriticky uvedl tehdejší předseda SPZHB Michal Slánička, členská základna, byť si udržovala pevné jádro, v činnosti polevovala; někteří členové založili rodiny, jiní se věnovali kariéře nebo se prostě vyčerpali. Sdružení nehledalo jen prosté pracovní síly, ale především schopné jedince, kteří mohli záchrane hradu pomoci odbornými názory nebo svou manuální zručností. Mohlo se jednat o lidi s různou odborností – o tesaře, zedníky, geodety, archeology, architektky, statiky nebo botaniky. A na své si podle jeho názoru při záchrane hradu mohli přijít také absolventi humanitních oborů, jako jsou historici, sociologové nebo třeba právníci. „*Um a odborná znalost jsou klíčovými věcmi, které*

¹⁹¹ Viz NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond plánové dokumentace, Brandýs nad Orlicí. Stabilizace jihovýchodní části jádra hradu Brandýs nad Orlicí, projektová dokumentace, př. č. 7293, ul. 468.

¹⁹² Cenu Patrimonium pro futuro vyhlašuje NPÚ a jejím prostřednictvím hodnotí úspěšné počiny v oblasti památkové péče. Za každý kraj mohou odborníci z NPÚ, garantující památkovou péči v jednotlivých regionech, vybrat nejvýše dva zástupce, kteří se budou ucházet o ocenění v některé ze čtyř kategorií: obnova památky, restaurování; objev, nález roku; prezentace hodnot; záchrana památky. Celostátní hodnocení probíhá v několika fázích. Členové odborné komise nejprve vypracují k nominacím expertní posudky, s nimiž se navzájem seznámí. Poté na společném zasedání na základě hlasování navrhnou vítěze a návrhy předloží současně generální ředitelce Národního památkového ústavu Nadě Goryczkové, která ocenění uděluje. Generální ředitelka může rovněž udělit mimořádné ocenění, případně vyzdvihnout za přínos památkové péči výraznou osobnost. Cena má podobu diplomu a pamětní plakety. Laureáti navíc získají roční předplatné odborného časopisu Zprávy památkové péče a roční rodinnou vstupenku do objektů ve správě Národního památkového ústavu.

dokáží ušetřit desetitisíce a umožní tak záchranu kulturní památky. Zabývat se záchranou hradu Brandýs nad Orlicí znamená zabřednout a porozumět řadě oborů a umět se v nich pohybovat. Se svým politologicko-sociologicko(-právním) vzděláním garantuji každému, že se nebude nudit a vždy jej zaskočí něco, co nezná, a musí se učit něčemu novému", dodal M. Slánička.¹⁹³ Aktivita na záchranu hradu se tak velmi často stávaly středem pozornosti médií. V tisku vyšlo několik dalších článků a hrad se objevil ve vysílání České televize v pořadu Toulavá kamera.

V roce 2014 bylo do opravy hradu investováno cca 800 000 Kč (polovinu částky tvořila dotace z města a druhá polovina pocházela z dotace MK ČR). Proběhla sanace severní části hradního paláce a parkánové zdi. V červnu se na zřícenině uskutečnila přednáška pro účastníky Setkání tří škol. Jednalo se o akci, kterou zajišťovala místní Základní škola Komenského. Dále se jí účastnili žáci z partnerských škol ze Slovenska a Maďarska. K dispozici byly slovenské i maďarské překlady historie i popisu hradu. Další akcí, při níž SPZHB prezentovalo své aktivity, byla přednáška a následná beseda v prostorách bývalé fary v Sudslavě 13. září 2014 pořádaná Genius loci Sudslava, o. s. Členové spolku dále zorganizovali brigády, při kterých se jim např. podařilo vybudovat přístupovou zpevněnou stezku pod severním palácem, došlo také na odstraňování náletů.

Na počátku roku 2015 bylo kvůli zatékání do sklepení hradu zřízeno provizorní zastřešení průrvy ve zdivu na západní straně hradního paláce. Od poloviny tohoto roku stavební firma pokračovala v rekonstrukci hradní zříceniny. V rámci kontrolních dnů se řešila otázka úpravy oken, průzorů ze sklepení v západním průčelí. Podařilo se dokončit opravu severní části palácové zdi (včetně koruny zdiva) a severozápadního nároží paláce. V měsíci září se pak uskutečnily ve dvou dnech komentované prohlídky hradu, o které byl opět značný zájem. Na konci roku (19. prosince 2015) na zasedání členské schůze schválili členové SPZHB v souladu s novým občanským zákoníkem změnu názvu na Spolek pro záchranu hradu Brandýs nad Orlicí (SPLPZHB) a další úpravy a změny ve stanovách.

V roce 2016 konzervační práce na hradě pokračovaly. Především byla dokončena sanace západního průčelí hradního paláce.¹⁹⁴ Firmě GIRSA AT, spol. s.r.o. byla zadána projektová

¹⁹³ MIKULECKÁ, Šárka. *Šikovné ruce a chytré hlavy dokáží ušetřit desetitisíce* [online]. Webové stránky Orlického deníku, 15. 7. 2013 [cit. 2019-05-08]. Dostupné z [www: https://orlicky.denik.cz/z-regionu/sikovne-ruce-a-chytre-hlavy-dokazi-usetrit-desetitisice-20130714.html?fbclid=IwAR1U3Uq4z1_c21PasDdq5sitGOX-TKsmfwR6RKjTtwZwMR64De6dRpPXF0I](https://orlicky.denik.cz/z-regionu/sikovne-ruce-a-chytre-hlavy-dokazi-usetrit-desetitisice-20130714.html?fbclid=IwAR1U3Uq4z1_c21PasDdq5sitGOX-TKsmfwR6RKjTtwZwMR64De6dRpPXF0I). Na konci textu byla uvedena otázka: Chcete se stát dobrovolníkem? K ní byly připojeny kontakty na sdružení.

¹⁹⁴ K provedeným konzervačním pracím na zřícenině a k činnosti SPZHB za období let 2013–2016 podrobněji viz VÍCH, David, BEK, Tomáš, KUDRNOVSKÝ, Miloš, ŠVEJNOHA, Josef, STRÁNSKÁ-VAŘEKOVÁ, Zuzana a VESELÁ, Renata. Rekonstrukce hradu v Brandýse nad Orlicí v letech 2013–2016. David Vích,

dokumentace na rekonstrukci a sanaci hradních sklepů. Na dokumentaci poskytl finanční dotaci Krajský úřad Pardubického kraje. Na setkání zástupců města a SPLPZHB bylo vysloveno přání, aby se spolek opět stal tím, kdo bude celý proces záchrany hradu „táhnout“ kupředu. Zástupci spolku tuto výzvu přijali s podmínkou, že bude jeho pozvolný návrat do procesu záchrany souviset s budováním nového týmu podle aktuálních potřeb hradu a že realizace oprav a úprav bude probíhat postupně v podobě menších projektů vycházejících z celkové koncepce záchrany hradu.

Při odkryvu zeminy v areálu zříceniny došlo k náhodnému, ale zajímavému nálezu. Zcela nečekaně byla objevena část zdi, která se nacházela pod suťovým kuželem. Zvítězila domněnka, že se jedná o součást bergfritu.¹⁹⁵

V rámci festivalu Brandýské mámení uspořádal 3. září 2016 místní spolek Brandýs ve světě, z. s. na druhém hradním předhradí divadelní představení s názvem „Šípková Růženka“.

V roce 2017 došlo k jednání o obnově zříceného okna na hradním paláci. Město Brandýs nad Orlicí uzavřelo se SPLPZHB dohodu, podle které by se tato akce stala záležitostí spolku. Výpočet nákladů na realizaci se pohyboval ve výši cca 142 500 Kč. Okno patřilo v minulosti k jednomu z typických znaků této hradní zříceniny. Došlo také k obnovení komentovaných prohlídek hradu.

V červenci začal záchranný archeologický výzkum západního paláce brandýského hradu. Pro tyto účely byl vybudován přístřešek chránící sondu před dešťovou vodou a pracovníky z řad studentů vysokých škol před slunečním svitem. Archeologický výzkum v délce zhruba tří týdnů si vyžádal náklady cca 400 000 Kč. Archeology překvapil průzkumem zjištěný půdorys místností, různé přizdívky zdí hradu. Objevily se také do té doby netušené vstupy do místností.¹⁹⁶ Mezi zajímavé archeologické nálezy patřil např. železný třmen na napínání samostřílu z 15. století nebo část kapesních skládacích slunečních hodin. Pro veřejnost byl uspořádán den otevřených dveří, v jehož průběhu byly návštěvníkům prezentovány výsledky archeologického výzkumu. Byl připraven i menší doprovodný program pro děti. Veřejnost

Tomáš Bek, Miloš Kudrnovský, Josef Švejnoha, Zuzana Vařeková, Renata Veselá. In: *Castellologica bohemica* / Plzeň : Západočeská univerzita v Plzni Sv. 17, (2017), s. 53–69.

¹⁹⁵ Tuto domněnku vyslovili již v roce 1987 Jan Čížek a Jiří Slavík ve svém článku: „Severovýchodní nároží hradního jádra zaujímá poměrně rozlehlý suťový kužel, který v sobě může skrývat zbytky válcové věže – bergfritu.“ Viz ČÍŽEK, Jan a JIŘÍ SLAVÍK. Brandýs nad Orlicí, o. Ústí nad Orlicí. In: *Ročenka Klubu Augusta Sedláčka 1987*. Plzeň 1988, s. 89.

¹⁹⁶ Z velké části bude prostor sondy opět zasypán, jelikož dochází k vysychání a dalšímu rozpadu zdiva. V plánu je ale jeho vyspárování. Horní viditelná část bude nad zásypem přezděna. Návštěvníkům bude po tomto ošetření prezentována jen vyšší úroveň nálezové situace a uvidí tak průběh zdí po celém obvodu místnosti i se všemi vstupy.

projevila velký zájem, neboť tuto akci navštívilo cca 400 návštěvníků. Odkrytá část prostor by měla být v budoucnu nějakým způsobem prezentována návštěvníkům. Sanační práce pokračovaly opravami vnější části jižní palácové zdi.

V létě roku 2017 postihla SPLPZHB citelná ztráta, kdy 22. června nečekaně zemřel jeho předseda Michal Slánička.¹⁹⁷ Spolek od té doby vedl z pozice jednatele Bc. Zdeněk Skalický¹⁹⁸ a jeho členové pokračovali ve své práci dál.

Na jaře roku 2018 se v rámci podnikového programu Den pro dobrý skutek zapojilo do odstraňování náletových dřevin na jižním svahu šest dobrovolnic a jeden dobrovolník ze společnosti T-Mobile. Stavební firma pokračovala konzervací líce východního konce jižní palácové zdi. Z rozpočtu oprav na tento rok se také podařilo obnovit palácové okno, které se zřítilo v zimě 2012–2013.

V roce 2019 bylo na zřícenině hradu Brandýs nad Orlicí mediálně hodně živo. Na hrad dvakrát zavítal štáb České televize. Cílem první návštěvy bylo natáčení pořadu Toulavá kamera, při druhé televizní štáb pořizoval materiál pro dokumentární cyklus Krásné živé památky.¹⁹⁹

V rámci druhého televizního natáčením se uskutečnila brigáda, při které dobrovolníci ze SPLPZHB²⁰⁰ začali vyvážet suť ze severního suterénního prostoru (tzv. sklepa) hradního paláce. Na konec července je naplánováno zahájení sanace kleneb a prostor suterénu západního paláce.

4.1.3 Anketní otázky ke hradu Brandýs nad Orlicí

Na dotazy odpověděl prostřednictvím e-mailové komunikace předseda SPZHB Bc. Zdeněk Skalický (ZS) dne 1. 6. 2019:

1. Co pro Vás znamenají hradní zříceniny? Jak je vnímáte?

ZS: *„Zvláště místo, určitě ono klasické „genius loci“. V případě Brandýsa nad Orlicí*

¹⁹⁷ Michal Slánička (1980–2017) byl od roku 2000 po úraze na invalidním vozíku. I přes svůj vážný handicap (byl kvadruplegik) se stal roku 2004 předsedou SPZHB. Dokázal přesvědčit několik dobrovolníků a především vlastníka hradu Brandýs nad Orlicí, že má smysl pokusit se o jeho záchranu. Tomuto projektu se věnoval až do své smrti. V roce 2016 za asistence fotografa Vladimíra Müllera navštívil zříceninu hradu Brandýs nad Orlicí. Michal Slánička se tak do areálu hradu podíval po šestnácti letech a byl to pro něj dle jeho slov velký emoční zážitek.

¹⁹⁸ Valná hromada spolku zvolila Bc. Zdeňka Skalického na svém zasedání 3. 3. 2018 novým předsedou.

¹⁹⁹ Jedná se o dokumentární cyklus, který by měl být odvysílán na podzim roku 2019. Jeho moderátorem má být herec Miroslav Vladyka. Během šestnácti dílů budou mít diváci možnost poznat různorodé památky České republiky, které za poslední čtvrtstoletí doslova „vstaly z popela“.

²⁰⁰ Na začátku roku 2019 SPLPZHB evidoval sedm členů.

prostředí v nádherném údolí Tiché Orlice, kam se rád vracím a trávím část svého života. Zde si (snad) uvědomuji, co znamená protnutí času a konkrétního prostoru. Prožívám tu radost z úspěchů, smutek z nezdarů. Přemýšlím, co zde bylo před námi, co tu (z)bude po nás... a zároveň se snažím užívat okamžik přítomnosti, kdy jsem na hradě. I když jsem často utahaný z manuální práce a mnohdy pochybuji nad smyslem našeho snažení, je to svým způsobem balzám na mysl a duši, zvláště v dnešním uspěchaném a přetechnizovaném světě.

Samozřejmě sleduji a navštěvuji i jiné zříceniny v naší zemi, zajímám se o novinky z oboru kastelologie, ale brandýská zřícenina je stále (a asi i navždy) ta první... prostě se mi silně zadřela pod kůži.“

2. Proč jste se rozhodl usilovat o záchranu zříceniny hradu Brandýs nad Orlicí? Co Vás k tomu vedlo?

ZS: „Osobní cesta k brandýské zřícenině byla tak trochu „krkolomná“. Úplně na začátku stál zájem o historii a památky, který se táhnul se mnou už od základní školy, přes gymnázium až po studium historie v Olomouci. Jako dítě jsem nejdříve sledoval činnost Sboru pro záchranu hradu Lanšperka – pocházím totiž z Dolní Dobrouče, pod kterou Lanšperk správně spadá. Na střední škole jsem začal jezdit na akce Hnutí Brontosaurus, zaměřené především na pomoc památkám (Telč, Lednice, především Lukov u Zlína, naposledy Pořešín). Teprve v roce 2002 jsem vstoupil do již zmíněného lanšperského Sboru.

O Brandýse nad Orlicí jsem věděl již delší dobu. Zdejší zříceninu jsem měl načtenou z literatury, ale tento hrad patřil mezi poslední v regionu, který jsem ještě osobně nenavštívil. Na základě zkušeností z Lanšperka a z Lukova jsem si říkal, proč zrovna tato hradní zřícenina stojí stranou zájmu odborné veřejnosti a dobrovolníků. Zvláště, když město Brandýs nad Orlicí má tak bohatou a zajímavou historii. Vše odstartoval článek Michala Sláničky v Orlických novinách z jara 2004, kde psal o snaze pár nadšenců založit spolek a pokusit se zachránit jednu z nejstarších památek v Brandýse před jistým zánikem.

A moje první osobní setkání, jak v nadsázce říkám, s „mojí starou milenkou“? Paradoxně až po založení Sdružení pro záchranu hradu Brandýs nad Orlicí, a to na první brigádě 2. dubna 2005.“

3. Jak vidíte budoucnost zříceniny hradu Brandýs nad Orlicí?

ZS: „Bez ohledu na to, zda se nám podaří dosáhnout vytyčeného cíle – ať už v maximalistické

míře, nebo jen z části, povedlo se nám ve spolupráci s městem Brandýs nad Orlicí (vlastník zříceniny) a odborníky zpomalit neodvratitelný zánik některých relikvií této kulturní památky. V porovnání se stavem před rokem 2005 se jedná o velký úspěch všech zúčastněných. Přesto nás čeká ještě spousta práce na další cca 15 až 25 let. A nejedná se jen o samotnou opravu zdí a údržbu hradního areálu, ale nalezení určitého využití znovuobjeveného místa v rámci společensko-kulturních aktivit pro širší veřejnost.

Věříme, že jsme osud brandýské hradní zříceniny posunuli správným směrem. Po mnoha letech zkušeností na hradě si uvědomujeme, že před námi byli podobní nadšenci, kteří se pokoušeli o stejnou věc. Proto bychom si do budoucna přáli, aby na naše snažení navázaly další generace dobrovolníků, třeba i po nějaké časové odmlce. Vždyť záchrana a starost o takovou zříceninu to je na více než jeden lidský život.“

4.2 Hrad Břečtejn

Kraj: Královéhradecký

Okres: Trutnov

Obec: Vlčice

Katastrální území: Hrádeček

GPS: 50.5837147N, 15.8282911E

Památkově chráněno od: 3. 5. 1958

Evidenční list nemovité kulturní památky: poř. č. 3720, zpracoval Vilém Žďárský

Památkový katalog: Hrad Břečtejn (Silberstein), zřícenina

<https://www.pamatkovykatalog.cz/hrad-brechtejn-silberstein-zricenina-12315406>

4.2.1 Stručná historie, stavební vývoj a typologie objektu

Hrad vznikl někdy v průběhu 1. polovině 15. století a nejprve byl nazýván Břečtajn.²⁰¹ První písemná zmínka pochází z roku 1455, kdy byl v majetku Zilvárů z Pilníkova. V 17. století se hrad uvádí jako pustý. V té době byl součástí panství Vlčice. V letech 1675–1789 vlastnili Břečtejn Schwarzenbergové, Jan Adolf, dále Josef Adam a poslední Jan Nepomuk.²⁰²

²⁰¹ Původní označení lokality bylo Brettstein – Prkenný hrad (analogie: nedaleký Brettmühle – Prkenný mlýn nebo Brettgrund – Prkenný důl). Do roku 1542 se užívají názvy Břečtajn, Břečtýn, Břetýnk, Břečten, Břečtén, Břecsteyn, Brzecsstayn, od roku 1553 pak Silberstein, Zylberssteyn, Silberssteyn, Sylbrssteyn. V současné době je pro hrad vžitě jméno Břečtejn. (viz Erwin Heinzel: Die Ortsnamen des Bezirkes Trautenau, Sudetendeutsches Ortsnamen-Buch, Heft 10, Trutnov/Trautenau 2000, S. 64 u. 65.). Za toto upřesnění děkuji Bc. Lud'ku Jiráskovi.

²⁰² K nejstarším dějinám podrobněji viz SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. D. 5, Podkrkonoší*. 3. nezměn. vyd., v Argo 1. vyd. Praha: Argo, 1995, s. 145–149, příl. ISBN 80-85794-50-0.

Za nich pak došlo v letech 1677–1685 ke značné devastaci hradu, který byl rozebírán na výstavbu nově vznikající vesničky Silberštejn, dnešní Hrádeček. V roce 1790 se Břečtejn dostal společně s panstvím do vlastnictví majitele textilních manufaktur Jana Františka Theera, tzv. plátenického barona z Hostinného. Koupil si tehdy šlechtický titul a potřeboval vlastnit i rodové sídlo, podle něhož by získal predikát. Tím sídlem se stal Silberstein. J. F. Theer dal zříceninu v romantickém stylu upravit a stavebně zajistit. Zdivo hradu bylo očištěno, nechal vybudovat pískové cesty a pravděpodobně prolomit také nový vchod do hradu a k němu kamenné schody.²⁰³ Na místě zničeného hrázděného paláce dal v roce 1794 postavit osmiboký dřevěný altán (gloriet)²⁰⁴, který zároveň sloužil jako vyhlídka.²⁰⁵ V této době byl Břečtejn výletním a odpočinkovým místem pro zámecké panstvo a hosty z okolních měst.

Postupně se však zřícenina stala romantickým návštěvním místem pro lidi z širokého okolí, kteří se zde také mohli občerstvit. Hrad navštívil v srpnu roku 1833 také Karel Hynek Mácha a nakreslil též jeho obrázek.²⁰⁶ Pod hradem stála hospoda, kterou měl do konce 2. světové války společně se zříceninou v nájmu Wenzel Reis. Ten se snažil do této lokality přilákat návštěvníky, tedy své zákazníky, nejrůznějšími způsoby. Na skále pod altánem např. umístil mozdír, ze kterého příležitostně pro pobavení návštěvníků vystřelil. Velkým lákadlem hospody pod hradem byla „kapela z vycpaných veverek“, která se objevovala i na pohlednicích. Hostinec fungoval ještě v období 1. republiky. Hrad se stal také dějištěm nejrůznějších kulturních akcí. V areálu pod hradem se např. hrály divadelní hry.

Břečtejn je malým hradem s plášťovou zdí, opevněný dvěma valy a příkopy. Byl vybudován na výrazné slepencové skále. Hlavní obrannou částí byla masivní plášťová hradba. V oblé zadní části se nacházel menší palác, ze kterého se dochovalo přízemí s valenou klenbou. Na vrcholu skály vedle dochované menší bašty stál další objekt s velkým oknem,

²⁰³ Zajímavý popis podoby a stavu hradu zaznamenal August Sedláček někdy ve 2. polovině 19. století. Zříceninu hradu označuje jako „zámek“ a uvádí, že klíče od něj byly uloženy v hájovně, zájemci si je mohli půjčit a prohlédnout si tak vnitřek. A. Sedláček také popisuje dispozici hradu, sklepy, dveře nebo počet schodů.

²⁰⁴ Původní podobu altánu dokládá řada historických pohlednic.

²⁰⁵ August Sedláček k altánu uvádí: „*Nad tímto sklepem na nejvyšším místě postaven jest nyní dřevěný altán (též zavřený) s lavicemi k posedění, z jehožto oken se naskytuje pěkná vyhlídka po okolí. Za starých dob bývalo tu dřevěné stavení velmi bezpečné, poněvadž jsou v těch místech velmi vysoké zdi.*“ Viz SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. D. 5, Podkrkonoší*. 3. nezměn. vyd., v Argo 1. vyd. Praha: Argo, 1995, s. 144, příl. ISBN 80-85794-50-0.

²⁰⁶ V Máchově Zápisníku je na straně 53 nahoře tento obrázek označený jako Silberstein. Má rozměry 109 mm x 181 mm a je provedený tužkou na papíře. Máchou je zde tužkou připsáno „asi 2. nebo 3. září“, což je zřejmě i datem návštěvy hradu. Viz MRÁZ, Bohumír. *Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené*. Praha: Panorama, 1988, Naše vlast, s. 225.

keré bylo strženo někdy kolem roku 1971. Ze sklepní místnosti v nejnižší části hradu bylo možné vstoupit i do sklepního prostoru vytesané do skály, která pravděpodobně vedla k hradní cisterně.²⁰⁷

4.2.2 Péče o hradní zříceninu v letech 1945–2018 v kulturně-historickém kontextu

V lednu roku 1950 byl MNV v Trutnově schválen návrh záchranných prací na zřícenině hradu Břečtejns. Ty měly spočívat ve vyčištění okolí hrádka a jeho vnitřních prostor, dále v úpravě a zabezpečení prohníklých dřevěných schodů a altánu a za pomoci menšího množství cementu mělo být zpevněno několik míst ve zdech a okenní oblouk. Realizace návrhu se měli ujmout turisté a mládež (pionýři), kteří některou neděli zorganizují brigádu: „*Její účastníci spojí příjemné s užitečným a vykonají kus dobré práce na zdravém vzduchu. A až bude hrádek v pořádku, nepochybuji, že stane opět cílem procházek a výletů.*“²⁰⁸

Sotva vešel v roce 1958 v platnost nový památkový zákon a zřícenina hradu Břečtejns se stala kulturní památkou, obeslalo KSSPPOP v Hradci Králové Správu lesního hospodářství, Lesní závod (LZ) Vrchlabí jako majitele objektu žádostí o provedení nutných oprav hradu. Jednalo se o konzervaci zdiva, vykácení stromů v areálu hradu a jeho vyčištění a rovněž o odstranění zchátralého dřevěného altánu. Lesy v oblasti Hrádečku včetně zříceniny hradu Břečtejns převzala k 1. lednu 1959 do správy Krajská správa lesů Hradec Králové, LZ v Horním Maršově. V listopadu téhož roku se konalo komisionální řízení k zajištění nutných oprav zříceniny. Součástí setkání byla prohlídka objektu, návrh na řešení potřebných úprav, zajištění zpracování jednoduché projekční a rozpočtové dokumentace a výrobní a materiálové zajištění prací. Přibližné náklady na opravu hradu při použití 3 t cementu byly vyčísleny na 280 000 Kčs. Zabezpečení zříceniny však bylo údajně vinou decentralizace (vznik krajského zřízení) odsunuto. V roce 1962 byla zřícenina převedena do majetku MNV ve Vlčicích.

Na konci 60. let 20. století se objevily úvahy o vyčištění zasypaného sklepa a jeho následného použití pro potřeby romantické vinárny. Autorem tohoto plánu byly nezjištěné osoby (nebo osoba) z osady Vyhnánov nedaleko Kohoutova, která je vzdálená asi 25 km od Břečtejns. Tato myšlenka byla naštěstí ze strany památkové péče zamítnuta s odůvodněním,

²⁰⁷ Ke stavebnímu vývoji podrobněji viz DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. 3., opr. vyd. Praha: Libri, 2009, s. 84–85. ISBN 978-80-7277-402-9.

²⁰⁸ SOkA Trutnov, Jirásek Luděk, Trutnov. Nezpracováno. Břečtejns. Korespondence a doklady. 1968–1991. Opis z Trutnovské kulturní kroniky, roč. II., 1950, č. 2 /únor/, str. 27. Za možnost nahlížení do tohoto osobního fondu za účelem zpracování této diplomové práce děkuji Bc. Ludku Jiráskovi. Za zpřístupnění tohoto nezpracovaného fondu děkuji řediteli SOkA Trutnov Mgr. Romanu Reilovi. Mé poděkování stejně tak patří archiváři Mgr. Janu Kafkovi, Ph.D., za vyhledání a předložení příslušných materiálů z výše uvedeného fondu.

že by tyto prostory pro navrhovaný provoz nedostačovaly a že by po vyčištění zasypaného sklepa došlo k dalším statickým poruchám, přičemž vlastní zajištění stability by bylo neúměrně nákladné.

Zhruba od roku 1965 probíhal na Břečtejně povrchový sběr archeologických nálezů. V letech 1966 až 1968 byl proveden povrchový průzkum lokality PhDr. Vladimírem Wolfem a Luděkem Jiráskem.²⁰⁹ Při této akci byly sběrem získány nálezy, které byly uloženy v depozitáři Muzea Podkrkonoší v Trutnově.²¹⁰

V roce 1968 Muzeum Podkrkonoší Trutnov povolilo skupině spolupracovníků a kamarádů L. Jiráska provést pod jeho vedením dílčí očišťovací práce, které začaly v září téhož roku.²¹¹ Již od počátku svých aktivit na Břečtejně měl L. Jirásek k této lokalitě blízký vztah a chtěl zřícenině pomoci: „*Já jsem tenkrát v té době hodně trampoval, a tak vlastně v souvislosti s Břečtejнем vznikla, vzniklo nejdříve takové sdružení Samotáři z Kamene. Kámen je vlastně český překlad názvu hradu Stein, který se vztahuje k tomu zvláštnímu tvaru kamene, na kterém je hrad umístěn. A všichni, vlastně moji kamarádi, tam se mnou jezdili a pomáhali mi pracovat na hradě, udržovat ho, čistit tuhle lokalitu, a pokud byla příležitost, tak i třeba dělat jednoduché konzervační práce.*“²¹² Během následujících dvou let byl proveden úklid lokality, vykácení stromů a keřů, vyspárování nejvíce ohrožené části zdiva. Došlo také k zazdění děr (na dvou místech), kterými tekla do místnosti na hradě voda, jež zdivo rozrušovala. Z pověření trutnovského muzea prováděl také L. Jirásek se svými spolupracovníky archeologické sběry na hradě.²¹³ Při nich byl získán poměrně rozsáhlý soubor keramických nálezů.²¹⁴ V lednu 1969 získali L. Jirásek a Mír. Dašek svolení od okresního konzervátora

²⁰⁹ Bc. Luděk Jirásek se narodil v roce 1952 v Trutnově. Nejprve absolvoval Gymnázium v Trutnově, pak SPŠ kamenickou v Hořicích, pracoval jako geolog u n. p. Geoindustria Praha a u VKD, k. p., Jívka. Na konci 90. let 20. století vystudoval archivnictví na Univerzitě Hradec Králové. Byl členem Archeologické společnosti Československé akademie věd a také zpravodajem památkové péče při ONV Trutnov. Do roku 2018 pracoval jako archivní inspektor ve SOkA Trutnov.

²¹⁰ Nálezy byly datované do 15. a 16. století.

²¹¹ Luděk Jirásek si od počátku svých aktivit na Břečtejně pečlivě vedl záznamy, shromažďoval poznámky a uchovával veškerou dokumentaci. Vedl si také osobní deník s názvem *Břečtejn. Prováděné práce a činnosti*. Založeno 26. 9. 1968. Deník je součástí osobního fondu Luděka Jiráska viz SOkA Trutnov, Jirásek Luděk, Trutnov. Nezpracováno.

²¹² Výpověď Luděka Jiráska v dokumentárním filmu *Fenomén Hrádeček aneb Duchové pod Břečtejнем*. Režie Andrej Krob. 2006. 70 minut.

²¹³ Jednalo se o sběry z let 1968–1970 z prostorů pod bývalou hájovnou a z odpadního žlabu vedle původního vchodu do vnitřního hradu. Archeologické nálezy a sběry předal Luděk Jirásek v roce 1975 do Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové, kde byly uloženy v depozitáři. K tomu podrobněji viz SOkA Trutnov, Jirásek Luděk, Trutnov. Nezpracováno. Břečtejn. Korespondence a doklady. 1968–1991. B 16. Zpráva dr. Jiřího Sigla z 10. ledna 1982. Některé archeologické nálezy z této akce byly také uloženy v Muzeu Podkrkonoší v Trutnově.

²¹⁴ K tomu ve své disertační práci Pavel Drnovský uvádí, že první zaznamenaný povrchový průzkum na zřícenině proběhl v letech 1969–1970, kdy byl na lokalitě proveden sběr studenty z Trutnova. Získaný

Zdeňka Pilouse rozebrat zbytky shnilého dřevěného altánu v areálu hradu. To bylo následně na jaře provedeno. V další fázi prací se počítalo s odlitím 10cm betonové desky, která měla chránit korunu hradeb i vlastní strop zděné místnosti a měla být také současně podlahou vyhlídkové terasy. Práce na hradě ale byly zastaveny.

Jako každý rok na jaře, tak i v dubnu roku 1978 navštívil Břečtej L. Jirásek. Stav lokality ho velmi udivil, a proto se obrátil na ONV v Trutnově. Podle jeho vyjádření se od doby posledních provedených prací, tj. téměř za osm let, neudělalo ve prospěch hradu zhora nic. Spíše naopak. Došlo k sesunutí střední části severní zdi, k úmyslnému shození klenby okna ve východní části hradu, zmizelo asi šest schodů u přístupu do hradu a z koruny hradeb bylo dolů sházeno velké množství zdiva. L. Jirásek si kladl si tyto otázky: „*Rád bych se tedy dověděl, proč a či zásluhou se pro záchranu hrádku Břečtejnu nic neděje a kdo má prospěch z toho, že tato u nás vzácná lokalita (hrádek slezského typu) v blízkém okolí okresního města chátrá a pomalu se mění jen v hromadu rozvalin.*“²¹⁵ Odbor kultury ONV v Trutnově sice ústy svého zaměstnance Ladislava Mayera přislíbil podniknout ve prospěch zříceniny nějaké kroky, ale zůstalo jen u planých slibů. Zřejmě i to byl jeden z důvodů, proč se v listopadu 1982 L. Jirásek v záležitosti hradu Břečtejna obrátil na místa nejvyšší, konkrétně na poslance Federálního shromáždění (FS) Jaroslava Venhauera ze Žacléře.²¹⁶ Ve svém dopise uvedl, že se o opravě hradu uvažovalo kolem roku 1960, kdy byl na místo dokonce přivezen stavební materiál, který byl však v krátké době rozkraden.

Od plánovaných prací se tedy upustilo. Lze jen těžko říci, zda to byl skutečný důvod, kvůli kterému konzervace chátrající zříceniny v uvedeném období nezačala. L. Jirásek informoval poslance o zhoršujícím se stavu památky, který mají na svědomí nepříznivé povětrnostní podmínky i nezodpovědní návštěvníci ničící zdivo hradu. Vyjadřoval také celkem oprávněné obavy o další osud hradu: „*Domnívám se, že jestliže se vztah odpovědných orgánů k Břečtejnu*

rozsáhlý soubor keramických fragmentů je uložen v Muzeu Podkrkonoší v Trutnově. K povaze nálezů pak uvádí: „*Většinu nálezů lze datovat do období 17.–19. století a souvisí tedy spíše s existencí dvora, později osady Hrádeček, či s turistickými návštěvami. Pakliže během těchto sběrů byly prováděny výkopy (což je vzhledem k povaze a množství nálezů velmi pravděpodobné), nedostaly se většinou na úroveň středověkých vrstev. V roce 1980 lokalitu navštívil a povrchový průzkum povedl Tomáš Durdík (1984, 133, pol. 422).*“ Viz DRNOVSKÝ, Pavel. *Hmotná kultura šlechtických sídel v severovýchodních Čechách ve středověku a raném novověku* [online]. Hradec Králové, 2017, s. 19. Disertační práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Josef Unger [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/vq1ccd/STAG89710.pdf>.

²¹⁵ NPÚ, ÚOP v Josefově, fond spisové dokumentace, složka Břečtej hrad. Dopis Lud'ka Jiráka adresovaný odboru kultury ONV v Trutnově ze dne 28. 4. 1978.

²¹⁶ V textu uváděno příjmení Wenhauer. Jedná se o Jaroslava Venhauera narozeného 14. února 1942. Byl členem KSČ, v letech 1971–1976 poslancem České národní rady. Ve volbách roku 1976 byl zvolen do Sněmovny lidu FS (volební obvod č. 82 – Trutnov, Východočeský kraj) a mandát obhájil v letech 1981 a 1986. Ve FS setrval do ledna 1990, kdy rezignoval v rámci procesu kooptací do FS po Listopadu 1989.

do budoucna nezmění, budeme mít brzy v blízkém okolí okresního města namísto vzácné středověké památky jen úhlednou hromadu rozvalin. Proto se na Vás, pane poslanče, jako na našeho zástupce ve FS obracím a doufám, že se zasadíte o to, aby se této vzácné lokalitě věnovala náležitá péče. V případě, že byste se chtěl o současném stavu Břečtejna osobně přesvědčit, rád Vás po lokalitě provedu. Po prohlídce mi jistě dáte zapravdu, že stav hrádku je velice vážný“²¹⁷ Tímto vyjádřením apeloval na orgány státní památkové péče, ba dokonce i na poslance FS v otázce vztahu k chátrající hradní zřícenině. L. Jirásek kopii dopisu zaslal také ONV Trutnov, KSSPPOP v Pardubicích, Muzeu Podkrkonoší v Trutnově a dr. Tomáši Durdíkovi na Archeologický ústav (AÚ) Československé akademie věd (ČSAV). Obrátil se také na archeologické oddělení Krajského muzea východních Čech (KMVČ) v Hradci Králové. Z jeho úsilí je patrné, že mu na dalším osudu této památky velmi záleželo a její záchrana pro něj byla citovou záležitostí. Jak tehdejší poslanec FS J. Venhauer na takový apel reagoval? Obrátil se s žádostí o pomoc na tajemníka pro kulturu a výchovu FS a poté na jeho doporučení požádal o informace odbor kultury ONV v Trutnově. Dle jeho vyjádření nebyla lokalita Břečtejna zařazena do „Jednotného programu soustavné péče o vybrané památky ve Východočeském kraji“ v 7. pětiletce²¹⁸, který schválily vrcholné orgány v okrese a rada Vč KNV v roce 1981. Odbor kultury ONV v Trutnově tehdy nedostával ani plánované finanční prostředky na akce zařazené do tohoto programu.

K záležitosti se měl dle J. Venhauera vyjádřit také PhDr. Antonín Hejna, CSc., z AÚ ČSAV v Praze. Podle jeho názoru nebyl prý tehdejší stav Břečtejna natolik znepokojivý, aby musela být situace řešena na úkor schváleného programu. Poslanec J. Venhauer také konstatoval, že je velice obtížné určit pořadí důležitosti oprav takového množství památek na území daného okresu a kraje, když je množství finančních prostředků, vynakládané na kulturní památky, závislé na výsledcích ekonomiky státu. L. Jirásek považoval stanovisko odboru kultury ONV v Trutnově „*přínejmenším za alibistické*“. Vyjádřil se také k celkové koncepci péče o kulturní památky v okrese: „*Zanedbávání péče o historické památky v okrese přece nelze zdůvodňovat tím, že nejsou zařazené do „Jednotného programu soustavné péče etc.“. Potom by všechny památky nezařazené do tohoto „Programu“ byly vlastně odsouzeny*

²¹⁷ NPÚ, ÚOP v Josefově, fond spisové dokumentace, složka Břečtejn hrad. Kopie dopisu Ludka Jiráskova adresovaného Jaroslavu Venhauerovi (správně Venhaurovi), poslanci Federálnímu shromáždění, ze dne 15. 11. 1982 zasláná KSSPPOP v Pardubicích.

²¹⁸ Pětiletka nebo také pětiletý plán byla základní ekonomická koncepce Svazu sovětských socialistických republik a ostatních zemí Východního bloku. Podle pětiletých plánů bylo organizováno celé hospodářství země. V plánech bylo přesně uvedeno, kolik se bude vyrábět kterého zboží, kde se bude vyrábět, za jakou cenu, jaké budou mzdy, kolik bude pracovníků v jednotlivých podnicích atd. 7. pětiletka probíhala v letech 1981–1985.

*k zániku. Jedním z úkolů odboru kultury ONV by právě mělo být nalézat i jiné možnosti, jak o tyto nepreferované památky pečovat.*²¹⁹ Vyjadřoval se (a nutno říci, že zcela logicky a oprávněně) ke koncepci zmiňovaného programu péče o památky: *„Za zjištění by jistě stálo, kdo a podle jakých kritérií tento „Jednotný program“ vypracoval. Zda to byl člověk, jemuž není lhostejný osud všech historických památek v kraji, či člověk, který má na mysli jen komerční stránku nejnavštěvovanějších památek, a nebo zda to byl pouhý byrokrat.*²²⁰

Pozastavme se nyní u výše uvedeného údajného vyjádření A. Hejny k Břečtejnu. Jelikož se s ním L. Jirásek velmi dobře znal (v té době již 15 let²²¹), velice ho jeho stanovisko překvapilo a udivilo. Domníval se, že posudek napsal, aniž se osobně seznámil s tehdejšími stavem hradu. Stejně tak se vyjádření A. Hejny podívoval další z jeho přátel, PhDr. Vladimír Wolf: *„Nevím, zda ses nyní byl na Břečtejně podívat, ale, nezlob se, pakliže je pravdou, žeš napsal, že stav Břečtejnu není natolik znepokojivý, pak to je tvrzení neseriozní a nepravdivé. Jistě nelze chápat akci přítele Jiráska jako akci, která by snad měla narušit Tvé plány s Vízmburkem, když už se tak šetří, jako vždy na nesprávném místě. Ale také by bylo neodpuštělné, abychom propásli jednu z posledních šancí, kdy lze lokalitu Břečtejnu ještě zachránit. Byl bych Ti zavázán, kdybys mi mohl sdělit, jaké vlastně bylo Tvoje stanovisko ve věci Břečtejnu. Nechce se mi věřit, že bys snad z nejrůznějších důvodů zaujal takové oportunistické stanovisko vůči OK ONV, které by bylo v rozporu s naší společnou snahou o zachránění takových cenných středověkých lokalit, jakými jsou Vízmburk, Břečtejnu a další.*²²²

Situaci pomohl vyjasnit A. Hejna, který striktně odmítl své údajné vyjádření k Břečtejnu s tím, že ho neřekl, ba ani říci nemohl už jen proto, že dlouhou dobu hrad neviděl. Výrok označil za formulaci inspektora Mayera z odboru kultury ONV v Trutnově, nikoliv za svůj vlastní. Naopak inspektor Mayerovi sdělil, že je lokalita Břečtejna důležitá pro studium dějin Trutnovska a že se jedná o památku, která by měla být zachráněna a uchována, i když chápal finanční problémy s tím spojené.

Názory L. Jiráka a V. Wolfa v záležitosti neutěšeného stavu Břečtejna se shodovaly, oba

²¹⁹ SOKA Trutnov, Jirásek Luděk, Trutnov. Nezpracováno. Břečtejnu. Korespondence a doklady. 1968–1991. B 14. Dopis Luděka Jiráka adresovaný poslanci Jaroslavu Venhauerovi ze dne 13. 1. 1983.

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ Luděk Jirásek pracoval na archeologických výzkumech na Bradle u Hostinného a později na Brendách u Radvanic, které vedl dr. Antonín Hejna. Velice cenné rady L. Jiráskovi také poskytl, když prováděl záchranný výzkum na Břečtejně. „Toníčka“, jak dr. Hejnovi všichni jeho přátelé a kamarádi říkali, si velice vážil a jeho práce také.

²²² SOKA Trutnov, Jirásek Luděk, Trutnov. Nezpracováno. Břečtejnu. Korespondence a doklady. 1968–1991. B 17. Dopis PhDr. Vladimíra Wolfa adresovaný PhDr. Antonínu Hejnovi, CSc., ze dne 14. 1. 1983.

byli přesvědčeni o nutnosti alespoň provizorního, ale účinného zamezení další destrukce hradu. Po odpovědi poslance J. Venhauera nabyt L. Jirásek oprávněně dojmu, že se zřícenině hradu dá pomoci jedině za situace, kdy bude zařazena do výše uvedeného „Jednotného programu“ v některé z dalších pětiletok. Nebylo mu však jasné, jak toho dosáhnout. Podle názoru L. Jirásky se odbor kultury ONV v Trutnově snažil velmi vážný stav vzácné lokality (hrádek slezského typu) bagatelizovat.²²³ Obrátil se s žádostí o pomoc a o posouzení stavu zříceniny na archeologické oddělení KMVČ v Hradci Králové.

Během listopadu a prosince 1982 provedli měřiči z n. p. Geindustria, Ing. Jaroslav Bíža a E. Eflerová, za pomoci L. Jirásky zaměření lokality²²⁴ a vyhotovení plánu.²²⁵

KSSPPOP v Pardubicích sice na základě událostí sdělilo, že se v první etapě počítá s provedením základních bezpečnostních opatření a v následné (podle finančních možností) se zahájením konzervačních prací, ale zůstalo pouze u tohoto příslibu. Navíc v této době MK ČSR vydalo pokyn k nakládání s finančními prostředky na obnovu památek. Nákladná statická zabezpečení a rekonstrukce hradních zřícenin ani městských hradebních obvodů se neměla provádět. Proto se v případě hradu Břečtejna i při dostatku finančních prostředků uvažovalo pouze o nezbytných zabezpečovacích a konzervačních pracích.

V roce 1986 se obrátili na Evu Mejstříkovou z Muzea Podkrkonoší v Trutnově studenti z nižších ročníků Střední lesnické technické školy v Trutnově s tím, že by chtěli něco udělat pro záchranu hradu Břečtejna. Jelikož E. Mejstříková byla v té době inspektorkou památkové péče odboru kultury ONV v Trutnově a byla se situací dobře obeznámena, odkázala studenty na L. Jirásku, který (jak dobře věděla) se touto lokalitou zabýval přes dvacet let. Studenti se s ním spojili a nabízeli, že budou na Břečtejně provádět některé záchranné akce. L. Jirásek získal svolení ONV v Trutnově a KSSPPOP v Pardubicích. Zájem studentů ho potěšil, ale vzhledem k tomu, že je příliš neznal a nevěděl, zda je tato aktivita trvalou záležitostí, se rozhodl, že jejich vytrvalost a chuť do práce nejprve vyzkouší při jiné akci. Proti nově proraženému vchodu uvnitř obytné části hradu se nachází skalní převis, pod kterým je uměle

²²³ Tehdejší stav hradní zříceniny dokládají fotografie z roku 1983. Viz NPÚ, ÚOP v Josefově, fotoarchiv, č. neg. 93449, 93450, 93451, 93452 a 95453. Foto M. Kolegar, 26. 9. 1983.

²²⁴ Měření na zřícenině hradu Břečtejna je zaznamenáno v Tacheometrickém zápisníku Lud'ka Jirásky. Tachymetrie je geodetická metoda měření, při které se určuje zároveň poloha i výška bodů. Měření je rychlé, ale má nižší přesnost. V zápisníku je položka hradu Břečtejna uvedena pod čísly 009 a 038. První záznam měření na Břečtejnu je z 28. 12. 1983. Zápisník byl ale dán do užívání dne 20. 10. 1985. V zápisníku je také vlepeno ex libris Lud'ka Jirásky, které zřejmě vyhotovil Jiří Škopek v roce 1979. SOKA Trutnov, Jirásek Luděk, Trutnov. Nezpracováno. Tacheometrický zápisník – Kryje, Břečtejna, Vlčice, Javorník, HsM (zřejmě Horní Staré Město). 1985–1987.

²²⁵ Mapa byla vytištěna v reprodukčním oddělení n. p. Geindustria Praha metodou želatinového dvoubarevného tisku ve dvaceti exemplářích. V roce 1986 měl Luděk Jirásek k dispozici ještě tři kusy.

rozšířená skalní puklina, jež tvoří jakousi jeskyňku. A právě zde chtěl se studenty pracovat. Jednalo se totiž o místo, kde mohla být dle názoru L. Jiráska (s odkazem na údaje z literatury) zásobárna vody pro hrad. Toto místo chtěl se studenty lokalizovat. Proto žádal KMVČ v Hradci Králové o souhlas k provádění nejn nutnějších archeologických prací na hradě. Jako dlouholetý mimořádný člen Československé společnosti archeologické při ČSAV měl v této oblasti již určité zkušenosti.

V kompetenci KMVČ však nebylo takový archeologický výzkum povolit. Souhlas mohl vydat pouze AÚ ČSAV v Praze nebo MK ČSR, a to pouze institucím, ve kterých pracoval odborník – archeolog. Dr. Jiří Sigl z KMVČ doporučil orientovat práci se studenty na zdokumentování lokality: např. na vyhotovení dokonalého plánu, řezů nebo podrobné fotografické dokumentace, která „*může po opakování několika roků přinést zajímavá zjištění o chátřání lokality a pod.*“. Vyjádřil se ve smyslu, že ačkoliv je sám archeolog, rozmyšlel by se provádět na hradě Břečtejn archeologický výzkum. Domníval se, že „hradní“ archeologie byla již tehdy tak specializovaná disciplína, že vyžadovala práci archeologů, kteří se této problematice věnovali zcela profesionálně. Archeoložka Miroslava Havlová z pracoviště KMVČ v Pardubicích navrhovala provedení podrobného povrchového průzkumu lokality, její zaměření a vyhotovení plánu. V případě povrchových sběrů bylo nutné zanést je do plánu hradu a provést podrobnou fotografickou dokumentaci. Na základě výsledků těchto akcí navrhovala provedení malého zjišťovacího výzkumu pod jejím vedením na podzim roku 1986. Upozornila také L. Jiráska na to, že byl statikem zakázán vstup do sklepních prostor. Jednalo se však o nepodloženou ústní informaci. Později zjišťovala situaci; žádný statický posudek hradu neexistoval. Za tuto neověřenou informaci se M. Cejpková (dříve Havlová) později L. Jiráskovi písemně omluvila.

L. Jirásek dále usiloval o souhlas s vyčištěním uměle rozšířené skalní pukliny, která podle jeho názoru mohla dříve sloužit jako cisterna. Zamýšlel provést 70 cm širokou rýhu vedenou středem jeskyně při zachování dvou kontrolních bloků při stěnách. Souhlas k práci mu však vzhledem k platné legislativě nemohl být udělen. Nebyl oprávněn provádět jakékoliv zásahy do terénu hradu. Navíc byl ze strany AÚ ČSAV požádán, aby se zdržel jakékoliv výzkumné archeologické činnosti v této lokalitě, jelikož by byla v rozporu se zákonem.

V říjnu roku 1986 posoudilo situaci KSSPPOP v Pardubicích a vydalo pokyn k zajištění zříceniny hradu Břečtejn. Na základě vyjádření tohoto pracoviště byl hrad památkou I. Kategorie, a bylo proto potřeba zásadně zamezit jejímu dalšímu rozpadu a zabránit

úmyslnému rozebírání zdiva. K tomuto účelu bylo vhodné zajistit občasný dozor z řad místních občanů nad stavem lokality a činností turistů, nejlépe prostřednictvím MNV. Ke konzervaci zdiva sdělilo: „*Dále by byla velmi žádoucí alespoň nejnnutnější konzervace zdiva. Případné spárování je třeba provést s hluboko zapuštěnou spárou /5-8 cm/ nastavovanou maltou z místního dočervena zbarveného písku. Do zavadlé malty zaházet hrubozrnný písek a zatlačit ocelovým kartáčem, případné potřísnění líce zdiva řádně očistit. Při dozdivání zvlášť výrazných sníženin v průběhu obvodové hradby nutno zachovat strukturu a materiál zdiva v nepravidelném řádkování, korunu neukončovat rovně.*“²²⁶ Tyto nejnnutnější konzervační práce měly být provedeny pod odborným dohledem L. Jiráska. K realizaci však nedošlo a jedinou akcí ve prospěch zříceniny bylo její čištění od náletů, vykácení stromů a úklid okolí lokality. Tyto práce provedl L. Jirásek se svými přáteli a známými po svolení Ing. arch. Ladislava Svobody z KSSPPOP v Pardubicích. L. Jirásek vyhotovil také další orientační plánky hradní zříceniny.²²⁷

V lednu 1989 oslovil ZPA Trutnov, k.p.²²⁸, MNV ve Vlčicích s žádostí o převzetí patronátu nad zříceninou hradu.²²⁹ O tento objekt projevíli zájem členové SSM. Jejich snahu podporoval celozávodní výbor SSM a ONV v Trutnově. Činnost svazáků měla být zaměřena na stavební zajištění tehdejšího stavu a podřízena vedení MNV ve Vlčicích. Veškeré práce měly být prováděny ve volném čase a bez nároku na odměnu. L. Jirásek tuto aktivitu uvítal. Zcela oprávněně konstatoval, že MNV ve Vlčicích jako majitel hradu z objektivních důvodů neplní své povinnosti vyplývající ze zákona o státní památkové péči. Upozorňoval také na opomíjenou povinnost majitele kulturní památky, která spočívá v ohlášení každého ohrožení nebo poškození památky orgánům ONV. Ani to MNV ve Vlčicích nečinil.

L. Jirásek byl velmi dobře seznámen se zákonem o státní památkové péči a souvisejícími předpisy. Upozorňoval na § 8 odst. 1 vyhlášky č. 66/1988 Sb., kterou se tento zákon prováděl: „*Podle tohoto paragrafu byste měli zajistit lokalitu proti svévolnému poškozování nebo odcizení součástí. To se Vám nedaří, neboť řada chatařů v osadě Peklo užila kamene z hradu jako stavebního materiálu.*“²³⁰ *Naposledy jsem viděl složený kámen z hradu 23. 2. 1989 /ještě*

²²⁶ SOKA Trutnov, Jirásek Luděk, Trutnov. Nezpracováno. Břečtejn. Korespondence a doklady. 1968–1991. B 34a. Opis stanoviska KSSPPOP v Pardubicích ze dne 23. 10. 1986, PP-1408/86/LS.

²²⁷ SOKA Trutnov, Jirásek Luděk, Trutnov. Nezpracováno. Ve fondu jsou uloženy dva půdorysné plány. Hrad Břečtejn, bez uvedeného měřítko. Dále Hrad Břečtejn, kat. Vlčice, okr. Trutnov. Jádru hradu, č. výkr. 2, měřítko 1 : 100. Zaměřil L. Jirásek 11. 10. 1986. Vyhotovil L. Jirásek 15. 2. 1987.

²²⁸ Závody průmyslové automatizace Trutnov, koncernový podnik.

²²⁹ Zřícenina hradu Břečtejn byla ze strany ZPA Trutnov, k.p., mylně označena jako národní kulturní památka.

²³⁰ Tento nešvar se vyskytoval v minulosti a bohužel přetrvává až do dnešní doby. Je známa řada případů, kdy byly kameny původního hradního zdiva odcizeny a následně použity jako stavební materiál nebo k jiným

jsou na něm zbytky středověké malty/ u cesty mezi chatami č. 4 a 5.“²³¹ Převzetí patronátu nad zříceninou hradu ze strany Celozávodní organizace (CZO) SSM ZPA v Trutnově a bezplatné provedení prací tak v podstatě řešilo za MNV ve Vlčicích plnění jeho zákonných povinností. K finančním otázkám pak dodal, že střízlivý odhad předpokládaných nákladů na nejnужnější konzervační práce činí v případě zajištění stavební organizace cca 200 000 Kčs. Formou bezplatné práce bylo možno ušetřit téměř 90 % těchto nákladů. Žádost převzetí patronátu nad neustále chátrající lokalitou zříceniny hradu ze strany CZO SSM ZPA Trutnov, k.p., viděl L. Jirásek jako jedinou tehdy možnou alternativu záchrany zříceniny.

Kdo byli svazáci ze ZPA Trutnov, k.p., a jaká byla jejich motivace? Jak si představovali svoji činnost na zřícenině? Tyto zajímavé otázky zodpověděl sám Jirásek: „*Zájem o patronát nad lokalitou a o provádění prací na hradě má jen část organizace SSM ZPA, kterou představuje skupina historického šermu Ctírad.*²³² *Přestože jejich představy o patronátu a pracích na hradě byly původně trochu romantické, myslím si, že by bylo dobře podchytit tyto nadšence pro dobrou myšlenku a v jejich záměrech jim pomoci. Předem jsem je upozornil, že z patronátu pro ně nevyplývají žádná majetnická práva, ale jen spousta práce. Stanovisko MNV se mi jeví velice opatrnické především z obavy o problémy politického rázu.*“²³³

Jednání mezi CZO SSM ZPA Trutnov, k. p., MNV ve Vlčicích a ONV Trutnov však nepřinesla konečný výsledek a ani jednoznačnou odpověď. Motivace členů SSM k aktivitě na Břečtejnu byla zcela jasně definována: „*Připomínám, že se jedná o velice spontánní akci, kde si mladí lidé sami uvědomili nutnost uchovávat naše kulturní památky a chtějí napomáhat při*

účelům.

²³¹ SOkA Trutnov, Jirásek Luděk, Trutnov. Nezpracováno. Břečtejn. Korespondence a doklady. 1968–1991. B 39. Dopis Lud'ka Jiráska adresovaný Radě MNV ve Vlčicích ze dne 27. 3. 1989.

²³² Skupina historického šermu (SHŠ) Ctírad vznikla při CZO SSM ZPA Trutnov v říjnu 1987. Název skupiny znamenal Ctitelé rizika a odvahy. „*Slovy vedoucího souboru: založení souboru je datováno ke konci roku 1987. Založení souboru nebylo motivováno snahou napodobovat styl některých skupin, t.j. mladý kolektiv a co nejdříve před publikum, ať to vypadá jakkoliv a těžit z vděčnosti diváka za každou zábavu. Toto vyplývá z dnešního nedostatku kvalitní zábavy a to především v menších městech, tak to vidíme my. Založení souboru bylo víceméně motivováno snahou zakládajících členů /5 lidí/ o vytvoření kolektivu z nadšenců, kteří se ve svém volném čase zabývali historií. Od tohoto byl jen krůček ke spojení – romantika, sport, zábava a samozřejmě i neodmyslitelné komedianství. Náš soubor nevznikl jako odnož jiné skupiny, svým projevem si razí vlastní cestu...Ve svých úvahách jsme se nevzdali žádného historického období, ale svoje záměry jsme zaměřili na období husitských válek. K tomuto rozhodnutí nás mimo jiné dovedla i dostupnost techniky šermu a možnost výroby replik zbraní. Na jedné straně stála tedy romantika, chuť dělat něco dobře a zábavně a na druhé straně nastaly existenční problémy. Abychom mohli veřejně působit a hlavně získali prostředky, museli jsme nutně mít „razítka“, tzn. zřizovatele.“ [online]. Webové stránky Historie šermu v zemích Českých, Moravských i dalších [cit. 2019-05-11]. Dostupné z [www: http://historiesermu.clanweb.eu/1986-1989/ctirad](http://historiesermu.clanweb.eu/1986-1989/ctirad).*

²³³ SOkA Trutnov, Jirásek Luděk, Trutnov. Nezpracováno. Břečtejn. Korespondence a doklady. 1968–1991. B 40. Dopis Lud'ka Jiráska adresovaný ing. arch. Ladislavu Svobodovi ze dne 27. 3. 1989.

jejich záchraně. Je tedy nutné podpořit jejich důvěru a přesvědčení ve správnou věc, být nápomocni při uchování našeho kulturního dědictví. Ptáme se tedy nejen na další osud nabídky našich svazáků, ale i co konkrétního podnikne Váš odbor pro záchranu tohoto objektu. O Vašem rozhodnutí budeme pak informovat členy našeho SSM.²³⁴

Zřejmě někdy krátce po těchto jednáních (pravděpodobně v září 1989) se uskutečnilo vystoupení SHŠ Ctirad („svazáků“ ze ZPA Trutnov, k.p.) v lokalitě Břečtejna.²³⁵

Na začátku listopadu pak došlo k jednání mezi ONV Trutnov a CZO SSM ZPA Trutnov, k. p., o pomoci při záchraně zříceniny. Spolupráce měla probíhat na základě vzájemné dohody, specifikaci prací provede KSSPPOP v Pardubicích a veškerá činnost bude probíhat pod přímým dozorem buď pracovníků K MVČ, nebo Muzea Podkrkonoší v Trutnově.

Jednání dále pokračovala i po listopadovém převratu, a to hned v lednu následujícího roku. Stav hradu Břečtejna byl označen za havarijní a řešení měl přinést následující postup: zajištění zpracování statického posudku, objednání archeologického průzkumu a projektu rekonstrukce, základní zaměření hradu a zajištění finančního krytí.

Archeoložka M. Cejpková nabízela uspořádání menšího zjišťovacího průzkumu na Břečtejně v srpnu 1990 v délce dvou týdnů. Jelikož byla toho času na mateřské dovolené a také proto, že se musela věnovat především průzkumu na hradě Valdštejn, nemohla v tomto roce nabídnout uspořádání nějaké větší akce na Břečtejně. L. Jirásek v té době procházel složitou situací v osobním životě, k tomu se přidaly i určité zdravotní problémy. Z těchto objektivních důvodů ztratil načas chuť do práce. Přesto však téměř dokončil všechny plány a výkresy hradu. Pokračovala také příprava plánovaného archeologického průzkumu hradu. L. Jirásek požádal o poskytnutí konkrétních údajů týkajících se povolení průzkumu a zapojení brigádníků. Akce se chtěl osobně zúčastnit společně s V. Wolfem. Pomoc nabízeli také členové SHŠ Ctirad. Finanční zajištění akce odhadovali na 7–10 tisíc Kčs.

²³⁴ SOKA Trutnov, Jirásek Luděk, Trutnov. Nezpracováno. Břečtejna. Korespondence a doklady. 1968–1991.

B 42. Stanovisko CZO SSM ZPA Trutnov, k.p. zaslané odboru kultury ONV v Trutnově ze dne 24. 8. 1989.

²³⁵ Na internetovém kanálu [www.youtube.com](https://www.youtube.com/watch?v=8WvEDxweyBY) je uložen pod názvem RETRO 1989 – VYSTOUPENÍ SHŠ CTIRAD TRUTNOV záznam vystoupení SHŠ Ctirad z 1. června 1989 v obci Dolní Olešnice v rámci Mezinárodního dne dětí. Jedná se o digitální přepis 8mm filmů Ladislava a Pavla Vrbových, studia PVP Hostinné. K videu je připojen zajímavý komentář podepsaný petrdolezal64 publikovaný 13. 11. 2010, ze kterého část cituji: „Po 21 letech se mi dostal do ruky digitální přepis 8 mm filmu na DVD od Ladislava a Pavla Vrbových, a to díky Pepovi Zilvarovi /záběr na něj je, jak si zkouší jako divák mučící nástroj.../. Je to pro mě unikát a zároveň památka na mých 25 /byl jsem ještě svobodný... /a na dnes již neexistující SHŠ CTIRAD z Trutnova, kde jsem působil 2 roky. O 4 měsíce jsme měli vystoupení v rámci dálkového pochodu z Trutnova, který byl střežen VB a PS VB a dalšími osobami v civilu na Hrádečku /Břečtejna - zřícenina hradu - Vlčice/. Tam za námi přišel takový malý človíček, který se s námi dobře bavil a za 2 měsíce se stal prezidentem... Teprve tady nám došlo, proč taková ochrana při obyčejném dálkovém pochodu v lese, kde není žádný provoz...“ [online]. Webové stránky YouTube [cit. 2019-05-11]. Dostupné z [www: https://www.youtube.com/watch?v=8WvEDxweyBY](https://www.youtube.com/watch?v=8WvEDxweyBY).

M. Cejlová upřesnila podrobnosti plánovaného výzkumu a datum provedení směřovala na měsíc červen. Vznesla také dotaz na provádění záchranných prací, rozsah průzkumu a zaměření sond do plánu hradu. Záhy tak informovala L. Jiráskova o nepříznivých vyhlídkách týkajících se možného dalšího průzkumu na Břečtejnu v následujícím roce. Z muzea, ve kterém působila, se mělo stát muzeum okresní, proto mimo vlastní okres mohla jako archeolog jít pracovat pouze za předpokladu, že ji muzeum uvolní a že investor refunduje její mzdu (celkové náklady cca 7 000 Kčs za měsíc). Žádala také o změnu termínu průzkumu na měsíc srpen, volný termín se totiž objevil, neboť plánovaná akce na hradě Valdštejn v důsledku chybějících finančních prostředků byla zrušena. Na zajištění průzkumu na Břečtejně bylo přislíbeno ze strany odboru kultury ONV v Trutnově 7 000 Kčs. Došlo však k jistému „kompetenčnímu“ sporu. Ing. arch. L. Svoboda z KSSPPOP v Pardubicích chtěl údajně na veškeré práce, a to včetně archeologického průzkumu, dohlížet sám. Objevily se údajně také výhrady proti tomu, aby průzkum prováděla M. Cejlová, neboť byla t. č. na mateřské dovolené.

L. Jirásek společně se svými přáteli plánoval založit Klub pro záchranu hradu Břečtejna, obrátil se proto s žádostí o radu při vytváření stanov, organizační struktury a zajištění financování organizace na Spolek pro ochranu hradů, zámků a tvrzí.

V srpnu 1990 byl dokončen SHP hradu Břečtejna.²³⁶ V něm jsou uvedeny požadavky na konzervaci objektu z pohledu památkové péče. Před zahájením stavebních prací bylo doporučeno provést skrývku zeminy na určitých místech hradního jádra k ověření některých stavebních situací. Dále se k problematice provádění prací uvádí: *„Každopádně je třeba zachovat fragmenty první i druhé stavební fáze, jak byly uvedeny výše, včetně jizev po ostěních. Zvláštní pozornost si zaslouží dochované části ostění hlavního vchodu první stavební fáze a reliktů omítek. Projektant by měl zvážit únosnost romantických úprav a jejich případné odstranění s tím, že dojde k citlivému doplnění středověkého zdiva, aby byl snížen vliv přírodních faktorů na dochované reliktů. Nebylo by vhodné osazovat kovové zábradlí. Dozdívky lze doporučit u částí obvodového zdiva jižní vnější líce (nad okenním otvorem) a východní vnitřní líce. V tomto úseku musí projektant zvážit i možnost citlivého nadezdění současné silně korodované koruny zdi. Další průběh koruny obvodové zdi i zdi ostatních by neměl být výškově vyrovnáván. Jako zakončení lze doporučit zatravnění korun. Dozdívky vyžadují čela klenby většího objektu a její severní bok vpravo od vchodu, kde je oslabena*

²³⁶ NPÚ, ÚOP v Josefově, fond spisovné dokumentace, složka Břečtejnský hrad, sign. TU 51. GABRIEL, František. *Břečtejnský hrad. Stavebně-historický průzkum*. Praha, 1990, 19 s.

dimenze. Spárování, pokud je nutné, by mělo ustupovat za líc. Přístup je třeba upravit dozděním a doplněním kamenných stupňů schodiště, vyrovnáním vnitřního prostoru vstupu a osazením schodů, nejlépe dřevěných, do stávajícího vysekaného lůžka. Řešení vyžaduje i přístup ke kamennému schodišti. Při úpravě okolí by bylo zajímavé rehabilitovat starou přístupovou komunikaci, v každém případě však je nutné odstranit skládku na ní a zamezit jejímu rozšiřování.²³⁷ Součástí průzkumu je také fotografická dokumentace a zaměření hradu.²³⁸

Zřícenina hradu Břečtejn a jeho okolí má bezpochyby své kouzlo. Do této lokality lákají návštěvníky pozoruhodné přírodní krásy, mezi které patří např. osada Peklo se skupinou rybníků a Vlčické skály se svými zajímavými skalními útvary.²³⁹ Je to ale jistě také genius loci Hrádečku²⁴⁰, které vede kroky návštěvníků právě do těchto míst. „*To místo má svého ducha. Tam existuje genius loci, že jo. Pro mě největší zážitek tam jít třeba na podzim, když je spadáný listí, jo. Brodit se v listí na Břečtejně, to..., to je prostě, to se nabijete energií na měsíc,*“ uvedl L. Jirásek.²⁴¹

Prostředí hradu se stejně jako v minulosti začalo opět stávat dějištěm kulturních akcí. Např. v sobotu 6. října 1990 se v jeho areálu uskutečnilo vystoupení skupiny SHŠ Ctírad. O rok později se konala další podobná akce: 6. července 1991 proběhlo „*2. setkání skupin historického šermu*“ v prostoru hradu Břečtejn.²⁴²

V roce 1992 na parkánu hradu vyrostla stanová osada a areál „obsadili“ studenti středních a vysokých škol. Pod vedením pracovníků Muzea východních Čech v Hradci Králové a Vysoké školy pedagogické v Hradci Králové se ve dnech 7.–31. 7. 1992 uskutečnil

²³⁷ Tamtéž, s. 16–17.

²³⁸ Jedná se o tři půdorysné plány v měřítku 1 : 250 a 1 : 100 vycházející ze zaměření Ing. Jaroslava Bízi z let 1986–1987. Patnáct přiložených fotografií dokumentuje tehdejší stav hradní zříceniny.

²³⁹ V okolí zříceniny Břečtejna můžeme nalézt hned několik pozoruhodných skalních útvarů s názvy Kočičí hlava, Havran, Pekelský vrch nebo Sfinga. Přímo v hradním sklepě se pak nachází nízká pseudokrasová jeskyně vrstevního typu o délce 11 m. K tomu blíže PILOUS, Vlastimil. Vlčické skály. *Krkonoše*, 1994, 27(8), s. 16–17. Dále VÍTEK, Jan. Vlčické skály s pozůstatky hradu Břečtejn u Trutnova. *Mladá fronta Dnes - Východočeské vydání*, 1997, 8(21). ISSN 1210-1168. Příl. Východní Čechy Dnes, s. 2.

²⁴⁰ O genu loci Hrádečku, o jeho přírodních krásách a obyvatelích pojednává dokumentární film *Fenomén Hrádeček aneb Duchové pod Břečtejnem*. Režie Andrej Krob. 2006. 70 minut. Hrádeček resp. chalupa tehdejšího disidenta Václava Havla se za doby komunistické éry stala mj. místem nejruznějších setkání s „nežádoucími“ umělci, místem konání zakázaných hudebních a divadelních akcí. Místo bylo od určité doby pod dozorem Státní bezpečnosti. Po listopadovém převratu docházelo na tomto místě k řadě politických jednání a jezdily sem také zahraniční návštěvy. Je zcela logické a nanejvýš pravděpodobné, že tito lidé také navštěvovali i hrad Břečtejn.

²⁴¹ Výpověď Luďka Jirásků v dokumentárním filmu *Fenomén Hrádeček aneb Duchové pod Břečtejnem*. Režie Andrej Krob. 2006. 70 minut.

²⁴² Součástí programu byly vedle vystoupení skupin historického šermu Ctírad z Trutnova a Brakýři z Hradce Králové také ukázky dobové výzbroje, zbroje a střelby z historických zbraní a informace o historii hradu a okolí.

předstihový archeologický výzkum.²⁴³ Akce byla realizována na základě požadavku Obecního úřadu (OÚ) Vlčice, který začal usilovat o stavební zajištění a o rekonstrukci hradu. Finanční zajištění akce zabezpečil OÚ Vlčice za přispění Olgy Havlové. Archeologové měli o tuto lokalitu zájem již v minulosti, ale v období totality naráželi na velké překážky.²⁴⁴ Důvodem byla blízká chalupa (proslulý „Hrádeček“) Václava Havla, tehdejšího disidenta sledovaného StB a pronásledovaného totalitním režimem. Roku 1992 bylo v areálu hradu položeno celkem 26 kopaných sond. Nivelaci a celkové zaměření provedli Ing. J. Bíža a L. Jirásek. Během akce byla prozkoumána téměř celá vnitřní část hradu a pořízena barevná fotodokumentace, dokládající mj. pokračující devastaci lokality. Mezi nálezy převažovala spíše drobná keramika (fragменты kuchyňských nádob a kachlů, dlaždice).²⁴⁵ Dále byly získány předměty ze železa (hřeby, skoby, klíč). Důležitým nálezem byla také skupina drobných mincí z 15. a 16. století.²⁴⁶

V roce 1993 jménem Klubu rodu Zilvarů – Silvarů navázal Ing. Zdeněk Zilvar kontakt se starostou OÚ Vlčice Ing. Františkem Cvrčkem. Oba zahájili společnou akci směřující k záchraně zříceniny Břečtejna. Ve stejný rok byla na přilehlé stráni u hradu sehrána historická scéna pod názvem „*Bitva devíti měst – Slezané v Čechách*“. Došlo také k jednání na OkÚ v Trutnově spojeném s místním šetřením ve věci „rekonstrukce“ hradu Břečtejna.²⁴⁷ 2. dubna 1994 bylo na prohlídce hradu konstatováno, že jeho návštěvníci mohou být ohroženi. Nejvíce zdevastována byla západní stěna, došlo k pronikavému zhoršení stavu ostatních stěn, zejména v prostoru nad vstupem do objektu. Stav hradu byl označen za havarijní. Po projednání seznamu jednotlivých prací na zajištění stability zdiva byly navrženy dvě varianty řešení. První variantou bylo snesení částí nejvíce ohroženého zdiva, uložení materiálu uvnitř hradu, jeho zajištění před vstupem osob a provedení prací na jaře roku 1994. Tou druhou pak

²⁴³ K průběhu a výsledkům tohoto archeologického výzkumu podrobněji viz CEJPOVÁ, Miroslava, Jiří SIGL a Vladimír WOLF. Archeologický výzkum hrádka Břečtejna u Vlčic (okr. Trutnov). In: *Zpravodaj Muzea v Hradci Králové*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 1993, č. 19, s. 93–99.

²⁴⁴ Viz SIGL, Jiří a Vladimír WOLF. Poodhalená tajemství Břečtejna. *Krkonoše*. 1993, 26(4), s. 3.

²⁴⁵ Archeologickými nálezy získanými při průzkumu v roce 1992 se podrobně zabývá ve své disertační práci Pavel Drnovský. Zabýval se především stolní a kuchyňskou keramikou a rozbořem kachlů. Celkem se mu podařilo určit 257 zlomků kachlů. Věnoval se mj. jejich ikonografii a identifikoval např. motivy sv. Jiří, reliéfu s českým lvem nebo světecké výjevy. Kachle z Břečtejna na základě analogií datoval do 2. pol. 15. století. Viz DRNOVSKÝ, Pavel. *Hmotná kultura šlechtických sídel v severovýchodních Čechách ve středověku a raném novověku* [online]. Hradec Králové, 2017, s. 158–163. Disertační práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Josef Unger [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/vq1ccd/STAG89710.pdf>.

²⁴⁶ Jednalo se o tři drobné stříbrné mince. Podrobněji viz BRÁDLE, Vojtěch. Nálezy mincí z hradu Břečtejna (okr. Trutnov). In: *Numismatický sborník*. Praha: Národní Muzeum, 2008, č. 23, s. 228.

²⁴⁷ Zúčastnili se ho zástupci OkÚ a Stavebního úřadu v Trutnově, památkového ústavu, obce Vlčice, dále projektant a také Luděk Jirásek jako člen Nezávislé památkové unie.

umístění výstražných tabulí s upozorněním na ohrožení života při vstupu na hrad a provedení všech prací přes léto 1994.

Jako reálná byla vybrána druhá varianta. Se zahájením prací se počítalo v květnu 1994. Termín však dodržen nebyl. Projektová dokumentace statického zajištění zříceniny byla dokončena v až srpnu roku 1994²⁴⁸ a v říjnu proběhlo další místní šetření v lokalitě hradu. Ovšem ani přes urgenci OkÚ v Trutnově o vydání stanoviska památkového ústavu nedošlo do konce tohoto roku k zahájení prací.

K věci se vyjádřilo také archeologické oddělení Památkového ústavu v Pardubicích. Výše uvedený projekt obsahoval několik sporných záležitostí. Chyběla podrobnější specifikace problematiky vyjmutí jádra zdiva a jeho případné náhrady. Navrhovaný rozsah injektáží byl neúměrný velikosti hradu. V souvislosti s dozdiváním plenty bylo nutné stanovit podobu hradního fragmentu, který měla rekonstrukce sledovat. Vzorky spárování zdiva nebyly shledány optimálními. Objevily se další rozpory mezi projektem rekonstrukce hradu a pohledem Památkového ústavu v Pardubicích. Ten ve věci uvedl: *„Předem je nutné uvést, že předložený projekt statického zajištění řeší rekonstrukci hradu způsobem, který vychází z myšlenky totálního zajištění hradní zříceniny. V dnešní době však tato puristická metoda není považována za přijatelnou, neboť při rekonstrukčních pracích zcela zaniká autentičnost středověké památky – způsob provedení práce a použitý materiál, který bývá nahrazen betonem. Šetrný způsob přináší metody konzervační, které vychází ze stávajícího stavu a používají klasické metody. Je to však samozřejmě metoda, která nepřináší výsledek zajištění památky jednou provždy, ale musí se jednat o proces neustálé údržby a částečně i smíření se s realitou postupného zániku památky /který však může být použitím vhodných metod zpomalen/. Myšlenka betonového zajištění vnitřku konstrukce a jeho následné zamaskování přezděním líce konstrukce je scestná a nepřijatelná – potom sice vybudujeme staticky zcela zajištěný objekt, ale ztratíme to, co je na památkách ceněno. Při předcházejících jednáních byla připuštěna nutnost zajištění koruny zdiva, ale bylo důsledně požadováno zachování stávajícího fragmentu zříceniny bez dozdivek. Nejednali jsme ani o rozebírání, náhradě a injektování jádra v navrhovaném rozsahu.“*²⁴⁹

²⁴⁸ SOkA Trutnov, Vlčice – Projekt statického zajištění: Hrádeček, hrad Břečtejn 1994–1997, kt. 368. Vlčice – Hrádeček, hrad Břečtejn, projekt statického zajištění I. etapa, č. zakázky 361/94, srpen 1994. Ing. Jan Chaloupský – projekty, průzkumy a posudky staveb. Dokumentace obsahuje tyto části: A.1 Průvodní zpráva, A.2 Souhrnná technická zpráva, A.3 Technická zpráva, B. Výkresová část, C. Staveniště a provádění stavby, D. Fotografická dokumentace.

²⁴⁹ NPÚ, ÚOP v Josefově, fond spisové dokumentace, složka Břečtejn hrad. Stanovisko k PD na statické zajištění hradu Břečtejna ve Vlčicích – reg. č. památky 3720, TUPP/81, ze dne 2. 3. 1995.

Vzhledem k rozdílným pohledům na zajištění hradní zříceniny doporučil Památkový ústav v Pardubicích věc konzultovat přímo na místě se SÚPP Praha a zajistit odbornou konzultaci s PhDr. Vladislavem Razímem, který se problematikou zajišťování hradních středověkých konstrukcí zabýval. Památkový ústav a následně OkÚ v Trutnově však zřejmě vydaly svá vyjádření bez prostudování průvodní zprávy a souhrnné technické zprávy, čímž došlo z jejich strany k nepochopením a k mylným výkladům způsobu statického zajištění hradu. Po další konzultaci pak projektant Ing. Jan Chaloupský uvedl některé sporné záležitosti na pravou míru. Zcela kategoricky odmítl jakékoliv falešné a zbytečné dozdivky a vyjádření o injektáži prováděné betonem. Po odmítnutí železobetonového věnce ze strany památkové péče byl navržen alternativní způsob sanace koruny zdiva použitím plastické minerální těsnicí kaše a humózní vrstvy s drny. Druhou variantou bylo vytvoření koryta s drnem.²⁵⁰

Po upřesnění projektové dokumentace vydal Památkový ústav v Pardubicích 18. května 1995 nové vyjádření a o dva měsíce později pak OkÚ v Trutnově závazné stanovisko, ve kterém souhlasí s provedením statického zabezpečení hradu Břečtejn.²⁵¹

Na začátku roku byla zpracována, resp. doplněna a upravena projektová dokumentace.²⁵² Projekt na záchranu hradu byl rozdělen na tři etapy. V první etapě se mělo především zajistit statické zabezpečení havarijních partií objektu, které hrozily bezprostředním zřícením. Ve druhé etapě pak měly být provedeny další nezbytné dozdivky, dále ošetření korun zdí a jejich konečná úprava, sanace prostoru nad klenbou, provedení hloubkového spárování zdiva a zpevnění rozpadlého zdiva v ohrožených úsecích injektáží. Třetí etapa počítala s dokončovacími pracemi nutnými k zajištění návštěvnického režimu na hradě, sice s vybudováním nového přístupu do hradu (přístupového schodiště a vnitřního schodiště) a s instalací informační tabule seznamující s historií hradu a s jeho stavebním vývojem. Náklady na realizaci všech tří etap byly vyčísleny v rozsahu 1,3 až 1,4 mil. Kč.

Stavební povolení na první etapu konzervace hradu bylo vydáno v červenci 1997. Jednalo se o stabilizaci západní stěny objektu a vyjíždějících korun obvodové zdí a o doplnění

²⁵⁰ SOka Trutnov, Vlčice, Projekt statického zajištění: Hrádeček, hrad Břečtejn 1994–1997, kt. 368. Vlčice – Hrádeček, hrad Břečtejn, projekt statického zajištění I. etapa, č. zakázky 361/94, srpen 1994. Ing. Jan Chaloupský – projekty, průzkumy a posudky staveb. Výkresová část obsahuje výkresy pro obě alternativy – č. výkr. B.8., alt. I, alt. II.

²⁵¹ NPÚ, ÚOP v Josefově, fond spisové dokumentace, složka Břečtejn hrad. OkÚ v Trutnově – referát regionálního rozvoje, oddělení kultury, mládeže a tělovýchovy. Rozhodnutí ze dne 12. 7. 1995, č.j. 322/95/RR-4/MF.

²⁵² SOka Trutnov, Vlčice – Projekt statického zajištění: Hrádeček, hrad Břečtejn 1994–1997, kt. 368. Vlčice – Hrádeček, hrad Břečtejn, projekt statického zajištění I. etapa, alternativa II, č. zakázky 728/97, únor 1997. Součástí dokumentace je: A. Technická zpráva, B. Výkresová dokumentace, C. Doklady.

severozápadní části klenby. Ani po vydání stavebního povolení se však nedělo nic.

Na tomto místě je třeba se zmínit o události, která měla pro další osud hradu velký význam. Týká se vyjádření OkÚ v Trutnově, který podmínil souhlas záchrany Břečtejna a jeho pomoc v této věci tím, že obec Vlčice převezme zříceninu hradu do svého vlastnictví. Do té doby byly majitelem zříceniny České lesy Horní Maršov, které o ni nestaraly. Jednání o převodu vlastnictví byla (zdá se) velmi složitá: „*Několik nadšenců, mezi ně patří i náš klub, vyvíjí maximálně možné úsilí o záchranu hradu, ovšem nenalézá pochopení u těch, kteří rozhodují. V poslední době největší těžkosti způsobují České lesy Horní Maršov, které vzhledem k tomu, že hrad stojí na zalesněném pozemku, jsou majiteli i hradu. Samy pro něj nic nedělají. Nepochopitelně zdržují předání hradu do vlastnictví obce Vlčice, v jejímž katastru se nalézá, a tato obec má o něj zájem.*“²⁵³ Zřícenina hradu přešla do majetku obce Vlčice až v roce 1997. Ta ale pochopitelně nedisponovala dostatkem finančních prostředků na realizaci celé akce, a tak byla zahájena řada jednání o finanční pomoci, a to jak s památkovými orgány či MK ČR, tak s různými právníckými a fyzickými osobami.

22. února 1999 byla založena Obecně prospěšná společnost Břečtejn, která měla za cíl pomáhat při záchraně kulturní památky Trutnovska, zříceniny hradu Břečtejn – Silberštejn, a dalších památek souvisejících s budovatelem hradu.

V roce 2001 podala obec Vlčice žádost o poskytnutí státního finančního příspěvku na zachování kulturní památky (hradu Břečtejn) na OkÚ v Trutnově ve výši 603 424 Kč (podíl z vlastního rozpočtu měl činit 258 610 Kč). Stavební práce měly být provedeny ve třech etapách: statické zajištění celého objektu, úprava vnitřního hradu z hlediska jeho zpřístupnění, úprava podhradí a přístupové cesty. V poslední etapě měla být provedena výroba a osazení informační desky. Podrobný rozpočet prací z roku 1996 byl aktualizován. Žádost však nebyla kladně vyřízena a finanční prostředky nebyly získány.

Tato situace se zlepšila až v roce 2003, kdy se podařilo navázat spolupráci s Krajským úřadem (KÚ) Královéhradeckého kraje ve věci poskytnutí dotace z grantového programu obci Vlčice pro realizaci projektu „Záchrana zříceniny hradu Břečtejn.“ KÚ poskytl v roce 2003 dotaci ve výši 241 000 Kč a v následujícím roce 300 000 Kč. Stejnou část podle dohody investovala také obec Vlčice. Byl nakoupen stavební materiál, odstraněny náletové dřeviny a v roce 2004 byly zahájeny záchranné práce. Jednalo se o opravu vnějšího zdiva na jihozápadní straně a klenuté místnosti v interiéru hradu. Původní projekt opravy hradu zpracovaný

²⁵³ ZILVAR, Zdeněk. Podaří se zříceninu hradu Břetštejn zachránit? In: *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]*. Hradec Králové, 1995, 6(4), s. 6.

Ing. J. Chaloupským byl zamítnut, musel být vypracován jiný.²⁵⁴ Nový projekt zpracovala firma Ing. Miroslava Fuchse Rekonstrukce historických staveb Praha a vlastní práce prováděla firma Trango Kutná Hora.

V roce 2005 byly na opravu hradu získány další finanční prostředky ve výši 646 230 Kč (216 230 Kč obec Vlčice, MK ČR 180 000 Kč, Lesy ČR 150 000 Kč a Královéhradecký kraj 100 000 Kč). Přestože bylo do opravy hradu během těchto let investováno cca 1 700 000 Kč, bylo nutné k pokračování projektu záchrany a zabezpečení hradu získat další finanční prostředky. Obec proto podala žádost na MK ČR o zařazení Břečtejna do Programu záchrany architektonického dědictví. Finanční pomoc ve výši 500 000 Kč přislíbil tehdejší ministr kultury Vítězslav Jandák.

V roce 2006 se podařilo získat celkem 825 000 Kč (z toho MK ČR 500 000 Kč, Královéhradecký kraj 100 000 Kč a obec Vlčice 225 000 Kč). Tato částka umožnila provedení opravy vnitřní části zdiva nad vchodem a částečnou opravu vchodu do hradu.

Z. Zilvar uvažoval v roce 2006 o zorganizování společného jednání zástupců památkových orgánů a dalších zainteresovaných osob, na které chtěl přizvat také L. Jirásku.²⁵⁵ Vedla ho k tomu snaha, aby výsledek záchranných a konzervačních prací na Břečtejně odpovídal tomu, jak má zřícenina tohoto hradu vypadat.

Na konci roku se Z. Zilvar zúčastnil 3. ročníku konference Kulturní dědictví v současnosti s podtitulem Opomíjené památky.²⁵⁶ Prezentoval zde příspěvek Břečtejn – záchrana významné památky Trutnovska.²⁵⁷

V roce 2007 byla získána finanční dotace v celkové výši 495 194 Kč (MK ČR 100 000 Kč, obec Vlčice 395 194 Kč), za kterou byla provedena oprava jižního vnějšího zdiva. Celkem tak bylo v letech 2003–2007 do záchrany a zajištění zříceniny hradu Břečtejn vloženo 3 048 424 Kč. Pravděpodobné náklady byly však odhadovány na cca 7 000 000 Kč.

A jak snahu o záchranu hradu vnímá obec Vlčice? *„Břečtejn přečkal více než půl tisíciletí*

²⁵⁴ Dle vyjádření Zdeňka Zilvara bylo zamítnutí projektu Ing. J. Chaloupského ovlivněno dopisem PhDr. Tomáše Durdíka, který měl v tomto směru zaslat OkÚ Trutnov v roce 1996.

²⁵⁵ Luděk Jirásek se po několika návštěvách hradu a po neakceptovaných připomínkách ke způsobu provádění prací pod hlavičkou Klubu Zilvarů – Silvarů úplně distancoval od všech aktivit kolem hradu. Dále však hrad pravidelně navštěvuje každý rok.

²⁵⁶ Akce se uskutečnila 9. 11. 2006 v Krajském muzeu východních Čech v Hradci Králové. Pořádala ji Společnost ochránců památek ve východních Čechách ve spolupráci s Krajským úřadem Královéhradeckého kraje.

²⁵⁷ Příspěvek byl otištěn ve sborníku referátů z konference viz ZILVAR, Zdeněk. Historie hradu Břečtejn – Silberštejn – Zilvarštejn aneb Záchrana jeho zříceniny v současnosti. In: *Kulturní dědictví v současnosti: sborník referátů z 3. ročníku konference: Muzeum východních Čech v Hradci Králové 8. listopadu 2006*. Hradec Králové: Balustráda, 2007, s. 123–133.

*a obec Vlčice jako její majitel bude usilovat o to, aby přečkal i další věky, a byl tak zachován pro generace, které přijdou po nás.*²⁵⁸

V souvislosti se stavbou dřevěného přístupového schodiště do jádra hradu, což byla zřejmě zatím poslední stavební aktivita na této lokalitě, proběhl archeologický výzkum.

4.2.3 Anketní otázky ke hradu Břečtejnu

Na dotazy odpověděl prostřednictvím e-mailové komunikace Bc. Luděk Jirásek (LJ), který o záchranu a opravu zříceniny usiloval téměř tři desítky let, dne 23. 5. 2019.

1. Co pro Vás znamenají hradní zříceniny? Jak je vnímáte?

LJ: *„Hradní zříceniny Břečtejna mají pro mne trojí význam: a) jsou spojeny se vzpomínkami na mládí, na trampování, na kamarády a na nezapomenutelné zážitky, b) mají význam svou vazbou na regionálně důležitý rod Zilvarů ze Silbrštejna a další majitele vlčického panství, c) důležité jsou i spojením s trutnovským kronikářem Simonem Hüttelelem, který ke hradu váže řadu událostí ze svého díla *Stammbuch der Silber von Silberstein* a z pověstí o vzniku panství Trutnov a Žacléř.“*

2. Proč jste se rozhodl usilovat o záchranu zříceniny hradu Břečtejnu? Co Vás k tomu vedlo?

LJ: *„Byl jsem vychováván mým otcem a později i Vladimírem Wolfem k lásce k historii, k památkám, k archeologii, a tak bylo jen logickým vyústěním, když jsem se začal zajímat o historii, stav, vývoj a záchranu Břečtejna, kam jsem před válkou často chodil a jezdil.“*

3. Jak vidíte budoucnost zříceniny hradu Břečtejnu?

LJ: *„Budoucnost hradu nevidím ve světlých barvách. Pokud bude péče o zříceninu jen na úřednicích, možná se seženou nějaké peníze na úpravy, ale vše bude probíhat jen po formální linii. Hrad by potřeboval někoho, kdo by jím žil a bral si vše, co se tam bude dít, osobně. Jedině takový přístup zajistí, že zřícenina přežije dalších 50–100 let. Tím, že bylo odsunuto původní obyvatelstvo, nemá nikdo osobní zájem o místní dějiny před rokem 1945 a už vůbec ne o hromadu kamení někde v lese.“*

²⁵⁸ Archeologický průzkum hradu a současné snahy o jeho stavební zajištění. *Vlčické noviny*. 0702, 1(1), s. 16.

4.3 Hrad Lanšperk

Kraj: Pardubický

Okres: Ústí nad Orlicí

Obec: Dolní Dobrouč

Katastrální území: Lanšperk

GPS: 49.9947222N, 16.4542664E

Památkově chráněno od: 3. 5. 1958

Číslo ÚSKP: 19104/6-3985

Evidenční listy nemovité kulturní památky:

poř. č. 3985, 16. 6. 1961, zpracoval Jindřich Nygrín; 28. 8. 1987, zpracoval Ing. arch. Ladislav Svoboda

Památkový katalog: Hrad, zřícenina

<https://www.pamatkovykatalog.cz/hrad-zricenina-19831825>

4.3.1 Stručná historie, stavební vývoj a typologie objektu

Hrad byl poprvé v písemných pramenech připomínán k roku 1285. Krátce byl v majetku Závaše z Falkenštejna, poté litomyšlského biskupství. Během 15. a 16. století se v jeho držení vystřídala celá řada majitelů a v roce 1622 byl již označován jako pustý.²⁵⁹

Dispozice hradu je lichoběžníková se širokým příkopem a valem. Hlavní obrannou stavbou byla plášťová zeď. Objekt tedy typologicky patří do kategorie hradů s plášťovou zdí. V areálu stával palác se třemi prostorami, zřejmě obsahující také kapli, je zde dále dvouprostorová budova a studna.²⁶⁰

Na jaře roku 1943 se objevila veřejná výzva k opravě hradu. Iniciátorem byl Jaroslav Pirkl z odboru KČT Ústí nad Orlicí. Při něm byl také rok nato ustaven Sbor pro záchranu hradu Lanšperka (SPZHL), v jehož čele stanul Jindřich Nygrín.²⁶¹ Zříceninou hradu si na 99 let

²⁵⁹ K nejstarším dějinám hradu viz SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. D. 2, Hradecko*. 3. nezměn. vyd., v Argo 1. vyd. Praha: Argo, 1995, s. 99–105, příl. ISBN 80-85794-50-0.

²⁶⁰ Ke stavební podobě hradu srovnej DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. 3., opr. vyd. Praha: Libri, 2009, s. 320–321. ISBN 978-80-7277-402-9. SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. D. 2, Hradecko*. 3. nezměn. vyd., v Argo 1. vyd. Praha: Argo, 1995, s. 95–97, příl. ISBN 80-85794-50-0. MUSIL, František. *Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí*. Ústí n.Orlicí: Grantis, 1995, s. 51–55.

²⁶¹ Jindřich Nygrín (1890–1962) byl v té době úředníkem ČSD, městským archivářem a regionálním historikem. Později také významným muzejníkem, vlastivědným pracovníkem a konzervátorem státní památkové péče. K jeho osobnosti a dílu podrobněji viz MATOUŠKOVÁ, Tereza. *Život a dílo Jindřicha Nygrína* [online]. Hradec Králové, 2016. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce František Musil [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/r9seb1/STAG67038.pdf>.

pronajal KČT. Hlavním cílem SPZHL byla záchrana zdiva.²⁶² Na zřícenině byla pod vedením Ing. Jana Friče provedena sondáž a došlo k odhalení do té doby neznámé klenuté sklepní místnosti 8 metrů dlouhé a 4 m široké. Z těchto prostorů bylo vyvezeno přes 100 m³ sutí a vzniklo zde lapidárium, do kterého byly ukládány architektonické články (mezi prvními např. kružba z gotického okna a klenba dalšího okna).²⁶³ Práce byly ukončeny v listopadu roku 1944. Celý hrad byl pak zpřístupněn každou neděli za malý poplatek.

Krásná přírodní scenérie, tvořící kopec se zříceninou hradu Lanšperk, a jeho turistická atraktivita byly často vyzdvihovány: „(...) *Lanšperk je známou pozoruhodností kraje, snadno přístupnou jak z Ústí n. Orl., tak ze strany Kyšperka, ježto hradní kopec se zvedá přímo nad stanicí Hnátnicí, spojky dráhy Ústí n. Orl. – Kyšperk, neboť pohledy, které se turisté otevírají z vrcholu hradního kopce do romantického údolí řeky a od blízké kapličky na kotlinu s blízkým hradem Žampachem a na pásmo hor Orlických, jsou velkolepé a oko návštěvníka s radostí spočine na přebohatosti krás, rozsetých tu kolem jako na obraze kouzelném a do široka rozvinutém.*“²⁶⁴

4.3.2 Péče o hradní zříceninu v letech 1945–2018 v kulturně-historickém kontextu

Krátce po ukončení 2. světové války (15. července 1945) se konala na hradě manifestace, která vzdala hold národním hrdinům, politickým vězňům vracejícím se z koncentračních táborů a věznic. SPZHL se tak snažil udržet zájem o hrad a v popředí myšlenek byly nacionalistické tendence.

V roce 1946 byla vydána brožura *Hrad Lanšperk – Stručný přehled dějin hradu a jeho podhradí*.²⁶⁵ Na počátku 50. let 20. století byl v záležitosti záchrany hradu aktivní Jindřich Nygrín, a to z pozice konzervátora pro státní památkovou péči v okrese Ústí nad Orlicí. Přijal 2 000 Kčs určených k úhradě výloh na záchranu hradu Lanšperk. O jaké výlohy se konkrétně jedná, není známo. K dispozici bylo množství propagačních materiálů o hradu.²⁶⁶ J. Nygrín požadoval jejich předání, aby jimi mohl zásobit hostinec a obchod v Lanšperku, jelikož tam

²⁶² K činnosti SPZHL ve 40. letech 20. století podrobněji viz DUŠEK, Radim a René KLIMEŠ. *Hrad Lanšperk ve 20. století*. Ústí nad Orlicí: OFTIS, 2002, s. 145–156. ISBN 80-86042-63-4.

²⁶³ Viz Hrad Lanšperk. In: *Časopis turistů*. Praha: Klub českých turistů, 1944, roč. 56, č. 9–10, s. 151–152.

²⁶⁴ Viz DANIHELOVSKÝ Emanuel Vladimír. Hrad Lanšperk. In: *Časopis turistů*. Praha: Klub českých turistů, 1944, roč. 56, č. 4, s. 57.

²⁶⁵ NYGRÍN, Jindřich. *Hrad Lanšperk u Ústí nad Orlicí: stručný přehled dějin hradu a jeho podhradí*. Ústí nad Orlicí: Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, 1946. V nabídce brožury se o Lanšperku psalo jako o „památníku to staré české síly, moci a vědění širého kraje východních Čech.“

²⁶⁶ Mělo se jednat o pohlednice a dva druhy průvodců dějin hradu, které měl u sebe člen Ústředí klubů českých turistů Jaroslav Pirkel.

nic takového neměli. Zmiňoval také velkou návštěvnost hradu: „(...) návštěvnost hradu i místa pro jejich krásu a blízkost železnice je po celý rok značná. V neděli odpoledne, když jsem tam byl o 16. hodině, dlelo na hradě na 100 osob. Jsou tam také stálí hosté.“²⁶⁷

J. Nygrín vydal stanovisko k záchranným pracím na hradě. Za dvě nejdůležitější akce označil odstranění veškerého rostlinstva z dochovaného zdiva paláce a jeho zajištění maltou, složenou z vápna a čistého říčního písku, aby nedocházelo k dalšímu rozpadu. Stejně tak doporučil ošetřit i sklepní místnost. Dále mělo být přistoupeno k opravě zdiva, které navazovalo na pravý roh paláce, a následně se mělo začít s opravou vnějšího a vnitřního zdiva hlavního paláce. Způsob provedení popsal následovně: „K jmenovaným pracím bude třeba značná zásoba dobrého říčního písku, jakož i dobrého vápna, jestliže cement se nedoporučuje. Písek bude dobýván v řečišti toku Tiché Orlice, nedaleko pod hradem tekoucí. Potřebný kámen, až na menší výminku, je na hradě.“²⁶⁸ J. Nygrín upozornil na obtížně přístupný terén s tím, že pro dopravu stavebního materiálu bude nutné postavit dva dřevěné žlaby na rumpál. Voda měla být dodávána pomocí hadic místních hasičů z obecního vodovodu. Potřebné dřevo pak měla zajistit lesní správa, náradí a pracovní síly MNV Lanšperk. Zajímavá je v této zprávě jistě zmínka o aktivitě MNV Lanšperk: „Týž obstará potřebné pracovní síly a dozor, a pokud možno i veškerou pomoc k dílu tak pro obec i celý širý kraj důležitému, ceny trvalé. Členové MNV na Lanšperku jsou si toho vědomi, a proto s chutí, porozuměním a s vědomím odpovědnosti před přítomností i budoucností se chápou zachraňovacích prací na svém hradu.“²⁶⁹ Zdá se tedy, že představitelé obce byli myšlence na záchranu hradu nakloněni a slíbili poskytnout v této záležitosti veškerou dostupnou pomoc a spolupráci. Předseda MNV Lanšperka přijal zálohu ve výši 1 000 Kčs pro začátek prací. J. Nygrín slíbil, že všechny svůj volný čas věnuje záchraně hradu Lanšperk, o jehož významu a důležitosti byl přesvědčen. Doporučil také, aby si zástupci příslušných úřadů prohlédli stav hradu na místě, poradili a podpořili záchranné práce.

Následně J. Nygrín konstatoval, že bylo na hradě odpracováno 43,5 hodiny. Došlo k odstranění veškerého křoví a začalo odvážení sutin nad sklepní prostorou. Vyvezený kámen se odvážel na kolečkách a byl tříděn podle velikosti, aby byl připravený k novému použití. J. Nygrín žádal o vystavení poukazu na „čtyři prostorové metry dřeva“ (zřejmě myšleno m³),

²⁶⁷ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Lanšperk hrad, šanon 173. Dopis Jindřicha Nygrína ze dne 11. 8. 1953.

²⁶⁸ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Lanšperk hrad, šanon 173. První zpráva o záchranných pracích na hradu Lanšperku, okres Ústí nad Orlicí ze dne 11. srpna 1953 sepsaná konzervátorem Jindřichem Nygrínem a adresovaná KNV v Pardubicích, Čj.23/53-Nn.

²⁶⁹ Tamtéž.

suchých souší, potřebných ke zhotovení dvou ližin k přepravě stavebního materiálu z podhradí do hradu Lanšperka. Dále prosil o vystavení poukazu na další 3 000 Kčs na nákup materiálu a na práce s tím spojené. Doporučoval MNV v Lanšperku vykácení stromů (ponejvíce smrků a borovic) z prostoru hradu kvůli obnovení ztraceného výhledu, který popsals takto: „*Ještě před několika lety byl výhled z vybouraného otvoru ve zdivu hradního paláce tamního hradu na obec lanšperskou a přes sličný kostelík do kraje a hor Orlických nejkrásnější odměnou všem návštěvníkům hradu Lanšperka. Byl to výhled stále uchvacující, působící dojmem nezapomenutelným, výhled, jakých je málo, výhled za kterým se i daleko jezdilo.*“²⁷⁰ KNV v Pardubicích toto obnovení výhledu odstraněním několika stromů po dohodě se správou lesů doporučil.

J. Nygrín byl tedy v otázce záchranných prací na Lanšperku neustále aktivní. Na jejich úhradu obdržel od KNV v Pardubicích 4 000 Kčs. Práce na hradě dále postupovaly. Nad sklepem byly odklizeny všechny sutiny a byla upravena cesta z druhého hradního příkopu, pod hradním palácem a dovnitř hradu. Za tímto účelem došlo u hlavní hradní brány k odstranění místy až dvoumetrových sutin. Nová cesta byla nyní dva metry široká, v příkrém svahu zajištěná podezdívkou; její stoupání bylo sníženo. Její délka byla cca 30 metrů a téměř z poloviny vedla původním hlavním vstupem do hradu. Tato úprava cesty měla značně ulehčit dopravu materiálu potřebného na konzervační práce. J. Nygrín zdůraznil, že touto prací nebyl ani v nejmenším porušen starý ráz hradu. Došlo také k několika nálezům: „*Při pracích byly tu nalezeny velké opracované kameny hlavní hradní brány, jeden šíp, přelomený železný závěs a střepy hliněných nádob.*“²⁷¹ Uvedené nálezy si J. Nygrín ponechal u sebe. V měsíci září 1953 se na Lanšperku pracovalo průměrně 10 hodin denně. Jak se zdá, tak měli lidé o návštěvu hradní zříceniny neustále zájem: „*O záchranu zbytků hradu Lanšperka se jeví u našich pracujících sympatický zájem, ježto hrad Lanšperk pro svoji minulost, krásu, výhledy a čistý vzduch prosycený lesní a luční vůní, ležící nad železniční a autobusovou tratí všech směrů, byl a je trvale stálým vyhledávaným místem osvěžujícího odpočinku pracujících jeho průmyslového kraje, školní mládeže a každého, kdo do jeho okolí zavítá.*“²⁷²

Dne 9. října 1953 se v Lanšperku konalo jednání ve věci převzetí hradu do správy KNV

²⁷⁰ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Lanšperk hrad, šanon 173. Dopis Jindřicha Nygrína MNV v Lanšperku ze dne 6. září 1953, Čj.43/53-Nn.

²⁷¹ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Lanšperk hrad, šanon 173. Čtvrté hlášení o postupu prací na hradu Lanšperku u Ústí nad Orlicí sepsané konzervátorem Jindřichem Nygrínem 3. října 1953 a adresované KNV v Pardubicích, Čj. 53/Nn.

²⁷² Tamtéž.

v Pardubicích.²⁷³ MNV v Lanšperku měl odevzdat všechny dokumenty týkající se hradu a architekt Teklý vydat zaměření hradu KNV v Pardubicích. Zápis z jednání obsahuje objasnění majetkoprávních záležitostí: „*Od dob okupace měl vlastní hrad Lanšperk v nájmu od obce Lanšperka na dobu 99 let Klub českých turistů. Nástupce Klubu českých turistů DSO Sokol se tohoto nájmu zřiká.*“²⁷⁴ Propagační materiály byly předány okresnímu Domu osvěty – vlastivědnému kroužku v Ústí nad Orlicí²⁷⁵, který měl zároveň zajistit průvodcovskou službu na hradě a propagaci této památky. Předsedou této organizace nebyl nikdo jiný než J. Nygrín. S účinností od 1. července 1953 (tedy zpětně) byla správa hradu Lanšperk rozhodnutím Ministerstva kultury svěřena KNV v Pardubicích.²⁷⁶

V listopadu 1954 řešil J. Nygrín nepříjemnou záležitost na hradě, a to krádež materiálu. Věc oznámil Jaroslav Šilar z Lanšperka a jako podezřelého uvedl rolníka Zastoupila, který měl hospodářskou usedlost při vchodu do hradu. Materiál byl uložen ve sklepě hradu. Odcizena byla dvě dlouhá prkna, deset metrů provazového lana, železné hrábě a zámek se řetízkem od dveří do sklepa. Došlo také k poškození památky vybouráním postranního vchodu do sklepa. J. Nygrín věc nahlásil strážní národní bezpečnosti v Ústí nad Orlicí. Zda byl pachatel vypátrán a jak záležitost dopadla, nevíme.

V roce 1957 Lidový soud v Ústí nad Orlicí zamítl návrh zápisu do pozemkové knihy z důvodu nepředložení dokladu o převodu kulturního majetku ze správy MNV Lanšperk na KNV v Pardubicích. Hrad byl tedy po celou dobu stále v majetku obce, jelikož vklad vlastnického práva z roku 1953 nebyl uskutečněn.²⁷⁷

Pro návštěvníky hradu Lanšperk byla zhotovena a instalována informační tabule o historii a majitelích hradu.²⁷⁸ V roce 1964 upozornil na stav hradu odbor školství a kultury ONV

²⁷³ Zúčastnili se ho zástupci všech zainteresovaných stran – pracovníci památkové péče z KNV v Pardubicích a ONV v Ústí nad Orlicí, zástupci MNV v Lanšperku, zaměstnanec správy lesního hospodářství v Lanškrouně, zástupci Ústředního výboru (ÚV) Dělnické sportovní organizace (DSO) Sokol v Praze a DSO Jiskra v Ústí nad Orlicí a také zástupci Ministerstva stavebnictví a Ministerstva kultury.

²⁷⁴ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Lanšperk hrad, šanon 173. Zápis o komisi ve věci převzetí hradu Lanšperku /okres Ústí nad Orlicí/ do správy krajského národního výboru v Pardubicích, 9. října 1953, Kičj. 526/53.

²⁷⁵ O předání materiálů se dochoval zápis. ÚV DSO Sokol měl předat 6 000 ks pohledů, 5 961 ks pohlednic a 4 200 ks brožurek o hradě v celkové hodnotě 7 660,50 Kčs. V zápise jsou uvedeny částky ve staré i v nové měně a přepočítání odpovídá kurzu 1 : 50. V prosinci roku 1953 bylo předáno celkem 12 400 ks pohledů a 4 200 ks brožurek o hradě.

²⁷⁶ K předání hradu do správy KNV v Pardubicích blíže viz DUŠEK, Radim a René KLIMEŠ. *Hrad Lanšperk ve 20. století*. Ústí nad Orlicí: OFTIS, 2002, s. 34–35. ISBN 80-86042-63-4.

²⁷⁷ K majetkoprávnímu převodu zřízení hradu Lanšperk fakticky došlo v roce 1976, kdy byla obec Lanšperk včleněna do sousední obce Dolní Dobrouč. Vlastníkem zřízení se tak stal MNV Dolní Dobrouč.

²⁷⁸ Tabule o rozměrech 150 cm x 150 cm ve třímetrovém rámu byla osazena 26. května 1957 u domu čp. 6 Adolfa a Marie Zastoupilových za pomoci členů vlastivědného kroužku okresního muzea v Ústí nad Orlicí. Autorem textu byl Jindřich Nygrín, drobnou korekturu provedl dr. Jaroslav Herout.

v Ústí nad Orlicí. Hrad byl zarostlý křovím, zchátralá byla také sklepní místnost s lapidáriem: „Zde by bylo vhodné provést zabezpečení klenby a zajistiti uzavření místnosti dřevěnými dveřmi. Stávající dveře jsou vylomeny z pantů a jsou shnilé. Do sklepení je tak volný přístup a některé z architektonických článků zde uložených byly rozbity a celá místnost je velmi znečištěna.“²⁷⁹ Jako vhodná možnost řešení situace bylo navrženo uložení klíčů od sklepení v některém z domů ležících blízko hradu. Klíče by si návštěvníci mohli půjčovat. Stejně tak bylo dáno ke zvážení, zda nezavést výběr nízkého vstupného, jež by bylo určeno na úpravy hradu. Nutností se stalo zajištění dodržování zákazu táboření a pořádání všech zábavních podniků v areálu hradu (např. Kovostav, n. p., navrhoval uspořádání karnevalu na hradním nádvoří). Vše mělo být projednáno s MNV Lanšperk, tedy odstranění křovin z prostoru hradu, zhotovení dveří do sklepní místnosti a umístění tabulí se zákazem stanování, táboření a znečišťování prostranství.

V roce 1968 vyhradil MNV Lanšperk místo pro míčové hry v severní části předhradí. Následně členové ZO SSM v Lanšperku v areálu hradu odkopali část suťových valů na východní a západní straně a osadili zde železné tyče pro síť. Později bylo povoleno v místě tohoto hřiště zřízení parketu pro pořádání občasných tanečních zábav s tím, že veškeré potřebné zařízení bude možno demontovat a bude snadno přenosné. KSSPPOP v Pardubicích požadovalo ve věci péče o hradní areál opravu informační tabule, umístění výstražných tabulek se zákazem vstupu do určených míst, umístění uzamykatelné kovové mříže do sklepa, vodorovné tyče do otvoru v hradbě a instalaci železného zábradlí na několika místech. Rozhodnutí o konzervaci zdiva hradní zříceniny ale vydána nebyla. Pouze byla konstatována potřeba provést stavebně-technický průzkum a vydat rozhodnutí o nutnosti odborného statického zajištění.

V květnu 1974 vydal odbor kultury ONV Ústí nad Orlicí zprávu týkající se sestavení programů záchrany, obnovy a společenské aktivace kulturních památek. Ta měla sloužit jako podklad pro přípravu plánu oprav na léta 1976–1980. Projednání a schválení sestavených programů bylo v kompetenci rady Vč KNV. Do programu „J“²⁸⁰ byla zařazena také zřícenina

²⁷⁹ SOKA Ústí nad Orlicí, ONV Ústí nad Orlicí, Ochrana kulturních hodnot a přírody – Lanšperk, sign. 457.1, kt. č. 1611. Stav hradu Lanšperka, konzervátor pro státní památkovou péči v okrese Ústí nad Orlicí František Musil, 20. 8. 1964.

²⁸⁰ Na základě usnesení vlády ČSR ze dne 19. ledna 1972 č. 14 a podle usnesení vlády ČSR ze dne 31. ledna 1973 č. 25 vydalo Ministerstvo kultury ČSR metodický návod pro přípravu programů péče o vybrané památky na období 1976 až 1980 (programy „C“ až „J“). Tento metodický návod byl vydán na pomoc národním výborům pro přípravu, projednávání a organizační zabezpečení soustavné péče o vybrané památky podle těchto programů, uvedených ve zprávě k usnesení vlády ČSR č. 14/1972. Smyslem programů bylo v souladu s krajskými koncepcemi státní památkové péče zajištění cílevědomé a všestranné přípravy obnovy

hradu Lanšperk s vymezením rozsahu prací na opravu zdiva a terénní úpravu. Jako vlastník je zde uveden MNV Lanšperk. Realizace prací měla být zahájena v roce 1977 podnikem Geoindustrie, předpokládané náklady činily 300 000 Kčs.

ZO SSM v Lanšperku v roce 1977 převzala hrad do „socialistické péče.“ Nabízela také provedení základních konzervačních prací pomocí brigádnické výpomoci. To sice pracovníci památkové péče za podmínky odborného dohledu a provedení přivítali, ale fakticky k zahájení žádných prací nedošlo. Památkově chráněný areál zříceniny využíval SSM každoročně k pořádání kulturních a společenských akcí – pálení táboráků, organizace dálkových pochodů apod. Díky jeho aktivitě také bylo instalováno zábradlí podél cesty na hrad, došlo k osazení výstražných tabulí, v areálu byly umístěny lavičky a vyměněna informační tabule o hradu.²⁸¹ V roce 1979 proběhl povrchový archeologický průzkum lokality a byl pořízen její terénní náčrt.²⁸² V tomto období se objevovaly opakované záměry na vybudování zahrádkářských osad na hradním kopci. Jedna z nich měla mj. vzniknout v místech nejzajímavější pohledové osy na hrad od vlakového nádraží a ze značné části celého údolí Tiché Orlice. Realizaci tohoto záměru naštěstí zabránilo negativní stanovisko KSSPPOP v Pardubicích.

V roce 1991 a následně v srpnu a v září roku 1992 proběhly úklidové práce ve sklepení hradu uskutečněné dvěma kamarády ze střední školy. Tato akce se stala základem myšlenky na založení občanského sdružení. Stalo se tak koncem listopadu 1992, kdy byla obnovena činnost SPZHL.²⁸³ Sdružení se od počátku hlásilo k odkazu stejnojmenného předchůdce ze 40. let 20. století. Hlavním cílem jeho činnosti bylo zachování hradu Lanšperka pro příští generace. Mezi sdružením a obcí Dolní Dobrouč byla podepsána dohoda o spolupráci při opravách a údržbě hradu Lanšperka.

V prvním roce činnosti byly odstraněny náletové dřeviny a vykáceny stromy na části východního svahu kopce. Byl také zpracován návrh konzervačních prací. První etapa

a vhodného společenského využití koncepčně vybraných památek v kraji, které byly podle jednotného ideového záměru rozříděny v programech „C“ až „J“. Program „J“ byl zaměřen na konzervaci a obnovu památek dotvářejících kulturní prostředí, takových, které pro svou povahu nemohly sloužit praktickým účelům, ale které charakteristickým způsobem dotvářely širší prostředí významných památkových objektů, architektonických souborů nebo celých sídel a krajinných útvarů. Do výběru památek pro tento program patřily zejména drobné stavby jako např. brány, věže, významné pozůstatky městského opevnění, kašny, pamětní sloupy, pylony, zahradní pavilóny, altány, drobné kultovní objekty, hradní zříceniny (které nesloužily kulturně výchovnému využití) a další architektonické objekty tvořící urbanistické nebo krajinné dominanty.

²⁸¹ K činnosti „svazáků“ na hradě podrobněji viz BARTA, Vilém. *10 let ZO SSM Lanšperk 1974-1984*. Ústí nad Orlicí, 1984.

²⁸² Viz DURDÍK, Tomáš. K počátku výskytu hradů s plášt'ovou zdí v Čechách. In: *Archaeologia historica*, č. 5, s. 259–261.

²⁸³ Přípravný výbor podal návrh na registraci sdružení 16. 11. 1992 a registraci stanov provedlo Ministerstvo vnitra ČR 27. 11. téhož roku. Ustavující valná hromada SPZHL se konala 16. 1. 1993.

zahrnovala přípravné práce, následující sanaci a rekonstrukci nadzemního zdiva. Ve třetí etapě pak měl proběhnout rozsáhlý archeologický výzkum celého hradního areálu a současně konzervace odkrytého zdiva. Časový rozsah prací byl rozvržen na dobu 15–20 let. Hradní areál byl zaměřen AÚ Akademie věd ČR a bylo také provedeno fotogrammetrické zaměření vnitřní hradby s palácem včetně sklepní místnosti.

Příprava stavebního materiálu zahrnovala vynesení nebo vyvezení všeho potřebného (písek, vápno, voda, dřevo, lešení atd.) v kolečkách do druhého hradního příkopu.²⁸⁴ V roce 1994 začaly samotné konzervační práce. Jednalo se o spárování zdiva v jižním rohu východního paláce, o opravu spodní části „okna“ a vnějšího zdiva pod ním. O rok později pokračovaly práce spárováním části zdiva v rohu paláce. Nově byla vyžděna pravá strana vchodu do sklepa.

16. září 1995 SPZHL uspořádal slavnost, jejímž cílem bylo připomenout historii hradu Lanšperka, ale také s určitou okázalostí poukázat na existenci nového občanského sdružení s odkazem na tradice.²⁸⁵ Součástí slavnosti bylo mj. uvedení a posvěcení sborového praporu²⁸⁶: „*Prapor symbolizuje historická fakta i místní lidovou slovesnost. Stvrzuje fakt, že spolek úspěšně prožil první období své činnosti a upevnil se. (...) Praporem se Sbor pro záchranu hradu Lanšperka stal právoplatným nositelem určité tradice, kterou může předat.*“²⁸⁷

V roce 1996 práce na hradě pokračovaly.²⁸⁸ Účastnili se jich členové SPZHL, další nadšenci a také příznivci z Hnutí Brontosaurus, kteří zde pracovali již v předchozím roce. Práce se soustředily do severního rohu obvodové hradby, kde bylo spárováno zdivo. Během roku bylo konzervováno cca 100 m² zdiva. Během prací došlo k náhodnému objevu archeologických nálezů.²⁸⁹ Vznikl sice projekt konzervačních prací na sklepeních, ale k jeho

²⁸⁴ Přístupová komunikace představovala velký problém. Pro dopravu materiálu byla zcela nevhodná svým převýšením a délkou cca 230 m.

²⁸⁵ Akce nesla název Lanšperk 95. V areálu hradu se uskutečnil kulturní a společenský program.

²⁸⁶ Prapor SPZHL je dodnes dle platných stanov uložen v jeho sídle. Smí být používán pouze se svolením správní rady, a to výhradně při slavnostních příležitostech a na valných hromadách SPZHL. Při zániku spolku případně rozhodnou o jeho důstojném uložení statutární orgány spolku. Prapor je modrý. Na lícové straně je zobrazen velký erb SPZHL, na rubové straně pak klenot, zlatý kohout s červenou zbrojí stojící na jedné noze obráceny vpravo. Nad klenotem je nápis „Sbor pro záchranu hradu“ a pod klenotem je nápis na stříbrné pásce „Lanšperk“. Poměr šířky praporu k její délce je 1 : 1. Podrobněji viz DUŠEK, Radim. Prapor Sboru pro záchranu hradu Lanšperka. In: *Vlastivědný sborník: Ústí nad Orlicí*. Ústí nad Orlicí: Státní okresní archiv: Okresní muzeum A. V. Šembery, 1996, 7, s. 4–5.

²⁸⁷ DUŠEK, Radim. Nejen sborová slavnost Lanšperk 95. In: *Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka* [online]. Lanšperk, Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, červenec 1996, č. 1, s. 4 [cit. 2019-04-21]. Dostupné z: <http://www.lansperk-sbor.cz/SbListy01.pdf>.

²⁸⁸ SPZHL pořádal v tomto roce pravidelné pracovní brigády, a to od dubna do října vždy poslední sobotu v měsíci. Brigády začínaly v 9 hod a končily okolo 14 hod. Zúčastnit se mohl každý.

²⁸⁹ U paty severozápadní stěny a severního rohu vnitřní části hradní stěny bylo nalezeno několik úlomků kachlů.

realizaci nedošlo. V severní části druhého hradního příkopu byl postupně vybudován dřevěný přístřešek sloužící k ukládání náradí a materiálu. V horní části hradu na jižní straně pak vyrostla podobná stavba. Jednalo se o lapidárium, ve kterém byly uskladněny architektonické články ostění oken a dveří.²⁹⁰ Na hradě byly na některých místech kvůli regulaci pohybu návštěvníků a jejich bezpečnosti umístěny cedulky se zákazem vstupu a na severní straně příkopu byla instalována informační tabule s pokyny pro návštěvníky.

Sdružení se podařilo získat do pronájmu místnost v restauraci, která sloužila pro jeho potřeby. Pro členy a další příznivce SPZHL zorganizoval několik kulturních akcí, mezi které patřily návštěva kočovné divadelní společnosti „Možná“, malování na hradě pro děti z Dolní Dobrouče nebo se spolek spolupodílel na pořádání pochodů *Hledání brontosaura* a *Setkání v lesích*.²⁹¹ Organizování pochodů bylo od počátku považováno za dobrý způsob propagace lanšperského hradu. Byl rovněž sestaven a vydán almanach literární a umělecké skupiny „LA“, která neformálně sdružovala členy SPZHL a příznivce hradu. Sdružení se věnovalo propagaci své činnosti, jednatele se zúčastnili několika desítek jednání a odeslali 239 dopisů. SPZHL začal vydávat *Sborové listy*.²⁹² K 1. dubnu 1997 evidoval 73 členů.

V roce 1997 byl dokončen videodokument *Hrad Lanšperk a jeho panství*, který se zabýval mj. historií hradu a archeologickými nálezy. Zájemci také měli možnost zakoupit *Sborové listy*, pohlednice hradu, informační brožuru nebo trička SPZHL. Veškeré propagační materiály byly dostupné buď v sídle SPZHL v Lanšperku, nebo na všech akcích pořádaných sdružením, popř. ve SOKA v Ústí nad Orlicí.

K tomuto a k dalším archeologickým nálezům podrobněji viz DUŠEK, Radim a René KLIMEŠ. *Hrad Lanšperk ve 20. století*. Ústí nad Orlicí: OFTIS, 2002, s. 129–142. ISBN 80-86042-63-4.

²⁹⁰ Všechny architektonické články byly na místě svého nálezu vyfotografovány, očíslovány a jejich poloha zakreslena do mapy. Podrobněji viz DUŠEK, Radim. *Nálezy a výzkum lanšperského hradu*. Dušek, Radim. In: *Sborník lanšperského hradu / Lanšperk: Sbor pro záchranu hradu Lanšperka*, 1997, s. 19–27. Dále DUŠEK, Radim a René KLIMEŠ. *Hrad Lanšperk ve 20. století*. Ústí nad Orlicí: OFTIS, 2002, s. 111–128. ISBN 80-86042-63-4.

²⁹¹ Tyto pochody začali původně pořádat studenti Gymnázia v Ústí nad Orlicí. Jejich duchovním otcem byl Josef Krátký, přezdívaný Čert. První ročník pochodu *Hledání brontosaura* se uskutečnil v roce 1978 a v roce 1979 následoval pochod *Setkání v lesích*. Od té doby se pořádaly pravidelně. O tyto akce byl velký zájem. K tomu jistě přispělo také organizační zázemí takových akcí. Účastníci mohli využít ubytování v tělocvičně nebo občerstvení ve školní jídelně. Po listopadu 1989 zájem upadal a se zánikem SSM přestaly být pochody organizovány. Tradice ale byla zachována díky sdružení Česká stezka, které je pořádalo dále. Po vzniku SPZHL se jeho členové do organizace pochodů zapojili a díky jejich iniciativě získaly pochody opět jasnou organizaci a úroveň. Po neshodách kvůli podstatně rozdílným představám o způsobu zajišťování pochodů mezi SPZHL a Josefem Krátkým byla spolupráce při organizování pochodů ukončena. Dle vyjádření jednoho ze členů SPZHL mj. proto, aby nebylo poškozováno jméno a činnost tohoto sdružení. Vzhledem k tradici a na přání turistů následně vznikly pochody *Hledání Stromoucha* a *Skobácké putování*, které se konaly ve stejných termínech jako původní.

²⁹² Jedná se o příležitostné periodikum vydávané SPZHL. Mezi důvody jeho vydávání patřila propagace a lepší informovanost o dění ve SPZHL. Prostor měl být věnován i nejnovějším poznatkům o hradu Lanšperk, dále článků vztahujícím se k území bývalého lanšperského a lanškrounského panství a regionálním zájmovostem.

Po pěti letech práce jeho jednatel Radim Dušek zhodnotil činnost a dosavadní zkušenosti. Sebekriticky přiznal, že záchranné práce pokračují pomalu, jelikož se členové SPZHKL učí, vzájemně se poznávají a snaží se přispět k činnosti. Ovšem mnohé je nutno k nějakému výkonu vůbec přimět, přivést či popostrčit. Chyběla jim iniciativa. Zároveň mělo sdružení problém se získáním mladých lidí.²⁹³ Na druhou stranu ale R. Dušek kladně hodnotil propagaci sdružení, jeho činnost a aktivity a vztah k návštěvníkům hradu. Přístup vlastníka hradu (obce Dolní Dobrouč) ke členům SPZHKL a k jejich práci byl v té době vstřícný.

Zajímavé bylo hodnocení názorů a přístupu odborníků k záchrane hradní architektury R. Duška: *„Naše sdružení musí velmi mrzet, když někteří dnešní odborníci jsou protivníky vzedmuté vlny romantismu. Často kritizují aktivity, které směřovaly a směřují k záchrane hradních zřícenin. Jejich argumentace bývá v souladu se současným vývojem poznání a z dnešního pohledu plně oprávněná. ALE? Na druhé straně nelze pochybovat o tom, že existují lidé a organizace, kteří chtějí pomoci a opomenout co možná nejméně z oblasti památkové péče. Jednotliví specialisté nechť dohlížejí a radí, i zakazují. Avšak i mezi nimi se najdou lidé upřednostňující sbírku svých akademických titulů a přelétající z jedné památky na druhou, přesně podle výše „ze shora“ uvolněných finančních prostředků. A běda, bude-li někdo bořit pečlivě a pomalu vytvářené monopoly a stereotypy. Nebýt mnohých nadšenců, neměli by leckde odborníci co za kulturní památky prohlašovat. I hrady dnes reprezentativně zachovalé procházely svým vývojem, jejich čistá původní podoba byla mnohokrát pozměněna. Došlo a muselo dojít k narušení vypovídajících hodnot, aby se zrodily hodnoty nové – aniž by pokořily a zcela negovaly ty staré. (...) Ne vše je vhodné pouze odborně s památkářským srdcem a vědecky zhodnotit, vyzkoumat a zakonzervovat. Kde je život a návaznost? I současné metody budou budoucností kritizovány a chápány jako předpotopní. Zřejmě nejvíce smysluplná by měla – musí být – vzájemná spolupráce a pochopení mezi „nadšenci“ a odborníky. Vždyť není v silách specialistů zachránit vše, co dostalo ono označení kulturní památka. (...) Lepší vlna romantismu s pečlivým a přísným odborným dozorem než okolí na hony vzdálená záchrana úzkým okruhem vědců! Dodnes chybí metodika a hodnocení jednotlivých možných přístupů k hradním zříceninám. Rozdílné názory panují nejen*

²⁹³ Jednatel sdružení Radim Dušek tím měl na mysli mladé lidi ve věkové kategorii do třiceti let, kteří nechtěli vstoupit do žádné organizace. Tento problém občanské angažovanosti je aktuální i dnes a možná ještě více než tehdy. Řada nejrůznějších spolků má problém s členskou základnou a se získáváním nových, mladších a aktivních členů. Dá se předpokládat, že díky tomu některé spolky časem zaniknou. Ostatně tento problém naplno pociťuje také autor této diplomové práce ve Společnosti ochránců památek ve východních Čechách, z. s., jehož je od roku 2011 předsedou. Za posledních zhruba deset let se spolku prakticky nepodařilo získat do svých řad ani jednoho člena mladší věkové kategorie do třiceti let.

v celkovém pojetí záchranných prací, ale i v jednotlivých dílčích úsecích a detailech. Diskuse je pochopitelná, ale názorů je neskonale mnoho, nejhorší je, že často velmi protichůdných“²⁹⁴ SPZHL si od svého vzniku stanovil povinnost dbát pokynů všech zúčastněných stran, chtěl zachovat památkovou autenticitu a veškeré zabezpečovací zásahy měly být přiměřené, kultivované a nesměly falzifikovat dokument umění, historie a lidské práce. Hrad Lanšperk měl být tedy zachován v dochovaném torzu, které mělo být pouze zabezpečeno, zpevněno a konzervováno.

Pět let práce ve prospěch zříceniny hradu ale bohužel přineslo členům SPZHL také trpkou zkušenost. Objevily se provokace a urážky ze strany lidí nepřejících aktivitě na záchranu hradu a došlo také k devastaci majetku. „*Strašně nás mrzí zbytečné ničení naší práce vandaly. Zvláštní přístup si zcela jistě zaslouží někteří lanšperští obyvatelé, kteří nemají naše sdružení v oblibě. Je těžké přesvědčovat tam, kde chybí určitý větší rozhled, nadhled a zdravý patriotismus. Navíc je Sbor posuzován podle místních tradicionalistických kritérií, což je značný omyl. Připočteme-li ještě zachování jakéhosi sousedského systému a pojetí práva, nezbyvá než překonat zbytečné urážky.*“²⁹⁵

V říjnu 1997 se v Ústí nad Orlicí konal seminář *Hrady a tvrze (Stavby zastřešené i torzální). Památková ochrana, opravy, statické zajištění, konzervace, nové využití*. Semináře se zúčastnila celá řada předních odborníků zabývajících se torzální architekturou, jejím výzkumem a ochranou.²⁹⁶ Zúčastnili se ho také členové SPZHL a R. Dušek zhodnotil jak seminář samotný, tak vystoupení několika účinkujících²⁹⁷, ale i následnou exkurzi na hrady Lanšperk²⁹⁸, Žampach a Litice.

²⁹⁴ DUŠEK, Radim. První zkušenosti. In: *Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka* [online]. Lanšperk, Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, březen 1997, č. 2, s. 2 [cit. 2019-04-21]. Dostupné z: <http://www.lansperk-sbor.cz/SbListy02.pdf>.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 3.

²⁹⁶ Mezi přednášejícími byli např. PhDr. et JUDr. Dobroslav Líbal, PhDr., Josef Štulc (tehdejší ředitel Státní památkové péče), Doc. Ing. arch. František Kašička, CSc., Doc. Ing. arch. Václav Gírsa, PhDr. Vladislav Razím, Doc. PhDr. Ivo Hlobil, JUDr. Jiří Varhaník nebo PhDr. Tomáš Durdík.

²⁹⁷ V hodnocení semináře Radim Dušek uvedl, že dr. Tomáš Durdík ve svém vystoupení „*jako již tradičně napadl laické aktivity, občanská sdružení, která hradům prý „pomáhají chalupářským způsobem.*““ Dále konstatoval, že jeho slova bezesporu vycházejí z velké zkušenosti, ale že vinu nelze vidět pouze u skupiny lidí, kteří se nechtějí smířit s nečinností státu a s neexistující koncepcí promyšlené ochrany hradní architektury jako součásti kulturního dědictví. Souhlasil s T. Durdíkem v tom, že méně někdy znamená více a že škody z oprav nesmí převýšit škody způsobené časem. SPZHL se dle názoru R. Duška radám nebránil, nediskutoval o nich a plnil je. Vyslovil také otázku, kde brát finanční prostředky, když stát peníze nemá a vlastník zříceniny měl úplně jiné starosti. Podrobněji k jeho popisu průběhu semináře viz DUŠEK, Radim. Poznámky a postřehy ze semináře *Hrady a tvrze (stavby zastřešené i torzální) památková ochrana, opravy, statické zajištění, konzervace, rekonstrukce, nové využití*. In: *Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka* [online]. Lanšperk, Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, leden 1998, č. 5, s. 2 [cit. 2019-04-21]. Dostupné z: <http://www.lansperk-sbor.cz/SbListy05.pdf>.

²⁹⁸ Exkurze se konala v rámci semináře dne 23. října 1997. Na hradě Lanšperk SPZHL zastupovali Radim Dušek

V červnu roku 1998 byl ukončen projekt Flóra areálu zříceniny hradu Lanšperka, který podpořilo Regionální environmentální centrum pro země střední a východní Evropy v lokálním grantovém programu. Jeho cílem bylo zmapování flóry předem vymezeného teritoria v areálu hradu Lanšperka.²⁹⁹ SPZHL chtěl výsledky výzkumu použít pro svou další práci. Sdružení bylo sice zaměřeno na záchranu zříceniny hradu, ale přesto jeho členové chápali, že spolu oba obory, tedy ochrana kulturního dědictví a přírodního bohatství úzce souvisejí: „*I když není sdružení zaměřeno na ekologii nebo ochranu životního prostředí, je přesvědčeno, že je flóra stejně tak důležitou a specifickou součástí lokality jako i zbytky hradního zdiva. Navíc nic nebrání tomu, aby se jednotlivé obory navzájem podporovaly, uznávaly a hlavně vzájemně spolupracovaly. Při mnohých výkopech a terénních úpravách se v určitých místech vyžaduje souhlas archeologů či památkářů. Je vhodné, aby se v konkrétních případech vyjadřovali i odborníci z oblasti životního prostředí. I příroda je dědictvím, které nám bylo svěřeno a které musíme předat dalším generacím.*“³⁰⁰ Členové SPZHL si plně uvědomovali, že veškeré přípravné, sanační a udržovací práce na zřícenině zcela logicky mají za následek zásah do přírodního prostředí této lokality. Zmapování její flóry mělo mj. zamezit možným ztrátám vzácných bylin případně dřevin, které by se mohly v areálu hradu vyskytovat.³⁰¹ Během uvedeného zajímavého botanického výzkumu bylo na vybraném teritoriu nalezeno a popsáno celkem 107 herbářových položek. Jednalo se o poměrně široké spektrum bylin, ale i dřevin.³⁰²

a Jan Křivohlávek. Přítomni byli seznámeni s historií hradu a došlo k diskusi nad probíhajícími záchrannými pracemi a ke zhodnocení působení sdružení. Zástupci SPZHL vyslovili své názory na problémy týkající se činnosti sdružení – nesouhlas s T. Durdíkem ohledně sdružení, návštěvníci a jejich devastace areálu zříceniny, dále přístup památkářů, úředníků a majitele, zvláštní jednání místních obyvatel, nehospodárnost a mrhání prostředky státu v otázce lešení i termínů účelových dotací. Vysvětlili dále přítomným existenci nežádoucích náletových dřevin a nepokosení trávy, účelnost přístřešků a také vstupní informace autora projektu opravy hradu. Po této diskusi došlo k pochopení provedení prací členy SPZHL a naopak byl vysloven nesouhlas s provedenou realizací konzervačních prací firmou.

²⁹⁹ Předmětem výzkumu bylo vlastní jádro hradu, přístupová cestička z tzv. druhého hradního příkopu, dále druhý hradní příkop včetně skalnatého terénu nad ním a pod hlavní východní a severovýchodní stěnou včetně uměle vybudovaného prostoru (počátkem 50. let 20. století upraveného pro účely sportovního hřiště) ve druhém hradním příkopu.

³⁰⁰ DUŠEK, Radim. Projekt Flóra areálu zříceniny hradu Lanšperka. In: *Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka* [online]. Lanšperk, Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, listopad 1998, č. 7, s. 8 [cit. 2019-04-21]. Dostupné z: <http://www.lansperk-sbor.cz/SbListy07.pdf>.

³⁰¹ V celém hradním areálu včetně svahu se do roku 1945 pásly kozy. Vše tedy bylo do té doby holé, porostlé pouze trávou a místy keři. Ve druhém hradním příkopu se nacházely lípy a v jedné jeho části byl založen v 50. letech 20. století ovocný sad. Ve stejném období byla vysazena jedna lípa vedle bývalé studny v jádru hradu na počest tehdejšího komunistického prezidenta Klementa Gottwalda. Od roku 1992 byl areál několikrát zbaven náletových dřevin a pravidelně byla také sekána tráva.

³⁰² K výsledkům tohoto výzkumu podrobněji viz DUŠEK, Radim. Projekt Flóra areálu zříceniny hradu Lanšperka. In: *Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka* [online]. Lanšperk, Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, listopad 1998, č. 7, s. 9–10 [cit. 2019-04-21]. Dostupné z: <http://www.lansperk-sbor.cz/SbListy07.pdf>.

Členové SPZHL byli nadále autorsky aktivní. Po informační brožůře a pohlednicích vyšla publikace tentokrát zaměřená na dětské čtenáře, *Pohádky lanšperského hradu*.³⁰³

V listopadu 1998 navštívili hrad Lanšperk tehdejší předseda Senátu Parlamentu ČR Doc. JUDr. Petr Pithart společně se senátorem Ing. Bohumilem Čadou, který se o činnost SPZHL zajímal průběžně již několik let. Zástupci SPZHL je seznámili s problematikou ochrany hradních zřícenin a s činností sdružení.

Jedna z dalších událostí však naopak nebyla příjemná. R. Dušek a další členové byli kvůli kritice nedobrych poměrů v Lanšperku poté, co R. Dušek jako představitel SPZHL vystoupil v tisku proti neoprávněným útokům, vyzvání k účasti na setkání tzv. občanského výboru, rady obecního úřadu a zástupců sdružení. Po tomto vyhroceném setkání, kdy si museli zástupci sdružení vyslechnout další lži o hradu, vztahu místních obyvatel k němu a o SPZHL, R. Dušek konstatoval, že si někteří členové tzv. občanského výboru neuvědomili, že je rok 1998: „*Bude trvat jistě velice dlouho, než se vytvoří demokratická občanská společnost bez silného komunistického nádechu, který v sobě nosíme z dob socialismu jako zákeřný vir.*“³⁰⁴

Na samém konci tohoto na události bohatého roku byl dokončen projekt Záchrana zříceniny hradu Lanšperk.³⁰⁵ Investorem byla obec Dolní Dobrouč a garantem SPZHL. Projekt posuzovali odborníci jak z oblasti památkové péče, tak archeologie a kastelologie. Hradní zřícenina měla být pouze konzervována ve svém tehdejší stavu. Největší problém představovalo hradní zdivo z lomového kamene, kde eroze způsobila vyplavení spárové malty do hloubky 3 až 5 cm.

Na prvním kontrolním dnu 19. května 1999 byly stanoveny podmínky oprav a úkoly. Jako priorita byla určena konzervace veškerých nadzemních částí zdiva, v případě plášťové hradby nejprve její vnitřní strany a následně vnější. Problém také představoval havarijný stav otvoru v rohu sklepní místnosti.³⁰⁶ Úseky plášťové hradby bez lícového zdiva neměly být plošně dozdívány a veškeré potřebné dozdívky měly být použity pouze v nutných případech. Kvůli

³⁰³ Podrobnější rozbor této publikace viz NĚMCOVÁ, Stanislava. *Regionální literatura pro děti a mládež na Ústeckoorlicku po roce 1990* [online]. Olomouc, 2014, s. 12–31. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Jana Sladová, Ph.D. [cit. 2019-04-21]. Dostupné z: https://theses.cz/id/jdf9q9/BP-Nemcova_Stanislava.pdf.

³⁰⁴ DUŠEK, Radim. Dlouhavé okénko. In: *Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka* [online]. Lanšperk, Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, listopad 1998, č. 7, s. 12 [cit. 2019-04-21]. Dostupné z: <http://www.lansperk-sbor.cz/SbListy07.pdf>.

³⁰⁵ NPÚ, ÚOP v Pardubicích. *Záchrana zříceniny hradu Lanšperk*. Pardubice: Ateliér Zelený dům, 1998. 1 svazek, 3 části.

³⁰⁶ Otvor vznikl v roce 1991 kdy pracovníci Městského muzea v Lanškrouně neodborně a bez povolení vyzdvihli z jihozápadního rohu sklepní místnosti kamenné mlýnské kolo. Roh místnosti byl vážně poškozen a následně provizorně vyplněn na sucho naskládanými opukovými kameny. V roce 1998 byl otvor opět provalen a došlo k pohybu zeminy.

provádění budoucích konzervačních prací byla do druhého hradního příkopu zavedena voda a elektřina. Při výkopech bylo nalezeno torzo kachle a mnoho dalších úlomků keramiky.³⁰⁷

Sanace stanoveného úseku zdiva byla svěřena firmě STAKO – sdružení kameníků Letohrad na základě vyhlášeného výběrového řízení. Rozhodnutí o povolení prací vydal OkÚ v Ústí nad Orlicí v červenci roku 2000. Na úhradu nákladů na provedení prací byla získána státní dotace ve výši 200 000 Kč. Vlastní práce spočívaly ve spárování vnitřního a vnějšího líce plášťové hradby, částečné dozdivce při vstupu na jižní plášťovou hradbu a v sanaci koruny plášťové hradby. V roce 2000 se podařilo sanovat úsek vnějšího zdiva od jižního rohu nad druhým hradním příkopem v délce 15 m. Bylo provedeno několik dozdivek, rovněž byla konzervována koruna zdiva o délce 6 m (bez osazení travního drnu).

SPZHL byl tento rok velmi aktivní po všech stránkách. Konzervační práce se zaměřily na zabezpečení otvoru v jihozápadním rohu sklepní místnosti v hradním paláci, na běžnou údržbu areálu a smluvně určený dohled.³⁰⁸ Členové sdružení na hradě odpracovali více než 153 hodin a významně se také věnovali propagační a osvětové činnosti. Byly vydány dvě pohlednice hradu, probíhala spolupráce při natáčení dokumentu o Lanšperku, zapůjčili materiály na výstavu Zříceniny hradů na Orlickoústecku a Vysokomýtsku a v tisku se objevilo jedenáct zpráv o aktivitách sdružení. K 31. 12. 2000 bylo v evidenci sdružení 64 členů. SPZHL shromažďoval bohatou fotografickou dokumentaci³⁰⁹, odeslal 269 dopisů, uskutečnilo se množství nejrůznějších jednání a řada kontrolních dnů. Při nich hrad navštívili přední odborníci na torzální architekturu a kastelologii, pracovníci památkové péče, Památkové inspekce MK ČR, zástupci OkÚ Ústí nad Orlicí a obce. Bohužel došlo k další nepříjemné události, a to k pokácení a krádeži ovocných stromů z areálu hradu. Situaci šetřila Policie ČR.³¹⁰

Již od samého počátku existence SPZHL plánoval vybudování ubytovny v Lanšperku, která by sloužila jako zázemí při brigádách, ovšem nejen při nich. Lokalita jistě nabízí řadu možností pro turistiku, a to jak letní, tak zimní. Objekt nabízející občerstvení, hygienické

³⁰⁷ Nálezy byly odevzdány archeoložce Okresního muzea Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou PhDr. Martině Bekové.

³⁰⁸ Ze strany pověřených zástupců SPZHL bylo v roce 2000 provedeno celkem 54 kontrolních a dohledových dnů a pořízeno přes 240 fotografií dokládajících celý průběh prací. Fotografie dokumentovaly počáteční stav, průběh prováděných prací a konečný stav po dokončení.

³⁰⁹ V roce 2000 bylo v archivu SPZHL evidováno 604 položek písemností a přes 1500 fotografií zachycujících hrad Lanšperk a aktivity sdružení.

³¹⁰ Stromy pokácela a odvezla rodina Šislerových. Vše nasvědčuje tomu, že obec Dolní Dobrouč raději krádež stromů zlegalizovala dodatečným schválením jejich pokácení s tím, že stromy údajně byly v majetku této rodiny.

zázemí a možnost levného noclehu by tak mohl dané místo oživit. Obec Dolní Dobrouč proto zadala projekt na rekonstrukci domu čp. 2, který následně zpracovala firma Ateliér Zelený dům Pardubice. Vznikl také návrh na vybudování provizorní vyhlídkové plošiny založené na dvou staveništních železobetonových prefabrikovaných deskách. Vlastní konstrukci plošiny by tvořily lešenářské trubky a podlahové rošty. Konstrukce neměla být spojena s hradební zdi. Počítalo se také s osvětlením obvodové venkovní a vnitřní zdi pomocí svítidel umístěných na terénu. Byla rovněž dokončena dokumentace pro zadání stavby „Hradská cesta – I. etapa v Lanšperku“. Realizace počítala s obnovou údajné historické hradní cesty spojující kdysi hrad s pozdějším sídlem panství v Lanškrouně. V této I. etapě se mělo jednat o úsek mezi hradem Lanšperk a osadou Kočtina. Projekt počítal s úpravou polní komunikace na „vozovku“, s odpočívadly, lavičkami, stoly, odpadkovými koši a informačními tabulemi s popisem místa.

Postupně se čím dál více stávala aktuální otázka konečného využití zříceniny hradu Lanšperka. K tomu se ve své úvaze vyjádřil Libor Kubišta ze SPZHL: *„V tomto pohledu se mi Lanšperk ukazuje jako místo, kam návštěvník zavítá jako součást turistického nebo cyklistického výletu po okolí a využije jeho klidu a pohody k vítané přestávce, občerstvení a pohledům do okolí. Rodiny s dětmi si Lanšperk zvolí jako příjemný nedaleký cíl sobotního nebo nedělního výletu, kde se děti budou moci „vyřádit“. Lanšperk je také oblíbeným místem, kam lidé z blízkého okolí mohou zavést svou návštěvu a ukázat jí Orlické hory, Jeseníky a blízké okolí. Na hradě se objeví i ti, kteří projíždějí kolem a upoutá je z dálky viditelná silueta hradu nebo osvětlená kaple Nanebevzetí Panny Marie. Občas by se na Lanšperku mohla objevit kulturně-společenská akce přiměřená nevelkému areálu hradu. (...) Ke zvýšení atraktivity by přispělo vybudování vyhlídkového místa přímo v jádře hradu (například rozhledna, ochoz na obvodové zdi nebo plošina) s panoramatickým popisem okolí. Nejvhodnějším místem se zdá severozápadní roh hradby a mně osobně by se líbila vyhlídka připomínající hradební ochoz. Památkářské hledisko ale upřednostňuje variantu nezasahující žádným způsobem do stávajícího zdiva s možností demontáže, což splňuje samostatná kovová konstrukce. Takové řešení se mi ale zdá pro stávající atmosféru jádra příliš rušivé.“*³¹¹

Areál má být podle názoru člena sdružení přizpůsobený relaxaci a oddechu, vybavený lavičkami, stolem, odpadkovými koši, místem pro „zaparkování“ kol, upraveným ohništěm

³¹¹ KUBIŠTA, Libor. Lanšperský hrad – jak dál? In: *Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka* [online]. Lanšperk, Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, červen 2004, č. 12, s. 7 [cit. 2019-04-21]. Dostupné z: <http://www.lansperk-sbor.cz/SbListy12.pdf>.

a vhodně zakomponovaným prostorem pro dětské hry. Všechny tyto navrhované prvky dát do souladu s přírodním rázem Lanšperka a samozřejmě přitom respektovat zásady památkové péče. Budoucí případné kulturní a společenské akce a „dětský koutek“ i upravené ohniště pak je vhodné umístit pouze do hradního příkopu. Vlastní jádro hradu by mělo být klidným místem s co nejmenším počtem umělých zásahů. Autor se zamýšlel se také nad vybavením zříceniny vhodnými informačními tabulemi. Areál měl být pravidelně zbavován trávy a náletových dřevin. Zároveň však doporučuje umístit na určitá místa udržované dřeviny, např. šípky, aby se přirozeným způsobem zabránilo poškozování zdiva a lezení na hradbu. Co se týká návštěvnického režimu, předpokládal spíše nepravidelné „dny otevřených dveří“ s možností výkladu a s vybíráním dobrovolného vstupného než se stálou průvodcovskou službou. Ve svém hodnocení L. Kubišta přiznal, že jím prezentovaná vize se možná částí veřejnosti (zvláště pak odborné) může zdát ústupem od zásad památkové péče, uznal jistý posun v pohledu na rozdíl od svých předchozích představ. Důvodem byly jeho cesty po naší zemi, na kterých viděl snahu přiblížit památky více návštěvníkům (jako příklady uváděl hrady Potštejn nebo Litice): *„Má li být totiž památka památkou, musí žít – musí ji navštěvovat lidé, kteří se zde cítí dobře, pobaví se a zároveň se něco dozví. Zkrátka musí současné generaci něco říci.“*³¹²

V roce 2006 bylo zadáno zhotovení projektové dokumentace na rekonstrukci torzální části jádra hradu. Úkolem k řešení se stal návrh konzervace zdiva a odvedení dešťových vod. Největší problém představovala voda v hradním paláci. V diskusi byla preferována varianta vsakovacích jam, při které by byla využita přirozenost terénu hradního jádra a svedení vody do studny s přiznáním její existence. Objevila se řada dalších problémů k řešení: radikálnější oprava „okna“ (zrušení hran a pravidelnosti, zajištění většího zostření a ostrosti jádra zdiva, likvidace oblouku), odebrání jádrové dozdivky severního vstupu na hradbu v jedné vrstvě a dospárování (likvidace nepropracovaného odskoku na vstupu), dále úsek trychtýře (úbytek jádra vpravo od „okna“ byl ke škodě s patrnou pravidelností v nepravidelnosti).

Po stavební stránce byl dokončen úsek vnitřní části plášťové hradby v okolí „okna“, a to včetně koruny zdiva, a zajištěno bylo také samotné „okno“. Zahájena byla také sanace a lokální dozdivka jižního parkánu ve směru od jižního nároží k západnímu. Stavební práce zajišťovala firma Stavební a sklenářské práce Karel Šilar z Dolní Dobrouče. Investice do sanačních prací činila v tomto roce 514 500 Kč (dotace z MK ČR 400 000 Kč, obec Dolní

³¹² Tamtéž, s. 8.

Dobrouč přispěla 100 000 Kč a obec Hnátnice poskytla dar ve výši 30 000 Kč). Členové SPZHL uskutečnili na hradě celkem pět brigád, během kterých odstraňovali náletové dřeviny, sekali trávu a opravili mříž ve sklepním prostoru. V září pak uspořádali setkání členů a příznivců SPZHL.³¹³ Na konci roku provedla PhDr. Martina Beková na pokyn NPÚ záchranný archeologický průzkum pravé části vstupu do propadlého levého sklepa hradního paláce. Došlo také ke zprovoznění internetových stránek SPZHL.

V roce 2007 byl končen projekt Konzervace hradu Lanšperk – Sklepy a nádvoří. Cílem bylo zpřístupnění zříceniny pro návštěvníky, a to jak pro zájemce z oblasti historie a památek, tak turisty. Proto projekt počítal s prezentací ukázek archeologických nálezů na místě, ale též s atraktivní vyhlídkou do kraje. V této souvislosti bylo řešeno zázemí pro uvedené aktivity – realizace vyhlídkové plošiny a objekt čp. 2 s občerstvením, ubytováním a malým muzeem. Lanšperk je nejen nemovitou kulturní památkou, ale také významným prvkem krajiny se specifickou flórou. Proto měly být všechny otázky projektu řešeny jak s orgány státní památkové péče, tak ochrany přírody.³¹⁴ Stavebně-technický průzkum byl proveden v letech 1993–2002 v rámci předprojektových prací. Projekt měl být realizován formou citlivé konzervace tehdejšího hradního torza s minimálním podílem rekonstrukcí, nutným zachováním charakteru a slohu zříceniny. A také za použití tradičních a historických materiálů, technologií a technických řešení v maximální možné míře. Nové doplňující konstrukce a detaily bylo možno použít pouze tam, kde si to vyžadovala funkce nebo bezpečnost. Vlastní stavební činnost pak byla rozdělena do dvou etap – 1. sklepy a hradní palác, 2. studna a nádvoří. Koruna zdiva měla být ošetřena jílovou hydroizolací a zadrnováním. Studna měla plnit funkci vsakovací jímky pro prostor nádvoří. Bylo tedy nutné vytěžit materiál z jejího vnitřku, dozít její korunu těsně pod horní úroveň. Tím se studna měla stát rozpoznatelnou pro běžného návštěvníka. Byl také navržen způsob sanace a izolace rubu kleneb a odvodnění nádvoří.

V rámci projektu regionu Orlickotřebovska „Zpřístupnění hradu Lanšperka“ došlo ke stavbě vyhlídkové plošiny³¹⁵, areál byl osazen světly a informační tabulí. V rámci provedených prací

³¹³ První taková akce proběhla v roce 2005. Následující rok bylo toto setkání uspořádáno v rámci akce Dnů evropského dědictví. Návštěvníci, kterých bylo asi sto, se mohli zúčastnit komentovaných prohlídek hradu a měli možnost nahlédnout i do běžně nepřístupné sklepní místnosti. Na stěnách dolního přístřešku v areálu hradu byla umístěna výstava materiálů ke kastelologii a k historii hradu. Kulturní program zajistil dětský flétnový soubor Acri tibia z Ústí nad Orlicí.

³¹⁴ Pro likvidaci náletových dřevin v celém areálu byla v roce 2003 zpracována Zuzanou Baladovou metodika. Z. Baladová také provedla dendrologický průzkum lokality. Tomáš Kroulík a Radim Dušek zpracovali botanický průzkum.

³¹⁵ Vyhlídková plošina byla postavena během léta 2007 a zpřístupněna 7. září téhož roku. Jedná se o osm metrů

došlo k několika pochybením a nedodělkům ze strany zhotovitele.³¹⁶ Postupně se také začaly objevovat problémy ve vztazích s obcí. Z hradu zmizelo lešení, které sice odvezli zaměstnanci obce, ale zástupcům SPZHL o tom nikdo neřekl. Dalším problémem byly klíče od přístřešku ve druhém hradním příkopu, který byl od počátku z velké části majetkem sdružení. Po vjezdu traktoru do areálu hradu zde zůstaly nepřípustné zásahy. A v neposlední řadě se SPZHL ohradil proti používání znaku sdružení bez jeho vědomí. To vše však byly dílčí či drobné neshody, které se jistě daly vyřešit. Tím největším problémem zůstalo získání finanční dotace na pokračování prací na hradě. Obec Dolní Dobrouč totiž žádost o dotaci v tomto ani v následujícím roce nepodala.

V červenci 2008 došlo k potvrzení existence druhého středověkého opevněného objektu v katastrálním území Lanšperku.³¹⁷ Pomocí detektoru kovu prozkoumal archeolog PhDr. David Vích z Regionálního muzea ve Vysokém Mýtě kopec a ostrožnu nad železničním nádražím (nad cyklostezkou). Zásluhou nálezů z konce 13. a ze 14. století (hroty šípů, podkovy, fragmenty třmenů, ostruhy, čepele nožů, keramika) a nálezových situací se potvrdilo obydlí objektu a také jeho obléhání a dobývání.³¹⁸ Výzkum prokázal, že hrad Lanšperk a tato opevněná lokalita musely po jistou dobu existovat současně. Místo výzkumu však bohužel vzápětí opakovaně napadli nelegální „hledáči pokladů“.

V říjnu 2010 spolupracoval SPZHL se Základní školou v Dolní Dobrouči na projektu s názvem „Z hradu se stala zřícenina.“³¹⁹ „*Naším cílem je probudit zájem žáků o region, ve*

vysokou třípatrovou kovovou konstrukci sestavenou z pozinkovaného lešení. Je volně přístupná a z jejího vrcholu se naskýtá výhled na panorama Orlických hor, Králický Sněžník, Suchý vrch, Bukovou horu a za dobrých podmínek i Jeseníky. Tato plošina od počátku mezi lidmi vzbuzuje rozporuplné pocity a názory na ní jsou různé. Z hlediska vzhledu a provedení byla označena např. jako „*nepříliš esteticky vyvedená, připomínající spíše stavební lešení.*“ Druhou stránkou věci je vhodnost jejího umístění v areálu zříceniny. Faktem je, že se jedná o odstranitelnou konstrukci, která není nijak spojená s hradním zdívem.

³¹⁶ Jednalo se např. o nezajištěné dráty ke světlům, nezadrnování betonu pod vyhlídkovou plošinou a u patek světél nebo o nefunkční odvod vody na přístupové cestě.

³¹⁷ V odborné literatuře tato lokalita popsána do té doby nebyla. Regionální literatura jí nicméně znala. Turistický průvodce z konce 80. let 20. století uváděl zbytek strážné věže, kruhový příkop a vnější val naproti hradu Lanšperk. Stejně tak ji zmiňoval turistický průvodce z roku 1995. Lokalitou se podrobněji zabýval Petr Nisler v roce 1998. K jeho průzkumu a závěrům viz NISLER, Petr. Izolovaná fortifikace u Lanšperka. In: *Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka* [online]. Lanšperk, Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, listopad 1998, č. 7, s. 2–4 [cit. 2019-04-21]. Dostupné z: <http://www.lansperk-sbor.cz/SbListy07.pdf>.

³¹⁸ K výsledkům průzkumu podrobněji viz VÍCH, David. Archeologické nálezy z předpolí drobné vrcholně středověké fortifikace v k. ú. Lanšperk. In: *Castellologica bohemica* / Praha: Společnost přátel starožitností Sv. 13, (2016), s. 321–333. ISBN 978-80-86204-28-4.

³¹⁹ Základní škola v Dolní Dobrouči byla jednou ze šestnácti pilotních základních škol v České republice zapojených do projektu s názvem Kulturně historické dědictví jako východisko pro rozvoj znalostí, schopností a dovedností žáků ve vzdělávání pro udržitelný rozvoj místních komunit. Na projektu Základní školy v Dolní Dobrouči nazvaném „Z hradu se stala zřícenina“ spolupracoval vedle SPZHL také SOKA v Ústí nad Orlicí, Městské muzeum v Ústí nad Orlicí a Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou.

*kterém žijí, a pomoci jim získat vztah ke kulturně-historickému dědictví, respektovat ho, rozumět mu a chránit ho, neboť Lanšperk byl v naší zemi výjimečný svou plášťovou hradbou bez věží typickou pro západní Evropu. Zároveň chceme žáky seznámit s činností a posláním místních kulturních institucí – muzeum, archiv. Projektu se věnuje 24 žáků 8. třídy v hodinách společenskovědního semináře,*³²⁰ uvedla k projektu Zdeňka Havlíčková ze Základní školy Dolní Dobrouč. Žáci nejprve ve škole za použití maket hradů diskutovali o částech hradu, účelu stavby, jeho údržbě, obyvatelích, obraně a dobývání. Při jedné z dalších hodin byla hlavním tématem myšlenková mapa – Lanšperk. Na základě ní byl zpracováván projekt; žáci se rozdělili do skupin s těmito zájmy: historie hradu, činnost SPZHL, obyvatelé hradu a záchrana zříceniny, fauna a flóra, archeologický výzkum. V sobotu 9. října následoval projektový den přímo na zřícenině, kdy mezi žáky přišli členové SPZHL. Čtyři skupiny žáků se střídaly na stanovištích po 45 minutách – sběr rostlin, historie hradu, SPZHL, lapidárium. Odpoledne pak proběhl úklid lokality. PhDr. M. Beková také seznámila žáky s archeologickým průzkumem hradu a v místním pohostinství pak ještě promítla obrázky a předvedla dětem archeologické nálezy z Lanšperka. V rámci projektu žáci navštívili Městské muzeum v Ústí nad Orlicí a SOkA v Ústí nad Orlicí.

V září roku 2011 došlo k otevřenému jednání mezi jednatelem SPZHL (R. Dušek) a starostou obce Dolní Dobrouč (Pavel Šisler), které se týkalo budoucnosti hradní zříceniny a další spolupráce. Výsledkem byl navržený postup pro nejbližší období: vzájemné a průběžné detailní informování o dění, poskytnutí všech projektů a studií OÚ Dolní Dobrouč, schůzka s projektantem a zpracování projektu, vypracování přehledu pokračovacích prací a způsob jejich realizace, nutnost podání žádosti o finanční příspěvek na MK ČR. Byla prodiskutována i řada dalších problémů (lešení, sekání trávy v areálu, používání přístřešků, sborová místnost, neoprávněné používání symbolů sdružení na internetových stránkách obce).

V souvislosti s úmrtím prof. PhDr. Tomáše Durdíka, DrSc., 20. září 2012 členové SPZHL připomněli vzájemnou spolupráci a ocenili jeho činnost: *„Pan profesor navštívil lanšperskou zříceninu několikrát. Osobně posuzoval nejen hradní areál. Našemu Sboru navrhoval postup k zajištění otvoru ve sklepní místnosti, jenž se vytvořil po sesuvu zeminy v důsledku devastační krádeže kamenného mlýnského kola zaměstnancem lanškrounského městského muzea s pomocníky. Pro hrad Lanšperk a Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, občanské sdružení, bylo ctí poznat profesora Durdíka a seznámit se s názory výjimečného specialisty –*

³²⁰ Viz HAVLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Projekt Z hradu se stala zřícenina* [online]. Orlický deník, 21. ledna 2011 [cit. 2019-04-27]. Dostupné z www: http://www.historickededictvi.com/?page_id=573.

*kastelologa, který bude hradům a zříceninám nejen ve východních Čechách zcela určitě chybět.*³²¹

Vedle opakovaných nájezdů nelegálních „detektorářů“ na zřícenině hradu Lanšperk došlo bohužel k dalšímu vandalskému projevu vůči této kulturní památce. V září roku 2012 neznámí vandalové „uměleckými výtvořami“ znehodnotili část hradby za vyhlídkovou plošinou, samotnou plošinou, světla a také informační tabuli. Případ vyšetřovala Policie ČR.

Vzájemná jednání mezi zástupci SPZHL a starostou obce Dolní Dobrouč pokračovala.³²² Došlo také na diskusi o další etapě konzervace zříceniny. Jednalo se o zaklenutí propadlé sklepní místnosti. Hradní palác měl být zaměřen a následně vyhotoven jednostupňový prováděcí projekt pro stavební povolení. Byla řešena znova otázka sborové místnosti. Ta byla před několika lety kvůli havárii odpadu poškozena, část majetku SPZHL byla zničena a nyní o využívání těchto prostor projeví zájem lanšperští myslivci.

V říjnu roku 2013 byl dokončen projekt Konzervace hradu Lanšperk – Sklepy a oprava vyhlídkové plošiny. V rámci jeho realizace byla plánována oprava sklepních prostor, úprava studny, komunikace pro pěší a oprava vyhlídkové věže s předpokládanou délkou realizace 8–10 týdnů a s orientačními náklady na stavbu ve výši 1 150 000 Kč.³²³ Všechny zainteresované strany usilovaly o nalezení řešení vhodného zázemí pro možné kulturní akce. Návrh počítal se vznikem dřevostavby o rozměrech 4 m x 8 m jako jednoprostorového objektu, který by sloužil jako sklad pro montované pódium, lavice a zahradní nábytek a zároveň jako depozitář archeologických nálezů. Nahradil by tak tehdejší dřevěný přístřešek ve druhém hradním příkopu. Dále také byla řešena rekonstrukce stavení čp. 2 v Lanšperku, ve kterém měl podle projektu vzniknout obecní dům s turistickou ubytovnou a společenskou místností. Zpracovaná studie počítala s vytvořením vhodných podmínek i zázemí pro turistiku a pro kulturní a společenské akce v Lanšperku.

³²¹ Vzpomínka. In: *Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka* [online]. Lanšperk, Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, červen 2013, č. 21, s. 5 [cit. 2019-04-27]. Dostupné z: <http://www.lansperk-sbor.cz/SbListy21.pdf>.

³²² Jednou z věcí, které tehdy R. Dušek starostovi obce P. Šislerovi sdělil, byla skutečnost, že je zázrak, jak cizí lidé Lanšperku pomáhají. Na to mu starosta odpověděl, že je to i nevýhoda, protože „domorodí“ chápou jinak. Je zajímavé, jak byla snaha členů SPZHL některými místními obyvateli vnímána negativně, a to už od počátku vzniku tohoto sdružení 90. letech 20. století. Pro členy SPZHL muselo být jistě velmi těžké pracovat zadarmo a ve svém volném čase ve prospěch zříceniny hradu Lanšperka a přitom být cílem urážek, útoků, krádeží a vandalismu ze strany místních obyvatel. Jejich jednání lze označit minimálně za podivné.

³²³ Podrobněji viz Projekt na druhou etapu záchranných prací na hradě. In: *Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka* [online]. Lanšperk, Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, červen 2014, č. 22, s. 1–6 [cit. 2019-04-28]. Dostupné z: <http://www.lansperk-sbor.cz/SbListy22.pdf>. V označení titulu tohoto čísla Sborových listů na obálce došlo k chybě. Jako datum vydání je zde uvedeno červen 2014. Na poslední straně je uvedeno správné datum vydání 13. června 2013.

V lednu 2014 byla na základě rozhodnutí rady obce Dolní Dobrouč bez udání důvodů vypovězena nájemní smlouva na sborovou místnost. Zároveň bylo rozhodnuto o nutnosti vyklizení stavební buňky i prostoru pod balkónem, který SPZHL využíval. Starosta obce P. Šisler jako důvod uvedl dlouhodobé nevyužívání předmětu nájmu, nulovou aktivitu SPZHL směřovanou ke zřícenině hradu Lanšperk. Především zdůraznil nízkou účast na brigádách a při výpomoci s údržbou hradu. V konečném důsledku to v podstatě znamenalo vykázaní sdružení z Lanšperka. Správní a dozorčí rada SPZHL rozhodla o vyklizení obecního majetku a pozemku (včetně přístřešků) s tím, že stavební majetek (dřevo, část lešení, část jednoho z přístřešků) daruje obci s podmínkou využití pro lanšperský hrad.³²⁴ Veškerý inventář a materiál byl předán obci. Sdružení věnovalo obci část přístřešku ve druhém hradním příkopu. Na tomto místě a ve sklepní místnosti jsou uloženy architektonické články z hradu, na což byla obec upozorněna. 14. června 2014 se konala v prostorách Státního oblastního archivu v Zámrsku valná hromada SPZHL. Na základě jejího usnesení byl zastupitelům obce Dolní Dobrouč odeslán 1. října 2014 dopis. V něm SPZHL poděkoval za umožnění pomáhat při údržbě a konzervaci lanšperské zříceniny a poděkoval za pomoc desítkám nadšenců a příznivců. Jeho členové se do budoucna možné spolupráci při konzervaci hradní zříceniny nebrání: *„I přes nekorektní přístup starosty, odpovědného obecního úředníka, rady obce a vykázaní z obecního majetku Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, občanské sdružení, svoji činnost nekončí. Chceme být nadále nápomocni při záchraně lanšperské zříceniny.“*³²⁵

Výše uvedená valná hromada dále rozhodla o odstoupení SPZHL od smlouvy z roku 1993, která upravovala vztahy mezi ním a obcí ve vazbě na lanšperský hrad. Tato smlouva nebyla ze strany obce v několika bodech dlouhodobě plněna a vykázaním SPZHL nebylo možné nadále plnit závazky k hradu ze strany jeho členů. Ti chtěli nadále upozorňovat na vážný stav hradu. Hodlali se také věnovat osvětové, publikační a odborné činnosti a pokračovat v organizaci turistických pochodů. Pokud by se ze strany obce Dolní Dobrouč změnil názor na hrad Lanšperk, chtěli členové SPZHL opět spolupracovat při jeho faktické záchraně. Podle jejich

³²⁴ Shrnutí vývoje vztahů a spolupráce SPZHL s obcí Dolní Dobrouč podrobněji viz DUŠEK, Radim. Představitelé dolnodobroučské obce vykážali Sbor z obecního prostoru na Lanšperku. In: *Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka* [online]. Lanšperk, Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, květen 2014, č. 23, s. 2–8 [cit. 2019-04-28]. Dostupné z: <http://www.lansperk-sbor.cz/SbListy23.pdf>.

³²⁵ Zápis valné hromady Sboru pro záchranu hradu Lanšperka, zapsaného spolku. Zapsal R. Dušek. Poslední schválené úpravy textů dopisů o vypovězení Dohody o spolupráci a poděkování zastupitelům obce. Sdělení zastupitelům obce schválené valnou hromadou k odeslání se zapracovanou větou dle názoru Doc. Ing. Ladislava Maixnera, CSc. o tom, že se nebráníme pomáhat. (Dopisy datovány 1. 10. 2014 a odeslány.). In: *Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka* [online]. Lanšperk, Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, květen 2015, č. 25, s. 7 [cit. 2019-04-28]. Dostupné z: http://matousporicky.cz/wp-content/uploads/Sborove-listy_25_2015.pdf.

názoru byl hrad obcí vnímán „jako nepříjemná kupa kamení, přinášející jen a jen potíže.“

Po dvaceti letech tak prozatím skončila spolupráce při záchraně zříceniny hradu Lanšperk mezi SZPHL a obcí Dolní Dobrouč. Členové spolku³²⁶ ale přesto možnost další spolupráce nechali otevřenou. Starosta obce Dolní Dobrouč Pavel Šisler uvedl, že se spolkem nespolupracuje a ani to nemá v plánu: „*Já jako starosta musím říct, že pro mě je partnerem především Národní památkový ústav a potom Městský úřad Ústí nad Orlicí a potažmo Ministerstvo kultury, pokud se jedná o dotace. (...) Nevzpomínám si, že by ten sbor pro záchranu hradu v posledních osmi letech vyvíjel nějakou konkrétní činnost, jako například v 90. letech. Tehdy sbor působil aktivně, vykonával na hradě drobné práce, ale to je dávno minulostí.*“³²⁷ Jednatel SPZHL Libor Kubišta k tomu uvedl, že se jeho členové rozhodně nevyhýbají dalším aktivitám. Údajnou nečinnost přisuzoval právě tomu, že obec nepodávala sdružení pomocnou ruku: „*V tuto chvíli neprovádíme žádné aktivity, které by směřovaly ke stavební činnosti na hradě. Věnujeme se spíše propagační činnosti, kterou chápeme jako jednu z možností, jak propagovat náš sbor i hrad Lanšperk, (...)*“³²⁸

Hrad Lanšperk podle starosty nepatřil mezi priority obce: „*Pokud se má hledat nějaká užitná hodnota a veřejné služby, které se mají lidem poskytovat, tak to není úplně na hlavní koleji toho zájmu. Jako hospodář se o to musíme starat, takže se o to budeme starat v nějakých mezích možností, ale rozhodně ne pompézností, abychom do toho napumpovali miliony, (...)*“³²⁹

„*Budeme doufat, že časem se něco změní. My jsme připraveni, že cokoliv se změní, jakmile bude obec chtít, tak si to hrad zaslouží. Chtěli bychom, aby hrad nedoplácel na to, že existují nějaké spory. Hlavní je, aby hrad byl v pořádku,*“ dodal k situaci L. Kubišta.³³⁰

Na podzim roku 2014 se na Lanšperku uskutečnilo televizní natáčení pro pořad Toulavá kamera. Dalším důležitým propagačním materiálem a turistickým lákadlem se stalo vydání turistické známky No. 899 Hrad Lanšperk. Na motivu suvenýru se objevila jednak silueta

³²⁶ Dle platné legislativy došlo na valné hromadě SPZHL v roce 2014 ke změně názvu na Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, zapsaný spolek.

³²⁷ *Lanšperk bude dál chátrat, obec si s dobrovolníky nerozumí* [online]. Český rozhlas Pardubice, 28. 11. 2015 [cit. 2019-04-28]. Dostupné z [www: https://pardubice.rozhlas.cz/lansperk-bude-dal-chatrat-obec-si-s-dobrovolniky-nerozumi-6043890](https://pardubice.rozhlas.cz/lansperk-bude-dal-chatrat-obec-si-s-dobrovolniky-nerozumi-6043890).

³²⁸ JANOUŠKOVÁ, Iva. *O Lanšperku stojí obec i sbor pro jeho záchranu. Každý však jinak* [online]. Orlický deník, 13. 11. 2015 [cit. 2019-04-29]. Dostupné z [www: https://orlicky.denik.cz/zpravy_region/o-lansperk-stoji-obec-i-sbor-pro-jeho-zachranu-kazdy-vsak-jinak-20151112.html](https://orlicky.denik.cz/zpravy_region/o-lansperk-stoji-obec-i-sbor-pro-jeho-zachranu-kazdy-vsak-jinak-20151112.html).

³²⁹ *Lanšperk bude dál chátrat, obec si s dobrovolníky nerozumí* [online]. Český rozhlas Pardubice, 28. 11. 2015 [cit. 2019-04-28]. Dostupné z [www: https://pardubice.rozhlas.cz/lansperk-bude-dal-chatrat-obec-si-s-dobrovolniky-nerozumi-6043890](https://pardubice.rozhlas.cz/lansperk-bude-dal-chatrat-obec-si-s-dobrovolniky-nerozumi-6043890).

³³⁰ Tamtéž.

zříceniny hradu a se souhlasem SPZHL také malý erb tohoto spolku. Zřícenině byla také věnována jedna kapitola v knize *Toulavá kamera*.³³¹

SPZHL požádal obec Dolní Dobrouč o příspěvek na knihu s pracovním názvem „Záchranné práce na zřícenině hradu Lanšperk 1993–2013“ s tím, že by se menší část finančních prostředků získaných z prodeje daroval na další propagaci hradu. Žádost však zůstala bez odezvy.

9. září 2015 obec Dolní Dobrouč prodala část pozemku p. č. 68/1 v k. ú. Lanšperk – skalní svah u čp. 6 soukromému majiteli. SPZHL vyslovil s tímto prodejem písemný nesouhlas. Jednalo se totiž o součást kulturní památky.³³² Prodej rozděloval historické pozemky patřící ke zřícenině hradu, které získala obec Lanšperk po první pozemkové reformě. Tehdy se zástupci obce smluvně zavázali, že všechny pozemky zříceniny hradu Lanšperk budou výlučně a nedělitelně sloužit budoucím generacím k oslavě a ochraně kulturního dědictví obce. Nesměly a neměly být nikdy prodány. V tomto směru zaslal SPZHL obci Dolní Dobrouč také svou výzvu: *„Nepatříčně rozdělit a prodat část středověké fortifikace je vskutku ojedinělý záměr, nemluvě o devastaci hodnoty místa a celého areálu, terénní hodnoty druhého hradního příkopu a narušení celistvosti cenné archeologické lokality. Žádáme obec Dolní Dobrouč, vlastníka zříceniny hradu Lanšperka a jeho pozemků, aby dbal zejména povinnosti ochraňovat tento historicky cenný a nedoceňovaný obecní majetek a předal jej budoucím generacím bez jakýchkoliv novodobých změn a nehorázných zásahů. Obec Dolní Dobrouč není určena k tomu, její volení samosprávních představitelů nejsou voleni proto, aby nadřazovali individuální zájmy nad správu majetku předky svěřeného. Výzýváme obec Dolní Dobrouč k nedělitelnosti pozemků zříceniny hradu Lanšperka, výjimečné kulturní památky obce i celého orlicko-ústeckého regionu. Radim Dušek, jednatel Sboru.“*³³³

Mnohaletá nečinnost ve smyslu sanačních prací vedla výkonný orgán památkové péče k tomu, že nařídil obci Dolní Dobrouč základní zabezpečení úseků vstupu do sklepa a bednění na zřícenině. Starosta obce slíbil podání žádosti o finanční dotaci na zajištění této akce.

V roce 2016 se na SPZHL obrátil místostarosta města Ústí nad Orlicí Matouš Pořícký ve

³³¹ TOUŠLOVÁ, Iveta, Marek PODHORSKÝ, Josef MARŠÁL a Miroslava VOBECKÁ. *Toulavá kamera 20*. Praha: Freytag & Berndt, 2015, s. 142–145. ISBN 978-80-7445-162-1 .

³³² Zřícenina hradu Lanšperk je památkově chráněna a evidována se svým pozemkem st. parc. č. 1 a parc. č. 68/1 (část - v rozsahu dochovaných částí kulturní památky včetně valu a příkopu), k. ú. Lanšperk, část obce Lanšperk. Rozsah se opírá i o zaměření, napojené na katastrální mapu, ze které je zřetelné, že valy a příkopy zasahují podstatnou částí na parcelu č. 68/1.

³³³ *Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka* [online]. Lanšperk, Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, květen 2016, č. 26, květen 2016, s. 9 [cit. 2019-04-29]. Dostupné z: http://matousporicky.cz/wp-content/uploads/Sborove-listy_26_2016.pdf.

věci vystoupení historického šermu na zřícenině, které chtěl organizovat Petr Kubíček z Dolní Dobrouče. Jednatel R. Dušek vyjádřil svůj subjektivní názor, že není příznivcem hraní si na minulost. Zastával vždy názor, že nejprve má být opravena zřícenina a upraven celý areál a teprve potom má následovat zábava. Zřícenina nemá sloužit jako kulisa a její údržba by měla být s kulturním programem propojena. K povolení konání takové akce zcela logicky uvedl, že ho udává obec Dolní Dobrouč, která je majitelem pozemku a kulturní památky.

Jak vidí budoucnost zříceniny hradu Lanšperk starosta obce Dolní Dobrouč? *„Obec Dolní Dobrouč bude v budoucnu činit postupné kroky vedoucí ke konzervaci zříceniny dle zpracované projektové dokumentace z roku 2013. Vše bude záviset na finančních možnostech obce a získání dotací k tomuto účelu, (...)"*³³⁴

4.3.3 Anketní otázky ke hradu Lanšperk

Na dotazy odpověděl prostřednictvím e-mailové komunikace jednatel SPZHL Mgr. Radim Dušek (RD) dne 12. 5. 2019:

1. Co pro Vás znamenají hradní zříceniny? Jak je vnímáte?

RD: *„Hradní zříceniny dokládají historickou sounáležitost s konkrétním místem, myšlení, přístup ke kulturní krajině a um našich předků. Díky neopakovatelné přitažlivosti, tajemnosti a romantické působivosti dokážou být bránou do říše fantazie.“*

2. Proč jste se rozhodl usilovat o záchranu zříceniny hradu Lanšperk? Co Vás k tomu vedlo?

RD: *„Nerozhodl jsem se sám. Myslím, že to nebyl ani můj nápad. Na samém počátku jsem s kamarádkou chtěl pouze zmírnit následky krádeže. Malá počáteční aktivita přivedla k domluvě skupinku přátel, bývalých spolužáků orlickoústeckého gymnázia, která jí vymyslela formu a pravidla. A byla tu občanská iniciativa ve znovuobnoveném Sboru pro záchranu hradu Lanšperka. Co mě k tomu vedlo? Dnes bych odpověděl – velká naivita. Tehdy – snaha lanšperské zřícenině pomoci v jejím zabezpečení, jen tak svobodně, po době nehorázného komunistického zasahování do života člověka, a z vlastní vůle.“*

³³⁴ JANOUŠKOVÁ, Iva. *O Lanšperk stojí obec i sbor pro jeho záchranu. Každý však jinak* [online]. Orlický deník, 13. 11. 2015 [cit. 2019-04-29]. Dostupné z [www: https://orlicky.denik.cz/zpravy_region/o-lansperk-stoji-obec-i-sbor-pro-jeho-zachranu-kazdy-vsak-jinak-20151112.html](https://orlicky.denik.cz/zpravy_region/o-lansperk-stoji-obec-i-sbor-pro-jeho-zachranu-kazdy-vsak-jinak-20151112.html).

3. Jak vidíte budoucnost zříceniny hradu Lanšperk?

RD: „Chci věřit tomu, že budoucí generace si budou daleko více vážit nejen lanšperské zříceniny, ale obecně všech památek v obci i místních částech. Možná zmizí malost, plané výmluvy, opovrhování a neznalost volených zástupců obce před svým rozhodováním. Snad se začnou daleko více a profesionálně starat také o hodnoty svěřené po předcích, naleznou princip rovnosti a slušné demokratické jednání. Stane se třeba zázrak a památková péče nebude vysmívána, opomíjena a přehlížena. Aktivněji se znalostí problémů začne pracovat rovněž příslušná státní správa. Zatím vidím budoucnost zříceniny hradu Lanšperk jako nezajištěnou kulisu pro všetečné turisty a místo pro lacinou teatrálnost šermířsko-rytířských hrátek, bez nápadu, úcty a pokory.“

4.4 Hrad Rabštejnek

Kraj: Pardubický

Okres: Chrudim

Obec: Rabštejnská Lhota

Katastrální území: Smrkový Týnec

GPS: 49.9046669N, 15.7529486E

Památkově chráněno od: 3. 5. 1958

Číslo ÚSKP: 19104/6-3985

Evidenční list nemovité kulturní památky:

poř. č. 948, 4. 4. 1983, zpracoval ing. arch. L. Svoboda

Památkový katalog: Hrad Rabštejn/Rabštejnek, zřícenina

<https://www.pamatkovykatalog.cz/hrad-rabstejn-rabstejnek-zricenina-12875395>

4.4.1 Stručná historie, stavební vývoj a typologie objektu

Hrad byl založen nejspíše v 1. polovině 14. století. Dnes používaný název Rabštejnek³³⁵ vznikl od německého názvu Rabenstein – havraní hnízdo. Při jeho vlastnictví se vystřídala celá řada majitelů. V letech 1540–1547 byl např. také v majetku města Chrudim. Stále byl obýván, a to až do poslední třetiny 16. století. V roce 1595 je již označován jako „zámek pustý“.³³⁶

³³⁵ Původní označení hradu bylo Rabštejn a kvůli své malé rozloze vzniklo označení Rabštejnek. Dříve se také používaly názvy Rabstein nebo Rabštýn.

³³⁶ K nejstarším dějinám hradu podrobněji viz SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. D. 1, Chrudimsko*. 3. nezm. vyd., v Argo 1. vyd. Praha: Argo, 1993, 9, s. 143–147. ISBN 80-85794-05-5.

Hrad byl postaven na skále a vnitřní část byla rozpuřena vysokým a úzkým skalním hřebenem ostrohu na dvě části. Dispozice hradu byla dvojdílná. Ve východní části stála na nároží velká čtyřhranná věž, ke které se vzadu připojovalo úzké stavení. Západní část s obytným palácem byla postavena ve svahu pod skalou a zajiřtvena opěrnými pilíři. Na jižní straně vlevo od čelní věže se nacházela vstupní branka, přístupná z předhradí po padacím mostě přes hradní příkop. Užitkové budovy stály vzhledem k nedostatku prostoru v předhradí.³³⁷

Na konci 50. let 19. století byla provedena romantická úprava hradu knížetem Vincencem Karlem Auerspergem.³³⁸ Inspirací mu zřejmě byly jeho cesty po Anglii, poté začal s úpravami zámku Žleby, Slatiňany a jejich okolí jako lovecké komponované krajiny s řadou odpočinkových míst, včetně Rabštejnu. Nově byla tehdy vybudována východní strana paláce obrácená do nádvoří, která však neodpovídala původní východní stěně. Do vylámaných okenních otvorů na severní a západní straně byla zasazena nová pseudorománská okenní ostění. Torzo paláce bylo zakryto dřevěnou sedlovou střechou krytou šindelem. Střecha nezakrývala celou obvodovou zeď, ale jen její část. Na její další části byl ohoz s cimbuřím a obloukovými stínkami.³³⁹ V interiéru byly zřízeny dvě místnosti – nevelká komora a prostorný sál zařízený dřevěným vyřezávaným nábytkem. Vnitřní úpravy paláce však nenavazovaly na jeho původní členění. Upravený interiér měl sloužit pro případný pobyt majitele na hradě po dobu lovu v přilehlé oboře. O nově upravených prostorách se zmiňuje Johann Franke ve své monografii *Geschichtliche Denkwürdigkeiten der Domaine Nassaberg* z roku 1863.³⁴⁰ Udává v ní, že kníže Vincenc z Auerspergu nechal v zámeckých ruinách zřídit přívětivý pokoj na starý rytířský způsob.³⁴¹ Stalo se pak milým zvykem, že každou neděli ráno vždy hajný hrad odemykal a výletníci z širokého okolí ho využívali k odpočinku, uvnitř se mohli občerstvit z vlastních zásob. Rabštejnek se stal oblíbeným výletním místem, což dokazuje celá řada fotografií a dobových pohlednic.³⁴² Zřícenina se stala cílem výletů také

³³⁷ Ke stavební podobě hradu srovnej MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady. Díl první*. Praha: Odeon, 1972, České dějiny, s. 427. Dále DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. 3., opr. vyd. Praha: Libri, 2009, s. 469–470. ISBN 978-80-7277-402-9.

³³⁸ Vincenc Karel Auersperg (1818–1867) byl romanticky založený člověk, který mj. prováděl vykopávky na zříceninách hradů Oheb a Lichnice. V literatuře je často chybně uveden jako autor úpravy zříceniny hradu Rabštejnek kníže František Josef Auersperg. Výsledky dendrochronologického průzkumu dubových zárubní a německy psaný deník hradu z roku 1860 dokládají jako autora úprav výše uvedeného V. K. Auersperga. Za tuto informaci děkuji Vítu Novákovi z Rabštejnské Lhoty.

³³⁹ Za upřesnění týkající se podoby zastřešení paláce děkuji Vítu Novákovi z Rabštejnské Lhoty.

³⁴⁰ Za tuto informaci děkuji kastelánovi zámku Slatiňany Ing. Jaroslavu Buřtovi.

³⁴¹ S tímto popisem koresponduje i snímek na dobové pohlednici zachycující místnost na hradě, ve které je dřevěná vyřezávaná skříň, kachlová kamna, stůl a čtyři vyřezávané židle.

³⁴² Jedná se např. o dobové pohlednice z přelomu 19. a 20. století uložené ve sbírkách Regionálního muzea

členů stolní společnosti Salvátorků.³⁴³

V roce 1928 došlo k projednání opravy odtrženého vadného plechování úžlabí na šindelové krytině hradní místnosti. Byl vypracován podrobný rozpočet oprav, a to nejen výše uvedeného poškození, ale i dalších částí.³⁴⁴ O dva roky později zřejmě došlo na zřícenině k dílčím opravám.³⁴⁵

4.4.2 Péče o hradní zříceninu v letech 1945–2018 v kulturně-historickém kontextu

V roce 1947 se ve zpravodaji ONV v Poličce objevil krátký článek o aktuálním stavu zříceniny hradu Rabštejnek: „*Trosky hradu Rabštejnkou nejsou tak chráněny jako dříve, kdy se o návštěvníky starali z myslivny v Rabštejnské Lhotě. Nábytek jest pomalován, na zdech zříceniny rostou keře a stromy a hlavně návštěvníci si neuvědomují, že páchají škody na národním majetku. Zřícenina by se měla oplotiti, oprava střechy jest velmi nutná. Kdo se postará o opravu?*“³⁴⁶

Členové stolní společnosti Salvátorků z Chrudimi, o kterých byla řeč v předchozí kapitole, se sice věnovali především zábavě, nejrůznějším recesistickým a společenským aktivitám, ale také se zapojovali do dobročinných akcí a pomoci potřebným.³⁴⁷ Scházeli se pravidelně každé úterý a mj. pořádali také nedělní výlety. A právě malebná zřícenina Rabštejnkou se stávala častým cílem jejich návštěv, měli k ní jistě velmi blízký vztah.³⁴⁸

v Chrudimi. Také Vít Novák z Rabštejnské Lhoty vlastní rodinné fotografie, na kterých je zachycen jeho děda Miroslav Kučera se sestrami Vlastou a Věrou a jejich bratranec Slávek Drobílek na výletě na hradě Rabštejnek ve 20. letech 20. století.

³⁴³ Společnost působila v Chrudimi v letech 1925–1990. Tato recesistická skupina lidí se scházela každé úterý u piva. Více podrobností viz BURKOVÁ, Jarmila. Stolní společnost Salvátorků v Chrudimi. In: *Chrudimský vlastivědný sborník*. Chrudim: Okresní muzeum, 1999, 4, s. 63–83. Členové této společnosti mj. pořádali nedělní výlety. Rabštejnek byl jedním z jejich oblíbených cílů a navštěvovali ho opakovaně. Zříceninu měli navštívit např. 28. července 1929: „*Bratr: „Begi“ navrhuje na neděli výlet na Rabštejnek. Sraz všech účastníků přesně ve 1/4 na dvě v hospodě na Rabštejnkou, odkudž je společný odchod domů.*“ Viz Regionální muzeum v Chrudimi, archivní sbírka, Protokoly Salvátorků, kniha č. 1, Inv.č.arch. 9577/1. Zápis ze Sleziny 202 konané 23. července roku 1929, s. 221. Další z výletů na Rabštejnek se konal např. v květnu roku 1930.

³⁴⁴ Rozpočet výloh pro potřebné opravy zříceniny hradu Rabštýna v knížecím revíru kuchánovickém r. 1928. Stavební úřad v Slatiňanech, 11. července 1928.

³⁴⁵ Odkazuje na ně článek *Hrádek Rabštejnek* v Chrudimských novinách z 8. 11. 1941, ve kterém autor Václav Štrof uvádí: „*Síň i okna bylo opravena r. 1930. Návštěvník v rytířské síni může snadno spočítati chudý inventář. Jest to kulatý stůl, 5 židlí, skříň na akta, lavice, věšáky a zelená kachlová kama.*“

³⁴⁶ List ONV v Poličce z 25. 10. 1947, s. 3.

³⁴⁷ Činností Salvátorků a dalšími chrudimskými spolky se ve své diplomové práci zabývala Kateřina Tóthová. Viz TÓTHOVÁ, Kateřina. *Chrudimské humoristické spolky v 19. a 20. století*. Hradec Králové, 2016, zejm. s. 39–52. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Marie Bahenská.

³⁴⁸ Někdy okolo roku 1949 se na jejich setkáních začínají objevovat zprávy o rytíři z hradu Rabštejna, který jim zasílal různé dopisy, básně a zval je také na návštěvu hradu. Tato postava je totožná s prvním a jediným předsedou Salvátorků, kterým byl Vojtěch Šimůnek zvaný Patt. Jméno rytíř z Rabštejnkou mu dali jeho přátelé po tom, kdy se po 2. sv. válce odstěhoval do Kraslic. Patt psal mj. také verše, které podepisoval rytíř Rabensteiger z Rabštejna nebo Rabštejnek. Jedná se např. o báseň z 8. listopadu 1949 viz Regionální

5. června 1949 se konal velký výlet členů této společnosti na hrad Rabštejnek. O průběhu této návštěvy se dochoval krásný záznam podaný jedním ze Salvátorků: „*Tu neděli bylo to 5. t. m. od rána byl již nezvyklý ruch kolem starobylého hradu pánů Rabštejnů. To se již na hradě připravovali na vzácnou návštěvu salvátorků z Chrudimě. V Chrudimi samé také vše bylo v Salvátorských rodinách vše vzhůru. Připravovali se kočárky, bařochy, leštily se boty a kartáčovaly uniformy. Kolem 1 hodiny odpoledne vše se hemžilo před Hospodyňskou školou odkud odcházely jednotlivé čety salvátorků s rodinami a vozidly vše směrem ke Lhotě. Po příchodu těchto sevřených útvarů ke vsi Rabštejnu zastavovány byly tyto průvody a řazeny ke hradu v kterémžto směru byly všechny cesty přecpány. Slyšet bylo trubení fanfár z hradu, odkud byly hradními trubači vytrubovány fanfáry na počest salvátorků, kteří byli toho dne hosty hradního pána. Když přišel náš hlavní zástup k 1. hradní bráně, čekal tu již majitel hradu, rytíř a patron Rabensteiger z Rabštejna se svoji vzácnou chotí a pážetem vítali všechny došlé salvátorky. Hradní pán měl krásnou a vzletnou řeč a páže nás zvalo ke vstupu do hradu, když předtím nám přeříkalo báseň, kterou se mi podařilo potají opsat a zanést do protokolu. V hradě samotném krásně vyzdobeném bylo již vše připraveno k hostině. Po krátkém výkladu pážete, který nám podal hlavně historický výklad, otevřena stará vzácná kredenc, kde již byly spatřeny řady láhví. Poněvadž bylo krásné počasí, konala se hostina v zahradě v podhradí a v hradě se jen vyvářelo. Obsluha byla bezvadná a pohoštění výtečné. Br. Starouš, který byl také přítomen, zbylé pivo ještě odkoupil a přivezl do Chrudimě, kde toho času začíná býti piva méně. Zpět se šlo domů až na několik jedinců zase pohromadě, přes vsi prošle se zpívalo. Domů jsme se dostali dobře.*“³⁴⁹ Po vyúčtování výletu bylo z výtěžku věnováno 500 Kčs „na hrad Rabštejnek“ a 350 Kčs hajnému, který měl v té době sedm dětí.

Na „slezině“ Salvátorků 18. dubna 1950 referoval bratr Krákora o hradě Rabštejn s tím, že by bylo potřeba dát do pořádku okna a trochu střechu. Je tedy vidět, že se Salvátorkům zřícenina hradu líbila nejen jako cíl výletů, ale také jim nebyl lhostejný její stav. Členové této stolní společnosti se rozhodli na hradě provést nějaké úpravy. O pár týdnů později se v zápisu z jejich další „sleziny“ o tom objevuje následující zpráva: „*Dále bylo hlášeno, že již po kolikátou sobotu pořádají se řemeslnické brigády na hrad Rabštejnek, kde se dává do pořádku hrad za nepřítomnosti hradního pána, který je nyní někde v Krkonoších. Škoda, že*

muzeum v Chrudimi, archivní sbírka, Protokoly Salvátorků, kniha č. 13, Inv.č.arch. 9577/13, s. 109–112.

Báseň je vlepna do knihy jako příloha k zápisu ze Sleziny 1015.

³⁴⁹ Regionální muzeum v Chrudimi, archivní sbírka, Protokoly Salvátorků, kniha č. 12, Inv.č.arch. 9577/12.

Zápis ze Sleziny 987 konané 30. května 1949, zapsáno v pondělí svatodušní L.P. 1949 (odpovídá datu 6. 6. 1949), s. 481–483.

*nemáme ještě všechny druhy řemesel v řadách salvátorků. Tak by tam byli zapotřebí ještě zedník a tesař, které bychom vyměnili za rybáře neb bulkáře a pod. Po skončení těchto oprav, bude uspořádána na hradě velká hradní slavnost, které mimo všechny salvátorky, kteří jsou již pozvaní, přijedou možná rytíři z Kraslic (zapotřebí objednat asi 60 obědů a večeří u br. Starouše a pak Jindřichohradečtí páni se svými fraucimórami.*³⁵⁰ 16. května téhož roku bratr Krákora srdečně zval Salvátorky na opravu hradu Rabštejnka.³⁵¹ O pár týdnů později byla probírána jeho návštěva. Každý z účastníků výletu si měl vzít s sebou 500 Kčs do kapsy. Bratr Starouš měl obstarat 18 % salvátorek a 60 večeří.³⁵²

V březnu 1951 bylo na „slezině“ Salvátorků oznámeno, že se hrad Rabštejnec opět rozpadává a měla být co nejdříve vyslána „expedice“, aby zjistila skutečný stav. Jak situace dopadla a zda Salvátorci opět pracovali na hradě, není z jejich dalších setkání zřejmé.

V roce 1954 se obrátil na KNV v Pardubicích Jar. Řepka, úředník Státní banky československé v Pardubicích, ohledně aktuálního stavu hradu Rabštejnec. Ve svém dopise oceňoval krásnou lokalitu, ve které se hrad nalézá: *„Když jsem s několika svými známými zavítal v těchto dnech do malebného koutku naší vlasti – za Chrudim k Rabštejnské Lhotě s nedalekým hrádkem Rabštejnem, odkud jest čarokrásný pohled až ke Kolínu, s velkou lítostí jsem zjistil, jakého vandalismu dopustili se také lidé.*“³⁵³ Následuje velmi cenný a zajímavý popis tehdejšího stavu hradní zříceniny v době existence jeho romantické úpravy: *„Vzpomínám, jak za okupace jsem jej několikrát navštívil a jak byly zříceniny vzorně udržovány a jak chrudimští salvátoři ze svých příspěvků pěkně upravili 2 místnosti. Hrad byl*

³⁵⁰ Regionální muzeum v Chrudimi, archivní sbírka, Protokoly Salvátorků, kniha č. 13, Inv.č.arch. 9577/13. Zápis ze Sleziny 1036 konané 9. května 1950, zapsáno na den sv. Žofie t.j. 15. máje den po zmrzlých L.P. 1950 (odpovídá datu 15. 5. 1950) s. 307–309.

³⁵¹ Zápisy ze „slezin“ Salvátorků prokazatelně dokládají, že členové této stolní společnosti na hradě pořádali pracovní brigády a provedli zde nějaké blíže nespecifikované úpravy. Ze zápisů vyplývá, že se tyto brigády konaly o sobotách. Mohly začít 22. nebo 29. dubna 1950 a probíhaly s největší pravděpodobností minimálně do května téhož roku. V záznamech bohužel chybí jakékoliv bližší údaje o jaké konkrétní práci se jednalo a jaký byl počet účastníků brigád. Lze z nich však alespoň dedukovat, že se pravděpodobně nejednalo o opravy zdíva a krovů, jelikož si Salvátorci povzddechli, že ve svých řadách nemají ani zedníka ani tesaře. Další studium archivních materiálů nepřineslo v této otázce žádný pozitivní výsledek a tak zůstává pracovní aktivita Salvátorků na hradě Rabštejnec prozatím velkou neznámou.

³⁵² Kdy přesně se výlet uskutečnil není z dalších zápisů ze „slezin“ zcela jasné. Stejně tak se nedochoval žádný záznam o jeho průběhu. Mohlo se zřejmě jednat o datum 11. června 1950. Na výletě byly pořízeny nějaké fotografie, které si Salvátorci prohlíželi 20. června 1950 na své další „slezině“. Hypoteticky by se mohlo jednat i o tři snímky uložené v Regionálním muzeu v Chrudimi s datací v rozmezí let 1950–1959, které zobrazují výlet Salvátorků na hradě Rabštejnec. Viz Regionální muzeum v Chrudimi, sbírka fotografií, fot. č. Fot2682_1, Fot2682_2 a Fot2682_3. Za vyhledání a zprostředkování všech fotografií a pohlednic vztahujících se k tématu této práce, které jsou uloženy ve sbírkách Regionálního muzea v Chrudimi a za celou řadu cenných konzultací děkuji zaměstnanci této instituce Mgr. Davidu Richterovi.

³⁵³ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Rabštejnská Lhota, hrad Rabštejnec, šanon č. 309. Dopis J. Řepky ze dne 4. května 1954 adresovaný IV. referátu KNV v Pardubicích.

tehdy asi ve vzorném stavu proto, že byl uzavřen a jeho návštěvníci měli možnost klíč od něho si vypůjčiti v nedaleké myslivně.³⁵⁴ Jaké však bylo nyní naše překvapení, když v místnostech vše rozbité, stará kachlová kamna, skříň, došková střecha vylámaná atd. Jak jsem zjistil v osadě Rabštejnek, hrad byl v pozdějších letech otevřen a nekalé živly – prý neukáznění výrostci – jej demolovaly, dokonce i dřeva použily na táborové ohně.“³⁵⁵ J. Řepka doporučil opatření k záchraně pozůstatků těchto prostor – provést co nejdříve adaptaci střechy, dvou místností, zdiva a plotu kolem.³⁵⁶ Hrad měl být dle jeho názoru uzavřen a klíč předán do úschovy nějakému občanovi z Rabštejnků, který by měl o památku zájem. Pro opravu a zachování stávajícího stavu zříceniny se však neučinilo zhora nic.

V roce 1959 publikoval Vladimír Jan Sedlák v Časopisu přátel starožitností studii o Rabštejnků.³⁵⁷ Materiál obsahuje shrnutí dosavadní historiografie o hradu, jeho stavebního vývoje a pokus o zařazení do typologie.

O několik let později (v roce 1964) upozornil na velmi špatný stav Rabštejnků další návštěvník, tentokrát RNDr. Jindřich Vodička z Prahy: „V těchto dnech jsem navštívil hrádek Rabštejnek u Chrudimě. Velice nepříjemně mě překvapilo, jak v poslední době tato zajímavá památka zpuskla. Asi před třemi léty, kdy jsem zde byl naposledy, držela střecha i zdivo jakžtakž pohromadě, a není to tak dávno (asi před 15 lety), kdy byla dobře zachována i hradní místnost s nábytkem. Nynější stav je přímo strašný! Střecha je probořena, bývalá místnost zasuta troskami střechy i zdiva (po nábytku a kamnech ani stopy), okna rozbita, zdi se bortí, a dokonce zřejmě nedávno spadlo i klenutí jednoho okna s kusem zdi. Je to skličující pohled na zpusklou a dále rychle chátrající a naprosto neudržovanou historickou památku

³⁵⁴ Tuto informaci můžeme porovnat s jiným dobovým sdělením: „Jdeme-li od Rabštejnské Lhoty po okresní silnici podél obory k Seči, tu brzo po pravé straně zjeví se nám malá ves Rabštejn, mající 15 č. se 102 obyv. Za vsí k západu jest hájovna, bývalý to dvůr; od něhož nedaleko v lese na příkrém žulovém úskalí ční zříceniny hradu Rabštejnků, jež k severu obehnaný plotem. Za brankou, vyžádáme-li si v hájovně klíče, vejdemo po ruce levě do sklepení a dále do restaurované jediné místnosti hradní, opatřené staročeským nábytkem.“ Viz *Chrudimsko a Nasavrcko*. Chrudim: Výbor ku popisu okresu, 1926, s. 420.

³⁵⁵ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Rabštejnská Lhota, hrad Rabštejnek, šanon č. 309. Dopis J. Řepky ze dne 4. května 1954 adresovaný IV. referátu KNV v Pardubicích.

³⁵⁶ Tento stav hradní zříceniny dokládá pět fotografií z roku 1956. Viz Regionální muzeum v Chrudimi, sbírka negativů, neg. č. FN525, FN526, FN527, FN528 a FN529. Autorem fotografií je Otto Schütz. O. Schütz (1913–1989) byl učitel, muzejník a regionální vlastivědný autor. V r. 1941 přijal místo technického úředníka u firmy F. Slavík v Hrochově Týnci (zabýval se zde fotografickou dokumentací a propagací) a zůstal zde až do r. 1946. Pak se stal pracovníkem chrudimského muzea. Vedení tohoto ústavu převzal v r. 1948 a funkci vedoucího úředníka (později ředitele) vykonával až do svého penzionování koncem r. 1973. Právě i díky jeho zájmu a schopnostem se každoročně rozrůstal i fotografický archiv muzea. Drobné studie publikoval koncem 50. let 20. století ve sborníku *Pardubický kraj a měsíčníku Naše vlast*. Autorsky přispěl i do sborníku *Chrudimsko v 1. pol. 70. let 20. století*. O. Schütz také po svém odchodu z funkce ředitele muzea působil jako zpravodaj státní památkové péče okresu Chrudim.

³⁵⁷ SEDLÁK, Jan Vladimír. Stavební rozbor hradu Rabštejnků. In: *Časopis Společnosti přátel starožitností*. Praha: Společnost přátel starožitností, 1959, roč. 67, s. 216–221.

v bezprostřední blízkosti okresního města!“³⁵⁸ Smutně konstatoval, že návštěva hradu působila odstrašujícím způsobem a podávala velmi špatné svědectví o „péči“, která je na Chrudimsku věnována podobným památkám. Přesto však usuzoval, že je nutné podniknout nezbytná opatření, aby se hrádek úplně nerozpadl.

K situaci se vyjádřil ředitel KSSPPOP v Pardubicích Jiří Řeřucha: „K tomuto nepříznivému stavu, který se však netýká pouze hradu Rabštejnka, ale bohužel vůbec většiny zřícenin, bychom rádi poznamenali, že jde o problém, při kterém se stále naráží na řadu obtíží a který je dosud takřka neřešitelný vzhledem k dnešním možnostem a také zájmům stavební výroby a k nákladnosti práce. Podle zkušeností z posledních let se ani nám ani dalším složkám nepodařilo získat jediný stavební podnik nebo četu na údržbu zřícenin v kraji. Záchrana či údržba těchto objektů je proto zatím bohužel závislá pouze na dobrovolné práci místních občanů, které má možnost zainteresovat hlavně MNV a další místní složky, znající dobře poměry v obci.“³⁵⁹

MNV v Rabštejnské Lhotě byl jako správce zříceniny upozorněn na množící se osobní a písemné připomínky z řad návštěvníků hradu ke stále se zhoršujícímu stavu objektu. Měl sdělit, jakým způsobem plánuje jeho údržbu, ve kterých letech a jaké použije finanční částky. KSSPPOP v Pardubicích doporučilo zapojit do údržby hradu místní brigádníky, zvláště mládež, zajistit pomoc turistů apod. Úsměvně se nám dnes s odstupem času jeví vyjádření, že MNV měl společně s odborem školství a kultury ONV v Chrudimi jistě nalézt řadu možností, jak hrad zachránit. KSSPPOP v Pardubicích také uvedlo, že nepochybuje, že s blížícím se 20. výročím osvobození a slibně se rozvíjícím turistickým ruchem má MNV již připraveny možnosti pro zlepšení neutěšeného stavu zříceniny. MNV v Rabštejnské Lhotě však neplánoval použití finančních prostředků na tuto akci a neměl ani možnost zajistit údržbu zbytků hradu Rabštejn; zároveň žádal, aby tuto věc převzal ONV v Chrudimi.

Odboru školství a kultury ONV v Chrudimi se podařilo přesvědčit lesní správu o nutnosti urychlené opravy Rabštejnu a žádal KSSPPOP v Pardubicích o náskres způsobu opravy zdiva. 22. a 27. dubna 1966 byly provedeny prohlídky stavebního stavu objektu. Na hradě se v té době ještě nacházely dvě místnosti, uvnitř kterých byla novodobá sgrafita. Jedno pseudorománské okno se středním sloupem s hlavicí. Střešní konstrukce byla propadlá

³⁵⁸ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Rabštejnská Lhota, hrad Rabštejnek, šanon č. 309. Dopis RNDr. Jindřicha Vodičky ze dne 26. 7. 1964 adresovaný KSSPPOP v Pardubicích.

³⁵⁹ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Rabštejnská Lhota, hrad Rabštejnek, šanon č. 309. Stanovisko KSSPPOP v Pardubicích ze dne 19. 2. (zřejmě má být správně 19. 12.) 1964 č. 1946/64 – Ž/Jn.

dovnitř objektu (nosná konstrukce – trámy, střešní latě byly silně nahnílé), ve zdivu byly trhliny, část obvodového zdiva byla sesuta do objektu a stav oplechovaných vstupních dveří byl velmi chatrný. Na základě prohlídek byla navržena tato opatření: „1/ přezdění cca 12 m obvodového zdiva po celé délce, 2/ zhotovit novou střešní konstrukci /pultová střecha/ jako krytiny použít šindel, 3/ dodat a osadit nové dveře, 4/ vyčistit celý objekt /stavební suť, dřevo/. Výše uvedené práce si vyžádají stavební náklad cca Kčs 25 000.--.“³⁶⁰ Vznikl také nákras zachycující stav zříceniny hradu.³⁶¹

Na základě výše uvedených skutečností vydalo KSSPPOP v Pardubicích pokyny pro stavební úpravy zříceniny hrádku Rabštejn, ve kterých navrhuje dvě alternativní řešení: 1. Konzervaci tehdejšího stavu zříceniny z hlediska památkové péče. 2. Zastřešení přízemního zbytku paláce s romantickými úpravami (a to ve dvou variantách). Pokyny podrobně rozebíraly způsoby očištění a úpravy zdiva, zajištění její koruny, typ používané malty, dále řešení provedení zastřešení paláce, podlahy uvnitř a vstupních dveří do paláce.³⁶² Oceňovány byly spíše turistické než historické hodnoty hradu s tím, že v případě realizace zastřešení hradního paláce by tyto místnosti mohly být využity pro občerstvení v době turistické sezóny. V září roku 1996 vypracoval ONV v Chrudimi zprávu o současném stavu památkové péče na okrese. V návrhu harmonogramu oprav nemovitých kulturních památek do roku 1975 se objevila i zřícenina hradu Rabštejnek. Částka 20 000 Kčs měla pokrýt konzervaci a údržbu zdiva. Všechny pokyny a doporučení však zůstaly pouze na papíře a v dalších letech k realizaci žádných prací nedošlo.

V roce 1970 projevil zájem o zříceninu hradu Ing. Vladimír Maleček z Chrudimi a požádal o její odkoupení. Východočeské státní lesy, LZ Nasavrky, který byl v té době majitelem hradu³⁶³, mu sice vydaly písemný příslib prodeje hradu, ale musel s ním souhlasit také ONV v Chrudimi. Zájemce měl se zříceninou následující plány: „V případě, že zbylé zdivo bude možno zajistit proti dalšímu rozpadu a proti případnému sesutí, chtěl bych provést úpravu přízemí hrádku, tj. výše vzpomínané jedné místnosti.“³⁶⁴ Tuto místnost zastřešit

³⁶⁰ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Rabštejská Lhota, hrad Rabštejnek, šanon č. 309. Záznam průzkumu památky, Tvrz Rabštejnek, obec Rabštejn, okres Chrudim ze dne 22. 4. 1966.

³⁶¹ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Rabštejská Lhota, hrad Rabštejnek, šanon č. 309. Rabštejnek – zř. hrádku o. Chrudim, stav 28. 4. 1966.

³⁶² NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Rabštejská Lhota, hrad Rabštejnek, šanon č. 309. Rabštejn, zřícenina hrádku – pokyny pro stavební úpravy, zn. 993/66-Lo/Jn, 4. 5. 1966.

³⁶³ Vě státní lesy, LZ Nasavrky byly vlastníkem a uživatelem objektu ve smyslu evidence a ochrany kulturních památek dle vládního usnesení č. 25/1973.

³⁶⁴ Vladimír Maleček ve svém dopise uvádí, že tato poslední zbývající místnost byla opravena v roce 1930 a zhruba v letech 1960–1962 byla ještě uzamčena, i když měla značně poškozenou střechu. V roce 1970 zbyly z této místnosti pouze obvodové zdi a rok od roku pokračovalo jejich postupné bourání ze strany místní

*a zabezpečit proti dalšímu znehodnocování. V budoucích letech bych chtěl obnovit další část hrádku, a to jeho 1. patro, a uvést ho do stavu schopného obývání. V každém případě by bylo mým přáním rekonstrukci provést tak, aby hrádek co nejvíce odpovídal původnímu provedení. Proto si dovoluji vás požádat, zda by bylo možno, aby vaši odborníci prohlédli zříceninu a posoudili, zda a jak by bylo možno stávající zdivo zajistit a jak provést obnovu přízemí, později případně i patrové části hrádku tak, aby byl zachován ráz, případně pokud možno dodržen i původní vzhled stavby. Vzhledem k dlouhotrvající neobydlenosti jsem z dostupných materiálů dosud nezjistil přesnou původní podobu.*³⁶⁵ Zájem Vladimíra Malečka o osud hradní zříceniny a jeho opravu byl sice uvítán, ale k jejímu prodeji a převodu na nového majitele nedošlo.

V roce 1975 upozornil na špatný stav zříceniny Ing. Václav Laštovička z Klubu ochrany památek a přírody (KOPP) v Hradci Králové. ONV v Chrudimi ve své odpovědi sdělil, že zřícenina hradu Rabštejnek byla vypuštěna z programu „C“ obnovy a využití hradů a zámků, a proto nemůže na tomto objektu provádět rozsáhlejší úpravy. Navíc nemohl ONV Chrudim vstoupit s tímto klubem do hospodářského vztahu, jelikož z povahy své činnosti nebyl oprávněn provádět záchranné nebo rekonstrukční práce památkových objektů. Na rok 1976 byla ze strany Východočeských státních lesů, LZ Nasavrky naplánována údržba hradu s předpokládaným nákladem 80 000 Kč.

Došlo k dalšímu jednání mezi podnikovým ředitelstvím Vč státních lesů v Hradci Králové a KOPP v Hradci Králové. Jeho vedení předložilo návrh na nejnutnější zajištění zdiva zříceniny hradu Rabštejnek. Jednalo se o vyzdění vylámaného ostění západního okna a vyzdění a zaspárování vylámaného úseku u této stěny.³⁶⁶ Mělo být použito 2 q cementu, 1 q vápna, 1 m³ písku, kámen ze sutí a potřebné nářadí (lopaty, kladiva, dláta, zednické lžíce, zednická naběračka, vědra, barel na vodu, ocelové páky, vodováha, olovnice, pásmo, úhломěr, kladkostroj, latě, motouz, kolečko, kožené rukavice). Práce měly být provedeny v jarních měsících roku 1976, nejpozději do konce prvního pololetí, za úhradu režijních nákladů ve výši 2 000 Kčs. Tento návrh byl ze strany LZ Nasavrky akceptován a postoupen KSSPPOP v Pardubicích. Podle jeho názoru nebyl KOPP v Hradci Králové v rámci platné legislativy

mládeže a výletníků.

³⁶⁵ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Rabštejnská Lhota, hrad Rabštejnek, šanon č. 309. Žádost o souhlas s prodejem zříceniny Rabštejnek adresovaná KSSPPOP v Pardubicích ze dne 30. 1. 1970.

³⁶⁶ Viz náčrtek s detailem zdiva ze dne 30. 11. 1975, kde jsou zakresleny úseky navržené k vyzdění. NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Rabštejnská Lhota, hrad Rabštejnek, šanon č. 309. Příloha dopisu Klubu ochrany památek a přírody v Hradci Králové adresovaná Východočeským státním lesům, lesnímu závodu Nasavrky ze dne 1. 12. 1975.

oprávněněn podobné opravy památek provádět, ale danou akci nezakázal. Vyžádal si pouze zdokumentování původního a nového stavu. LZ Nasavrky požadoval, aby odpovědní odborní pracovníci rozhodli o rozsahu oprav s ohledem na současný stav zříceniny a vyjádřili se k jednoduchému rozpočtu a popisu postupu oprav. Upozornil na nedostatek pracovních sil ve výrobní sféře ve svém podniku, zároveň však byl připraven hradit náklady spojené s přípravou dokumentace a vlastní opravou.

KSSPPOP v Pardubicích sdělilo, že oprava zříceniny musí vycházet ze současného stavu objektu, což znamenalo, že se nepředpokládaly rozsáhlejší stavební zásahy, ale pouze konzervace a zajištění současného zdiva: *„Vlastní stavební úprava musí zajistit v první řadě stabilitu zdi a spočívá ve statickém zajištění všech převisů a vertikálních stěn, ve vyspravení, vyzdění vydrolených vyzdívek, zejména při zemi, kde je to nejakutnější. Bude nutno obnovit rozrušené pojivo novou injektáží a provést výměnu vadných kamenů. Horizontální plochy zdi je nutno stabilně konzervovat proti pronikání vody. Na některých nebezpečných místech se musí zřídit zábradlí, aby nedošlo k úrazu návštěvníků.“*³⁶⁷

V této době projevila zájem o koupi hradu Alena Holubková z Chrudimi. Východočeské státní lesy, LZ Nasavrky však tuto možnost kategoricky zamítl s tím, že koupě hradu nepřichází v úvahu. Na sklonku roku 1978 byla vypracována podrobná dokumentace hradní zříceniny.³⁶⁸ Složka obsahovala předběžný statický průzkum, průvodní zprávu, propočet, požadavky na provádění stavby, doklady, výkresy a fotografickou dokumentaci. Hlavní cíle projektového úkolu jsou definovány jako konzervace objektu, zřízení místnosti pro potřeby státních lesů v podobě vestavby a zbudování terasy jako vyhlídky: *„Východočeské státní lesy, lesní závod Nasavrky má v plánu tuto historickou památku, zříceninu hradu, opravit, konzervovat a zachovat torzo hradu dalším generacím jako pozůstatek stavby středověku na našem území. Na úpatí Železných hor je několik zřícenin hradů, které dodávají krajině, ve které jsou situovány, větší malebnost. V daném případě pak zde přistupuje v programu výstavby v prostoru zříceniny hradu zřízení vyhlídkového bodu, jenž dodá turistické značkové cestě větší přitažlivost. Pod terasou vyhlídkového bodu bude zřízena místnost, která bude sloužit jako útulek Státním lesům při práci v polesí.“*³⁶⁹ Průvodní zpráva obsahuje

³⁶⁷ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Rabštejnská Lhota, hrad Rabštejnek, šanon č. 309. Údržba a oprava hradu – zříceniny Rabštejnek, okr. Chrudim. Stanovisko KSSPPOP v Pardubicích ze dne 20. 5. 1976, čj. 2-584/76/Hr-HŠ.

³⁶⁸ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond plánové dokumentace, Rabštejnek – hrad, R 290/1 nl. 492, př. číslo 5550. *Projektový úkol – Rabštejnek*. SÚRPMO, středisko 121, Zřícenina hradu Rabštejnek, listopad 1978, zakázka číslo 0526-2900-04.

³⁶⁹ Tamtéž. Průvodní zpráva, Zdůvodnění stavby – stručný program výstavby, A 2.

údaje o romantické úpravě hradu z poloviny 19. století a pozůstatcích místnosti v hradním paláci.³⁷⁰

Také je zde zmínka o románu *Záhada vyhaslých očí*³⁷¹, jehož vydání mělo údajně nepřímo přispět k devastaci hradu. V příběhu se hrdinové mimo jiné ocitnou v tajné chodbě³⁷², ve které bloudí, až se dostanou na hrad Geierstein (Rabštejn): „*Vrhli jsme se tudy oba dychtivě vpřed a v příští vteřině stál jsem udiven před krbem v středověké jizbě, osvětlené paprsky slunce, které sem dopadaly malým oknem. Po prvé po tak nekonečné době temnoty pozdravil nás zářivý sluneční den. Poznal jsem okamžitě tuto místnost. Viděl jsem ji téměř denně, když jsem ještě jako malý kluk prolézal s Jarkou všemi kouty rozvalin Geiersteinu. Byla to jediná jizba, v níž se klení nezřítlo. Opravena a opatřena starým dobovým nábytkem ze zámku Sternheimského sloužila nyní za dostaveníčko četným turistům z města. (...) Bezděky jsem vzal za kliku starých dveří, ačkoliv jsem věděl, že bývají vždy kromě neděle a svátků zavřeny a výletníci musí si vyžádati klíč dole v hájovně. Starý hajný Průcha je vždy za mírný obolus ochoten připojit se s k návštěvníkovi co průvodce a Ciceron.*“³⁷³

Byla navržena tři alternativní řešení opravy a úprav hradu Rabštejnek. První dvě varianty počítaly se zřízením místnosti se sedlovou střechou v prostoru bývalého paláce a se schodištěm vedoucím k vyhlídce nad střechou z bývalé trojúhelníkové komory.³⁷⁴ Třetí varianta řešila také vestavbu jedné místnosti v prostoru bývalého paláce, a to se zastřešením rovnou střechou, která měla tvořit terasu určenou pro vyhlídku, opatřenou zábradlím.³⁷⁵ Omítky v místnosti měly být štukové se zachováním zbývajících sgrafit z 19. století, okna byla navržena dvoukřídlová, šestitabulková, zvenku krytá uzavíratelnými okenicemi a dveře fošnové, truhlářsky zpracované. V rámci rozpočtu bylo uvažováno o provedení alternativy spočívající ve vyčištění areálu zříceniny, vykácení náletového porostu a stromů, ve statickém zajištění zdiva, vestavbě místnosti v bývalém paláci, ve zřízení schodů na rozhlednu

³⁷⁰ Dle této zprávy měl být dobový nábytek z 19. století z této místnosti uložen v muzeu v Chrudimi. Tuto informaci se však prozatím nepodařilo prokázat. Za konzultaci v této věci děkuji Mgr. Aleně Dufkové z Regionálního muzea v Chrudimi.

³⁷¹ Viz BOČEK, Vítězslav. *Záhada vyhaslých očí: tajemství rodiny Forstovy: detektivní román*. Praha: Sfinx, 1932, 340 s. Jedná se o jediný román, který ten tento divadelní a filmový herec napsal. Jeho děj je zasazený do krajiny v okolí Slatiňan. Autor zde zmiňuje i některé známé lokality – zámek hrabat Sternheimů (zámek Slatiňany), Grallův mlýn, jeskyni, hájovnu, Myší hrádek (Kočičí hrádek) a také hrad Geierstein (hrad Rabštejnek).

³⁷² Při hledání této tajné chodby měli pak údajně lidé způsobit devastaci hradu.

³⁷³ BOČEK, Vítězslav. *Záhada vyhaslých očí: tajemství rodiny Forstovy: detektivní román*. Praha: Sfinx, 1932, s. 139–141.

³⁷⁴ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond plánové dokumentace, Rabštejnek – hrad, R 290/1 nl. 492, př. číslo 5550. *Projektový úkol – Rabštejnek*. SÚRP MO, středisko 121, Zřícenina hradu Rabštejnek, listopad 1978, zakázka číslo 0526-2900-04. Výkresy 1–5.

³⁷⁵ Tamtéž, výkresy 6–10.

a pořízení vyhlídkové terasy, ve zpevnění stávající lesní cesty, pořízení přívodu vody na staveniště a elektrické přípojky.³⁷⁶ Projekt měl být realizován v letech 1980–1981.

Základní koncepce oprav zříceniny hradu Rabštejnek měla dle KSSPPOP v Pardubicích spočívat v respektování torzálního stavu objektu s jeho krajinářsko-estetickými hodnotami a kvalitou vyhlídek do okolí. Byla zavržena varianta zastřešení sedlovou střechou a jako řešení byla zvolena forma jednoduché konzervace zdí. Zřízení místnosti pro potřeby LZ Nasavrky mělo být řešeno zastřešením v podobě ploché střechy s teráskou, která měla zároveň sloužit jako vyhlídkový prostor. V celém areálu se měly dostavby omezit na nezbytné minimum. AÚ ČSAV v Praze požádal o zaslání projektu, aby se mohl vyjádřit k plánovaným rekonstrukčním pracím. V případě zásahu pod úroveň terénu by bylo nutné zajistit záchranu a dokumentaci archeologických památek.

V srpnu roku 1989 došlo k jednáním ohledně zamýšlených konzervačních prací na zřícenině hradu Rabštejnek. Mělo se jednat o víkendové akce a letní tábory organizované prostřednictvím hnutí Brontosaurus pod patronací odboru kultury ONV v Chrudimi. KSSPPOP v Pardubicích vydalo podrobné stanovisko s popisem návrhu oprav jednotlivých částí hradu a jeho zdí. Způsob a cíle těchto prací označilo takto: „*Stav a nevelký rozsah zříceniny podle našeho názoru umožní provádět většinu prací, jejichž základním cílem je zastavení rychlého chátrání v posledních letech, bez složité stavební dokumentace, tedy na základě doporučení statického posudku, jednoduchých náčrtů a častých konzultací s naším střediskem. Především je žádoucí obnovit rozpadávající se líc zdiva pečlivým přesparováním: vyškrabání rozpadlého pojiva a jeho nahrazení jen mírně nastavenou vápennou maltou, povrch spáry zapastit, líc zdiva neznečistit.*“³⁷⁷ Jedním z úkolů mělo být také provedení archeologických sond k upřesnění chronologie výstavby hradu. Podle průzkumu Ladislava Svobody z roku 1983 se jednalo o hrad plášťového typu, bez věže, s mohutnou obalovou hradbou.³⁷⁸ Pozdější přístavbou měla podle jeho názoru vzniknout severní bašta a na jihovýchodě pak čtyřhranná věž, která mohla být dostavbou až z 19. století.

³⁷⁶ Celkové náklady pro realizaci této varianty řešení byly vyčísleny na 1 011 750 Kčs.

³⁷⁷ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Rabštejnská Lhota, hrad Rabštejnek, šanon č. 309. Vyjádření KSSPPOP v Pardubicích ze dne 28. 8. 1989, čj. PP-1485/89-LS.

³⁷⁸ Tomáš Durdík typologické zařazení hradu navázal na podobu zástavby dolních částí jádra. Pokud by dle jeho názoru i v tomto místě existovala stavba charakteru paláce, pak by Rabštejnek náležel nejspíše k blokovým dispozicím. V opačném případě k rozvíjení typu donjonového připomínající bergfritový typ, u kterého byl bergfrit nahrazen donjonem. Viz DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. 3., opr. vyd. Praha: Libri, 2009, s. 470. ISBN 978-80-7277-402-9. Dobroslava Menclová hrad zařadila do kategorie hrádků a tvrzí s velkou čtverhrannou věží, obranou a obytnou zároveň. Viz MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady. Díl první*. Praha: Odeon, 1972, České dějiny, s. 427.

Dalším úkolem byla úprava pohybu návštěvníků v prostoru hrádku zřízením jednoduchých zábradlí a schodiště ve svahu proti vstupu do paláce. Stále se uvažovalo o obnově uzamykatelné místnosti v hradním paláci: „*V další etapě bude možné přistoupit k zastřešení paláce nízkou pultovou pohledově se neuplatňující střechou nejspíše z dřevěných trámů, bednění a plechu, spojené s pořízením dveří, oken a okenic. Při případném omítnutí interiéru bude třeba zachovat zbytky sgrafit.*“³⁷⁹ Je tedy zřejmé, že na počátku 90. let 20. století pozůstatky místnosti stále existovaly, a to včetně fragmentů sgrafit, což dokládají také dochované fotografie.³⁸⁰ V deníku Pochodeň se ve stejnou dobu objevil krátký článek s názvem *Gotická zřícenina*, který shrnujícím způsobem podal stručnou historii hradu. Doplněn byl fotografií s popisem, který konstatoval, že z gotického hrádku dnes zůstala jen „*hromada kamení*“.

V roce 1993 byl publikován článek Ing. Milana Vorla shrnující především informace o vzniku a podobě romantické úpravy hradu v 19. století.³⁸¹ M. Vorel k tomu uvádí: „*Nový, tzv. auerspergský palác sestával ze dvou místností, oddělených 4 m dlouhou příčkou, se samostatnými vchody bez ostění s dřevěnými zárubněmi. Menší místnost (komora) o třech stěnách a ploše necelých 6 m² se zděným komínovým průduchem v západním rohu byla bez oken a stropu, zatímco druhá obývacím pokojem o podlahové ploše 27 m² s dvěma okny, stěnami zdobenými škrábanou rustikou³⁸² a vybavena kachlovými kamny i starožitným nábytkem (kredencí, stolem a židlemi).*“³⁸³ Ve svém článku se věnuje osudu hradní zříceniny ve 2. polovině 20. století. Devastaci obytné hradní místnosti datuje před rok 1959 a konstatuje, že pokračovala v následujících letech. Na konci 60. let 20. století již byla bez střechy, okna byla vylámaná a klenba propadála. Hodnotí také období péče o památky v době minulého režimu: „*V období socialistické péče o památky vznikla za „vydatné“ pomoci člověka z restaurované části hradu opět zřícenina. Zákon o státní ochraně památek často kontrastoval se skutečným stavem, zejména pokud šlo o památky méně významné či*

³⁷⁹ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Rabštejnská Lhota, hrad Rabštejnek, šanon č. 309. Vyjádření KSSPPOP v Pardubicích ze dne 28. 8. 1989, čj. PP-1485/89-LS.

³⁸⁰ NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fotoarchiv, č. neg. 166267 (říjen 1989, foto Miloslava Plecháčková) a 205895 (prosinec 1994, foto Miloslava Plecháčková).

³⁸¹ Tuto úpravu datuje před rok 1867. Dle autora článku ji nechal provést Vincenc Karel Auersperg (1812–1867). Jako autora stavebního plánu uvádí slatiňanského konzervátora Františka Schmoranze staršího (1814–1902). Romantickou úpravou vznikly dvě místnosti sloužící k odpočinku pro knížete Auersperga při konání honů a také volně přístupný ochoz nad nimi sloužící širokému výhledu po okolí.

³⁸² Podobu štukové výzdoby interiéru této obytné místnosti dokládají historické fotografie. Viz NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fotoarchiv, č. neg. 13746 (15. 3. 1967, foto Kubínová), 72371 (květen 1979, foto Kubínová) a 72376 (květen 1979, foto Kubínová).

³⁸³ VOREL, Milan. Hrad Rabštejnek. In: *Chrudimské vlastivědné listy*. Chrudim, 1993, 2(2), 1 il., s. 5.

*druhořadé.*³⁸⁴ Podle M. Vorla byl hrad také zajímavou turistickou zastávkou při putování Železnými horami. Turista se však při prohlídce nedozvěděl o jeho historii nic. Informační ceduli s textem, která byla kdysi umístěná českými turisty na malém nádvoří, zničili vandalové.

Na počátku 21. století došlo k nelegálnímu narušení areálu hradu ze strany hledačů pokladů vybavených detektory kovů. V reakci na to byl od roku 2004 prováděn systematický povrchový průzkum a sběr archeologických nálezů.³⁸⁵ Na jaře roku 2006 bylo při dokumentaci vývratu stromu v severním předpolí hradu zjištěno sekundární uložení pozdněstředověké a raněnovověké keramiky. V letech 2004–2008 tak byl sesbírán soubor nálezů o celkové hmotnosti 60 kg, obsahující zlomky stolní, kuchyňské, zásobní, stavební a kamnářské keramiky, zlomky mazanice, zvířecích kostí a kovových artefaktů.³⁸⁶

25. června 2008 postihla Rabštejnek krutá rána. V oblasti Chrudimska řádila vichřice, která dostala název Ivan. Způsobila rozsáhlé škody na lesním porostu a bohužel nezůstal ušetřený ani Rabštejnek. V areálu zříceniny došlo k vyvrácení několika stromů, které strhly poslední zbytky zdiva jedné z bašt. Krátce poté se na internetu objevila zpráva od jednoho návštěvníka, ve které nabízel pomoc: „*Tak tohle bude smutná zpráva. Byl jsem se podívat na Rabštejnkou po té vichřici, která shodila rozhlednu Báru u Chrudimi, a nevěřil jsem svým očím. Rabštejnek přišel o základní tvar toho, co dělá hrad hradem. Stromy, které rostly vně hradu, se vyvrátily a vzaly s sebou části zdiva. Některé hradní dispozice jsou zcela zničeny, jiné velmi, nebo částečně poškozeny. Rabštejnek tímto dostal od přírody opravdu ránu. Pokud by se našel někdo ochoten jít do spolupráce na obnovu, ozvěte se. Moje adresa je helgard@seznam.cz.*“³⁸⁷ Oním pisatelem byl Petr Kysela, jak vyplynulo z následující e-mailové korespondence se členy Společnosti ochránců památek ve východních Čechách (Pavlem Barešem a Rudolfem Kholem). Podle vyjádření P. Kysely byla vyhotovena menší předběžná zpráva, podle které se finanční rozpočet na sanační práce pohyboval ve výši okolo 7 milionů Kč. Pro záchranu hradu by bylo podle jeho slov potřeba založit nějaké občanské sdružení, případně vytvořit webové stránky a založit účet pro dárce, kteří by chtěli přispět na

³⁸⁴ Tamtéž.

³⁸⁵ Podrobněji viz MUSIL, Jan. Povrchový průzkum hradu Rabštejnka (k. ú. Rabštejnská Lhota). Musil, Jan. In: *Chrudimské vlastivědné listy* 13, č. 3, (2004) s. 1–6. Veškeré archeologické nálezy z hradu Rabštejnek jsou uloženy v Regionálním muzeu v Chrudimi.

³⁸⁶ Soubor byl zdokumentován a popsán PhDr. Janem Musilem z Regionálního muzea v Chrudimi. Podrobněji viz MUSIL, Jan. *Katalog archeologických nálezů z hradu Rabštejnka*. V Chrudimi: Regionální muzeum, 2013, 138 s. Sbírkový Regionálního muzea v Chrudimi. Historická řada. ISBN 978-80-87078-13-6.

³⁸⁷ BAREŠ, Pavel a RUDOLF KHOL. Zkáza zříceniny hradu Rabštejnek. In: *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]*. 2008, 18(2), s. 18.

jeho obnovu. Nic z toho však nebylo realizováno a zřícenina hradu musela na svou jiskru naděje dále čekat. Zřícenina hradu se objevila v publikaci *Typy na výlet po rozhlednách a starých hradech*.³⁸⁸

V roce 2012 vznikl projekt koncepce a stabilizace hradu Rabštejn.³⁸⁹ Jeho cílem bylo odstranění nejzávažnější havarijních stavů jednotlivých zdí a zajištění staticky nejkritičtějších míst. Současně měly být prováděny dílčí konzervace zdiva s cílem zachovat stopy po autentických stavebních a architektonických prvcích. V textové části projektu je konstatováno, že hrádek byl původně vystavěn v daleko větším objemu i rozloze. Do dnešních dnů se dochovaly pouze odhalené kamenné zdi na jihozápadní straně, zbytky čtvercové věže na severovýchodní straně a pozůstatky hradebních zdí kolem skalního ostrohu.

Pomyslná jiskra naděje svítla v roce 2013, kdy byl zveřejněn inzerát na prodej parcely p.č. st. 160 v k.ú. Smrkový Týnec v okrese Chrudim prodávající: Lesy ČR.³⁹⁰ Nemovitost byla v inzerátu (totožně s katastrem nemovitostí) definována jako „*zastavěná plocha a nádvoří, způsob využití: zbořeniště*“ a nabízena za orientační cenu 70 000 Kč. Uvedeno bylo, že se na pozemku nachází zřícenina hradu Rabštejn – nemovitá kulturní památka.³⁹¹ Prodej se uskutečnil formou výběrového řízení mezi zájemci s nejvhodnější nabídkou k uzavření kupní smlouvy. Minimální kupní cena byla stanovena na 70 000 Kč; zájemci o koupi museli složit kauci ve výši 20 000 Kč. Jediným kritériem výběru tak byla nabízená cena. Zájemců a nabídek bylo několik, jak vzpomíná jeden z účastníků výběrového řízení: „*Tou dobou o hrad usiloval majetný zájemce, který plánoval pseudodostavbu hradu a vybudování rodinného nebo firemního sídla. Objevily se také informace o tom, že by měl být Rabštejn přebudován na trampský hostinec nebo že se měl stát sídlem nějaké sekty. Do výběrového řízení nakonec dorazilo 5 obálek. Nejvyšší cenová nabídka rozhodla o tom, že hrad Rabštejn získali tři přátelé, obyvatelé místních obcí, jejichž jediným důvodem k odkoupení hradu je jeho záchrana.*“³⁹²

³⁸⁸ POHORECKÝ, Vladimír. Hrad Rabštejn. *Typy na výlet: po rozhlednách a starých hradech*. Praha: Radioservis, 2010, sv. 5, s. 9. ISBN 978-80-86212-00-5.

³⁸⁹ ŠVADLENKA, Jan. *Hrad Rabštejn. Koncepce stabilizace a konzervace*. Listopad 2012, nestránkováno.

³⁹⁰ Zdrojem informací o prodeji zříceniny hradu Rabštejn a o následujících událostech je konvolut písemností, dokladů, článků a fotografií, který autorovi této práce poskytl MUDr. Miroslav Gregor, Ph.D., ze Smrkového Týnce pro účely jejího zpracování. Za jejich zapůjčení a souhlas s publikováním údajů mu tímto děkuji.

³⁹¹ Na to, že byla nemovitá kulturní památka prodávána jako „*nepotřebná nemovitost*“ Lesů ČR, si může každý učinit svůj vlastní názor. Sice se jedná o právnícké označení, ale osobně se domnívám, že se nejednalo zrovna o nešťastnější formulaci. Ta je dle mého názoru špatným příkladem přístupu k našemu kulturnímu dědictví a ke způsobu jeho vnímání.

³⁹² GREGOR, Miroslav. Záchrana hradu Rabštejn. In: *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]*. 2014, 24(3), s. 16.

Lesy ČR tak rozhodly o vítězi výběrového řízení a vybraly nejvhodnější nabídku. Hrad získali do spoluvlastnictví tři kamarádi, MUDr. Miroslav Gregor, Vít Novák a Aleš Sýkora, za 123 555 Kč. Kupní smlouva byla následně uzavřena 2. 5. 2014. Na různých webových portálech a v tisku se objevilo množství zpráv komentující tuto událost. Jednou z pozitivních reakcí byl mj. dopis Miroslava Šuhaje: „*Chtěl bych Vám pográtulovat k nabytí zříceniny hradu Rabštejnek. Jakmile se objevila zpráva v tisku o jeho prodeji, uvažoval jsem o jeho koupi.*³⁹³ *Nakonec jsem se výběrového řízení neúčastnil. Přesto chci alespoň slovem ocenit Vaši odvahu, kterou při vlastnictví této památky musíte jistě mít.*“³⁹⁴

Jediným cílem majitelů se stala záchrana hradu a stabilizace zdiva, aby se dál nerozpadalo. Nemají v plánu žádné komerční využití hradu ani doprovodné akce. Z jejich pohledu se jako nejvhodnější varianta pro hradní zříceninu jeví občasné návštěvy turisty a místními obyvateli. Těmto záměrům nových vlastníků popřál mj. i místní kněz: „*V červenci navštívil hrad Rabštejn kněz z nedaleké farnosti. Vzpomenul na ty, kteří se na tomto místě narodili, i na ty, kteří na tomto místě zemřeli. Popřál majitelům, aby vlastnictví hradu nebylo předmětem jejich pýchy, ale vnímali ho se ctí a pokorou. Požehnal práci, aby se na hradě dobře dařila a pomodlil se za to, aby se zde nikomu nestalo nic zlého.*“³⁹⁵

Na konci dubna 2014 vydal MěÚ Chrudim závazné stanovisko ve věci provádění konzervačních prací na hradě Rabštejnek spočívajících ve stabilizaci a konzervaci zdiva. Mělo být splněno několik podmínek. Struktura prováděného zdiva měla odpovídat zdivu původnímu (se snahou o minimalizaci spár, šíbrování líce, respektování vodorovných a svislých pracovních spár apod.), konkrétní rozsah dozdívaných, příp. přezdívaných partií měl být vždy specifikován na místě za přítomnosti pracovníků památkové péče. K realizaci stavebně náročnějších prací (doplnění nároží, okenních ostění apod.) mělo dojít až poté, kdy budou mít realizátoři dostatek zkušeností s jednoduššími partiemi, v ideálním případě za dozoru odborníka (nebo odborné firmy) se zkušenostmi s obdobnými opravami hradních zřícenin.

Východiskem pro provádění prací se stal projekt Jana Švadlenky z roku 2012. V něm se mj. konstatuje minimální dochování svislých konstrukcí a jejich značné narušení, náznakové

³⁹³ Miroslav Šuhaj ze Žďáru nad Sázavou si nakonec koupil jiný hrad, a to Chřenovice. Majitelem této zříceniny je od roku 2017 a provádí zde konzervační práce.

³⁹⁴ Dopis Miroslava Šuhaje adresovaný MUDr. Miroslavu Gregorovi ze dne 26. 9. 2011. Jedná se o chybné datum. Dle sdělení M. Gregora mu byl dopis zaslán krátce po proběhlém výběrovém řízení. Dopis tedy měl být zřejmě datován 26. 9. 2013.

³⁹⁵ GREGOR, Miroslav. Záchrana hradu Rabštejn. In: *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]*. 2014, 24(3), s. 18.

dochování v úrovni terénu ostatních konstrukcí a existence zbytků zachovalých omítek na jihozápadním vnitřním líci paláce vystavěného Auerspergy. Ke konstrukcím projekt uvádí: „Převážná část kamenného zdiva se nachází v údolí pod hrádkem. Zbývající část objektu je z kamenného zdiva místy doplněného i cihlami. Okenní otvory jsou již bez záklenků, které byly tvořeny pískovcovými klenáky. Na jihozápadní stěně vnitřního líce je zachován otisk schodiště s konstrukčními kapsami po trámech. Veškeré opracované architektonické prvky dveřních a okenních ostění, portálů, které byly součástí objektu, se nezachovaly.“³⁹⁶ Jako příčiny poruch zdiva jsou vypočítány pustnutí, cílené rozebírání na stavební materiál, působení vegetace a klimatických podmínek. Záměr opravy měl být cílen pouze na zachování vypovídající hodnoty dochovaného stavu, zdůraznění stavebního vývoje a konstrukčních detailů objektu. Práce měly být prováděny kvalifikovanými pracovníky tak, aby nedošlo ke znehodnocení autentických prvků a aby byl zajištěn vhodný způsob jejich prezentace.

Koncept navrhoval v I. etapě odstranění vzrostlých stromů v bezprostřední blízkosti hradu, odstranění dřevin rostoucích na zdivu, statické zajištění a opravu koruny jihozápadního torza obvodové zdi, opravu koruny západní obvodové zdi, doplnění kaveren a líců západní obvodové zdi. K tomu je připojen také popis technologie oprav a výkresová část s návrhem oprav do fotogrammetrických pohledů doplněných popisem.

Konzervační práce podle výše uvedeného projektu začaly v roce 2014. Jeden z nových spolumatitelů hradu popsal první zkušenosti takto: „*Samotné práce na hradě započaly již letos v zimě, kdy byl hrad vyčištěn od většiny nežádoucí vegetace. První stavební práce byly provedeny v létě, kdy se podařilo opravit poškozený pilíř u hradního paláce. Také byly zakonzervovány základy pilíře, který byl objeven při odstraňování vývratů v blízkosti hradní věže a který dosud nebyl zaznamenán v žádné mapě. Byl objeven ještě jeden pilíř v blízkosti vstupní branky a zazděné gotické okno, o kterých se dříve nevědělo. Veškeré práce probíhají*

³⁹⁶ ŠVADLENKA, Jan. *Hrad Rabštejn. Koncepce stabilizace a konzervace*. Technická zpráva, listopad 2012, nestránkováno. K architektonickým článkům viz BAIERL, Petr, Jan MUSIL a Petr NETOLICKÝ. Současný stav a obnova zříceniny hradu Rabštejnka (k. ú. Smrkový Týnec). Petr Baierl, Jan Musil, Petr Netolický. In: *Archaeologia historica* / Brno: Masarykova univerzita Roč. 40, č. 1 (2015), s. 153: „*V průběhu 70. let 20. století došlo k destrukci střechy a krovu, rozkradení a poškození inventáře. Z bezpečnostních důvodů pak musela být novodobá zdiva stržena a společně se zbytky krovu a ostěním pseudorománských okének skončila na stráni pod hradem.*“ Na hradě se nacházela dvě pseudorománská okna z vestavby z roku 1860. Každé okno se skládalo ze šesti kusů (sloupek, roznášecí klenák a čtyři klenbové výseče). Parapet oken a špalety byly provedeny z cihel a omítnuté. Během let 2014–2018 bylo ve svahu pod hradem nalezeno a zajištěno několik pískovcových architektonických článků. Jedná se celkem o deset kusů okenních ostění. Z nalezených článků lze sestavit obě okna, chybí pouze pískovcové sloupky. Ostění jsou prozatím uložena u Víta Nováka v Rabštejnské Lhotě. Na rok 2019 je v plánu osazení jednoho z oken zpět na původní místo (na západní straně), a to včetně repliky pískovcového sloupku a prokovávané mříže. Za tuto informaci děkuji Vítu Novákovi z Rabštejnské Lhoty.

pod dohledem odboru památkové péče, okresního archeologa a autora projektu a lze říci, že ve všech plánovaných krocích panuje mezi zainteresovanými stranami shoda.“³⁹⁷

Před zahájením konzervačních prací byla na hradě provedena metodou vícesnímkové fotogrammetrie dokumentace současného stavu částí zdiva, které mělo být stabilizováno a znovu vyspárováno. Souběžně byl proveden vizuálně geodetický nedestruktivní průzkum kombinovaný s leteckým laserovým skenováním (LIDAR). Výsledkem je nové komplexní geodetické zaměření hradu včetně předhradí a poměrně rozsáhlého hospodářského dvora.³⁹⁸ Současně probíhal také standardní záchranný archeologický výzkum v místech, kde mělo dojít k hledání originálního líce zdiva.³⁹⁹

Při pokračujícím povrchovém sběru⁴⁰⁰ došlo k zajímavému nálezu cvičné munice z 2. poloviny 20. století, která je dokladem branných cvičení v prostoru hradního areálu.⁴⁰¹ Na tyto akce odkazují i svědectví četných pamětníků z okolí. Jedno z nich podal Pavel Němec: „Branná cvičení se měla odehrávat v období let 1971-1973, kdy jsem navštěvoval učiliště *Transporty Chrudim*. V rámci branné výchovy byly ve spolupráci s LM⁴⁰² *Transporty Chrudim* uspořádány bojové hry s orientací v krajině pomocí map a kompasu či buzoly. LM zajišťovaly praktickou ukázkou výstroje a výzbroje. Závěr se odehrál v areálu hradu Rabštejn, kde jsme si vystřelili pár ran slepými náboji ze samopalu vz. 58. Probíhal také nácvik nasazování plynových masek a ukázka lehkého kulometu vz. 59. Počet osob je již těžké určit. Třída měla okolo 25 žáků, ale zda bylo tříd více, již si nepamatuji. Určitě byly v ročníku třídy tři. Montéři ocelových konstrukcí, strojní zámečníci a frézaři se soustružníky. LM přijely v tzv. gazíku,

³⁹⁷ GREGOR, Miroslav. Záchrana hradu Rabštejn. In: *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]*. 2014, 24(3), s. 17.

³⁹⁸ K existenci poplužního dvora u hradu Rabštejnek blíže MUSIL, Jan a Petr NETOLICKÝ. Mezi vesnicí a vrchnostenským sídlem: dvory na středověkém Chrudimsku. Jan Musil, Petr Netolický. In: *Archaeologia historica* / Brno: Masarykova univerzita Roč. 41, č. 2 (2016), s. 220–221.

³⁹⁹ Více o výsledcích dokumentace a výzkumu viz BAIERL, Petr, Jan MUSIL a Petr NETOLICKÝ. Současný stav a obnova zříceniny hradu Rabštejnka (k. ú. Smrkový Týnec). Petr Baierl, Jan Musil, Petr Netolický. In: *Archaeologia historica* / Brno: Masarykova univerzita Roč. 40, č. 1 (2015), s. 149–161.

⁴⁰⁰ Výsledky zpracování a vyhodnocení archeologických výzkumů, které proběhly na hradě Rabštejnec v letech 2008–2018 viz LACINA, Martin. *Stavební vývoj a hmotná kultura hradu Rabštejnka*. Pardubice, 2019. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Vedoucí práce PhDr. Jan Musil.

⁴⁰¹ Jedná se o munici do samopalu vz. 58 ráže 7,62 mm x 39 mm. Za tuto informaci a další konzultace děkuji PhDr. Janu Musilovi z Regionálního muzea v Chrudimi.

⁴⁰² Viz Lidové milice. Jednalo se o dělnické bojové jednotky, o jejichž vzniku rozhodl ÚV KSČ dne 21. února 1948 při přípravě komunistického převratu v Československu. Vznik a existence Lidových milicí nebyly nikdy upraveny žádným zákonem. Původně Dělnické milice (později Lidové milice) byly určeny na obranu průmyslových podniků (převážně před jejich legálními majiteli) a na zastrasování politických protivníků. Komunisté Lidových milic využívali po celou dobu své vlády. Pro jejich členy (většinou dělníky) byla pořádána vojenská cvičení, na kterých se učili zacházet se zbraněmi. Jednotky podléhaly přímo vedení KSČ, vrchním velitelem byl generální tajemník strany. Lidové milice původně vyzbrojeny nebyly. O jejich vyzbrojení bylo rozhodnuto až později. V obdobích nepokojů byly Lidové milice nasazovány společně s policií a vojskem proti demonstrantům a jiným „protisocialistickým živlům“.

*GAZ-69. Jak jsme se vraceli nazpět? Možná pěšky nebo na Praga V3S či autobusem. To si již nepamatují.*⁴⁰³

V roce 2015 majitelé požádali o finanční příspěvek na obnovu zříceniny MK ČR. Jeho úředníci dospěli k názoru, že se „v daném případě jedná o mimořádný společenský zájem na zachování kulturní památky podle § 13 odst. 2 písm. g), resp. d) a e) vyhlášky Ministerstva kultury č. 66/1988 Sb., kterou se provádí zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, ve znění pozdějších předpisů.“⁴⁰⁴ Žadatelům byl poskytnut účelový finanční příspěvek v programu Podpora obnovy kulturních památek prostřednictvím obcí s rozšířenou působností ve výši 70 000 Kč. V rozsahu těchto prací podstatných pro zachování souhrnné památkové hodnoty stavby: obnova jižní části hradebních zdí spočívající ve statickém zajištění, dozdní kaveren, vyspárování a dalších souvisejících pracích.

V roce 2016 MK ČR poskytlo účelový finanční příspěvek ve výši 80 000 Kč na tyto práce: stabilizace jihozápadní stěny západní části paláce – II. etapa a další související práce. V následujícím roce 2017 pak stejná instituce poskytla 80 000 Kč na stabilizaci vnitřního líce zdiva včetně konzervace fragmentů historických omítek a další související práce.

V roce 2018 se podařilo majitelům hradu poměrně složitou cestou získat také okolí hradu s předhradím, příkopy a valy, které neoddelitelně ke každému takovému objektu patří.⁴⁰⁵ Následně s MK ČR uzavřeli smlouvu o tom, že tato kulturní památka bude z důvodu výchovně-vzdělávacích celoročně přístupná veřejnosti bez omezení a v celém rozsahu – jádro hradu, předhradí s parkánovými zdmi, valy a příkopy.

Veškeré stavební práce a další činnosti na hradě Rabštejn probíhají podle schválené projektové dokumentace a pod dohledem pracovníků památkové péče a archeologa. Mezi všemi zainteresovanými stranami dosud panovala v otázce způsobu a průběhu konzervačních prací vzájemná shoda.

⁴⁰³ Osobní svědectví Pavla Němce zaslané prostřednictvím e-mailové komunikace dne 16. 2. 2018.

⁴⁰⁴ Vyhláška Ministerstva kultury č. 66/1988 Sb. v citovaných písmenech odstavce 2 definuje věc takto: „Za případ mimořádného společenského zájmu na zachování kulturní památky, ve kterém může na obnovu kulturní památky poskytnout příspěvek ministerstvo kultury, se považuje takový případ, kdy kulturní památka g) je zařazena do specializovaných programů ministerstva kultury na úseku státní památkové péče, d) je zpřístupněna nebo vystavena veřejnosti pro kulturně vzdělávací nebo náboženské účely, e) tvoří významnou dominantu obce nebo mě sta, popřípadě části krajinného celku.“ Viz ČESKO. Vyhláška Ministerstva kultury ze dne 25. května 1999, kterou se mění vyhláška Ministerstva kultury České socialistické republiky č. 66/1988 Sb., kterou se provádí zákon České národní rady č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 50, s. 2982–2983. Dostupný také z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=538&r=2002>.

⁴⁰⁵ Tyto části nebyly předmětem výběrového řízení a v katastru nemovitostí byly vedené jako zalesněná plocha v majetku Lesů ČR. Po dlouhém a komplikovaném jednání s Lesy ČR, Ministerstvem kultury a Ministerstvem zemědělství se podařilo směnou pozemků tyto části získat a připojit je tak ke hradu. V podstatě se tak staly součástí nemovité kulturní památky.

Na jaře každého roku majitelé hradu vždy uspořádali brigádu na nošení kamene, který tak byl připraven na vlastní stavební práce. Těchto akcí se vždy účastnilo několik desítek zájemců.⁴⁰⁶ Na zřícenině hradu probíhá pravidelné odstraňování náletové zeleně, úklid okolí hradu a sekání trávy. Byl také postaven dřevěný přístřešek pro odpočinek návštěvníků a pracovníků na hradě, rovněž zde byla umístěna informační tabule s historií hradu. Během pobytu na hradě při provádění konzervačních prací bylo možné registrovat velký počet návštěvníků, a to zejména o prázdninách, o víkendech a o svátcích. Mnozí z nich osobně ocenili snahu majitelů o záchranu hradu a někteří drobnou finanční částkou na tyto aktivity přispěli do pokladničky.

Jak uzavřít tuto kapitolu? Za pět let aktivity se novým majitelům hradu podařilo zakonzervovat, a tedy zachránit před rozpadem nejvíce ohroženou část zdiva – vysoké torzo zdi v jihozápadní části hradního paláce. Začali také s konzervací zdiva hradní věže, která bude pokračovat i v dalších letech.

4.4.3 Anketní otázky ke hradu Rabštejnek

Na dotazy odpověděl prostřednictvím e-mailové komunikace jeden ze spolumajitelů hradu Rabštejnek MUDr. Miroslav Gregor, Ph.D., (MG) dne 28. 4. 2019.⁴⁰⁷

1. Co pro Tebe znamenají hradní zříceniny? Jak je vnímáš?

MG: *„Hradní zříceniny jsou tajemné stavby obvykle ukryté v lesích. Evokují ve mně představ monumentálních staveb s čilým ruchem v době středověku. Mám před nimi úctu a pokoru zároveň.“*

2. Proč ses rozhodl usilovat o záchranu zříceniny hradu Rabštejnek? Co Tě k tomu vedlo?

MG: *„Bezohlednost a lhostejnost člověka způsobila, že většina hradů se rozpadla. Vztah k minulosti a svým kořenům tak vypovídá mnohé o charakteru dnešního „moderního“ člověka a jeho žebříčku hodnot. Mně na Rabštejnku vždycky začalo bušit srdce a musel jsem zhluboka dýchat. Nemohl jsem připustit, že za pár let z něj nezbude nic.“*

⁴⁰⁶ V sobotu 4. 5. 2019 se uskutečnila další taková akce nazvaná *Kameny se valí na hrad*. Na místě se sešlo okolo šedesáti nadšenců, dospělých i dětí, kteří pomohli nasbírat a nanosit kámen (podle odhadu cca 15 t) ze stráně pod hradem na místo, kde je připraven na budoucí stavební práce. Pro brigádníky bylo připraveno i občerstvení.

⁴⁰⁷ Autor této práce se s dotazovaným osobně zná. Proto používá při pokládání otázek v oslovení tykání.

3. Jak vidíš budoucnost zříceniny hradu Rabštejnek?

MG: *„Za několik let bude zastabilizováno veškeré zdivo, což je první krok k jeho záchraně a hlavní účel našich snah. V druhé fázi bychom rádi podkryli skutečný rozsah a podobu hradu: chystáme se odstranit veškerou suť z interiéru a okolí hradu až na původní gotický terén, aby vynikly podlahy, příkopy a valy; chystáme se zvýraznit parkánovou hradbu, která obíhá celý hrad, momentálně není vidět a téměř nikdo z návštěvníků o ní neví; možná zhotovíme repliku dřevěného mostu a dřevěné lávky, po kterých se pravděpodobně do hradu chodilo...“*

5. Závěr

Hradní zříceniny jsou bezesporu specifickým fenoménem, a to jak z pohledu historického a stavebně-historického, tak kulturně-společenského. Vedle zámků se jedná o nejvíce atraktivní a nejnavštěvovanější památky. Snad každý z nás během svého života navštívil nějaký hrad nebo nějakou hradní zříceninu, které na něj určitým způsobem zapůsobily. O dalších skupinách architektonických památek tvořících naše kulturní dědictví se to s jistotou říci nedá. Ne každý si totiž prohlédl nějaký kostel, klášter, objekt industriální architektury nebo technickou památku. Také tím jsou objekty torzální architektury specifické. Pro mnohé z nás mají své *genius loci*. Tento duch místa není možno nijak vytvořit, buď je přirozený a cítíme jej, nebo tam neexistuje vůbec.

Studium hradních zřícenin bezesporu vyžaduje interdisciplinární přístup. Jen ten může zajistit pochopení celé problematiky se všemi souvislostmi a v potřebném kontextu. Právě takový přístup měl přinést dosažení cílů této práce. Její ambicí nebylo podat komplexní seznam hradních zřícenin ve východních Čechách s podrobnou historií a popisem stavebního vývoje jednotlivých objektů. To by ani vzhledem k rozsahu výzkumu a k časovým možnostem nebylo možné. Jedním z cílů této práce byl exkurz do problematiky péče o hradní zříceniny na našem území v obecné rovině v kontextu kulturních dějin, vývoje společnosti a jejího myšlení. Snad mi kolegové sociologové a kulturní antropologové prominou, že jsem si dovolil se při svém výzkumu dívat na danou problematiku také jejich pohledem a někde také v tomto směru pokládat řečnické otázky, které s tématem práce souvisely. Je to ale logické a pochopitelné. Těžko se dá studovat problematika péče o hradní zříceniny bez účasti člověka na tomto procesu. Bez řešení otázek týkajících se motivace a citů zainteresovaných jednotlivců nebo chování společnosti a jejího vnímání torzální architektury jako takové a snah o její záchranu. Domnívám se, že v uvedeném směru je výzkum nejen otevřený, ale i žádoucí. Tato oblast výzkumu torzální architektury stojí prozatím stranou zájmu a jedná se tak o bílé místo kastelologického bádání. Hradní zříceniny skutečně vyžadují přístup propojující snad všechny myslitelné vědy a vědní disciplíny napříč spektrem jejich zaměření.

Kastelologie od svých raných romantických počátků prošla dlouhým vývojem, než se stala skutečnou exaktní vědou opírající se o kvalitní empirické výzkumy, metodologii a o použití nejnovějších technologií a postupů 21. století. Je však důležité, aby se neuzavírala v úzkých mantinelech historických věd, ale musí zůstat otevřená také oborům přírodovědným, technickým, sociologii a dalším. Spolupráce mezi těmito vědeckými disciplínami se svými

různými úhly pohledu mohou přinášet zajímavé výsledky a potřebný komplexnější pohled na problematiku torzální architektury.

V edukační a osvětové činnosti pak kastelologie a péče o torzální architekturu urazila obrovský kus cesty. V letech 1945–1989 prakticky neexistovala mimo státní památkovou péči žádná platforma pro problematiku péče o torzální architekturu. V roce 1962 byla pouze vydána metodická pravidla zabývající se touto problematikou. Jejich základní podstata spočívala v odstraňování náletových dřevin z areálů hradních zřícenin a v konzervaci rozpadajícího se zdiva. Neměly být tedy prováděné žádné dostavby většího rozsahu, historickými prameny nepodložené rekonstrukce v dané době již neexistujících objektů. Byl kladen důraz na autenticitu a minimální doplňování novodobých konstrukcí do areálů hradních zřícenin.

Po roce 1989 se situace kastelologie v oblasti výukové a osvětové činnosti začala měnit. Bylo uspořádáno množství nejrůznějších seminářů, workshopů a konferencí, které se staly platformou pro diskusi odborníků a poučených laiků pohybujících se v této oblasti a místem výměny zkušeností. Výstupem z těchto akcí se staly mj. sborníky a metodické publikace shrnující poznatky a doporučení z oblasti péče o tuto specifickou část kulturního dědictví.

Cíle provedeného výzkumu byly dosaženy studiem široké pramenné základny, odborné literatury, článků a studií. Jsem si vědom toho, že se nejedná o zcela vyčerpávající a konečný výsledek. Jako každý výzkum i tento narážel na své problémy. Mezi ty nejzávažnější jistě patřila omezení v oblasti pramenné základny spočívající v problému přílišné „mladosti“ materiálů a s tím související dostupnosti. Jak ale studovat určitou problematiku v oblasti moderních dějin, resp. moderní památkové péče bez možnosti studia materiálů mladších třiceti let? A jak se vyrovnat s ochranou osobních dat? Je potřeba diplomatického taktu a dávky štěstí. Přířičné prameny se mi podařilo získat ze soukromých materiálů jednotlivců nebo od právnických osob, tedy spolků. Bez možnosti jejich studia by splnění cílů této práce vůbec nebylo možné. Citlivé osobní údaje jsem pochopitelně nikde v této diplomové práci nepoužil.

Provedený výzkum odpověděl mj. na otázky, jak se měnil způsob vnímání hradů a hradních zřícenin v průběhu času, tedy od 19. do 21. století. Na počátku byly romantické představy, na jejichž základě byly hrady vnímány jako tajemná místa plná dobrodružství a slavné dávné minulosti, jako objekty, které se postupně v průběhu věků rozpadají. S příchodem národního obrození se postupně začaly v souvislosti se zájmem o českou historii

a její hmotné doklady objevovat první výzkumy hradní architektury často spojené s romantickým putováním. Tento zvýšený zájem o hrady a hradní zříceniny s sebou přinesl také první vědecké zkoumání založené na studiu historických pramenů a na konci 19. století také první snahy o zachování torzální architektury. Prováděné výzkumy, odkrývání konstrukcí, nálezy architektonických článků, způsob konzervace zdiva, použití materiálů, technické a technologické otázky, to vše byly problémy, se kterými se na konci 19. a v 1. polovině 20. století tehdejší iniciativy na záchranu hradů potýkaly. Neexistovala žádná podrobná zaměření jednotlivých objektů ani dokumentace nebo další specifické průzkumy. A nebylo v platnosti ani žádné zákonné opatření zaměřené primárně na oblast ochrany památek.

Rok 1948 s sebou přinesl zestátnění majetku soukromým osobám, které byly mj. vlastníky také nejrůznějších architektonických památek, tedy i hradů a hradních zřícenin. Celá řada hradů se stala kulturním majetkem státu. Mnoho rozsahem menších a středně velkých hradních zřícenin přešlo pod správu státních lesů. Tato instituce si pochopitelně těžko mohla vědět rady s tímto svěřeným majetkem, což s sebou přinášelo celou řadu problémů. Hradní zříceniny byly ponechány opuštěné a zcela bez jakékoliv údržby, zarůstaly a jejich zdivo se rozpadalo. K tomu se v mnoha případech přidávali vandalové, kteří přispěli k další devastaci těchto objektů.

Do hlavní části výzkumu byly zařazeny čtyři případové studie z oblasti východních Čech – hrady Brandýs nad Orlicí, Břečtejn, Lanšperk a Rabštejnec. Jednalo se rozsahem o menší volně přístupné areály ve stavu torzálního dochování bez existujících střešních konstrukcí. Výběr objektů není počtem rozsáhlý, ale z hlediska památkové péče nabízí adekvátní příklady umožňující určitou komparaci. Předpokladem je pokračování výzkumu další etapou. Časový rozsah byl vymezen léty 1945–2018 s nutným mírným přesahem do minulosti i budoucnosti z důvodu pochopení souvislostí. Primárně byl výzkum zaměřen na vývoj péče o výše uvedené hradní zříceniny ve sledovaném období se zasazením do kulturně-historického a společenského kontextu.

Čtyři studie s sebou přinesly také čtyři zajímavé příběhy. Dalo by se říci, že jednotlivé studie byly v podstatě mikrohistorií dané lokality a lidí s ní spojených. Každý z těchto čtyř příběhů byl samozřejmě jiný a měl svá specifika. Ale přece jen vykazovaly určité shodné rysy, které dovolují učinit alespoň částečné zobecňující závěry. Začátek výzkumu sledovaných lokalit byl vymezen rokem 1945. Všechny objekty po roce 1948 přešly do majetku státu a v té

době se po mnohaleté absenci jakékoliv údržby nacházely v zanedbaném stavu. Ale již od 50. let 20. století se u každé z těchto zřícenin objevily snahy o její zachování, údržbu a zajištění. Iniciativa vycházela buď od soukromých osob, které upozorňovaly na špatný stav objektu, nebo ze strany konzervátorů státní památkové péče, či od funkcionářů a úředníků místních národních výborů. Od roku 1958 navíc byla péče o památky ukotvena v nově přijatém zákonu o kulturních památkách.

Prakticky celá následující 60.–80. léta 20. století se nesla ve znamení četných nejrůznějších jednání mezi zástupci státní památkové péče, majiteli objektů (lesní závody, místní či městské národní výbory) a samosprávou (příslušné okresní a krajské národní výbory) ve věci záchran jednotlivých objektů a způsobu provedení jejich konzervace. Někdy jednání dospěla k vypracování koncepce na záchranu konkrétní hradní zříceniny, ale k realizaci sanačních prací nedošlo ani v jednom případě. Výjimečně byly provedeny jen drobnější zásahy. Docházelo tak pouze k odstraňování náletových dřevin, a to ještě ne u všech zkoumaných objektů, a na některých probíhaly archeologické průzkumy prováděné většinou povrchovým sběrem. Stát jednoduše nedisponoval ani finančními prostředky, ani lidskými zdroji, aby zajistil náročné sanační práce na těchto v uvozovkách méně významných zříceninách. Občanské iniciativy byly v této době potlačené a nežádoucí, a tak neexistovala žádná možnost založit občanské sdružení nebo spolek na záchranu těchto objektů. I přesto se ale v rámci režimem schválených a povolených organizací (např. SSM, Hnutí Brontosaurus) tu a tam objevovaly snahy těmto památkám pomoci.

Situace se začala měnit s rokem 1989, kdy s příchodem demokratického režimu přišla vlna euforie uvolnění, které přinesly možnost vzniku nejrůznějších občanských iniciativ. Zájem veřejnosti o hradní zříceniny byl v té době velký; začaly vznikat nestátní neziskové organizace, jejichž cílem byla záchrana a oprava vybrané památky. Také v oblasti nadefinovaného výzkumu byla založena občanská sdružení či jiné organizace se snahou o záchranu konkrétní hradní zříceniny – Sdružení pro záchranu hradu Brandýs nad Orlicí (vznik 2004), Sbor pro záchranu hradu Lanšperka (znovuobnovení v roce 1992) a o. p. s. Břečtejn (vznik 1999). Pouze v případě zříceniny hradu Rabštejn nedošlo po roce 1989 ke vzniku žádné takové iniciativy. Můžeme ale konstatovat, že v kontextu celé oblasti východních Čech v mnoha dalších případech taková sdružení, spolky nebo jiné organizace vznikly (např. hrady Frymburk, Kumburk, Rotštejn, Vízmburk).

Obecně se dá konstatovat, že si ve všech případech členové nově založených sdružení

a organizací prošli vývojem, kdy sbírali první zkušenosti a rady, hledali zdroje inspirace, sháněli informace o objektu z pramenů a literatury. Seznamovali se také s praktickou stránkou záchrany hradních zřícenin – s platnou legislativou a památkovou péčí. Celý tento proces je velmi dlouhý a k realizaci sanačních prací tak vedla dlouhá a náročná cesta. Opravy hradních zřícenin musí být citlivé k památce a je třeba korigovat. V neposlední řadě je rovněž třeba korigovat rozdílná očekávání a představy, s jakým dobrovolníci k záchraně hradních zřícenin přistupují. Problémem zde není fyzická práce. Nošení kamene na hrad, míchání malty a zdění jsou úkony, které dokáže víceméně zvládnout každý fyzicky zdatný a zdravý člověk a rychle se je také po odborné konzultaci naučí. Ale i v dobré snaze, z neznalosti problematiky, někdy zřejmě také z neochoty se s ní seznámit, došlo v řadě případů k nenapravitelným škodám a ztrátám. Byly prováděny neadekvátní zásahy neodpovídající stavební podobě hradu nebo dostavby nikdy neexistujících objektů. Na některých objektech vznikala „hradní lapidária“ architektonických kamenných článků, u nichž nebylo jasné, z jakých částí areálu jednotlivé prvky pocházejí a kde byly nalezeny. Všemi těmito zásahy docházelo k ničení autenticity objektů, vypovídající hodnoty nálezů a nálezových situací a nebo ke vzniku iluze neodpovídající realitě.

Tyto uvedené negativní aktivity a škody se však neobjevily ani u jedné ze zkoumaných hradních zřícenin. Dobrovolné aktivity směřující k záchraně hradů Brandýs nad Orlicí, Břečtejn, Lanšperk a Rabštejn vždy k této problematice přistupovaly seriózně, profesionálně a se vši vážností. Před zahájením všech sanačních prací se dobrovolní aktivisté nejprve seznámili s dostupnou literaturou a dokumentací. Ta může být roztroušená na mnoha nejrozličnějších místech, jak doložil provedený výzkum. Výchozím bodem je jistě dostupná literatura vztahující se k oblasti zájmu a v případě pramenů jsou to pak materiály uložené ve spisovnách jednotlivých územních odborných pracovišť NPÚ – spisová, plánová a fotografická dokumentace, případně stavebně-historické, statické, geologické či jiné průzkumy. Všichni dobrovolní aktivisté pečující o zkoumané hradní zříceniny shromažďují veškerou dostupnou dokumentaci ke „svým“ objektům, ukládají ji do osobních nebo spolkových „příručních archivů“ a samozřejmě také pořizují při svých aktivitách bohatou fotodokumentaci.

Dovolím si tvrdit, že tito lidé jsou těmi největšími odborníky na svůj konkrétní objekt. Je to zcela logické. Jednak na hradě provádějí fyzické práce spočívající v odstraňování náletových dřevin, konzervaci zdiva a veškeré práce s ní spojené, podílejí se na

archeologických průzkumech a provádějí pravidelnou údržbu a úklid areálu, jednak o daném objektu mají také největší znalosti teoretické a shromažďují k němu veškeré dostupné materiály. Dá se tak říci, že na hradní zřícenině znají doslova každý kámen. To však neznamená, že jsou také odborníky na způsob provádění konzervačních prací. Bez provedených průzkumů a zaměření, bez potřebné projektové dokumentace, stanovení technologického postupu, etap prováděných prací a samozřejmě bez zajištění finančních prostředků je každá taková aktivita marná a předem odsouzená k nezdaru.

Výzkum prokázal, že samotnou realizaci stavebních prací dobrovolníci vždy pečlivě konzultovali s odborníky z oblasti památkové péče, archeologie a s projektanty a také s odpovědnými úředníky místní samosprávy. Taková spolupráce ve všech sledovaných případech přinesla, byť někdy po překonání mnoha různých problémů, pozitivní výsledek. Hradní zříceniny Brandýs nad Orlicí, Břečtejn, Lanšperk a Rabštejnec se tak po roce 1989 konečně dočkaly své záchrany a realizace sanačních prací. Ne vždy a všude byly tyto aktivity ze strany místních obyvatel a zástupců samosprávy přijímány pozitivně. Někteří lidé spatřovali v dobrovolnicích nějaký cizí a nebezpečný element, jindy byla příčinou negativního postoje vůči těmto aktivitám otázka finančních prostředků nebo vnímání hradní zříceniny jako nežádoucí přítěže v podobě hromady kamení.

Otázka zajištění dostatečného množství finančních prostředků na sanační práce je samozřejmě velice důležitá. V tomto směru je naprosto klíčová spolupráce všech zainteresovaných subjektů a přístup vlastníka objektu. Pokud jím je město či obec, není jistě pro jejich politickou reprezentaci jednoduché veřejnosti vysvětlit a obhájit před ní vkládání finančních prostředků do opravy hradní zříceniny. Lidé chtějí opravit chodníky a silnice, postavit hřiště a jiné věci. Je však třeba si předně uvědomit, že hradní zříceniny jsou součástí našeho kulturního dědictví, naší identity, historie a památkového fondu a ze zákona vyplývá povinnost o ně pečovat. Rovněž pak jejich záchrana, zajištění a postupná revitalizace samozřejmě přináší zvýšený turistický ruch a s tím spojený ekonomický přínos pro danou lokalitu. Turisté přijedou do města nebo obce, aby si prohlédli opravenou zříceninu hradu, zastaví se zde na oběd, koupí si něco v obchodech, a pokud se jim místo bude líbit, je možné, že se sem vrátí zase. Pokud si záchranu hradu a její opravu vezmou místní lidé za svou, pak jde rovněž o přínos v oblasti sociální, komunitní. Společný problém a úsilí nutné k jeho vyřešení, získání nových kontaktů a zkušeností, radost z provedené práce lidi spojuje, vytváří mezi nimi společenské vazby a interakci.

Ve společnosti obecně rezonuje informace, že v oblasti kultury je nejméně finančních prostředků a že jich je na opravy památek každý rok méně a méně. Výsledky provedeného průzkumu však prokázaly, že pokud existuje vůle a úsilí pro danou věc, pak se finanční prostředky na opravu hradní zříceniny (a obecně to platí u všech kulturních památek) sehnat dají. V tomto směru existují nejrůznější formy financování. Může se jednat o dotační programy Ministerstva kultury České republiky a krajských úřadů. Finanční prostředky mohou ze svých rozpočtů v menší míře poskytnout města nebo obce. Občanské iniciativy také využívají další možnosti – vyhlašování veřejných sbírek, crowdfunding, sponzorské dary a své vlastní prostředky. Ve všech případech je ale důležité postupovat realisticky, práce vždy vhodně naplánovat a provádět je po jednotlivých etapách.

U všech zkoumaných objektů se dobrovolníkům podařilo zajistit dostatečné finanční prostředky na realizaci záchranných a konzervačních prací. V případě hradu Brandýs nad Orlicí jsou získávány finanční prostředky plynule od roku 2013, u hradu Břečtejny byly investovány v letech 2003–2007, u hradu Lanšperk v letech 2000–2006 a u hradu Rabštejnky jsou do oprav vkládány od roku 2015. První tři jmenované objekty jsou ve vlastnictví města nebo obce, posledně jmenovaný je v rukou soukromých vlastníků. Objem finančních prostředků investovaných do záchranných a konzervačních prací byl u jednotlivých sledovaných objektů různý, a to v závislosti na velikosti hradního areálu, na rozsahu a způsobu jejich provádění. V případě hradní zříceniny Brandýs nad Orlicí se jedná cca o 6 700 000 Kč, sanační práce na Břečtejně si vyžádaly cca 3 000 000 Kč, v případě Lanšperku se odhad pohybuje ve výši 700 000 Kč a u Rabštejnky cca 700 000 Kč.

Pokud se přistoupí k realizaci záchranných prací na hradní zřícenině, vlastně však při každém zásahu do jejího areálu nebo při provádění údržbových prací, je pokaždé nutno nalézt nejvhodnější způsob přístupu ke konkrétnímu objektu. V tomto procesu hrají svoji roli specifické místní podmínky a také možnosti nejvhodnějšího režimu hradní zříceniny. Zde je potřeba uvést, že každá z nich (a to nejen ve východních Čechách, ale v celé ČR) je odlišná, má svá specifika a vyžaduje individuální přístup v otázkách jejího zajištění a konzervace. Jednotlivé objekty torzální architektury se liší svou polohou, umístěním, mírou dochování, použitým stavebním materiálem, působí na ně různé klimatické podmínky a také mají různé návštěvnické režimy.

K tomu v mnoha případech přistupuje problematika ochrany přírody, jelikož mnohé z těchto objektů stojí např. v chráněných krajinných oblastech či jinak významných

chráněných přírodních lokalitách. Zde proto může dojít ke střetu, spíše však bychom měli říci k dialogu, mezi zájmy ochrany památek a ochrany přírody. V takových případech je nutné nalezení kompromisu a nejvhodnějšího řešení při realizaci konzervačních prací na hradních zříceninách a jejich údržbě. Otázka by tedy neměla být položena: Kdo ustoupí? Zda hradní zřícenina, nebo vzácná rostlina či strom, popř. živočich?

Další problém může souviset s lokací objektů. V některých případech se i dnes setkáváme s polohou hradu v běžně nepřístupném vojenském prostoru. Tato otázka nebyla předmětem výzkumu, ale dá se předpokládat, že to zřejmě ve většině případů hradních zřícenin v minulosti znamenalo absenci jejich jakékoliv údržby a úsilí o záchranu ze strany veřejnosti. Mezi takové objekty patřily nebo dosud patří např. hrady Dršťka a Valdek (oficiálně přístupné až po zrušení vojenského prostoru od 1. ledna 2016), Děvín a Ralsko (dříve nepřístupné v rámci vojenského výcvikového prostoru Ralsko), Kleinštejn (volně nepřístupný ve Vojenském újezdu Hradiště) nebo Smilův hrad (volně nepřístupný ve Vojenském újezdu Březina). Toto téma nebylo dosud podrobněji zpracováno a zasloužilo by si jistě samostatný výzkum.

Můžeme tedy konstatovat, že provedený výzkum odpověděl na stanovené otázky, ale celá řada dalších se zároveň otevřela. Z těchto důvodů bych rád ve svém výzkumu pokračoval a věnoval se tomuto tématu v budoucnu i nadále. Tato diplomová práce představuje první příspěvek svého druhu k dějinám památkové péče východních Čech ve specifické oblasti, jakou reprezentují zříceniny hradů. Proto se domnívám, že by bylo přínosné nynější výsledky výzkumu v modifikované podobě dále prezentovat a publikovat.

Problematika péče o hradní zříceniny je stále aktuální, živá a otevřená. Máme odbornou metodiku, zvládli jsme technické a technologické problémy, logistiku, dokážeme jednotlivé objekty detailně zaměřit, zpracovat jejich podrobnou dokumentaci, typologicky je zařadit a u většiny z nich také známe jejich podrobnou historii. Ale nejsem zcela přesvědčen o tom, jestli zvládneme to nejdůležitější – dívat se na ně těmi různými pohledy jako na objekty se specifickými požadavky, které mají svůj *genius loci* a které vyžadují citlivý a důstojný přístup při jejich konzervaci, způsobu prezentace a nastavení návštěvnického režimu. V mnoha případech se ukazuje, že tomu tak není. Na druhou stranu je třeba říci, že celá řada objektů se takového pozitivního a citlivého přístupu dočkala a místo svého postupného zániku za pomoci velkého úsilí mnoha lidí stále dále důstojně žije. Roli dobrovolných aktivit považuji v procesu péče o hradní zříceniny menšího a středního rozsahu za naprosto klíčovou. Bez nich by se již

pravděpodobně celá řada objektů dávno proměnila v hromadu kamení. Jejich obrovské nadšení a úsilí, ochota věnovat svůj volný čas péči torzální architekturu, jsou nenahraditelné. Tuto roli státní správa ani místní samosprávy nahradit nikdy nemohou.

Hradní zříceniny zařazené do tohoto výzkumu se svých „zachránců“ postupně dočkaly a jen díky nim dnes můžeme obdivovat jejich krásu. Řada dalších ale bez tohoto potřebného zájmu a bez odpovídající péče stojí v lesích a na kopcích a dále podléhá zkáze. Jedná se o přirozený proces? Nebo do něj máme vstoupit? Jsem přesvědčen, že správná je ta druhá varianta. Ale s rozvahou, citem a pochopením.

6. Přílohy

6.1 Seznam příloh

Příloha č. 1

Půdorys hradu Brandýs nad Orlicí. DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha, 2009.

Příloha č. 2

Historická pohlednice města Brandýs nad Orlicí se záběrem na zříceninu hradu. Materiály Spolku pro záchranu hradu Brandýs nad Orlicí, z.s.

Příloha č. 3

Zřícenina hradu Brandýs nad Orlicí. NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fotoarchiv, č. neg. 84439. Foto Vilém Maryška, 1981.

Příloha č. 4

Historická fotografie hradu Brandýs nad Orlicí z roku 1983. Materiály Spolku pro záchranu hradu Brandýs nad Orlicí, z.s.

Příloha č. 5

Hrad Brandýs nad Orlicí, torzo zdiva hradní věže před sanačním zásahem. Foto Zdeněk Skalický, 2012.

Příloha č. 6

Hrad Brandýs nad Orlicí, torzo zdiva hradní věže po sanačním zásahu. Foto Zdeněk Skalický, 2013.

Příloha č. 7

Hrad Brandýs nad Orlicí, stav okna po sanačním zásahu. Foto Zdeněk Skalický, 2018.

Příloha č. 8

Konzervace zdiva západní části paláce. Foto Zdeněk Skalický, 2016.

Příloha č. 9

Půdorys hradu Břečtejn. DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha, 2009.

Příloha č. 10

Zřícenina hradu Břečtejn. NPÚ, ÚOP v Josefově, fotoarchiv, č. neg. 93452. Foto M. Kolegar, 1983.

Příloha č. 11

SOka Trutnov, Jirásek Luděk, Trutnov. Nezpracováno. Břečtejn. Korespondence a doklady. 1968–1991. Plán jádra hradu. Vyhotoval Luděk Jirásek, 15. 2. 1987.

Příloha č. 12

Půdorys hradu Lanšperk. DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. Praha, 2009.

Příloha č. 13

Zřícenina hradu Lanšperk. NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fotoarchiv, č. neg. 13 176. Foto Tuháček, 1967.

Příloha č. 14

Zřícenina hradu Lanšperk. Evidenční list nemovité kulturní památky z roku 1961 – přední strana. NPÚ, ÚOP v Pardubicích. Dostupné z: www.pamatkovykatalog.cz.

Příloha č. 15

Zřícenina hradu Lanšperk. Evidenční list nemovité kulturní památky z roku 1961 – zadní strana. NPÚ, ÚOP v Pardubicích. Dostupné z: www.pamatkovykatalog.cz.

Příloha č. 16

Kresba praporu Sboru pro záchranu hradu Lanšperka. Dostupné z: <http://www.lansperk-sbor.cz/SbListy15.pdf>.

Příloha č. 17

Vyhlídková věž na zřícenině hradu Lanšperk. Foto autor, 2009.

Příloha č. 18

Půdorys hradu Rabštejnek. DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů, Dodatky 2*. Praha, 2005.

Příloha č. 19

Historická pohlednice zobrazující interiér a vybavení místnosti vzniklé romantickou úpravou hradu na konci 50. let 19. století.

Příloha č. 20

Fotografie z výletu na hrad Rabštejnek zachycující zleva Miroslava Kučeru a jeho sestry Věru a Vlastu. Foto Adolf Drobílek, 20. léta 20. století. Rodinné album Víta Nováka.

Příloha č. 21

Fotografie z výletu stolní společnosti Salvátorků na hrad Rabštejnek z 50. let 20. století. Regionální muzeum v Chrudimi, sbírka fotografií, fot. č. Fot268_3.

Příloha č. 22

Obrázek s výjevem vítání Salvátorků rytířem z Rabštejna na úvodní straně zápisu ze Sleziny 987 konané 30. května 1949. Regionální muzeum v Chrudimi, archivní sbírka, Protokoly Salvátorků, kniha č. 12, Inv.č.arch. 9577/12, s. 471.

Příloha č. 23

Fotografie hradu Rabštejnek z roku 1956. Regionální muzeum v Chrudimi, sbírka negativů, neg. č. FN529.

Příloha č. 24

Fotografie pseudorománského okna zachycující jeho stav v roce 1966. NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fotoarchiv, neg. č. n5815.

Příloha č. 25

Místnosti vzniklé romantickou úpravou hradu na konci 50. let 19. století – stav v roce 1967. NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fotoarchiv, č. neg. n13749.

Příloha č. 26

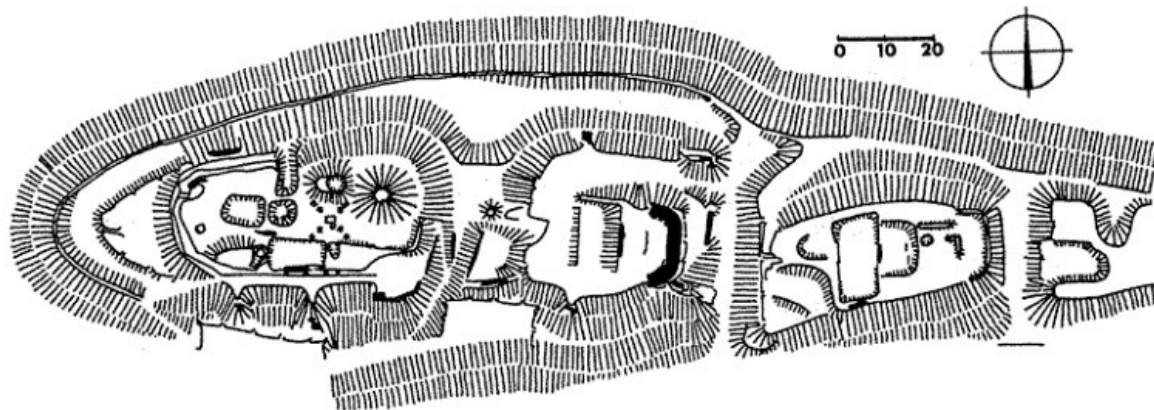
Zbytky štukové výzdoby interiéru místnosti vzniklé romantickou úpravou hradu na konci 50. let 19. století – stav v roce 1979. NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fotoarchiv, č. neg. n72371.

Příloha č. 27

Hrad Rabštejnek. Nalezená pískovcová ostění oken ze severní strany. Foto Vít Novák, 2018.

Příloha č. 28

Pracovní brigáda na hradě Rabštejnek. Zleva Vlastimil Bína, Rudolf Khol a Jiří Kvapil. Foto Vít Novák, 2017.

Příloha č. 1

Příloha č. 2

Příloha č. 3

Příloha č. 4

Příloha č. 5

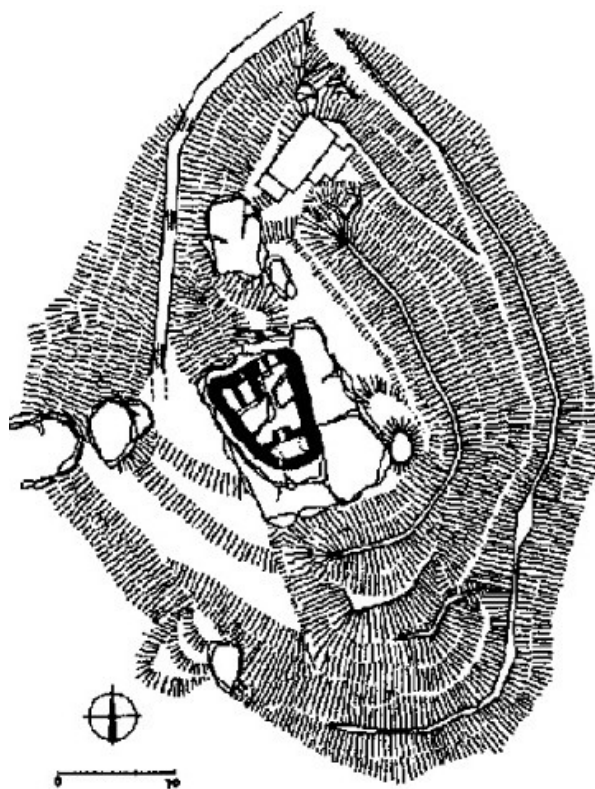
Příloha č. 6

Příloha č. 7

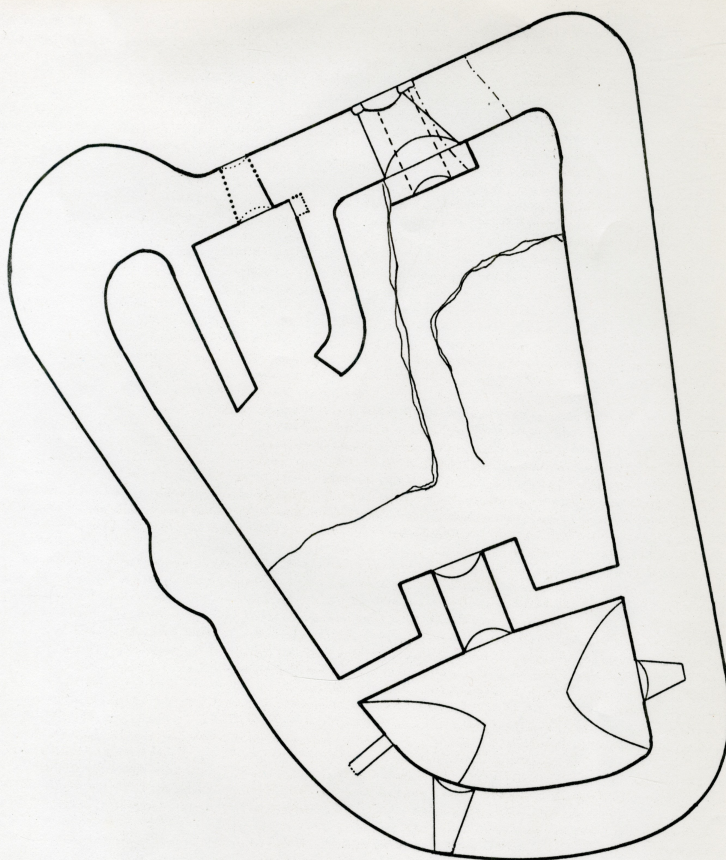
Příloha č. 8

Příloha č. 9

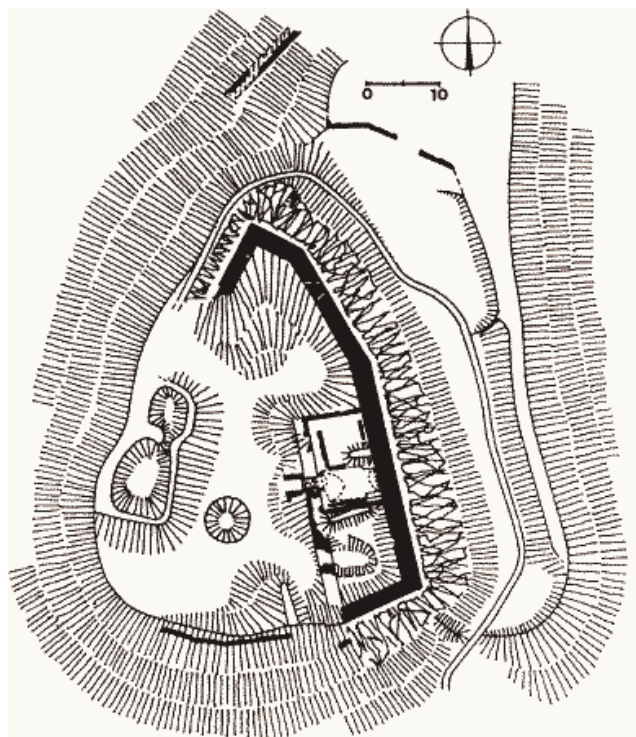

Příloha č. 10

ZAMĚŘIL: L. JIRÁSEK 11.10. 1986	VYKOTOVIL: L. JIRÁSEK 15.2. 1987	MĚŘÍTKO: 1:100
HRAD BŘEČTEJN, kat. Vlčice, okr. Trutnov		č. výkr. 2
JÁDRO HRADU		

Příloha č. 11

Příloha č. 12

Příloha č. 13

	1. Obec L a n š p e r k	2. Okres Ústí nad Orlicí	Hodnota III.	Zachování	Využití
EVIDENČNÍ LIST NEMOVITÉ KULTURNÍ PAMÁTKY			3. Kraj V ý c h o d o ě s k ý	4. Poř. číslo 3985	
	5. Název (označení) památky: Z ř í c e n i n a h r a d u		7. Ochranné pásmo:		
6. Blíže označení umístění památky: osada (čtvrť) čp. ulice (náměstí), popř. místní traf. č. parcely aj.		8. Vlastník (správce, trvalý uživatel) MNV - JZD			
<p>9. Popis památky (včetně sochařské, malířské, popř. i jiné výzdoby)</p> <p>Zřícenina, na vysokém, kuželovitém kopci. Na východní straně zachovaná část opukové, několikrát zalomené zdi. Na vnitřní straně patrné stopy otvorů. Otvor ve zdi - patrně původní dveře. Z ostatních zdí zachovány pouze vyvýšeniny - zbytky dvou křídel uzavírajících nádvoří. Zbytky sklepů a studně. Na východní straně přilehá ke hradu val, jehož severní konec vybíhá v náspýnou baštu.</p>					
10. Časové, slohové a autorské určení Hrad založen asi v I. pol. 13. století. Několikrát dobyt a vypleněn. Koncem 16. století je již zpustlý.			11. Památkové movité zařízení		

Příloha č. 14

12. Zhodnocení a kulturně politický význam památky, zdůvodnění ochrany Doklad pevnostní středověké architektury je důležitý ukazatel osídlení kraje ve 13. století.	15. Odkaz na literaturu <i>Popis památky okr. Lanškroun, 1955, str. 143 n.</i>
13. Stav zachování památky a příp. návrhy opatření Zabránit dalšímu rozpadání zdiva.	16. Odkaz na fotografickou dokumentaci
14. Dřívější i současný způsob využití a příp. návrhy opatření	17. Odkaz na měřickou a jinou dokumentaci
20. Poznámky, záznamy změn a doplňků	18. Evidenční list zpracoval (jméno, datum, podpis) Jindřich Nygrín 16. 6. 1961.
19. Záznam doplňkových listů	

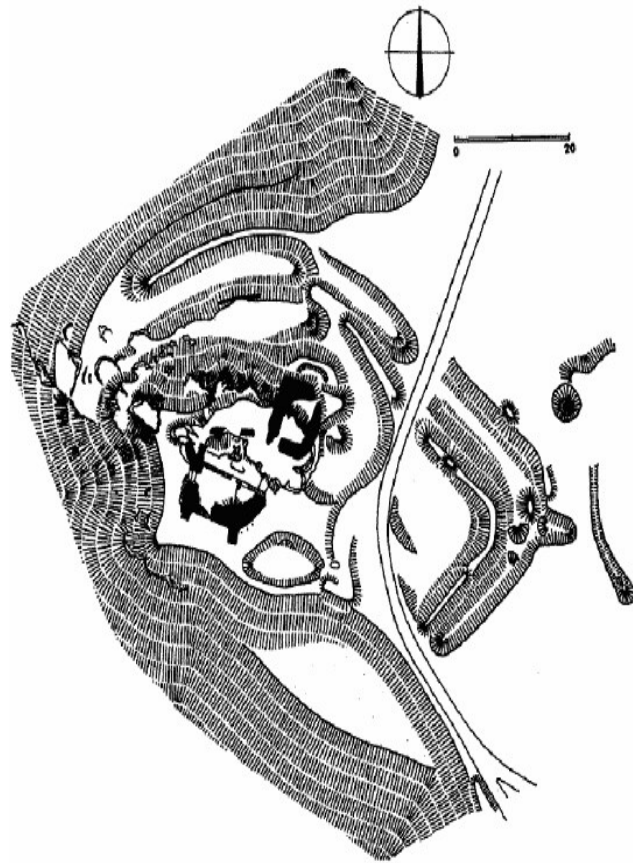
Příloha č. 15

Příloha č. 16

Příloha č. 17

Příloha č. 18

Příloha č. 19

Příloha č. 20

Příloha č. 21

987

Stavina talo byla loupaná dne 30. května 1949
 a byla nahájena jáko všelchny stárimy, kteří se sá
 dlouho kroualy naší hymnou a po ověřením mně pro-
 soku přikročeno bylo ihned ke správě jednatele,
 když jáko 1. byl čten dopis od br. Bezry, který

Příloha č. 23

Příloha č. 24

Příloha č. 25

Příloha č. 26

Příloha č. 27

Příloha č. 28

7. Resumé

This master's thesis deals with the issues concerning the protection and preservation of castle ruins from 19th to 21st century. It monitors the progress of the perception and research of castle ruins in the frame of cultural as well as historical context. The first increased interest in castle ruins can be found along with the appearance of Romanticism and National Revival in our region in 19th century. Such interest in famous Czech heritage sites and their tangible remains brought a rise in scientific research of castle locations and it also generated first attempts of their preservation. The formation about first associations and amateur organizations engaged in the castle ruins could be traced back to the end of 19th century. In this context, the most important role was performed by Czechoslovak tourist club in the time between the world wars. This club was taking care of about three tens of objects under the expert supervision of state cultural preservation department.

The main part of this thesis is focused on the progress of protection and conservation of castle ruins situated in Eastern Bohemia between the years 1945 and 2018. On the basis of four selected historical objects (i.e., castles Brandýs nad Orlicí, Břečtejn, Lanšperk, and Rabštejn), their situation has been demonstrated as well as the attempt of their conservation has been analysed within the monitored period. All these historical objects were held by the state under the administration of State forests of Czechoslovakia. At that time, people and sometimes also local autonomies already announced bad condition of these monuments. However, any restoration works were realized despite the fact that all mentioned castle ruins were part of the cultural heritage and as such were protected by the state. One can conclude that the efforts were only represented by numerous discussions, accomplished historical, construction, structural, and geological surveys or removal of woody plants from their premises. This fact was caused partially by the lack of the state money but also deficiency of human resources for realization of demanding preservation works on these ruins that in fact are rather small and standing out of the mainstream attention.

The situation began slowly to change after 1989 due to the change of the political regime along with the formation of civil initiatives that, among others, were focused on preservation of cultural heritage. Most of such associations were established in order to restore particular castle ruin such as in the case of castles Brandýs nad Orlicí, Břečtejn, and Lanšperk. The only difference can be seen with castle Rabštejn, which has a private owner. And thus, in all cases, necessary requirement of human sources for restoration of castle ruins

was solved. On the other hand, the collection of sufficient finance for restoration works was not that obvious, nevertheless this aspect was also successfully fulfilled in all studied cases with financial support from Ministry of culture by the means of different grants and programs. This kind of funding was also accompanied with public collections, sponsorships, or private financial help. It is obvious that realization of preservation works was fruitful due to the mutual cooperation of volunteers, professionals with preservation qualification, archaeologists, project architects, and experts on historical buildings.

A part of this thesis is also devoted to the development of castles exploration, methodology, and educational activities dealing with ruins preservation. Clearly, castle ruins are an integral and essential part of our cultural heritage. In this regard, they require considerable and sensitive maintenance. This master's thesis proved that castle ruins are not only important phenomenon from cultural-historical point of view but they are also important social and natural phenomenon.

8. Seznam pramenů a literatury

8.1 Prameny

Materiály Spolku pro záchranu hradu Brandýs nad Orlicí, z.s.

Metodické pokyny o ochraně zřícenin hradů, jejich údržbě a stavebních úpravách. Metodické pokyny č. 4, SÚPPOP, Praha 1962.

NPÚ, ÚOP v Josefově, fond spisové dokumentace, složka Břečtejnský hrad.

NPÚ, ÚOP v Josefově, fond spisové dokumentace, složka Břečtejnský hrad, sign. TU 51. GABRIEL, František. *Břečtejnský hrad. Stavebně-historický průzkum.* Praha, 1990, 19 s.

NPÚ, ÚOP v Josefově, fotoarchiv, č. neg. 93449, 93450, 93451, 93452 a 95453.

NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace Brandýs nad Orlicí, č. šanonu 11.

NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Lanšperk hrad, šanon 173.

NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond archivní spisové dokumentace, Rabštejnská Lhota, hrad Rabštejnek, šanon č. 309.

NPÚ, ÚOP v Pardubicích. *Záchrana zříceniny hradu Lanšperk.* Pardubice: Ateliér Zelený dům, 1998. 1 svazek, 3 části.

NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond plánové dokumentace, Brandýs nad Orlicí. *Stabilizace jihovýchodní části jádra hradu Brandýs nad Orlicí, projektová dokumentace*, př. č. 7293, ul. 468.

NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fond plánové dokumentace, Rabštejnek – hrad, R 290/1 nl. 492, př. číslo 5550. *Projektový úkol – Rabštejnek.* SÚRPMO, středisko 121, Zřícenina hradu Rabštejnek, listopad 1978, zakázka číslo 0526-2900-04.

NPÚ, ÚOP v Pardubicích, fotoarchiv, č. neg. 13746, 72371, 72376, 166267, 205895.

Odpovědi Bc. Zdeňka Skalického na anketní otázky ke hradu Brandýs nad Orlicí zaslané prostřednictvím e-mailové komunikace 1. 6. 2019.

Odpovědi Bc. Luděka Jiráka na anketní otázky ke hradu Břečtejnský hrad zaslané prostřednictvím e-mailové komunikace 23. 5. 2019.

Odpovědi Mgr. Radima Duška na anketní otázky ke hradu Lanšperk zaslané prostřednictvím e-mailové komunikace 12. 5. 2019.

Odpovědi MUDr. Miroslava Gregora, Ph.D., na anketní otázky ke hradu Rabštejnek zaslané prostřednictvím e-mailové komunikace 28. 4. 2019.

Osobní materiály MUDr. Miroslava Gregora, Ph.D., ke hradu Rabštejnek.

Osobní svědectví Pavla Němce zaslané prostřednictvím e-mailové komunikace 16. 2. 2018.

Památková péče v činnosti národních výborů. Ostrava: Krajské středisko památkové péče a ochrany přírody, 1968, 33 s. Metodické příručky Krajského střediska památkové péče a ochrany přírody.

Pracovní brigády na hradech Frymburk (2008–2011), Jenčov (2010–2011, 2014 a 2018) a Rabštejnek (2015–2017).

Průzkum zřícenin hradů Brandýs nad Orlicí, Břečtejn, Lanšperk a Rabštejnek in situ.

Regionální muzeum v Chrudimi, archivní sbírka, Protokoly Salvátorků, kniha č. 1, Inv.č.arch. 9577/1. Zápis ze Sleziny 202 konané 23. července roku 1929, s. 221.

Regionální muzeum v Chrudimi, archivní sbírka, Protokoly Salvátorků, kniha č. 12, Inv.č.arch. 9577/12. Zápis ze Sleziny 987 konané 30. května 1949, s. 481–483.

Regionální muzeum v Chrudimi, archivní sbírka, Protokoly Salvátorků, kniha č. 13, Inv.č.arch. 9577/13. Příloha k zápisu ze Sleziny 1015, s. 109–112.

Regionální muzeum v Chrudimi, archivní sbírka, Protokoly Salvátorků, kniha č. 13, Inv.č.arch. 9577/13. Zápis ze Sleziny 1036 konané 9. května 1950, s. 307–309.

Regionální muzeum v Chrudimi, sbírka fotografií, fot. č. Fot2682_1, Fot2682_2 a Fot2682_3.

Regionální muzeum v Chrudimi, sbírka negativů, neg. č. FN525, FN526, FN527, FN528 a FN529.

SOkA Trutnov, Jirásek Luděk, Trutnov. Nezpracováno. Břečtejn. Korespondence a doklady. 1968–1991.

SOkA Trutnov, Vlčice – Projekt statického zajištění: Hrádeček, hrad Břečtejn 1994–1997, kt. 368.

SOkA Ústí nad Orlicí, ONV Ústí nad Orlicí, Ochrana kulturních hodnot a přírody – Lanšperk, sign. 457.1, kt. č. 1611.

ŠVADLENKA, Jan. *Hrad Rabštejn. Koncepce stabilizace a konzervace.* Listopad 2012, nestránkováno.

8.2 Literatura

Archeologický průzkum hradu a současné snahy o jeho stavební zajištění. *Vlčické noviny*. 0702, **1**(1), s. 15–16.

BAIERL, Petr, Jan MUSIL a Petr NETOLICKÝ. Současný stav a obnova zříceniny hradu Rabštejnka (k. ú. Smrkový Týnec). Petr Baierl, Jan Musil, Petr Netolický. In: *Archaeologia historica* / Brno: Masarykova univerzita Roč. 40, č. 1 (2015), s. 149–161.

BAREŠ, Pavel a Rudolf KHOL. Zkáza zříceniny hradu Rabštejnek. In: *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]*. 2008, **18**(2), s. 18.

BOČEK, Vítězslav. *Záhada vyhaslých očí: tajemství rodiny Forstovy: detektivní román*. Praha: Sfinx, 1932, s. 139–141.

BRÁDLE, Vojtěch. Nálezy mincí z hradu Břečtejn (okr. Trutnov). In: *Numismatický sborník*. Praha: Národní Muzeum, 2008, č. 23, s. 228.

BUKAČOVÁ, Irena a Josef MILER. František Alexandr Heber. In: *Ročenka Klubu Augusta Sedláčka 1985*. Plzeň: Dům kultury ROH při k.p. Škoda, 1985, s. 5–24.

BURONĚ, Miloš. *Inventář pozůstalosti F. A. Hebera*. Hradec Králové, 2004. Bakalářská práce, Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce František Musil.

CEJPOVÁ, Miroslava. Pozůstatky teplovzdušného vytápěcího systému na hradě Brandýs, okr. Ústí nad Orlicí. In: *Archaeologia historica 30*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 2005, s. 191–198.

CEJPOVÁ, Miroslava, Jiří SIGL a Vladimír WOLF. Archeologický výzkum hrádku Břečtejn u Vlčic (okr. Trutnov). In: *Zpravodaj Muzea v Hradci Králové*. Hradec Králové: Muzeum východních Čech, 1993, č. 19, s. 93–99.

CZUMALO, Vladimír, Ivana MAXOVÁ a Karel KIBIC. *Péče o architektonické dědictví: sborník prací : vybrané kapitoly k tématu*. Praha: Idea servis, 2008, sv. Památková péče. ISBN 978-80-85970-60-9.

ČÍŽEK, Jan a Jiří SLAVÍK. Brandýs nad Orlicí, o. Ústí nad Orlicí. In: *Ročenka Klubu Augusta Sedláčka 1987*. Plzeň 1988, s. 88–90.

DANIHELOVSKÝ Emanuel Vladimír. Hrad Lanšperk. In: *Časopis turistů*. Praha: Klub českých turistů, 1944, roč. 56, č. 4, s. 57.

DURDÍK, Tomáš. *Ilustrovaná encyklopedie českých hradů*. 3., opr. vyd. Praha: Libri, 2009, s. 7–44, 82–85, 320–321, 469–470. ISBN 978-80-7277-402-9.

DURDÍK, Tomáš. K počátku výskytu hradů s plášťovou zdí v Čechách. In: *Archaeologia historica*, č. 5, s. 259–261.

DURDÍK, Tomáš. *Současná česká kastellologie = Contemporary Czech castellology*. V Praze: České vysoké učení technické, 2007, 27 s. Profesorské přednášky. ISBN 978-80-01-03769-0.

DURDÍK, Tomáš a Pavel BOLINA. *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha: Argo, 2001, 295 s., xxiv s. obr. příl. ISBN 80-7203-349-2.

DUŠEK, Radim. Prapor Sboru pro záchranu hradu Lanšperka. In: *Vlastivědný sborník: Ústí nad Orlicí*. Ústí nad Orlicí: Státní okresní archiv: Okresní muzeum A. V. Šembery, 1996, 7, s. 4–5.

DUŠEK, Radim. *Sborník lanšperského hradu*. [Red.]: Dušek, Radim. Lanšperk: Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, 1997. 71 s. ISBN:- ISSN:-

DUŠEK, Radim a René KLIMEŠ. *Hrad Lanšperk ve 20. století*. Ústí nad Orlicí: OFTIS, 2002, 220 s. ISBN 80-86042-63-4.

DVOŘÁK, Max a Jaroslav PETRŮ. *Katechismus památkové péče*. 2. vyd. Praha: Národní památkový ústav, 2004, 195 s. ISBN 80-86234-55-X.

FISCHER, Ernst. *Původ a podstata romantismu*. Praha: NPL, 1966, s. 115

GREGOR, Miroslav. Záchrana hradu Rabštejn. In: *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]*. 2014, **24**(3), s. 14–18.

GRIMMLOVÁ, Jana. *Družstvo na záchranu hradu Košumberka a osobnost Václava V. Jeníčka v tomto spolku*. Hradec Králové, 2010. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Petr Grulich.

HANZAL, Josef. *Od baroka k romantismu: ke zrození novodobé české kultury*. Praha: Academia, 1987, s. 82.

HLOBIL, Ivo a Marek PERŮTKA. *Na základech konzervativní teorie české památkové péče: výbor z textů*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště ve spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzity palackého v Olomouci, 2008, 254 s. ISBN 978-80-87104-32-3.

HOBZEK, Josef. *Vývoj památkové péče v českých zemích: stručný nástin*. Praha: Státní ústav památkové péče a ochrany přírody, 1987, 39 s.

HORÁČEK, Martin. *Úvod do památkové péče*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015, 111 s. Monografie. ISBN 978-80-244-4621-9.

Hrad Břecštejn: --pohled do historie obce Vlčice. *Vlčické noviny*. 0702, **1**(1), s. 14–15.

Hrad Lanšperk. In: *Časopis turistů*. Praha: Klub českých turistů, 1944, roč. 56, č. 9–10, s. 151–152.

HRBATA, Zdeněk a Martin PROCHÁZKA. *Romantismus a romantismy: pojmy, proudy, kontexty*. V Praze: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2005, s. 11–12. ISBN 80-246-1060-4.

Chrudimsko a Nasavrcko. Chrudim: Výbor ku popisu okresu, 1926, s. 420.

JUŘIČKOVÁ, Lucie. Měkkýši (Mollusca) hradů jako ekologického fenoménu. In: *Malacologica Bohemoslovaca 3 (Sborník k 80. narozeninám RNDr. Vojena Ložka DrSc.)*. Praha: Univerzita Karlova, 2005, s. 100–148. ISBN: 80-86561-16-X.

KALAŠOVÁ, Marcela. Cesty lidového písmáka Jana Evangelisty Konopase po hradních zříceninách. In: *Hláska: zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, roč. 21, č. 1 (2010), s. 4–8.

KAŠIČKA, František. Přínos profesora Jana Sokola k záchraně hradních zřícenin. In: *Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana* / Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, s. 89–94. ISBN 80-86234-02-9

KLIMEŠ, René. Snahy o záchranu hradu Brandýsa nad Orlicí v minulosti. In: *Vlastivědný sborník Ústí nad Orlicí II* (2000), s. 24–34.

KOLOC, Miroslav. *Rozčilené cesty Karla Hynka Máchy po hradech spatřených*. Praha: Kovalam, 1998, 88 s. ISBN 80-901825-9-3.

KOUŘIL, Pavel a Martin WIHODA. Česká kastelologie na rozcestí? Kouřil, Pavel - Wihoda, Martin. In: *Archaeologia historica: sborník příspěvků přednesených na 33. konferenci archeologů středověku České republiky a Slovenské republiky s hlavním zaměřením na hrady a jejich úlohu ve středověkém vojenství a osídlení. Brtnice a Panská Lhota 17.-21. září 2001* / Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 27, (2002,) s. 21–35.

KRAMERIUS, Karel a Marcela KALAŠOVÁ. *Putování po českých hradech (1814-1818)*. Přeložil Jindřich SCHWIPPEL, přeložil Michaela VÁŇOVÁ. Praha: Scriptorium, 2010, 627 s. Manu propria. ISBN 978-80-87271-20-9.

MÁCHA, Karel Hynek a Pavel VAŠÁK. *Prostor Máchova díla: soubor máchovských prací*. Praha: Československý spisovatel, 1986, s. 49–84; s. 135 a 152.

MENCLOVÁ, Dobroslava. *České hrady*. Praha: Odeon, 1972, 2 sv. (435, 551 s.). České dějiny.

MRÁZ, Bohumír. *Karel Hynek Mácha: Hrady spatřené*. Praha: Panorama, 1988, 246 s. Naše vlast.

MUSIL, František. *Hrady, tvrze a zámky okresu Ústí nad Orlicí*. Ústí n. Orlicí: Grantis, 1995, s. 14–16 a 51–55.

MUSIL, František. *Úvod do kastelologie*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, 617 s. ISBN 80-7041-296-8.

MUSIL, František a Ladislav SVOBODA. *Hrady, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou*. Ústí nad Orlicí: Grantis, 1998, 224 s., xx obr. příl. ISBN 80-902400-3-8.

NYGRÍN, Jindřich. *Hrad Lanšperk u Ústí nad Orlicí: stručný přehled dějin hradu a jeho podhradí*. Ústí nad Orlicí: Sbor pro záchranu hradu Lanšperka, 1946.

Osada Silberstein. *Vlčické noviny*. 1112, 5(2), s 9.

PILOUS, Vlastimil. Vlčické skály. *Krkonoše*. 1994, 27(8), s. 16–17.

POHORECKÝ, Vladimír. Hrad Rabštejnek. *Tipy na výlet: po rozhlednách a starých hradech*. Praha: Radioservis, 2010, sv. 5, s. 9. ISBN 978-80-86212-00-5.

Revitalizace zřícenin českých hradů. *Zpravodaj STOP: časopis Společnosti pro technologie ochrany památek*, sv. 11, č. 3, Slaný, 2009, 48 s. ISSN 1212-4168.

Revitalizace zřícenin moravských hradů. *Zpravodaj STOP: časopis Společnosti pro technologie ochrany památek*, sv. 11, č. 4, Slaný, 2009, 64 s. ISSN 1212-4168.

RIEGL, Alois, Ivan KRUIS a Ivo HLOBIL. *Alois Riegl (1858-1905): moderní památková péče*. Praha: Národní památkový ústav, ústřední pracoviště, 2003, 172 s. ISBN 80-86234-34-7.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. D. 1, Chrudimsko*. 3. nezm. vyd., Argo 1. vyd. Praha: Argo, 1993, s. 143–147. ISBN 80-85794-05-5.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. D. 2, Hradecko*. 3., nezměn. vyd., v Argo 1. vyd. Praha: Argo, 1994, s. 95–105 a 135–144, příl. ISBN 80-85794-12-8.

SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého. D. 5, Podkrkonoší*. 3. nezměn. vyd., v Argo 1. vyd. Praha: Argo, 1995, s. 144–149, příl. ISBN 80-85794-50-0.

SEDLÁK, Jan Vladimír. Stavební rozbor hradu Rabštejnka. In: *Časopis Společnosti přátel starožitností*. Praha: Společnost přátel starožitností, 1959, roč. 67, s. 216–221.

SIGL, Jiří a Vladimír WOLF. Poodhalená tajemství Břečtejna. *Krkonoše*. 1993, 26(4), 3–5.

SKLENÁŘ, Karel. *Václav Krolmus: život a dílo archeologa – romantika*. Roudnice nad Labem, 2012, 301 s. ISBN 978-80-86924-16-8.

SLAVÍK, Jiří. První badatel českých hradů František Alexander Heber. In: *Hláska: zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, roč. 26, č. 2 (2015), s. 17–20.

SOKOL, Jan. Zříceniny historických budov, jejich ochrana a úprava. In: *Památková péče*, 22, 1962, č. 4, s. 104–110.

SOKOL, Jan, Tomáš DURDÍK a Josef ŠTULC. *Ochrana, údržba a stavební úpravy zřícenin hradů*. Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, 23 s. ISBN 80-86234-01-0.

SOKOL, Petr. Rozhledny na hradních zříceninách – využití nebo zneužití torzální architektury? Příklady z Plzeňského kraje. In: *Zprávy památkové péče = Journal of Historical Heritage Preservation : časopis státní památkové péče*. Praha: Oswald, 2002, 72(5), s. 374–380.

SUSA, Zdeněk. *Krkonošská pouť: po stopách Karla Hynka Máchy*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2010, 365 s. ISBN 978-80-86057-65-1.

ŠVEC, Jiří. Z historie Památkového ústavu v Pardubicích. In: *Výroční zpráva za rok 1997: Památkový ústav v Pardubicích*. Pardubice: Památkový ústav, 1998, s. 13–43.

TOUŠLOVÁ, Iveta, Marek PODHORSKÝ, Josef MARŠÁL a Miroslava VOBECKÁ. *Toulavá kamera 20*. Praha: Freytag & Berndt, 2015, s. 142–145. ISBN 978-80-7445-162-1.

TÓTHOVÁ, Kateřina. *Chrudimské humoristické spolky v 19. a 20. století*. Hradec Králové, 2016, zejm. s. 39–52. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Marie Bahenská.

TÝFOVÁ, Marcela. Hrady a zámky jako cíle romanticko-vlasteneckého putování v 19. století. In: *Hláška: zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka*. Plzeň: Klub Augusta Sedláčka, roč. 27, č. 2 (2016), s. 17–21.

VANČA, Jaroslav. *Hrady spatřené*. 1.vyd. Praha: Volvox Globator, 1994. 103 s. ISBN 80-85769-34-4.

VARHANÍK, Jiří. Zřícenina jako součást pozemku. In: *Archaeologia historica*. Masarykova univerzita, Brno, 2011, 36(1), s. 27–35.

VINTER, Vlastimil. *Úvod do dějin a teorie památkové péče I: nástin vývoje a základní ideové otázky památkové péče*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, 175 s.

VINTER, Vlastimil. *Úvod do dějin a teorie památkové péče II: teoretické otázky hodnot a hodnocení, zachování a kulturně výchovného uplatnění památek: teoretické otázky zásad a koncepce památkové péče*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982, 187 s.

VÍCH, David. Kovové nálezy z hradu v Brandýse nad Orlicí. David Vích. In: *Castelloologica bohémica / Praha : Archeologický ústav AV ČR Sv. 14, (2014), s. 142–155.*

VÍCH, David. Archeologické nálezy z předpolí drobné vrcholně středověké fortifikace v k. ú. Lanšperk. In: *Castelloologica bohémica / Praha: Společnost přátel starožitností Sv. 13 (2016), s. 321–333. ISBN 978-80-86204-28-4.*

VÍCH, David, BEK, Tomáš, KUDRNOVSKÝ, Miloš, ŠVEJNOHA, Josef, STRÁNSKÁ-VAŘEKOVÁ, Zuzana a VESELÁ, Renata. Rekonstrukce hradu v Brandýse nad Orlicí v letech 2013–2016. David Vích, Tomáš Bek, Miloš Kudrnovský, Josef Švejnoha, Zuzana Vařeková, Renata Veselá. In: *Castelloologica bohémica / Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni Sv. 17, (2017), s. 53–69.*

VÍTEK, Jan. Vlčické skály s pozůstatky hradu Břecštejn u Trutnova. *Mladá fronta Dnes - Východočeské vydání*. 1997, 8(21). ISSN 1210-1168. Příl. Východní Čechy Dnes, s. 2.

VRLA, Radim. Chránit, či oživit? Několik poznámek k praktické ochraně hradních zřícenin. In: *Veřejná archeologie II. Příspěvky ke konferenci Archeologie a veřejnost*. Ústí nad Labem, 2005, s. 107–116.

ZILVAR, Zdeněk. Podaří se zřícenině hradu Břetštejn zachránit? In: *Zpravodaj: [Společnost ochránců památek ve východních Čechách]*. Hradec Králové, 1995, 6(4), s. 6–7.

ZILVAR, Zdeněk. Historie hradu Břecštejn – Silberštejn – Zilvarštejn aneb Záchrana jeho zříceniny v současnosti. In: *Kulturní dědictví v současnosti: sborník referátů z 3. ročníku konference: Muzeum východních Čech v Hradci Králové 8. listopadu 2006*. Hradec Králové: Balustráda, 2007, s. 123–133.

Zříceniny historických staveb a jejich památková ochrana. Praha: Státní ústav památkové péče, 1998, 104 s. ISBN 80-86234-02-9.

8.3 Internetové zdroje

ČESKO. Zákon č. 22 ze dne 17. dubna 1958 o kulturních památkách. In: *Sbírka zákonů Republiky československé*. 1958, částka 8, s. 63–69. Dostupný také z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=22&r=1958>.

ČESKO. Zákon České národní rady ze dne 30. března 1987 o státní památkové péči. In: *Sbírka zákonů Československá socialistická republika*. 1987, částka 6, s. 213–227. Dostupný také z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=20&r=1987>.

ČESKO. Vyhláška Ministerstva kultury ze dne 25. května 1999, kterou se mění vyhláška Ministerstva kultury České socialistické republiky č. 66/1988 Sb., kterou se provádí zákon České národní rady č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 1999, částka 50, s. 2982–2983. Dostupný také z: <https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=538&r=2002>.

DEBNÁRIKOVÁ, Helga. *Vyhotovení geodetické dokumentace zříceniny hradu Šomoška* [online]. Ostrava, 2011. Bakalářská práce. Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Hornicko-geologická fakulta. Vedoucí práce Hana Staňková [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/hpknme/>.

DRNOVSKÝ, Pavel. *Hmotná kultura šlechtických sídel v severovýchodních Čechách ve středověku a raném novověku* [online]. Hradec Králové, 2017, s. 19 a 158–163. Disertační práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Josef Unger [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/vq1ccd/STAG89710.pdf>.

HAVLÍČKOVÁ, Zdeňka. *Projekt Z hradu se stala zřícenina* [online]. Orlický deník, 21. ledna 2011 [cit. 2019-04-27]. Dostupné z www: http://www.historickededictvi.com/?page_id=573.

JANČO, Milan. *Zájmová sdružení při ochraně hradních zřícenin* [online]. V Praze, 4. 4. 2006. Na základě příspěvku, který zazněl na konferenci v Rosicích, dne 19. ledna 2006. Národní informační a poradenské středisko pro kulturu [cit. 2019-05-11]. Dostupné z www: <http://www.mistnikultura.cz/zajmova-sdruzeni-pri-ochrane-hradnich-zricenin>.

JANOŠKOVÁ, Iva. *O Lanšperk stojí obec i sbor pro jeho záchranu. Každý však jinak* [online]. Orlický deník, 13. 11. 2015 [cit. 2019-04-29]. Dostupné z www: https://orlicky.denik.cz/zpravy_region/o-lansperk-stoji-obec-i-sbor-pro-jeho-zachranu-kazdy-vsak-jinak-20151112.html.

JAVORSKÝ, Tomáš. *Vliv hradních zřícenin na diverzitu vegetace v krajině* [online]. Praha, 2013, 85 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce doc. RNDr. Zuzana Münzbergová, Ph.D. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/51780/DPTX_2010_1_11310_0_32974_6_0_98308.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

KAVKOVÁ, Zuzana. *Ohrožené kulturně historické památky Říčan - případ zříceniny hradu v Říčanech* [online]. Hradec Králové, 2010. Univerzita Hradec Králové, Fakulta informatiky a managementu. Vedoucí práce Michal Trousil. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/o1c224/>.

Lanšperk bude dál chátrat, obec si s dobrovolníky nerozumí [online]. Český rozhlas Pardubice, 28. 11. 2015 [cit. 2019-04-28]. Dostupné z www: <https://pardubice.rozhlas.cz/lansperk-bude-dal-chatrat-obec-si-s-dobrovolniky-nerozumi-6043890>.

MATOUŠKOVÁ, Tereza. *Život a dílo Jindřicha Nygrína* [online]. Hradec Králové, 2016. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Filozofická fakulta. Vedoucí práce František Musil [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/r9seb1/STAG67038.pdf>.

MIKULECKÁ, Šárka. *Šikovné ruce a chytré hlavy dokáží ušetřit desetitisíce* [online]. Webové stránky Orlického deníku, 15. 7. 2013 [cit. 2019-05-08]. Dostupné z www: https://orlicky.denik.cz/z-regionu/sikovne-ruce-a-chytre-hlavy-dokazi-usetrit-desetitisice-20130714.html?fbclid=IwAR1U3Uq4zl_c21PasDdq5sitGOX-TKsmfwR6RKjTtwZwMR64De6dRpPXF0I.

NÁHLÍK, Petr – Vokoun. *Prostiboř a trampové. Úryvek z nekrologu za Karla Růžičku – Lišáka* [online]. Plzeň, 24. 6. 2007. Server Hrady.cz [cit. 2019-04-21]. Dostupné z www: <https://www.hrady.cz/index.php?OID=253&PARAM=5>.

NĚMCOVÁ, Stanislava. *Regionální literatura pro děti a mládež na Ústeckoorlicku po roce 1990* [online]. Olomouc, 2014, s. 12–31. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Jana Sladová, Ph.D. [cit. 2019-04-21]. Dostupné z: https://theses.cz/id/jdf9q9/BP-Nemcova_Stanislava.pdf.

ONDRÁČKOVÁ, Jana. *Zříceniny hradů v Krušných horách* [online]. Ostrava, 2015. Bakalářská práce. Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Hornicko-geologická fakulta. Vedoucí práce Alena Straková. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/11621d/>.

POSPÍŠIL, Aleš. *Kastellologie jako historicko-kulturní inspirační zdroj v oblasti výtvarné edukace* [online]. Praha, 2011. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce doc. PaedDr. Pavel Šamšula, CSc. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/47383/RPTX_2010_2_0_337569_0_1_11510.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

PYREŇOVÁ, Eliška. *Zříceniny a možnosti jejich zachování* [online]. Brno, 2014. Bakalářská práce. Vysoké učení technické v Brně, Fakulta stavební. Vedoucí práce prof. RNDr. Pavla Rovnaníková, CSc. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://core.ac.uk/download/pdf/30289284.pdf>.

Sborové listy. Příležitostník Sboru pro záchranu hradu Lanšperka [online]. Dostupné z www: <http://www.lansperk-sbor.cz/>.

Stanovisko ČNK ICOMOS k zajištění zříceniny hradu Týřova [online]. Praha, 26. 8. 2017. České národní komitét ICOMOS [cit. 2019-05-05]. Dostupné z www: <http://www.icomos.cz/images/stanoviska/2017/stanovisko-icomos-tyrov.pdf>.

ŠTRUBLÍKOVÁ, Veronika. *Petroarcheologický výzkum zříceniny hradu Komňa v Bílých Karpatech* [online]. Olomouc, 2015. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce RNDr. Mgr. Kamil Kropáč, Ph.D. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/4tdenp/>.

ŠUDOVÁ, Markéta. *Analýza rozsáhlosti zřícenin v ČR* [online]. Praha, 2016. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce Ing. Tomáš Bayer, Ph.D., s. 14–16. [cit. 2019-05-12]. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130189463>.

ŠULÁK, Ladislav. *Rekonstrukce torzální hradní architektury na Moravě v letech 1960 - 2010 a hledisko památkové péče* [online]. Brno, 2013. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Faculty of Arts. Vedoucí práce doc. Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D., s. 35–38 [cit. 2019-05-07]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/v3c5r/DPSulakL_verze_k_tisku_24.4.2013-posledni_2.pdf.

Úvodní informace k založení Pracovní skupiny ČNK ICOMOS pro hrady a zámky, tvrze a zříceniny České republiky [online]. 15. 8. 2017. Český národní komitét ICOMOS [cit. 2019-05-05]. Dostupné z www: <http://www.icomos.cz/images/skupiny/hrady-zamky/skupina-hrady-zamky.pdf>.